

શ્રી કાર્યસ ગુજરાતી સભાની ગ્રંથમાળા

પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ

ભાગ ૧, સિ

સંપાદક :

રા. શા/ છગનલાલ નિધારામ રાવળ, મહેતાજી

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્યસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

વિ. સં. ૧૯૮૭

ઇ. સ. ૧૯૩૦

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

મુદ્રણસ્થાન : આદિત્યમુદ્રાગાલય : રાયખડ રોડ, અમદાવાદ
મુદ્રક : ગંગાનંદ વિશ્વનાથ પાઠક

પ્રકાશસ્થાન : રા. રા. હરશિખરભાઈ પંડુભાઈ હીવેગીયા,
એમ. એ. એલએલ. બી. એડવોકેટ, હાઈકોર્ટ, મુંબઈ
માનદમત્રી, શ્રી ફાર્મસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ
મહારાજ મેન્શન્સ, સેન્ટરલ રોડ, મુંબઈ નં. ૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપારાજિત વિભાગ]

અક્રમાંક ૧૫૬૨૩

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ પ્રાચીન ડાબી દિર્ગા-૧

વિષય ૧-૧૬૧

શ્રી ફાર્ગસ ગુજરાતી સભાની ગ્રંથમાળા

પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ

ભાગ ૧ લો

સંપાદક :

રા. રા. હજનલાલ વિદ્યારામ સેવળ, મહેતાજી

પ્રકાશક :

શ્રી ફાર્ગસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

વિ. સં. ૧૯૮૭

ક. સં. ૧૯૩૦

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૬૨૩

મુદ્રણસ્થાન : આદિત્યમુદ્રણાલય : રાયખડ રોડ, અમદાવાદ

મુદ્રક : ગળનન વિશ્વનાથ પાઠક

પ્રકાશસ્થાન : રા. રા. હરસિદ્ધભાઈ વળુભાઈ દીવેટીયા,
એમ. એ. એલ. એલ. બી. એડવોકેટ, હાઇકોર્ટ, મુંબઈ
માનદમંત્રી, શ્રી ફાર્જીસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ
મહારાજ મેન્સન્સ, સેન્ટ્રલ્સ્ટ રોડ, મુંબઈ ન. ૪

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાની માસિકીનાં પુસ્તકો

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા ૨ જો; સ્વ. સર અસેફજાન્ડર કિન્લોક કાર્પસે રચેલી, અને દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવેએ ભાષાન્તર કરેલી. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

૩ માર્કસ ઓરેલીઅસ એન્ટોનીનસના સુવિચારો—ભાષાન્તરકાર, ઈડરનરેશ સ્વ. શ્રી. મહારાજ સર કેશરીસિંહજી; રા. રા. નગીનદાસ પુ. સંઘવીના ઉપોદ્ધાત અને સમાન સંસ્કૃત સુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૪-૫ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ, ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ ૨ જો; તૈયાર કરનાર રા. રા. અમાલાલ બુઝાખીરામ જાની, બી. એ. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૬ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેગા)—તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૭ રસકલ્લોલ : બાળાઓએ ગાવાનાં ઓજવનનાં ગીતો : સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ, મહેતાજી. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૮ પ્રબોધખત્રીશી (કવિશ્રી માંડણકૃત) અને રાવજીમદોદરી-સંવાદ (કવિ શ્રીધરકૃત) સંપાદક અને સંશોધક સ્વ. રા. મણિલાલ બકેરલાલ વ્યાસ; રીકા અને ઉપોદ્ધાત લખનાર, રા. રા. શંકર-પ્રસાદ છગનલાલ રાવળ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

૯ પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ—ભાગ ૧ લો—પ્રાચીન કવિઓનાં આખ્યાનો અને પદો : સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ, મહેતાજી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦. મળવાનું ઠેકાણું:—

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

બે બાલ

આ પુસ્તકના આરંભમાં ભક્ત કવિ નરસિંહ મહેતાનાં ભક્તિ-રસથી ઉભરાતાં પદ મૂક્યાં છે. હજી સુધી ધણો ધણો શોધ કર્યો છતાં પણ મહેતાજીના વખતની વપરાતી ભાષાનું એક પણ પદ હાથ આવ્યું નથી. મહેતાના સમકાલીન જૈન કવિઓનાં કાવ્યોની ભાષા જોતાં મહેતાનાં આજ સુધીમાં છપાઈ ગયેલાં પદમાંથી એક પણ પદ તે વખતની ભાષાનું હોય એમ જણાતું નથી. તેની સાથે કેટલાંક બીજા કવિઓએ રચેલાં પદ તેમના નામ ઉપર ચઢેલાં તરત જણાઈ આવે છે. મહેતાનાં પોતાનાં રચેલાં પદની રચના સાથે આવાં પદ મેળવતાં તદ્દાવત માલમ પડ્યા વિના રહેતો નથી.

તેની પછી “શશિકલા” નામનું કાવ્ય આપ્યું છે. કાવ્યની ભાષા જૂની છે, પણ તે જ્ઞાનાચાર્ય કવિએ રચેલી બિલ્હણ ને શશિકલા પંચાશિકા જેટલી જૂની નથી.

આ કાવ્યમાં કર્તાએ પોતાનું નામ આપ્યું નથી. તેમ રચ્યા સાલ અને ક્યા મામમાં રહીને બનાવ્યું વગેરે કંઈ પણ હકીમત આપેલી નથી. ફક્ત લખ્યા સાલ આ પ્રમાણે છે.

“વિ. સં. ૧૭૭૩ માર્ગશીર્ષ માસે અસિત પક્ષે ૫ ભૂગુ વાસરે
બિખિતોયં ગ્રંથઃ”

કવિએ પ્રથમ બિલ્હણ પંચાશિકા રચ્યા પછી આ કાવ્ય રચેલું હોવું જોઈએ, પણ તે જડ્યું નથી. જડ્યું હોત તો આખું કાવ્ય વાંચતાં ધણો આનંદ યાત. કાવ્ય વિરહવેદનાનાં ઉભરાથી ભરેલું છે.

આરંભનો બિલ્હણ પંચાશિકાના કાવ્યનો સાર પાછળ

જુદો આપ્યો છે. તે વાંચી ગયા પછી આ કાવ્યની ખરી ખૂબી જાણવામાં આવશે.

કવિ વલ્લુચાકૃત 'સીતાવેલ' નું નાનું કાવ્ય તે પછી આપેલું છે. આ કવિનું 'રણુજંગ' નામનું આવડું જ કાવ્ય આ લેખકે રા. મંજુલાલ રણુછોડલાલ મજમુદારને આપેલું, તે તેમણે પોતાના પ્રિમાનંદકૃત 'રણુયજ્ઞ'ના કાવ્યમાં છપાવ્યું છે. તે વિના જી. કા. ભા. ૪ થામાં 'સીતાનો સંદેશ' નામનું એક કાવ્ય પ્રસિદ્ધ પણ થયું છે.

ડબોઈના કવિ રતનેશ્વર મેઘજીકૃત 'આત્મવિચારચંદ્રોદય' નું અધુરું કાવ્ય આ પછી આપ્યું છે. જી. કા. દો. ભાગ ૩ ગ્રંથમાં પાને ૫૫૫ મે આ કાવ્ય છપાઈ ગયું છે, તેમ છતાં પાઠાંતર મેળવવા ઉપયોગી ગાણી ફરી અહિં છપાવ્યું છે. બંને કાવ્યો મેળવી જોતાં પાઠાંતર સદજ જણાઈ આવે તેમ છે.

વડોદરાના વૈશ્ય કવિ વીકાસુત નાકરકૃત મહાભારતનાં સભા અને ગદાપર્વ આપ્યાં છે. તે ફક્ત એક જ હાથ પ્રત ઉપરથી લીધાં છે. મળેલી પ્રત શુદ્ધ ને ભરોંસા રાખવા લાયક હતી. તેની લખ્યા સાલ સં. ૧૭૪૦ ની છે.

ગદાપર્વમાં કવિએ વીર રસ સાથે કર્ણ રસની સારી જમાવટ કરી છે. દુર્યોધનનો અવસાનકાળ નજીક આવેલો જોઈ યુધિષ્ઠિર કહે છે કે:—

“પડીયા દેખી દુર્યોધન, રાય યુધિષ્ઠિર કરે રૂદન,

મારા વહતા રડવડતા વીર! હવે તાં કોણ પાશે નીર?

આપણા ફાંકડા કવિ દયારામભાઈનાં હિંદી પદ તે પછી આપ્યાં છે. કદાન કુંવારા ને જાતે સાઠોદરા નાગર; એટલે પછી તેમની કવિતાના રસ માટે શું પૂછવું? આણેદ, કરનાલી ને ડબોઈ

જેવાં રમણીય સ્થાનોમાં આજે પણ કુદરતી દેખાવ ધણો રમ્ય લાગે છે. લોકોનો સ્વભાવ મળતાવડો, નિખાલસ, ખાવે પીવે ને પહેરે ઓઢવે અત્યારે પણ શેડીન છે. સ્ત્રીઓની ભાષા શુદ્ધ, મૃદુ ને માર્મિક છે. જ્યાં આવા કવિતાને અનુકૂળ પડતા સંજોગો એકઠા થયા હોય ત્યાં પછી કવિની કવિતાના રસ માટે કાંઈ કહેવાનું હોય જ નહિ. આજે પણ નવરાત્રિના ગરબામાં ત્યાંની કેડીલકંઠી સ્ત્રીઓના કંઠથી ગવાતી દયારામભાઈની ગરબીઓ, સાંભળનારાનાં મનને ધણો જ આનંદ આપે છે. દયારામભાઈ નૈસર્ગિક કવિ હતા એમાં બે મત છે જ નહિ. ભાષા પ્રૌઢ સાથે માધુર્યવાળી, શબ્દોની તાણાતોડ નહિ પણ આપોઆપ નીકળી આવેલી શૈલીવાળી, એ બધું એવું તો મોહક છે કે, બેશક તે આપણા સાહિત્યમાં પહેલા નંબરના કવિ થઈ ગયા એમાં સંશય નહિ.

આ લેખક તે ભાગમાં લગભગ વીશ ખાવીશ વરસ સુધી રહેલો હોવાથી તેમના જીવનવૃત્તાંત માટે તેને થોડીક માહિતી મળેલી તે આ નીચે આપી છે. જો કે આ વાત, તેમના જીવનચરિત્રો લખનારામાંથી કેટલાકે આપી છે ખરી, તો પણ તેને વધારે પ્રમાણભૂત ગણાવા માટે અહિં ફરી આપી છે.

છોટા ઉદેપુરના રાજના કક્ષા આગળ જ્યાં હાલ ભોધ લોકોનું મકાન છે ત્યાં આગળ દયારામભાઈના વખતમાં બ્રહ્મપુરી નામનું એક ઘર હતું. આ બ્રહ્મપુરીમાં હંમેશાં પચીશ ત્રીશ બ્રાહ્મણો રોજ સંધ્યા પૂજા ને રાજ તરફથી મળેલી પાઠપૂજા કરતા હતા. આ બધું અર્ચ રાજ્ય તરફથી ચાલતું હતું. ઘણી વખત સાંજના વાણમાં દૂધની રસોઈ થતી હોવાથી રાજ પોતે ત્યાં જમવા આવતા ને કેટલીક વાર બ્રાહ્મણોને પોતાને હાથે પીરસવાનો લાભ લેતા.

આ લેખકના સ્વ. પિતા વિદ્યારામ મયારામ આ બ્રહ્મપુરીમાં કેટલીક મુદત સુધી રહ્યા હતા. તેમની સાથે નાંદોદના નાળીયેરી બજારમાં હાલ રહેતા રા. ઉમિયાશંકરભાઈ જોષીના સ્વ. પિતા વિશ્વનાથભાઈ પણ રહેતા હતા.

આ વિશ્વનાથભાઈએ આ લેખકને કહેલું કે “છોટા ઉદેપુરથી નાંદોદ આવતાં હું ધણી વાર ડબોઈમાં દયારામભાઈને મળવા ગયેલો ને બે ત્રણ દહાડા તેમના સમાગમમાં રહેલો પણ ખરો. અમે બે ત્રણ જણા તેમની પાસે બેસતા. કવિ કવિતા બનાવતા, ને અમે લખી લેતા. લખેલી કવિતા પોતે લઈને વાંચતા ને જેનું લખાણ શુદ્ધ ને સારા અક્ષરનું હોય તેની ઉપર પ્રસન્ન થઈ તે કાગળ પાસે રાખતા, ને બાકીના કાગળો ફાડી નંખાવતા.”

આ વિના ડબોઈના એક એથી વરસના વૃદ્ધ નાંદોરા બ્રાહ્મણે કવિને જાતે જોયેલા. તેમણે કહેલું કે “તે વખતે મારી ઉંમર આશ્વરે નવ દશ વરસની હતી. મને યાદ છે કે કવિ આનંદી સ્વભાવના ને રૂપાળા હતા. પણ તેમનો મિજાજ જતાં વાર લાગતી નહિ. અમે તેમની પાસે જતા ત્યારે અમને કાંઈને કાંઈ ખાવાનું આપતા.” આ ડોશાના છોકરાના છોકરા હાલ હયાત છે.

આ કવિનાં લીધેલાં હિંદી પદ શોધવા માટે લેખકે અગીયાર હાથપ્રતો, ને દયારામકૃત કાવ્ય ને દયારામમણિમાળા પાસે રાખ્યાં હતાં. તેથી જે પદ ન છપાયાં હોય તે જ લેવામાં આવ્યાં છે તેમ છતાં શરતચુકથી વખતે કોઈ પદ, છપાઈ ગયેલું પણ ફરી અહિં ફરી છપાવું હશે.

તે પછી જૂદા જૂદા કવિઓની છૂટક કવિતામાંથી ચુંટી કાઢીને થોડીક કવિતા આપી છે. તેમાં ગંગાધર (ગંગાશંકર) નામના

કવિને થઈ ગયે બહુ વરસ થયાં નથી. તેમના દીકરા હાલ અમદાવાદમાં હયાત છે તે પૈસે ટકે સુખી છે: છૂટક કવિતા સિવાય તેમનું રચેલું ‘બળીયા કાકાનું આખ્યાન’ હજી છપાયું નથી.

તે પછી રાધાબાઈકૃત એક પદ આપી તેની સાથે મીરાંબાઈનાં પદ આપ્યાં છે.

સિદ્ધરાજ જયાસંહ ને જશભા ઓડણના રાસડા જે આપ્યા છે તે મુંબઈની બીજી વારની સાહિત્યપરિષદના અહેવાલના ચોથા ભાગમાં પણ છપાશે. છેલ્લે શશિકલા કાવ્યની રાજદૂતિ આપી આ પુસ્તક પુરું કર્યું છે.

આભાર

આ પુસ્તકનો ઘણો ખર્ચ ભાગ રાજ્યરત્ન સાક્ષર શેઠ શ્રી. પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી જે. પી. ના યગલામાં રહીને લખ્યો હતો. આ પ્રમાણે કેટલાક મહિના સુધી પોતાને બંગલે રાખી તેમણે લીધેલી તસ્દી માટે લેખક તેમનો આભાર માને છે.

આ લેખકનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ તેમને આ પેલો હોવાથી તેમ તેની સાથે સ્વ. મણિલાલ બેકરલાઈ બ્યાસનો સંગ્રહ પણ ભેગો હોવાથી લેખકને આ ભાગ તૈયાર કરવા માટે ઘણી જ સુલભતા મળી હતી.

જે શ્રી ગુજરાતી કાર્યસ સભાએ આ પુસ્તક છપાવી પ્રકટ કરવાનું કામ પોતાને માથે ના રાખ્યું હોત તો કદાચ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ ન થતાં એમનું એમ પડી રહી કોઈ કાલે ઉધઈના ભોગ થઈ પડ્યું હોત. તેથી તે સભાના હાલના કાર્યવાહકોને મોટો ઉપર માનું છું.

પુસ્તક તૈયાર કરતી વખતે તેનાં કેટલાંક કાવ્યો વાંચી જોવા

માટે ભાઈ નગીનદાસ ત્રિભુવનદાસ માસ્તર, બી. એ. એલ એલ,
બી. સોલીસીટર જે તરફી લીધી છે તેને માટે કૃત્તિક આભાર માને છે.

વળી આપણા વૃદ્ધ પ્રખ્યાત સાક્ષર દીવાન બહાદુર કેશવલાલભાઈ
ધ્રુવે પણ આ કામમાં કેટલીક કીમતી સલાહ આપેલી હોવાથી તેમનો
હું આ સ્થળે ઉપકાર માનું છું.

આ જ પ્રમાણે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના ગુજરાતી ભાષાના અધ્યાપક
ઉંઝાવાસી રા. હરિનારાયણ આચાર્ય બી. એ. નો પણ ઉપકાર માનવા
જેવું છે. કેટલીક વખતે તેમણે મદદ અને સારી સલાહ આપી હતી
વળી પુસ્તકનાં મુદ્રક જેવા માટે રા. રા. અંબાલાલ બુદ્ધાખીરામ જાની
બી. એ. એ પણ તરફી લીધેલી હોવાથી તેમનો ઉપકાર માની આ પ્રસ્તાવના
સમાપ્ત કરું છું.

સંશોધનકર્તા

મુંબઈ—લુહારચાલ.

વિદ્વલ શામના બિર્ડોગ.

તા. ૨૨-૩-૨૮

છપાયું

તા. ૧૮-૧૧-૩૦

કાવ્યાદિની અનુક્રમણિકા

૫૪

૧ નરસિંહ મહેતાનાં પદ

૧-૮

૧ સાચું બોલોને શામળા ! તમે ક્યાં રે ગયાંતા ?	૧
૨ મેરલી ને વાગીજી રે, આમ ! મારે મંદિરીએ સંભળાવ	૧
૩ મને રે ગમ્યો ગોપીનો વહાલો, અવર બીજું મારે કામ કશું	૨
૪ હા લીધી હરિની સાથ, રીસામાં રાધા જે	૨
૫ તારૂં મુખ જોઈ મોહિની લાગી, મનહર ! મન ગમતા	૩
૬ વેણુ વાતો મારો વહાલો, ઘંઘાવન વેણુ વાતો	૩
૭ ઉગમતે પરભાતે આવી, પાલવડો શું ઝાલો રે ?	૪
૮ ચાલો રે ચાલો હરિને જોવા, આવતણો ગોવાલાંની સાથ	૪
૯ છબીલા ! નંદના રે તારા મુખનો મટકો મોડ	૫
૧૦ જશોદાના જીવન ઉભા જમનાને તીર	૫
૧૧ વેણુ ન વાઘશ રે વિહલા ! વારૂં તુજને વેણુ મા વાઘશ રે	૬
૧૨ વહુ ! તુને વારૂં રે જઈશ માં જળ ભરવા	૬
૧૩ ગોપા ! તું લાડસંધેલી રે, વેળાસર ચાલને વેલી રે	૭
૧૪ નહીં આહું રે હો નંદલાલ ! મહીડાં મારાં રે	૭
૧૫ તમને બોલાવે વ્રજની નાર રે ઉભા રહેજો રે	૮
૧૬ ઝાંઝરનો ઝમકારો વાજે, વાજે માઝમ રેણી રે	૮

૨ કવિના નામ વિનાનું

૯-૨૦

શશિકલા કાવ્ય

૩ વજ્રીયો

૨૧-૨૭

સીતાવેલ

૪ રત્નેશ્વર મેધજી

૨૮-૩૩

આત્મવિચારચન્દ્રોદય

૫ કવિ નાકર

સલા પર્વ

૩૪-૬૯

ગદા પર્વ

૭૦-૧૫૭

૬ દયારામલાઈ

૫૬ હિન્દી

૧ શ્રી ગિરિધર પ્રાનપ્રિયા રાધા,

૧૫૮

૨ નંદ મેહેરકા નિડર કનૈયા

૧૫૮

૩ બંસી બારેકે નાંકીલે નેન

૧૬૦

૪ કયા તકસીરે મોરી કયા તકસીર

૧૬૧

૫ મેં પ્યારે બીના દુઃખરી

૧૬૧

૬ તન તન થૈ તાગિડ મિડા થાની તત,

૧૬૨

૭ સખ સીરદાર સો કૃષ્ણ હમારા પ્યારા

૧૬૨

૮ કેન ગતિ મોરી ધારી ગિરિધારીજી

૧૬૩

૯ હરિશ્ચરન જયકે તુ હરિનામ ગાય લે

૧૬૩

૧૦ લગ્યા જનકુ સોધ જન

૧૬૪

૧૧ જગ સખ જાદુ કહે મેં ન માંન હી

૧૬૫

૧૨ કયૈં ખેલી જય બેંસી હોરી

૧૬૫

૧૩ મેં તોરે પૈયાં લાગું ચંદા

૧૬૭

૧૪ સરસ ખૂલા જા રે, રંગ હી હો રે

૧૬૭

૧૫ શ્રી લાલ રંગીલો રસ ભરયો

૧૬૮

૧૬ શ્રી કૃષ્ણ છેલ નેક નીકી બંસરી બજાય જાય

૧૬૯

૧૭ અજબ રસીલે જાકે નેન

૧૬૯

૧૮ ગગનમાં લખી વે દૂગન લગન હી અગન

૧૭૦

૧૯ મનકી મનમાં રહી સુન ઉધો ! ખારા રે	૧૭૦
૨૦ દેખી લટુક લયે ગિરિધારી	૧૭૧
૨૧ મોહે નંદલાલ રે જલમ તોરી નવુને મારે	૧૭૨
૨૨ ખીંગરી કોન સુધારે, રામજી બિન ખીંગરી કોન સુધારે (પદ સંખ્યા ૨૧મી બૂલથી બેવડાયલી છે, તે ચાલુ છે)	૧૭૨
૨૨ હો શ્રી નાયજી ! કોઇ નહીં દિલદાર હમારા વે	૧૭૨
૨૩ સખી ! હું તો જાણતી જે સુખ રનેહમાં	૧૭૩
૨૪ મત કરના રે મન ! દિલગીરી, જન જે આયા સો મુસાફરી	૧૭૩
૨૫ એરે એરે ગોવિંદા રામા (મરાઠી પ્રબંધ)	૧૭૪
૨૬ પ્રગટીલા પ્રેમ હરિચરણા „	૧૭૫
૨૭ મેં તો કયા મુખ લે ધર જઈ સખી રી	૧૭૬
૨૮ સૈયાં રે મેં તો કેસર ઘોળું	૧૭૬
૨૯ મેં વારી તોરી આંખન મેં શામરો ખટકે	૧૭૭
૩૦ મેં તો લાજ લરી ન બોલું	૧૭૭
૩૧ હોરી કે દિનન માફું કાન પરી રે	૧૭૭
૩૨ મોહન અધર ધરી મોરલીયા,	૧૭૮
૩૩ હોરી કે ખેલવાને મોહી રે	૧૭૮
૩૪ દૈયા હું મયે કોન સલુની નાર,	૧૭૮
૩૫ કાન હોરી ખેલ રહ્યો રી	૧૭૯
૩૬ ફૂવા માગન આયો રી	૧૭૯
૩૭ ખસંતી રંગમેં ખોરી રે	૧૭૯
૩૮ જઈ જઈ રે શાવલિયા તોયે વારિયાં રે	૧૮૦
૩૯ સૈયાંને કીની રંગકી જોલાજોલ	૧૮૦
૪૦ લગો નેણારો નેહ, લગો નેણારો નેહ	૧૮૧

૭ પ્રેમાનંદ લલિત

ફૂઆડ સ્ત્રીનો ફજોતો (પદબંધ)

૧૮૨-૮૪

૮ પ્રભાસંકર

રામાયણનાં છૂટક પદ

૧૮૫-૮૮

૧ દૂત આવ્યો એક દોડતો રામ રાવણ પાસે

૧૮૫

૨ રાવણ દૂતને દાખવે મર્તિ ક્રિકર મંદા

૧૮૬

૩ મંદોદરી સ્વામીને કહે, સૂણી સર્વ વચન

૧૮૬

૪ રાવણ કહે સૂણ સુંદરી ! ઘેલી ઘેલું શું બોલે ?

૧૮૭

૯ પ્રભુરામ

રામવિવાહના શ્લોકા

૧૮૮-૯૩

૧૦ નાનાશ્લોક

મહિના

૧૮૪-૯૭

૧૧ ત્રિકમદાસ

૫૬ (ગુજરાતી-હિન્દી)

૧ અલખેલોજી મારે મંદિર આવ્યા રે સૂણ સાહેલી !

૧૯૮

૨ એવા કોઈ કવિજન કાવ્ય અનુપમ બાંધે રે

૧૯૯

૩ વૃંદાવનમેં ધૂમ મચાઇ, સ્યામ ખેલત હોરી

૧૯૯

૪ અસંત રત આવી રે, મત મેરા આવી રે

૨૦૦

૧૨ કબીરજી

આદર (૫૬)

૨૦૧

૧૩ જીવણુરામ

૫૬ (હિન્દી)

૧ ખારા રે કહીઓ બાવા ! નિર્વાણી ૫૬ ખારા

૨૦૨

૨ અમારી સ્ત્રી તેા આવ પુરુષસે લામી

૨૦૨

૧૪ દ્વારકાદાસ

૫૬

૧ ઘટમાં મદુલી છે એક મોમી બેઠા આપ અલખ

૨૦૩

૧૫ રામકૃષ્ણ

૫૬

- ૧ અરજ સૂણો મારા રામજી ! તારૂં પ્રત ના છૂટે ૨૦૪
૨ બહાલાજી ! આવોને આંગણીએ મારે ૨૦૫

૧૬ પ્રીતમદાસ

રામરાજીયા

૧૭ અખો ભક્ત

૫૬

- ૧ સંતો રે લેજો વસ્તુ વિચારી ૨૦૭
૨ ધન્ય રે બહાલા ! તારો ધુંધટો, કોઈ પાર ના પામ્યા ૨૦૭
૩ મર્મ મોટો પરિશ્રમનો, તે તો રસનામાં ન આવે ૨૦૮

૧૮ ગંગાધર

સૂર્યનારાયણની આરતી

૨૦૯

૧૯ ભીખાભાઈ

- ઘોખે પડિયું રે, મનડું તો ઘોખે પડિયું રે ૨૧૦

૨૦ આશારામ

- બાળપણું રમતાં ગયું રે, નારી જોખન માંય રે; ૨૧૧

૨૧ રંકું

- આવી મળી માનિની મંગળ ગાઉ, દેવકીએ કુંવર જાય ૨૧૨

૨૨ માંડણ

- શેઠ કીધો અમે શામળો, જેણે મહા ધન આપ્યું ૨૧૩

૨૩ નથુરામ

- ૧ ઓધવ કહે પ્રજાસુંદરી ! સાંભળો એક વાત ૨૧૫

- ૨ ગોપી કહે: ઓધવ ! સાંભળો, એક અરજ અમારી ૨૧૫

૨૪ કીલ્લજનો સુત મૂળજી

- આજ અતુપમ દહાડો આવ્યો, વિવાહનો વિચાર જોને ૨૧૭

૨૫ સુરદાસ

બણો તો બે અક્ષર બણો, રસો ને રે મમ્મો ૨૧૮

૨૬ પીપાભક્ત

ઉદ્ધારણ ચૂંદડી ૨૧૯

૨૭ ગંગારામ

એટલો સંદેશો મારા સદ્ગુરને કહેજો ૨૨૦

૨૮ લાલદાસ

૫૬

૧ તટ સરોવર એક પંખી રહે છે, પરમહંસ નામ કહાવે ૨૨૧

૨ તે રે સ્વરૂપને જે રે દેખાડે, સોષ સદ્ગુર સાચા ૨૨૧

૩ કાશી રે ક્ષેત્રમાં અવિચળ દીપક, તે મધ્યે વાસ હમારા ૨૨૨

૨૯ પ્રસ્તાવિક કવિતા

૩૦ જોરીઓ

જોષીડા જોષ જુઓની ! કહે મન ચઢી કીને બનાધ ? ૨૨૫

૩૧ કાલમહંમદ

પ્રીતમ ! તમને શં કહું ? મારી પ્રીત બંધાણી

૩૨ હરિકૃષ્ણ

૫૬

૧ જો આત્મતત્ત્વ વિચાર કરો તો તો, સહજ આવે પાર ૨૨૭

૨ પરિશ્રમશં તાલી લાગી, બીજનું શં કામ ? ૨૨૭

૩૩ હેમદાસ

જે કહે તેને કહેવા દધને હરિભજનમાં રહીએ ૨૨૮

૩૪ ગોપાળદાસ

સંતો ! રે બ્રહ્મ પાસે બાસો ૨૨૯

૩૫ મુકુંદ	
કોઈ આવો તો મૃતસંજીવીની વિદ્યા સે'જે બચાવું	૨૩૦
૩૬ રાધાખ્યાઈ	
શ્રી વૃંદાવન વાંસલડી વાગે, સાંજે દ્હેર ત્યાં સાહેલી	૨૩૧
૩૭ મીરાંખ્યાઈ	
૫૬ (ગુજરાતી-હિન્દી)	
૧ કામરી ચોર લઈ રે, મૈયા ! મેરી કામરી ચોર લઈ	૨૩૨
૨ ઘેલી કરી ગિરધરલાલ !	૨૩૨
૩ કીસ મુખ દેખન જાઉં રે, શ્યામ તો બેરાગી બયો	૨૩૩
૪ જળ ભરવા કેમ જાઉં રે, કાનુડો મારગ રોકે	૨૩૩
૫ મુને તારી લેહ લાગી રે, હો મીઠા બોલા	૨૩૪
૬ બોહોત ગુમાન ભરી રે મોરલી ! તુખા	૨૩૪
૭ હોતા જજો મહારાજ ! મારે મોહોલે હોતા જજો	૨૩૪
૮ અખ ના ભરૂં રે કાનડ ! ગાગર અખ ના ભરૂં રે	૨૩૫
૯ લાગત ખુંદ કટારી, પીયા ખિન લાગત ખુંદ કટારી	૨૩૫
૧૦ રંગ જોઈ જોવાલણી આવે, મદમાતી જોવાલણી આવે	૨૩૬

૩૮ લોકગીત

સિદ્ધરાજ ને જશમાના ઐતિહાસિક રાસડા

૧	૨૩૭-૪૧
૨ જશમા ઓડખુનો રાસડો	૨૪૨-૪૬
૩	૨૪૭-૪૮
૪	૨૪૬-૫૮
૫ સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને જશમાનો સંવાદ	૨૫૬-૬૩

શશિકલા કાવ્યની પ્રતિ ૨૬૬-૬૮

અપ્પેની ટિપણી

શશિકલાનો સાર ૨૫૬-૬૩

પ્રાચીન કવ્યવિનોદ

નરસિંહ મહેતાનાં પદ

પદ ૧ લું

સાચું બોલોને શામળા ! તમે ક્યાં રે ગયાંતા ?
મારા સમ તમે ક્યાં રે ગયાંતા ?
આંખડલી અણીઆલડી, કાળજી કાણે સાર્યા ? સાચું
વાંસલડી વિસારીને, વેલણુ આ કેનું લાવ્યા ?
પીતાંબર વિસારીને, પટોળા આ ક્યાંથી લાવ્યા ? સાચું
મેળડીઓ વિસારીને, ફૂમતીઆળા આ કેની લાવ્યા ?
નરસૈયાઓ સ્વામી મળ્યો, તેની સાથે ગયાંતા. સાચું

પદ ૨ જી

મેરલી ને વાગીજી રે, બાઈ ! મારે મંદિરીએ સંભળાય;
કા'નુડા ! માઝમ રાતે મેરલી મેં સૂણી રે. મેરલી
આહીરડી એક બાઈ રે, બાઈ ! એક પાણીબાંને જમ;
બેડહું તો મેલ્યું રે, બાઈ ! મેં તો સરોવરની પાળ.
ઉઠાણી બરાવીજી રે, બાઈ ! મેં તો આંખલીયાની ડાળ. મેરલી
સહીયર એક બીજી રે, બાઈ ! મુને ઘડુલો અલમ,

પાલણીએ તો મેલ્યો રે, બાઈ! મેં તો રોતો ન્હાનો બાળ. મોરલી

નરસિંહાચો ^x સ્વામી ^x રે, બાઈ ^x મને ^x ત્યાં મળ્યો રે. મોરલી

પદ ૩ થું

મને રે ગમ્યો ગોપીનો વ્હાલો, અવર બીજાનું મારે કામ કશું ?
બાપ તણા સમ બાઈને કહું છું, નંદલાલ વસ્યા ત્યાં ગામ વરયું. મને રે
સુંદર વર શામળિયો રે સજની ! તેને જોઈ મારું મનડું ટ્યું,
એને મૂકી બીજાને બજશે, તેનું કર્મ તે દેવે લ્યું. મને રે
છેલ છબીલો ને છોગાળો, ગોડીઆળો ગુણલંકાર,
જલે મળ્યો મેં તા નરસિંહનો સ્વામી, ઉતારે ભૂતળનો ભાર. મને રે

પદ ૪ થું

હઠ લીધી હરિની સાથ, રીસાયાં રાધા જે;
મુખે લીધાં મુનિવ્રત, બોધ્યાની બાધા જે.
કોણ બોલે તમારી સાથ, તમે બહુ રંગી જે;
જાઓ જાઓ જુઠા બોલા નાથ ! ધણાંના સંગી જે.
શામળીયા ! શાંને કાળ, આવો વળગ્યા જે,
મારી આળ ના કરશે નાથ ! રહોને અળગા જે.
તારો બેદ પ્રપંચ, કોઈએ ના જાણ્યો જે;
તમારી હોય વ્હાલેરી નાર, તેને ઘેર માણો જે.
અહીં નથી કર્યો લાગ, ખોટી શીદ થાઓ જે;
વ્હાલા ! અધાર વનની માંઘ, મેંલી ગયા અમને જે;
તમે કીધો વિશ્વાસઘાત, ઘટે નહીં તમને જે.

મેં તો નોતું જાણ્યું નાથ ! નીવડશે આવા જે;
 તે મેં જોયું વૈકુંઠ નાથ ! મળ્યા છો આવા જે.
 તમને મનાવવાને કાજ, આવ્યા મોરારી જે;
 નાંહાં તે નોરા કરે જહુ બાત, બોલ્યાં નહોં નારી જે.
 તમને મનાવવાને કાજ, આવ્યાં સાહેલી જે;
 જે નરસૈયાના નાથ ! રામાએ હઠ મેહેલી જે.

પદ ૫ મું

તાઈ મુખ જોઈ મોહિની લાગી, મનહર ! મન ગમતા,
 હાં રે સુતી સેજલડીએથી જાગી, મનહર ! મન ગમતા.
 હાં રે પ્રભુ ! શાને જ્ઞાને બોલાવું ? મનહર ! મન ગમતા;
 બહાલા ! વેણુ વાગે ત્યાં આવું, મનહર ! મન ગમતા.
 હાં રે મારો ધરનો પ્રાણુણો ઘેર આવે, મનહર ! મન ગમતા;
 ન્હાની નણુદી હેરણાં હેરે, મનહર ! મન ગમતા.
 મને મળ્યો નરસિંહનો સ્વામી, મનહર ! મન ગમતા;
 સહુ ગોપીઓ આનંદ પામી, મનહર ! મન ગમતા.

પદ ૬ ઠું

વેણુ વાતો મારો બહાલો, વૃંદાવન વેણુ વાતો;
 મોર મુકટ ને કાને કુંડળ, ગાય રસીયો મોરલી વાતો.
 વૃંદાવન વેણુ વાતો.
 ઝાંઝર ઝમકે ને ધુધરી ધમકે, થેઈ થેઈ કાનુડો નાચ્યો.
 વૃંદાવન વેણુ વાતો.

જમનાને (નીર) તીર ગાવડી ચારતો, ગોપીઓને મ્હેણું દેતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

અધર તણો રસીયો અલખેલો, પીને સુધા રસ પાતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

વૃંદાવનની ટુંગલીમાં, ગોપીઓમાં એ ગાતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

નરસૈયાચા સ્વામી સંગ રમતાં, રંગે હોંડે છે રાતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

પદ ૭ મું ભૈરવ

ઉગમતે પરભાતે આવી, પાલવડો શું ઝાલો રે ?

અમો જે જશોદાને કે'શું, કાનુડો છે કાળો રે.

રૂદીયામાં મને બહાલો લાગે, વ્રજનો વાસી વાહાલો રે. ઉગમતે

જનકવ ! પ્રીત તમારી જાણી, ચતુર્ભુજ અળગા ચાલો રે;

જાણું છું પર ઘેરે જૈને, મંદિરીઆમાં મહાલો રે. ઉગમતે

રાવ જઈ જશોદાને કરશું, વિઠ્ઠલજીને વારો રે;

રીસે ભરીયાં બોલે રાધકા, હળવા હળવા હાલો રે. ઉગમતે

નરસૈનો સ્વામી વનમાં મર્લીયો, બહુ લાગે છે પ્યારો રે;

કર જોડી નરસિંહ વિનવે, પ્રભુ ચરણે મુજને તારો રે. ઉગમતે

પદ ૮ મું

ચાલો રે ચાલો હરિને જોવા, આવતણો ગોવાલાંની સાથ;

મોરપીઠ શિર મુકટ બિરાજે, મોહન મોરલી હરિને હાથ. ચાલો રે

ગોપી નીસર્યા નરહરિને જોવા, શામા સોલ સણુગાર સજી,
 ટોળેટોળાં ઉલલાં રહીને, નિરખતાં નયણાં ભરી ભરી. આવો
 મંડળ મધ્યે મલપતો આવે, સુંદર શામવીરો ગોપાલ;
 નરસૈયાચા સ્વામીની સંગ રમતાં, સેવક જન કેરો પ્રતિપાળ. આવો

પદ ૯ મું

છખીલા ! નંદના રે તારા મુખનો મટકો મોડ,
 છખીલા ! નંદના રે તારા મુખનો મટકો મોડ.
 વાંકું આધે મોળાયું ને, લટકતા મૂકે તોરા,
 શેરડીએ મલપતો આવે, મુખ મોરલી ધન ધોર. છખીલા !
 પિતાંજરની પલવટ વારી, પાવડીએ કાંગરા;
 દમકે પગે ધુધરા, તારા નેણમાં નાચે મોર. છખીલા !
 ઘંદાવનની કુંજ માંહી, લીડતા મોડામોડ;
 નરસૈયાચા સ્વામી ! મારાં ભવનાં બંધન છોડ. છખીલા !

પદ^૧ ૧૦ મું

જશોદાના જીવણુ ઉભા જમનાને તીરે,
 મોરલી વગાડે મોહન મધુરી રે. ટેક૦
 પિતાંજરની પલવટ વાળી, ઊર લેહેકે માળા,
 કાંતો ખીચ કુંડળ ઝળકે, દીસે રૂપાળા. જશોદાના

૧ આ પદનો શરૂઆત ભાગ પ્રા. કા. સુધા ભાગ ૩ જાને પૃષ્ઠ ૧૪ મેં
 આપેલા પદમાં આવી ગયો છે, પણ તે સહેજ હોવાથી તેમ તે પદ અધિક
 લાગવાથી આ પદ ફરી અહિં છપાવ્યું છે.

પ્રભાતે ઉઠી રે ગોપી, ગૌને હેરાવે;
 ઝો કાનુડા! ઝો કાનુડા! કહીને બોલાવે. જશોદાના
 આજ તો અમારી ઘેને, દૂધ થોડેરાં દીધાં;
 રખે રે શામળીએ વ્હાલે, દોહીને પીધાં. જશોદાના
 સાંભળ રેં સલૂણી સ્યામા! વાતલડી મારી;
 તુજ સરખી સલક્ષણી છે, ગાવલડી તારી. જશોદાના
 એવાં એવાં વચન સાંભળી, ગોપી આનંદ પામી;
 ભક્તવત્સલ ભૂધરજી મળિયા, મે'તા નરસિંહના સ્વામી. જશોદાના

પદ ૧૧ મું જંગલોની છાયા

વેણુ ન વાઘશ રે વિકલા! વાંડે તુજને વેણુ મા વાઘશ રે. ટેક.
 સ્યામ સુંદર નટવર નાગર, વાહાલા છો મુજને. હું તો વિકલા
 મધુરી શી મોરલી શ્રવણે સુણીને, ઘરમાં થં છું ઘે'લી
 કામ ધામ મુને સૂઝે નહીં, કયેમ કરી આવું વે'લી. હું તો
 ધન્ય ઘડી ધન્ય દા'ડો આજનો, મારે મંદિર પધારો,
 નરસૈયાયા સ્વામી સંગ રમતાં, સફળ થયો જન્મારો. હું તો

પદ ૧૨ મું

વહુ! તૂંને વારૂં રે જઈશ માં જળ ભરવા,
 નંદકુંવર નાનડીયા સાથે, રખે તાં ગોઠ કરવા. વહુ!
 એ છે કાળો, તૂં છે ગોરી, વહુઅર એને ન મળાયે,
 મનસા વાચ્યા કહું છું તુજને, માણસમાંથી ટળાયે. વહુ!
 એ કાનુડો કામણુગારો, કાંઈક કામણુ કરશે,
 ઘેલી થઈશ ને પુંઠળ ધાઈશ, ચિત્તકું તારૂં હરશે. વહુ!

વહુઅર કહે સાસુની આગળ, હું સીદને તાં જાઉં ?
નરસૈયાયા સ્વામી સરખી, હું નિર્લજ નહીં થાઉં. વહુ!

પદ ૧૩ મું

ગોપી ! તું લાડસઘેલી રે, વેળાસર ચાલને વેલી રે,
જાલો મારો તેડે છે વનમાં રે, હજુ શું છે તારા મનમાં રે ? ગોપી !
ખાવડીએ તું ખાંધને ખાજુ રે, દીલડીએ ચોદ ને કાજુ રે,
આંખડીએ કરી લે અંજન રે, મુખડલે કરી લે મંજન રે. ગોપી !
સાલુડો તું પેહેર સુરંગી રે, દીસે બહુ સર્વ રંગી રે,
નરસૈયાનો સ્વામી શામળાયો રે, તેને સહુ જોવા મળાયો રે. ગોપી !

પદ ૧૪ મું

નહીં આહું રે હો નંદ લાલ ! મહીડાં મારાં રે,
વળગો નહીં વિકૃલરાય ! અમે નહીં તારાં રે. ટેક.
અમે કુંસ રાજના લોક, વાસો અહીં રહીએ રે,
જશોદાના ખાલા કા'ન ! આળ ના કરીએ રે.
અલ્યા ! ગોરસનો ગરાસ, કે દા'ડે હતો રે ?
અલ્યા ! પાશેરાની પેદાશ, હવે થયો છતો રે.
અલ્યા ! નવ લખ નંદજીને ઘેર કે દા'ડે હતી રે,
ખાંધવાને ખારણા માંદા બકરી ન હતી રે.
ત્યાં જિત્યા શ્રી જગના આધાર ગોપિકા હારી રે,
મળ્યો નરસૈયાનો નાથ, ખાલ બ્રહ્મચારી રે.

પદ ૧૫ મું

તમને બોલાવે પ્રજ્ઞની નાર રે ઉભા રહેજો રે,
 મારા બાળપણના નાથ ! અવગુણ સહેજો રે.
 વાદળમાં જેમ વીજ, એણી પેરે ચમકે રે,
 એમ મળ્યા વિના મહારાજ, જીવ મારો તલખે રે.
 મને મળીયો છે મારગ માંહ, નરસિંહનો સ્વામી રે,
 મારો હરિએ જાણ્યો હાથ, એ વર પામી રે.

પદ ૧૬ મું રાગ મલાર ગાડી

જાંઝરનો ઝમકારો વાજે, વાજે માઝમ રેણી રે,
 ત્રિકમને તાલી દે તરણી, ચપળ દૃષ્ટ મૃગનેણી રે. જાંઝરનો
 વિઠ્ઠલને વશ કરવા કારણ, નાહાના ભાવ જણાવતી રે,
 નયણે કટાક્ષ કરી અંગ મોડતી, મુખે મરકલકું કરતી રે. જાંઝરનો
 જો જો હો પ્રભુ પાર્વતીપતિ, તમે દેવ ચક્ષુ મુને આપી રે,
 ભણે નરસૈયો નૃપત ના પામું, જોતાં તે ગોવિંદગોપી રે. જાંઝરનો

શશિકલા કાવ્ય.*

(કચિના નામ વિનાનું)

પૂર્વછાય

પ્રીતિવચન વનિતા તણાં વિદ્વંશુવિરહી જેહ
વિરહિણીની હરિ વેદના, સાંભળિણુ સહ તેહ. ૧

ચૂપઈ

તેહ વિપ્રનિ જે વિધિ થઈ, વિગત વાત વનિતા કન્હિ ગઈ.
તવ શશિકલાઈ કીધૂં જેહ, વિપ્રવિરહિ વિસ્તારૂં એહ. ૨
ભૂપતિ ભટ બંધાવ્યુ સહી, દાસી દેખી દુઃખિ દહી;
(વર્ણુ અદારિ જેવા મ્યલાં, જઈ સંભલાવી શશિકલા) ૩

શશિકલાઈ શ્રવણિ સૂણી વાત, જે વિદ્વંશુ બંધાવ્યુ તાત.
તવ તેનિ નયણિ જલ ઝર્યાં, ઉદધિ નણી પિરિ આંસૂ ખિર્યાં. ૪
સખીઈ તાં સમજાવી કરી, રોતી રાખી તવ સુંદરી.
સખી પ્રતિ તહિ બોલી બાલ: “અણુચિતવિ આવ્યુ મુઝ કાલ. ૫

“કાલ તણિ વશ કાયા પડી, કંથનિ કિમ દેખીશિ આંખડી ?
પૂરવ જનમનૂં હૂતૂં પાપ, તે મુઝ આવી લાગૂં આપ ? ૬
જેહ વિપ્ર સૂં બાધૂં મંન, જેહ વિષુ હૂં નવિ ખાતી અન્ન,

* આ કાવ્ય પાછળ પૂર્તિ આપેલી હોવાથી કહિન શબ્દોના અર્થ નીચે આપ્યા નથી.

તે જુ હવિ વીસારૂં આજ, તુ નીશિ^૧ મુઝ લાગિ લાજ ૭.
 લાજ ધરી મિ પ્રથમ સંભોગિ કર ગ્રહી તાણી તેણિ યોગિ,
 હમડિ હું ચાંપી તતકાલ, પૂરણ પ્રેમિ ચુંખ્યુ ગાલ. ૮
 અધર સરીસા દીધા દંત, ન્યાહાલી જ્યેં એકિ ચિત,
 પ્રેમ તણું તવ વાપ્રૂં પૂર, વિપ્ર વીસારિ ન ઊગિ સૂર. ૯
 સૂર ઊગિ ઊડી એક વારિ, પુહુતુ પંડિત શયન મુઝારી,
 ગલિ જઈ મિ ધાત્યુ હાથ, ચુંખન કરી જગાવ્યુ નાથ. ૧૦
 આલસ મોડી ઊડ્યુ અંભ, રાતાં લોચન, આવી જાંભ,
 દુઃખ વીસારૂં કરૂં હું કેમ? તેહ સૂં માહારિ અતિ ઘણુ પ્રેમ. ૧૧
 પ્રેમિ પટોલી છોડી ગંદિ, લાજંતી હું વલગી કંદિ.
 વિનય કરી મૂકાવી ખાથ, મિ તવ દીવિ નાંખ્યુ હાથ. ૧૨
 તવ વિપ્રિ મનિ આણી રીસ, મનાવ્યુ ચરણિ લાગી શીસ.
 પિરિ પિરિના પછિ કીધા સંગ, રાતિ તણા તે કહીઈ રંગ! ૧૩
 રંગિ રમી ઊડ્યા એક વારિ, પુહુતુ પંડિત સલા મુઝારિ,
 મિ નાહાવાની સજ્જઈ કરી, કંકોડી મસ્તકિ લેઈ ભરી. ૧૪
 અખ્યુદાણનિ લીધૂં અંભ; પાછુ વડી તાં આવ્યુ અંભ,
 ખલ ભરિ હું વલગાડી કંદિ, તે પ્રેમની કિમ છૂટિ ગંદિ? ૧૫

૧ ખીજ પ્રતમાંથી:

જે વિપ્ર સરીસૂં ખાખૂં મન, જે વિણ હું નવિ ખાતી અન્ન
 તેહથી અલગ કીધ મહારાજ, હવિ કેહી પિરિ વીસારૂં આજ
 વિપ્રવદન કેહી પિરી મ્યદિ, જે દીકિ વિરહાનલ ટલિ.
 ભમર તણી પિરિ ભમતી નારી, ચપલ નયન ખંજન આકારિ.
 મનગમતા તે જોલિ જોલ, ભૂતલિ નવિ તર આવિ તોલિ
 જુ હવિ હવિ વીસારૂં આજ, તુ નીશિ મુઝ લાગી લાજ. ૭

ગંડી ચંપક ચોસર હાર, વિપ્રિ ધાતુ કંઠ મુઝારિ.
 પાન તણી મિ બીડી દીધ, દંતિ ગ્રહી મુખિ અલગી કીધ. ૧૬
 તંબોલિ તટકિ તતકાલ કંઠ થકી મિ નાંખી માલ.
 રીસ ચઢી પાસિ નવિ ગઇ, તે વેલા સંભારું સહી. ૧૭

સહિયર સૂં રમતી એક વારિ, આવ્યુ પંડિત ધવલ મુઝારિ.
 પુઠલિથી મુઝ સાહાયા હાય, સાહામા થઈ તિણી બીડી બાય. ૧૮
 સહિયર દેખી લાજ ખરી; રહી ઉકારી ધુંધટ ધરી,
 પ્રાણિ ખોલી ખીસાડી સોય, તે પંડિત દેખાડુ કોય. ૧૯

કોય કાલિ મુઝનિ ચઢી રીસ, સેજે સૂતી બાંધી શીસ.
 સલા થકી તે આવ્યુ ધીર, પાસિ ખીસી તાણ્યું ચીર. ૨૦
 તવ મિ છેલડુ આધુ લીધ, મનાવવા બહુ આદર કીધ.
 દીન થઈ તે વાણી વદિ, વિપ્ર વિરોખી રાખું હદિ. ૨૧

હદિ સરીસૂં બીડી એક વારિ ચાંપતાં મુઝ હર્ષ અપારિ,
 રહી એક વલગી નિ ધડી, મૂકંતાં હું અવની પડી. ૨૨
 કુચ સાહી નિ જીબી કીધ, પિરિ પિરિનાં પછિ ભોજન સિદ્ધ.
 ખીડી દિધ મુખવાસ અનેક, અવની માંહાં એ વાડવ એક. ૨૩

એક વારિ દિવસિ સંયોગિ મનગમતા તે કીજિ ભોગ.
 અન્નણુતાં હું અધરિ ડસી, રીસ ચઢાવી અલગી ખસી. ૨૪
 એશિઆલુ થઈ ખીડુ બંભ, ખોલાવવા મુઝ માન્યું અંભ.
 તે મિ મનિ નવિ આણી વાત. વિપ્ર વિના કિમ જઈ રાતિ ? ૨૫

રાતિ સમિ રાંધું એક વારિ, કીધાં સુંદર શાક ગિ ચ્યારિ,
 સ્નાન કરી આવ્યુ આસન, સુવર્ણ ચાલિ પ્રીત્યું અન. ૨૬

હું પાપિ નવિ જમિઉ એહ, જે સું પૂરણ પૂર્વતુ નેહ,
દિજ વિણ જમતાં લાગિ લાજ, કેહી પિરિ વીસારું આજ ? ૨૭
આજ મોહી કહીઈ શું ઘણું ? દુર્લભ થયું મુખ પંડિત તણું.
મીઠી મૃદુ બોલતુ વાણિ, લોચન વિકસિતપંકજ જાણિ. ૨૮

વિણ તંબોલિ અધર ઓપંત, રતનઝેણી શોભિત દંત,
તે મુખ વિણ જીવ્યાનું કામ, હવડાં હું તુ આણીશ હામ. ૨૯
હામિ હામિ દીવા એક વારિ, તેજ તણુ દીસિ અંજાર.
અનેક ફૂલ શય્યા પાથરી, કૃણુગારિ કચોલી ભરી. ૩૦

ખીડુ માહારી જૂઈ વાટ, મુઝ પાપિ નવિ અડિઈ ખાટ
કામ તણુ અવતાર જ જેહ, વિપ્ર વિના કિમ ધરીઈ દેહ ? ૩૧
દેહિ ધરી દર્પણ, એક વારિ કરવાં માંડ્યા મુઝ શણુગાર.
ગૂંથી શીસ મનિ વરત્યુ રંગિ, સકલ શણુગાર સજવ્યા અંગિ. ૩૨

કાજલ નયણિ આંજી કરી સિંદૂરી મુઝ સોંથુ ભરી
પ્રેમ સહિત પિહિરાવ્યું ચીર, વિપ્ર વિના પીઞ નવિ નીર. ૩૩
નિરખી બ્રાહ્મણુ ઊભુ બારિ, હું નુહતી તે ધવલ મુઝારિ,
ક્ષણુ ભીતર, ક્ષણ પાછુ વલિ, વિરહતાપ તિણિ આંસુ ગલિ. ૩૪

વારિ વારિ મેહેલિ નિશ્વાસ, નેહ અજાડી પડિયુ પાશિ.
લોહાં આંસુ દેખી કરિ, વિપ્ર વદન રહી છૂં મનિ ધરી. ૩૫
ધરિઉ હાથ ચલિ એક વારિ, ખીઠાં ખિડુ જણુ શયન મુઝારિ;
પાન તણી તે ખીડી કરી અનેક સજઈ માંહિ ભરી. ૩૬

માહારા મુખ માંહાં મૂકી નાથિ. તાંબૂલ વેહેલાં કાઢી હાથિ
મિ આપ્યું તે પોતિ મ્રહું, વિપ્રનું વાહાલ ન જઈ કહું. ૩૭

કહ્યું ન કીધું મિ એક વારિ, તેડી પાસિ ન ગઇ લગારિ.
 ન જાણીઈ, શી હૂતી વાત ? થઇ જોરરાટાં સૂતાં રાતિ. ૩૮
 પ્રાત સમિ ઉતારી રીસ પૂછી વાત પય લાગી શસિ.
 એક બોલ વાડવિ નવિ કહ્યુ, તે મુઝ મોહ હિયાબર રહ્યુ. ૩૯

રહ્યુ વિપ્ર જોડી નિ પાણિ, દીન થઈ પછિ બોલ્યુ વાણિ.
 એક વારિ વિપરીત સંયોગ મનગમતુ તે કીજિ ભોગ. ૪૦
 સુણી વાત સખી લાજી ખરી, હંસી છેલડુ મુખ આગલિ ધરી.
 પછિ વિપ્ર તણું મનવ્યૂં મન, તે વિણ હું નવિ ખાજી અન્ન. ૪૧

અનેરિ દિવસિ એક વારિ રમવા બીડાં આંગણુ ખારિ.
 કનકપાટ સોગડડી સોલ માંડી દાળ્યા પાસા લોલ. ૪૨
 રમતાં હું હારી, તતકાળ, બીજી અંતર બોલી આળ;
 વિપ્રિ મતિ તે આણ્યું નહોં, એ કિમ કરી વીસારું સહી ? ૪૩

સહી ! મિ સૂતાં બીડી બાથ ગલા માંદિ ઘાલી નિ હાથ,
 અધર તણું હું કરતી પાન, ડંક દેતાં માગંતુ માન. ૪૪
 ચપલ નયન કરી જોતુ તેહ, પૂરણુ પ્રગટયુ વિપ્ર સૂં નેહ;
 એણી પિરિ એ નીગમી રાતુ, તે વિણ દેહનુ કરતુ ઘાતુ. ૪૫

ઘાતુ વિપ્રિ કેટિ હાથ; ગાલિ ગાલ અડાડિ નાથિ;
 લેઈ દર્પણુ મુખ જોઈ કરી, પાન તણી બીડી કરિ ધરી. ૪૬
 પ્રેમ સહિત મૂકી મુખ માંહિ, અધલી વાડવ દાંતિ સાહિ.
 એણી પિરિ નિતુ રમતુ નાથ, દૈવિ છંડાવ્યુ તેહ સાથ. ૪૭

સાથિ જમવા બીડા થાલિ, ફર સહિત તે પ્રીતી દાલ;
 સુંદર ઘૂત માંહિ કંત કરી કૃતિયા જમાડિ અંતિ. ૪૮

વિપ્ર તણિ મનિ એહવી વસી, ગિગરતૂં તિ અરોગતુ હસિ.
એમ જમી ગિઠયાં એક વારિ, સહી ! એ ગયુ જમાડણહાર. ૪૯

હાર ગૂથ્યુ વિપ્રિ એક વારિ, ફૂલ તણુ નવિ લાલિ પાર;
સહી ! શી કહું તેહની પેર્ય ! અનેકિ પ્રકર, ન દીસિ સેર્ય. ૫૦

માહારિ કંઠિ આરોપણ કીધ, પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ.
સખી ! દીસિ એ પેલી માલ, હાર જગાવિ સુતાં સાલ ! ૫૧

સાલિ સખી ! એ હછડા માંહિ, વિપ્ર વિના નવિ જીવ્યું જાઈ;
મુઝ વિણુ એહ ન રહિતુ ધડી, બિદની એહ અવરથા પડી ! ૫૨
સહિઅર એ સાચું સહી જાણિ, વદ્ધલ દુઃખ ન સુણીઈ કાન;
(બહુ પ્રકારિ જોયું ખરું) વાડવ વિણુ હું નીશિ મરું. ૫૩

મરુડી મૂછિ મુખિ વિશાલ. અલતા બિદુ સરીખા ગાલ.
તે ઉપરિ તલ સોહિઈ સાર, જાણિ ખટપટ કમલ મુઝારિ. ૫૪
નાસા તે શુકચંચ સમાન, નિર્મલ મોતી ઝલકિ કાનિ.
દષ્ટિ આગલિથી ગયુ પર, અંતકાલિ હું હછડિ ધરું. ૫૫

ધરું દુઃખ સખી ! કહું હું આજ, વાત કરું તમ મૂકી લાજ.
વાડવિ આલિંગન તણી પિરિ કહ્યું ' કંચુકી અલગી કરિ. ' ૫૬
વિરહતાપજ માહારિ અંગિ, શીતલ થાઈ એ કુચનિ સંગિ.
બીડી બાથ નિ અમૃત પાછ, તે વિણુ ક્ષણુ વરિસ સૂ થાછ. ૫૭

થાછ સખી ! દુઃખ મેરુ સમાન, અલિ નહીં, અખલા અલિધાન.
અંગિ ધધાણી અતિશિ સહી, વિરહ તણી કાતી જે સહિ. ૫૮
વિજોગનાં જે વાજિ બાણુ, દેહતણાં કાપિ સંધાણુ.
એ દૂખિયુ શું રાખું દેહ ? મુઠિ રહિ માહારુ અતિ નેહ. ૫૯

નેહ સહી ! જે વાડવ તણુ, દિન દિન વાધવું અતિ ધણુ;
 ધસું ચંદન, માંહિ કેસર રંગ, તેહની કંચુકી કીધી અંગિ. ૬૦
 સિંદૂરિ રેખા અતિ કીધ; પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ;
 કુચ ખૂતા નિ મરડયું મુખ, વિણુ સખી ! ન ભાજિ દુઃખ. ૬૧

દુઃખ સખી ! એક માહારિ મંનિ, પ્રાહાર પડસિ વાડવનિ તંન;
 ફૂલ તણી કલિકા એક વારિ સૂતાં ખૂતી શયન મુઝારિ. ૬૨
 એહવુ કોમલ જેહવુ પંડ, તે દુઃખદ કિમ સહિસિ દંડ ?
 છિ કો પ્રાણુ તણુ મુઝ થંભ, અંતકાલિ ઊગારિ બંભ ? ૬૩
 બંભ જાતિ ગ્યુ તાં સખી ! રંગ ચંદન કહિણ અડાડિ અંગિ ?
 સોંધિ કહિણ ભરિ સિંદૂર ? મુખિ તંબોલ થયું અતિ દૂરિ. ૬૪
 ટલિજી કુંકુમ કેસૂં કાજ, પાગ કહિણ હવિ રંગિ આજ ?
 સખી ! એ દુઃખ ન માઈ હદિ, 'આવ્યુ વાડવ' કો એમ વદિ ? ૬૫

વધિજી દુઃખ તાં માહારિ અંગિ, કાજલ નયણાં ટલિહિ સંગ.
 કૃષ્ણાગર મસ્તકિ નવિ મ્યલિ, વાડવ બાંહ ન વિલગિ ગલિ. ૬૬
 અધરપાનનિ પડયુ વિજોગ, વિરહ તણુ તિણિ વાધ્યુ રોગ.
 સખી ! શી પિરિ વીસારૂં દુઃખ ? વાડવ જાતિ ગ્યુ સવિ સુખ. ૬૭

સુખ સાથિ ગ્યું સધલુ સાજ. વેણી તણું હવિ કીહું કાજ ?
 કાન તણાં કુંડલ ઊતરિ ? નાથ વિના કો ચૂડી ધરિ ? ૬૮
 દર્પણિ મુખ જોઈ શું વલી ? હું દીઠિ લોક જાણિ ટલી !
 અગ તણી સવિ પડશિ કલા ! રંડાપણુ રામા અવકલા. ૬૯

કલા પડી હવિ માહારિ દેહ; ચિત્ત તણુ નવિ ટલિ તાં નેહ;
 હૃદયકમલ માંહિ વિહ્વણુવાસ, રખિ સખિ ! દહિ એહનિ હુતાશ. ૭૦

વિરહતાપ તે અંગિ અપારિ, સીંચું નયન તણી જલધારિ.
અંગ તણુ એ તાપ તુ જામ; જાણી અંબ જુ મૂકિ રાય. ૭૧

રાય રાંકનિ સરીખી પ્રીતિ; વાડવની પણિ અધકી રીતિ;
નિત્ય જીડી મુખ માહારું જોય, જાણિ રીસ ચઢી રખિ હોય. ૭૨
મુઝનિ પૂછી પીતુ વારિ, રાખ્યું હૃદય હૃદય મુઝારિ;
અંબ આંધિઉ ગાદિ અંધ, રાધ મારવા કાઢ્યું કંધ ! ૭૩

કંધ જિહાં ધડ ઉપરિ રહંત, તિહાં લગી નવિ દલિ માહારું ચિત;
મનસા વાચા કાયા કરી વચ્ચુ વિપ્ર મિ પ્રીતિ જ ધરી. ૭૪
કરી કીડા તે સું દિનરાતિ, “અવર પુરુષ તે આંધવ તાત.”
સખીમ દીધુ મુઝ ઉપદેશ, કિમ કરી નાશિ યૌવનવેશ ? ૭૫

વશિઅર ડંક સોહિલુ જાણિ, ચઢિ ગરલ નિ જામ પ્રાણુ;
દુઃખ વિજોગ તણું ધણુ હોઈ, વનિતા વિના ન જાણિ કોઈ. ૭૬
આમ જુ ચાતૂં હું જાણતી, પ્રેમ વિપ્ર સું નવિ માણતી.
વાડવગુણિ હું ગિદિલી કરી, દુઃખ પ્રેમ તણિ સાગરિ. ૭૭

સાગર તરવા આંધ્યું તુંખ, અધવચિ તુટિજી; પાડી અંખ.
કઉણ સાંભલિ તેણિ ઠારિ, લીઈ ઉગારી વારિ વારિ ? ૭૮
અંખુ કિમ તિહાં કરુણા આણિ? સહી! એ વિરલ તણી વિધિ જાણિ
અવ મરીશિ, નિ પામીશિ પાર, જાણુ તુ સખી ! કુહુ વિચાર. ૭૯

વિચારી જોયું મિ બહુ દુઃખ ધરું હઠડિ હવિ કીલું ?
વાડવનિ કરશિ ઉપદાત, રાય તણિ મનિ બઠી વાત. ૮૦
દેશ મધ્ધિ તે વાત જ ગઈ, લોક માંહિ અપકીરતિ ચઈ;
સહી? હસારથ હૃદિ જોઈ, વિહ્વણ સંગિ પ્રજાલું દેહ. ૮૧

દેહ રૂપિણી કીધું વાહાણુ, વાડવ મીટી નીઝામુ - જાણિ,
માયા શબ્દ નિ નેહનુ થંભ, સુખસાગર, નહિ ખારું અંભ. ૮૨
ચઢી નાવ ઝીલિ મન રાય, પડયુ થંભ નિ ઢીખર જાઈ.
ફૂળિ વહાણુ, નવિ દીસિ ઠાહાર, મ્યલિ વિહ્વલણુ પામું પાર. ૮૩

પારધિ કેરી કીધી પિરિ, નયણુ ખાણુ સાંધ્યાં તે ધીરિ.
મન કુરંગ વેધી તિણિ ઠાર, ઘાતયુ પંજર પ્રીતિ મુઝાર. ૮૪
નેહબંધ તે ખાધ્યા અંગિ, દમિ વિરહ, નવિ મૂકિ સંગ.
તિહાથી છૂટા તણુ કિપાય કહિ તુ સખી ! હું લાગૂં પાય. ૮૫

પાય લાગૂં હું સખી ! નિર્ધાર, જુ વિદ્વંસ્ય મેલવિ એક વારિ.
એટલુ જસ તૂં કીધ નિ સખી ! રાની રીસ મન આણિ રખિ. ૮૬
ચિત્રસેહાની જુ નિ પિરિ, સ્વપનિ મિથ્યુ તે આણ્યુ ધિરિ,
તે માટે કહું છું કર જોડ, રંડાપણની મોટી ખોડિ. ૮૭

ખોડિ એહ થઈ મોટી અંગિ, પ્રાણુ ગયા નવિ વિદ્વંસ્ય સંગિ.
સખી ! વલી મુઝ લાગી લાજ, વિપત્ત પડિ નવિ આવી કાજિ. ૮૮
તે કારણિ મન બલતૂં ધણું, દુઃખ લેવાઈ નવિ કે તણું.
દેહ પાલાટ જુ મૂકિ રાય, નીશિ તુ આપું માહારી કાય. ૮૯

કાયર મન અખલાનાં જાણિ, નાય જાતિ નવિ જાઈ પ્રાણુ.
સતી એક પદમાવતી જેહ, કંથ મુકિ સુણી છાંડુ દેહ. ૯૦
તે વિધિ જુ સહિઅર મુઝ થાત, દુઃખ તણી નવિ જાણી વાત.
ખીડી લવું ગિહિલાની પિરિ, વાડવ કહીઈ આવિ ધરિ ? ૯૧

ધર માંહિ સહી ! જઈ નિ જુઈ, કદાચિ વાડવ ખીડુ છૂઈ,
સપ્ત હશિ હિંદોલાખાટિ, અલગુ રહી જુતુ હશિ વાટ. ૯૨

ફૂલ તણાં કિ ગૂંથિ હાર, કિ રચિ શયન, કિ ઊભુ ખારિ,
 દેખિ, તુ તૂં જૂતી આવિ; નવિ દેખિ, તુ કાતી લાવિ. ૯૩
 લાવિ સખી ! વાડવનિ તેહ, પરદુઃખલંબન હૂઈ જેહ.
 સ્ત્રી, ખાલક, બ્રાહ્મણ નિ ગાઈ, વધતાં સહુ તાં વાહારિ ધાઈ. ૯૪
 વિદ્વંસુ વિપ્ર અખલા હું જાણિ, બિહુ જાણના કે રાખુ પ્રાણ.
 મુઝનિ હૂતી મોટી આસ, રહું અહિવાતન એક જ માસ. ૯૫
 માસ તણાં જે ઘાઠા ત્રીસ, રમતાં જાણ્યું ન રચણિ ન દીસ.
 તે સુખ ગ્યું શમણાની પિરિ, અંગિ અંગીડી મૂકી ધરી. ૯૬
 કંથ વિના દુઃખ દમતું ધણું, બલ્યું જીવ્યું તે અખલા તણું !
 વિરહવહિ દાઝિ મુઝ અંગ, ટલ્યુ સખી ! તે વિભૂણુ સંગ. ૯૭
 સંગતિ છાંડી ગ્યુ જે કંથ, જાણુ તુ દેખાડુ પંથ.
 મ્યલી કરી ટાલુ સંદેહ, અવગુણુ કિચિત આણ્યુ નેહિ ? ૯૮
 મનની એહના જાણીશિ વાત, સખી ! કે એક જાઉં સંધાતિ.
 બોલિ વિદ્વંસુ જાતિ પ્રાણુ તે મુઝ આવી કરજી જાણુ. ૯૯
 જાણુ હૂઈ તે બોલુ આજ, હવિ તે મિ શું કરવું કાજ ?
 એકિ નવિ સૂઝિ મુઝ પિરિ, ઓશિઆલી શી ખીસું ધરિ ! ૧૦૦
 વિરહ કેટિ કાઠી નિ રહ્યુ; તેહનુ તાપ ન જાઈ સહ્યુ.
 વિવિધ પ્રકાર તણું છિ કષ્ટ. કહિતાં વિદ્વંસુ પડિઉ દષ્ટિ. ૧૦૧
 દષ્ટે દષ્ટ મ્યલી જે વારિ, બોલી બોલિ રાજકુમારિ.
 સાથ સરવ મૂકી આવાસિ, વિદ્વંસુ કેરિ જાઈશિ પાસિ. ૧૦૨

૧ બીજી પ્રતિમા આ પ્રમાણે પાઠ છે:

“ દૃષ્ટે દષ્ટ પડી જેણિ વારિ, બોલિ વિદ્વંસુ કરી વિચાર:
 શશિકલા ! સાંભલજિ વાણિ, અંતકાલિ હવિ જાતિ પ્રાણુ. ૧૦૨

સખિ ! પૂઠિયા નાવું બલું, હવે આપણનિ મ્યલવું ટલું.
વાડવ તણુ કરવું સંધાત, આવી પાસિ કહિતાં વાંત. ૧૦૩
વાત પૂછિ છિ: માહારા તાત વિઠ્ઠલુનિ કિમ કરિ ઉપધાત ?
રાય તણી જુ હુઈ રીસ, પ્રથમિ ખડ્ગ મૂકુ મુઝ શિસિ. ૧૦૪
એ પિલિલાં હું કાઢીશિ પ્રાણુ; સેવક ! સાચું મન સૂં જાણુ.
મુઝ મારુ કિ પૂછિ રાય ! સુણી વચન સહુ વિસ્મિત થાય. ૧૦૫

પૂર્વછાહુ

થાય સેવક એકઠા કરવાનિ પરપંચ.

પુત્રીનિ કીસિ મારીઈ ? શું કરવું હવે સંચ ? ૧૦૬

ચૂપધ

સંચરિઆ સેવક તતકાલ, વાત જણાવી જઈ ભૂપાલ,
સુણત ખેવ જલ લાગી શીસ, મંત્રીશ્વરિ ઊતારી રીસ. ૧૦૭
વાત જણાવી સકલ સ્વરૂપ, પંડિતનિ મૂકાવિઉ ભૂપ.
પુત્રી સહિત આવ્યુ આવાસ, જમ વિઠ્ઠાણ કીધુ વાસ. ૧૦૮

સીતાકારણિ રાવણુ શીસ દરા કાપિયાં અયાધ્યાઈશ.
તું માટિ એક મસ્તક જઈ; નવ કેરુ ઉગારુ થાઈ. ૧૦૩
“ થાઈ જુ વિઠ્ઠલુનિ ઉપધાત, કરીશિ તે સંભલાવુ તાલ
રચી શણગાર ગૂથી નિ શીસ, અંતકાલિ સમરીશિ જગદીશ. ૧૦૪
વાડવ મસ્તક લેઈ ઉછંજિ, દેહુ પ્રનલીશિ એહનિ સંજિ.
સતી થઈ નિ તારીશિ નાય, સહિયર ! જમહરિ હૂઈ સાથ. ૧૦૫
સાથ સરવ મૂકી આવાસિ વિઠ્ઠલુ કરિ જઈશિ પાસિ.
જે પૂઠિ આવુ, તે બલું, હવે આપણનિ મ્યલવું ટલું. ૧૦૬
સખી સહિઅર જે જઈ વલી, વાત કરંતી ટોલિ મ્યલી
વાડવનુ કીધુ સંધાત આવી પાસિ તે કહિતાં વાંત. ૧૦૭

વાસર થયુ, નાસિજી અંધકાર, તરશાનિ જમ શીતલ વારિ;
 ચાતકનિ જમ જલનૂ ખિદુ, કર્મલનીનિ જમ દર્શન ઇંદુ, ૧૦૯
 ચકુઆનિ દિનકર દર્શન, વાડવ ત્યમ વનિતાનિ મનિ
 નાદ કુરંગનિ જેહવી પ્રીતિ, ત્યમ અખલા વિદ્વંશુનિ ચિત્તિ. ૧૧૦
 ચિત્તગમતા પિહિરિ શણુગાર, ઝિલતાં નેહ ન લાભીછ પાર,
 શુકલ પક્ષ જમ તારા સૂપ, તિમ વનિતાનૂં વાધિજી રૂપ. ૧૧૧
 ભોગ ભલા કીજિ દિનરાતિ દુઃખ તણી વીસારી વાત.
 સુખ જે સઘલું છિ સંસારિ, ખિદુ તે ભોગવિ વિવિધ પ્રકાર ૧૧૨
 કારણ પ્રેમ તણું છે જેહ, કિલિતાં પાર ન પામીઈ તેહ.
 અહનિશ મકરધ્વજનિ સંગિ કરિ નવલા મન ગમતા રંગ. ૧૧૩
 એણી પિરિ રમતાં લીલવિનાસ વનિતા વિદ્વંશુ પુહુતી આસ.
 સુખ રૂપિ જે સોલિ સાગર, ઝીલિ તિહાં ખિદુછ નાગર. ૧૧૪
 નાગર નામ ચતુરનૂં હોય, વિરહ પાશિ નાવ પડશુ કોય,
 જેહ વિન્નેગી હુછ નરનારિ, ભાવિ ભણતાં પામિ પાર. ૧૧૫
 વિરહ તણું છિ રસ વિખ્યાત; વિપ્રલંભની અતેરી વાત.
 વિરહિણી જે વલ્લભ મનિ ધરિ, તે શશિકાવાણિ ઉચ્ચારિ.^૧ ૧૧૬

પૂર્વ છાંદુ

ચરિત્ર ચારુ નારી તણાં જિયર્યા આણી ચિત્ત,
 કૌતુકકથા સોહામણી ભણતાં વાધિ પ્રીતિ. ૧૧૭
 સંવત ૧૭૩૩ વરપ માર્ગશીર્ષ માસે અસિત પક્ષે ૫ ભગુ વાસરે
 લિખિતોયં ગ્રંથ.

૧ પૂર્વ છાંદા પહેલાં નીચેનાં બે ચરણુ વધારે છે:--

જે એ વિદ્યા અનુભવિ સાર, તેહનિ કંદર્પ વાધિ અપાર.

સીતાવેલ^૧

(કવિ વજ્રયાદૃત)

કડવું ૧ લું

ધૈશ્વર થકી ઉત્પન્ન હવો, સુધબુધનાથ નરેશ,
ઉમિયાઉદરથી ઉપન્ધો, (તે) પ્રણમવો દેવ ગણેશ.
જનકતનયા સુંદરી, વર વાંછે રઘુનાથ,
ત્રંબક ટોડર બાંધીયાં, (તે) જગતે જાણી વાત.

ઢાળ

હાં રે રાયે ત્રંબક ટોડર બાંધ્યાં, શૂરા ધર અતિ પૂર વાધ્યાં;
રાજા જનકે મહા જંગ રચીયો, એનો મહિમા મહી પર મચીયો.
હાં રે પાતાલના પન્નગ તે ડોડ્યા, નવ ખંડના મહીપત મેળ્યા,
દંદ્રાદિક ઇશ જગાવ્યા, ત્યાંકને સુરીનર મુનિવર આવ્યા.
ભુજ બળ ભાથા બહુ ભાર્યા ઋષિ સાથે શ્રી રામ પધાર્યા,
અંગ નૂર ધણું, લઘુ વેશ, જાણે ચૌદ ભુવનનો નરેશ.
ભગવાન સભામાં આવ્યા, જાણે હંસ માન સરોવર આવ્યા,
છત્રપતિ સભામાં દીદા, રઘુવંશી રાઘવ બેદા.

સાખી

અસુર મન અહંકાર ઘણો, સુરપતિ મન ન સુહાય,
નરપતિ સૌ નમતા હુઆ, જ્યારે આવ્યા રાઘવ રાય.

૧ કવિ પ્રેમાનંદે પણ આ નામનું એક કાવ્ય રચ્યું જણાય છે, જેનાં ત્રણ પાનાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સંગ્રહમાં છે. (બુદ્ધિપ્રકાશ સન ૧૯૨૪ માં જુના કાવ્યોની યાદીનો નંબર ૩૬૧ અ.)

કડવું ૨ જી

ત્રંબક ટોડર ત્રોડીયાં, ભડ મળીયા ભૂપાળ,
વર જોવાને જનકી, સતી સીતા કરે શયુગાર,

ઢાળ-રાગ સામેરી.

શયુગાર સતી શ્રવણે માણે, એનો વર તે વિધાતા ન જાણે,
રાખડી રતનાવલી સોહે, એને તેજે ત્રિભોવન મોહે.

નારી ભમ્મર ગોફણ રાજે, જાણે સેજ રચી શેષ નાગે,
નારી નિલવટ નિર્મળ રેખા, જાણે પૂનમ ચંદ્ર આલેખ્યા.

કાને લલિત કુંડળ લળીયાં, ગળે માળ મુક્તાફળ ઢળીયાં,
મણિ માણેક મોતી જડીયાં, જાણે અણુ અણુ દેવ સાંકળીયા.

(પછી) રાજકુંવરી કનકશી દેયાં, ચોરંગ રચી ચિત્ર લેયાં,
કર માંહે કુંભસ્થળ માણે, પેટ નાળ પટા પરમાણે.

અખળાએ આભૂખણ લોખી, કટિ સિંહણ લંકાલંકી,
ખંજન મીન મધૂપ મૃગનયની, નાસા કિર છે, ચંપકવર્ણી.

મુખ આડો તે પાલવ સાહ્યો, જાણે ચંદ્ર ચાંદરણે છાયો,
ગજગતિ ચાલે રાધવ ગરુણી, એની પાલાની તે કુંકુમવરણી.

પગની તલીએ અંખોજી રાતાં, કર-પાણુ પ્રકટ હુઆ પરભાતા,
ધણું મૂલ ધુધટ ધમધોરા, જાણે ભમર કારંડ કોકિલા.

મુખ પંકજ, રાગ કોકિલા, ગ્રીવા રચી જાણે ધનમોરા,
નારી નેપૂરની ઝેણા વાજે, જાણે ગગન મહા ભડ ગાજે.

સાખી

સીતા રૂપ આલેખીયું, વનિતા કરે વખાણ,
સીતાવેલ સુરભ રચી, જિય સરોવર સારંગપાણ.

કડવું ૩ જી

સાખી

નેપૂર ધુધરી ધમધમે, ગુણી જન મંગળ ગાય,
વર જોવાને જનકી, સતી આવ્યાં મંડપ માંય.
કેસર કરંતુરી કુંકુમ, અગર ચંદન અખીર,
કંકણ ચૂડી મુદ્રિકા, સતીએ પે'ર્યા ચોળા ચાર

રાગ સામેરી.

(હાં રે) માનુની મંડપ માંહે રે આવ્યાં, મોટા મુનિવર મોતીડે વધાવ્યા;
નારી નેપૂર ચરણે ચંપાય, છત્રપતિ મોહ્યા સભા માંહ.
સુંદરી મન સુરપત ના'વ્યા, ફૂદી કોદંડ ઉપર આવ્યા;
કોદંડ તણા ગુણ ગાજે, જાણે ઇંદ્રલુજા દંડ ભાજે.
ત્યારે ઇંદ્ર કહે કેમ કીજે, સીતા સરન્ધ્યા પાખે કેમ લીજે;
શેષનાગે સહસ્ત્રકણા જોડી, જાણ્યું ત્રંબક નાંખું ત્રોડી.
આંટો દષ્ટને આવી સલસલીયો, કાંચળા મેલી પાછો પળાયો;
રામાએ રાવણને દીઠો, ઉછરંગે લંકાપતિ ઉઠ્યો.
બળાયો બહુ બાથ જ ધાલે, તોયે ત્રંબક તમુએ ના હાલે;
રાતો થાય ને રોષે ભરાય, તોયે ત્રંબક ખેડું ન થાય.
મહા બળાયે પરાક્રમ કીધું, એક વેત ઉચેઈ લીધું;
ભુજા દંડ વિષે સાજો, જાણે ચંદ્ર ચાંદરણે જાજો.

હાં રે ગત ભાગી હાં રાવણુ રાણા, હઠ મેલો હાથ ચંપાણા;
 ધડ ધ્રૂજે, ધડા શિર કંપે, તોયે ધણીયલ શી ધર ન જંપે.
 કર કાઢી ના શકે કાંયો, મંડપનો મહીમો ગુમાયો;
 નર રહ્યો તે નીચું જોઈ, ક્ષત્રિમાં ક્ષત્રિવટ જોઈ.
 નર નિસ્તેજ થઈને નીસરીયો, ક્ષત્રિય સાથ સહુ ખળભળીયો;
 મોટો ગયો મંડપમાં હારી, જાણ્યું કન્યા રેહશે કુંવારી.

સાખી.

સીતા જપે હે સખી ! વર વાંછિત આવ્યો વરેંદ્ર,
 નરપત સહુ નાશી ગયા, નવ ખંડ તણા નરેંદ્ર.
 રામ જનક સાંસે પડયા, (તે) જઈ જન્યા ત્રિપુરાય,
 પણ લીધું (તે) પાછું પડ્યું, મન ઘણી વિમાસણ થાય.
 શશીધર તવ ખેલીયા, તું શોચ મ કરીશ મન;
 દુઃખીયુ પોતાનું પ્રીછશે, એને શું કહે છે ત્રિભુવન.
 ધણીયલ પાસે ધણુ ગઈ, અખળા વિમાસે વાત,
 કંથ કોદંડ ચડાવવું, ખેઠા થાવ અજોદા નાથ.
 પૂર્વ જન્મની પ્રીતડી, તમે શે ન સાંભળો કંથ ?
 મંડપનો મહિમા વધારવા, ખેઠા થાઓ ને ખળવંત.

કડવું ૪ થું

રાગ સામેરી

ખેઠા થાઓ ને ખળવંત ખળીયા રે, તમને ચૌદ ભુવન જોવા મળીયાં રે;
 ખારી પૂર્વની પ્રીત સંભારો રે, મંડપનો મહિમા વધારો રે.

સુંદરી બોલી વેણ સંભળાવે રે, ઋષિ પાસે રાધવ આવે રે;
 ગુરુ પાચે તે પ્રણામ કીધારે, વિશ્વામિત્રે મહા વર દીધા રે.
 લઘુ વેશ કે'તાં હું લાળું રે, ગુરુ કે'તાં ત્રંપક હું લાળું રે;
 જગ જોદ્ધ અખાડે પેઠો રે, જાણે શાર્દૂલ-સિંહ વહ્નટયો રે.
 રામ દેખી ધનુષ્ય ધ્રુજે રે, જાણે આલ મેઘ ગરજે રે;
 અંગ સેવક ઠાકાર જાણે રે, એને વેદીયા બ્રાહ્મણ વખાણે રે.
 જોગીએ નિરાકાર જાણ્યો રે, વેદીએ વેદ માંહી વખાણ્યા રે;
 પંડિતે પુરણ પેખ્યો રે, વૈષ્ણવે વ્યાપક દેખ્યો રે.
 પંડિતને પરાણે ભાવ્યો રે, દૈતે જાણ્યું આ કાળ જ આવ્યો રે;
 જોણે જોવો કરીને ગાયો રે, તેને તેવો કરી મન ભાવ્યો રે.
 જનકીજીએ જોયું નિરખી રે, ઘણું લાજ સતી મન હરખી રે;
 મુખ આડો પાલવ સાલ્યો રે, જાણે ચંદ્ર ચાંદરણે છાલ્યો રે.
 રામ દીઠે દિનકર લાજે રે, જાણે વિજળી આલ ઝખૂકે રે;
 રઘુનાથે રોષ જણાવ્યો રે, જાણે ઐરાવત હસ્તી આવ્યો રે.
 તૂટતાં બંધન કોદંડ વાજે રે, જાણે સાયરની હેલી ગાજે રે;
 તટકે બંધ કોદંડ ત્રૂટે રે, જાણે ગિરિવર શૃંગ વહ્નટે રે.
 ભાથા લઈ ભુજબળ ભાવ્યો રે, રઘુનાથે ચાપ ચઢાવ્યો;
 સહુ દેખતાં શત ખંડ કીધા રે, રામે જિત્યા તણા જરા લીધા રે.

સાખી.

ત્રિકમે ત્રંપક ભાંજ્યું, ગદ્ય વિદેશે વાત;
 જનકીએ વર વાંછીયો, વર વરીયો વૈકુંઠનાથ.

રાજા જનકે વિચારીયું, મહીપત દીજે માન;
 રાજા દશરથ તેડાવીએ, સહિ કુટુંબી જનન.
 વિચારી પત્ર લખી, ચલાવ્યા ઋષિરાય;
 અધક્ષણમાં એ આવીયા, નગર અન્નેદા માંલ.
 ઋષિ અન્નેદે આવીયા, ઋષિ આવ્યા સંભળાય;
 મહા મોટા મુકટ ધરી કરી, બેઠા દશરથ રાય.
 આવી દ્વાર ઉભા રહ્યા, દીઠો પોળ પ્રકાશ;
 પ્રોટા કોઠા કાંગરા, રત્નજડિત આવાસ.
 આશીર્વાદ દઈ ઉભા રહ્યા, પત્રી આપી હાથ;
 પત્રી આપી પ્રેમશું, જનન ચલાવી સાથ.
 હાથેવાળો સીતા તણો, સંભો સારંગપાણ;
 રાજા જનકે રામને, દીધું કન્યાદાન.

કડવું ૫ મું

વરકન્યાદાન દેવાય, તે જગ સઘળામાં જણાય;
 વૈકુંઠ લગીં વાત વખાણી, શ્રીપતજીને મન સમાણી.
 મોટા મુનિવર મહરત સાંધે, વિશ્વકર્મા તે ચારી ખાંધે;
 બ્રહ્મા મુખર્થી વેદ લણાય, ત્યાં નારદ તુંબરૂં ગાય.
 રામજીને દીઠે સર્વ સુખ સોહલું, મહામંગળ વરત્યું પહેલું;
 બીજે ત્રીજે મંગળ સ્નેહા, ચોથે સીતાની ચંપકવર્ણી દેહા.
 સીતા રામજીના ગુણ સંભારે, મહામંગળ વરત્યાં છે ચારે;
 સીતા રામજી પરપ્યાં પ્રીતે, કંસાર આરોગ્યાં રાજરીતે.

દુઃખીઆરાનાં દુઃખ જ બાગ્યાં, માય બાપને ચરણે લાગ્યા;
 ગાયત્રી સાવિત્રી વધાવે, રામજીને પોંખીને પધરાવે.
 સીતાવેલ તે વજીયે વખાણી, વેલ ચઢાવી સારંગપાણી;
 જે કેા શીખે ગાય કર જોડી; તેને કૃપા કરે શ્રીમોરારી.

ઈ તિ સીતાવેલ સંપૂર્ણ.^૧

૧ શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સલાના સંગ્રહમાં એક “ સીયરા મંડપ ” નામની કવિતાવાળો એક ગુટકો છે. તેની લખ્યા સાલ ૧૭૧૪ છે, તે પાણ આજ પ્રસંગનું કાવ્ય હોય એમ લાગે છે. ને તે પાણ પાંચ કડવામાં કાવ્ય પુરૂં થાય છે. વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની પ્રતની લખ્યા સાલ ૧૭૪૨ છે. આ કાવ્યનો મુખ્ય આધાર નડિયાદની ડાહી લક્ષ્મીના સંગ્રહની પ્રત ઉપર રાખ્યો છે. ‘ સીયરા મંડપ ’ કાવ્યની છેલ્લી બે લીટીઓ આ પ્રમાણે છે:

“ સીયરા મંડપ જોણે ગાયો રે, રામ રહે તેને સમાયો રે;
 રામ સીતા સરખી જોડી રે, એમ કહે વજીયો કર જોડી રે.”

આત્મવિચારચંદ્રોદય

પ્રબોધ પંચાશિકા

(રત્નેશ્વર મેઘજીવત)

ભુજંગ પ્રયાત વૃત્ત

તમે કૃષ્ણ કૃષ્ણ ત્રી કૃષ્ણેતિ ભાખો,
કુસંસારના ભારને દૂર નાંખો;
સદ્ દેવ માંહે સમે ભાવ રાખો,
અસત્ય તજીને સદા સત્ય ભાખો. ૧

થયો મોહમાં મગ્ન સંસાર આખો,
વિનાશી રતિના રસો શીઘ્ર ચાખો ?
તમે માનજો મન્ન સંસાર ખોટો,
સદા શે' ન સેવો યદુનાથ મોટો ? ૨

યથા તોયમાં^૧ સઘ ઊઠે તરંગ,
થશે તેહનો દેખતાં માંહ લંગ;
યથા જીવને જીવવું જો વિમાસી,
પછે ટાળ સંસારની ફેડ ફાંસી. ૩

યથા પદ્મના^૨ પત્ર જિપેર પાણી,
હજો મેલતાં માંહ છે એમ પ્રાણી;
યથા પૂર્ણ પાણી ભર્યો કુંભ^૩ કાચો,
તથા સઘ ભાગે નથી પિડ^૪ સાચો. ૪

યતિ શુદ્ધ શ્રીપાત, વિરાગિ, યોગી,
કવિ શૂર દાતા ગુણી ને વિભોગી:
અરે સર્વનો નેટ^૧ છે નાશ જાણો,
નથી મૃત્યુને મન કો રંક રાણો.^૨ ૫

અરે ચાલવું કાલ તું શીદ સૂતો ?
અલ્યા ! માંડ માયા વિષે કાં વગૂતો ?
સદા મસ્તકે ચર્ણુ નીશાણુ વાગે,
અલ્યા ! તોય નિદ્રા થકો શેં ન જાગે ? ૬

યથા દેડકો અર્ધ સાણો ભુજંગે,^૩
પછે મક્ષિકાને^૪ ગ્રહે તેજ રંગે;
તથા કાળની દાઢમાં સર્વ લોક,
રહ્યા દુઃખ દે અન્યને વ્યર્થ શોક. ૭

તમે સાર પામી મનુષ્યાવતાર,
તરે દુષ્ટ સંસાર કાં લાવો વાર ?
હવાં જનકીનાથને શેં ન સેવો ?
જડયું રત્ન તે કાં ખુઓ હાથ મેવો ? ૮

કયમે કાગ ને કીર^૫ તે હોય તુલ્ય ?
કયમે કાચ ને રત્નનું એક મૂલ્ય ?
તમે ગર્ધવોને^૬ યવો કાં ચરાવો ?
કપૂરી વિષે કોદરા શીદ વાવો ? ૯

૧ નક્કી. ૨ પાઠાંતર—“ તમે માથે સીદ ભાર જાણીને તાણો. ” ૩ સાપ
૪ માંખ. ૫ ચોપટ. ૬ ગધેડો.

તમે કાં કરો મ્હેઁછને બાળ^૧ અર્ચા ?
કરો વિપ્રને વેદની શીદ ચર્ચા ?
ગળ ઉપરે કાં ભરો કાષ્ટ ભાર ?
ખરો^૨ ઉપરે શીદ થાઓ સવાર ? ૧૦

તમે ભોગવ્યું આજ તે કાલ ક્યાંથી ?
જુઓ સર્વ નાશી જશે હાથમાંથી.
મળ્યો નાવ^૩ ને જે નદીનો તરંગ,
ફરીને નહીં હોય તેનો જ સંગ. ૧૧

અરે સંપદા સર્વથા નાશ પામે,
કહો દ્રવ્ય સાચો તમે કોણુ કામે ?
દશ કુંધને રાજ્ય હુતું અનંતે,
નહીં ભોગવ્યું તે થયો સદ્ય અંતે, ૧૨

યથા મર્કટે^૪ કુંદમાં પુષ્પ માળા;
વળી ક્યાં ગળે અંધને સોભા આળા;
યથા છે તૃણે અગ્ર તુષાર^૫ ગિદ્દુ,
તથા દ્રવ્ય વાધે ઘટે જેમ ઇદ્દુ.^૬ ૧૩

શાદ્દ્ધલવિક્ષિપ્ત વૃત્ત

મિથ્યા કામ ને મોહ મત્સર ધરો, નિદા કરો લોકની;
માનો ફેક કુટુંબ શોક સવળો, મૂકી મળો કૃષ્ણને.
નિત્યે ચિત્ત વિચાર માર મનને, સંભાર શ્રી કૃષ્ણને;
તૃષ્ણા ટાળ નિહાળ નેટ ઘટમાં, શ્રી વિષ્ણુને સર્વદા ૧૪

ભુજંગ પ્રયાત વૃત્ત

કરી જ્ઞાન પંચાશિકા સાર ભાતે,
જ્યહાં વૃત્ત બાંધ્યું ભુજંગ પ્રયાતે;
જને જેહ મધ્યે મળે વિષ્ણુવેલો,
કહ્યો તેહ રત્નેશ્વરે સ્વર્ગ પહેલો. ૧૫

ઇતિ શ્રી પ્રબોધપંચાશિકાયાં પ્રથમ સર્ગ :

સર્ગ ૨ જે

દુતવિલંબિત વૃત્ત

વિષય ભોગવતાં સુખ જેટલું, દુર્ગે થશે તમને દુઃખ તેટલું,
પ્રથ કંડુ ધશે સુખ તાં હશે, પણ પગી પરિતાપ ધણો ત્યાં થશે. ૧
હજી લગી શઠ કાં સમજ્યો નહીં ? સકળ કાળ ગયો તુજનો વહી;
અનુભવ્યું કહ સુખ શું આં રહી ? સુણ મહા દુઃખ માંહ પચ્યો સહી. ૨
પ્રથમ માસ તુંને દશ જે ગયા, મુજ થકી કયમ જાએ તુંને કહ્યા;
ઉદર દુઃખ તુંને યદિ^૧ સાંભરે, તવ^૨ તદા મન જન્મ થવા ધરે. ૩
ઉદર મધ્ય અધો વદને રહ્યો, નરક મૂત્રને શ્વાસ મુખે થયો,
મૃદુલ અંગ કૃમી કરડે ધાણું, ઉદર સૂક્ષ્મ છે જનની તણું. ૪
જવ લગી જનની વિટ વાસના, ઉદર ભાર ધણો કટુ ત્રાસ ના,
સખળ તાપ સહ્યો અગનિ તણો, ગૃલ જળ વડે જકડ્યો ધણો. ૫
નવ ખસી શકતો ક્ષણ હામથી, ધણું થયું દુઃખીયો દુઃખ ધામથી
તવ કહ્યું હવ છોડવ શામજી ! નહીં હું મેલું હવે તુજ નામજી. ૬

પ્રભુજી ! મેં અપરાધ કર્યા ઘણા, ચરણ ચિત્ત સ્મર્યા નહિ તું તણા,
 પ્રથમ એમજ જો હરિ જાણતો, ધન સહુ તમ ચરણે અર્પતો, ૭
 સકળ ભોગ કરી જમતો સુખે, પણ ન હોમ કરતો પરને મુખે,
 સ્વજન તાં કોઈ દુર્ભણ આવતો, અનુગ પાસ હું મારિ કહાવતો. ૮
 જહિ તહિ રથ અશ્વ ચઢી જતો, ધરણિમાં પદ પર્શ ન દાઝતો.
 ક્ષણ ક્ષણે મુખ દરપણ આરસી, મંદ ભર્યો અકતો બહુ પારસી. ૯
 ગૃહ વિષે પરિતાપ ઘણો થતો, હરિ તદા હું સરોવર ઝીલતો.
 ઉદર તાપ ઘણા ક્યમ ભોગવું ? હરિ ભજ્યા નહીં તે કળ ભોગવું. ૧૦
 હરિ ! અહો હવે કષ્ટથી કાઢ રે, પતિતને પ્રભુ પાર પમાડ રે.
 હરિ ક્ષમા કરજો મુજ વાંકને, પ્રભુજી આજી ગ્રહો હવે રાંકને. ૧૧
 ટળવળ્યો બહુ ભાત ત્યહાં યદા, જનમ કાળ થયો તનુનો તદા
 જનમ કાળ કહું દુઃખ શું કથી ? મુજને તે સહુ સાંભરતું નથી. ૧૨

ભુજંગ પ્રયાત વૃત્ત

યથા તાર તાણે બળે સ્વર્ણકાર,^૧
 તથા ગર્ભમાંથી બળે કાડયો આર;
 પછે વીસર્યો વેદના ગર્ભમાંની,
 હરિભક્તિ ભૂલ્યો થયો દેહ માની.

૧૩

દુતવિલાંબિત વૃત્ત

લઘુ વયે કરો આગક તું થયો,
 અવશ ઈંદ્રિ મહા દુઃખમાં રહ્યો;
 ચરણ પંગુ તથા મુખ મૂક ત્યાં,
 નરક મૂત્ર પચ્યાં દિન તે જતાં.

૧૪

તદુપરાંત તું યાવનમાં રમ્યો;
જીવત ને જન્મનિ વચ્ચે દમ્યો,
અધમ કામ કર્યાં તનુ પોષવા,
ગૃહ-અધિન રહ્યો મન શોષવા. ૧૫

વિષયના સુખને ધણું ધમ્મીતો,
ધન નિમિત્ત વિદેશ ધણું જતો.
પર અધિન થઈ ધન લાવતો,
નિજ કુટુંબને તે ખવરાવતો. ૧૬

મદ ભર્યો પરનારી નિહાળતો,
નિજ શરીર સ્વરૂપ સમારતો,
નવ લગ્ન્યા હરિ યૌવનને મદે,
બળ પરાક્રમ ગર્વ ધર્યો હદે. ૧૭

ત્રિશત ખંડિત હાડ વડે ધડયું,
અમિત છિદ્રિત ચર્મ વડે ધડયું;
રુધિર માંસ મલાદિ કેરું ભર્યું,
તનુ તણું અભિમાન ધણું ધર્યું.^૧ ૧૮

૧ સ્વ. રાજ્યચત્ત સાક્ષર શેઠ શ્રી પુરપોત્તમ વિશ્રામ મહાવજ્ર જે. પી. એમના સંગ્રહમાંથી આ કાવ્યની હસ્તલિખિત પ્રત મળી, તેની સાથે બુ. ૬૫ નો ભાગ ત્રીજાના પૃ. ૫૫૫ મે છપાયેલા આ કાવ્યનું પાઠાંતર મેળવી એવાં કંઈક ફેરફાર જણાયા, તેથી અહિં તે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

આ વૈરાગ્યપૂર્ણ કાવ્યના બીજા તરંગોમાં અતિ ઉચ્ચ વૈરાગ્ય હોવાથી સંસાર જ ચલાવવામાં નવ યુવકોને ખલેલ પડે તેકું ધારી, એ તરંગોનો પાણીમાં ઝાળી નાશ કર્યો કહેવાય છે.

સભા પર્વ

કવિ નાકરકૃત

ઠઠણું ૧ રાગ કેદારી:

ઉમિયા-શિવનંદન ગુણ વર્ણવું, પ્રણમું કુંદલ દેવ,
જેહ તણો પરિવાર પનોતો, સુર, નર મુનિ કરે સેવ.

સિદ્ધ બુદ્ધ શ્રી, લક્ષ લાભ તન, મનકામના વધુ જેને,
મજવદન, મોદિક અતિ વદ્ધભ, કરૂં પ્રણામ હું તેને.

સુંદાળો સન્મુખ તું સ્વામી ! જેને થયો પ્રસન્ન,
મનવાંચિત ફળ આપ્યું તેને, પૂર્યા મનોરથ મજ.

એક દંત ઉજ્જવળ મુખ ઝળકે, ઢળકે કુંડળ કર્ણ,
તે નર ભવજળ પાર ભિતર્યા જે, આવ્યા મણુપતિશરણ.

વિધનહરણ, અવિરલ મત દાતા, ગુણનિધાન જશવંત,
ભાવ મનોરથ કરે પરિપૂરણ, ચૂરણ દુરમતિ ચંત.

કમળભૂ^૧તનયા ગુણ સ્તવીએ, હંસવાહિની માત,
વીણા પુસ્તક પાણુધારણી, વાણી વેદવિખ્યાત.

આઘ કુમારી સ્મરણ માત્ર, મૂળ મંદ રુદે નિવાસ,
બાહ્ય આબ્ધંતર^૨ કળીમલ^૩ કાપી, આપો બુદ્ધપ્રકાશ.

રૂપ કળા ગુણ લક્ષણ પૂરણ, પેાડશ^૪ તન શૃંગાર,
પાયે નેપૂર ઝંકારવ કિકિણી, ઠટી મેખલા રણકાર.

૧ કમળથી ઉત્પન્ન થયેલી બ્રહ્માની પુત્રી સરસ્વતિ.

૨ અભિ + અંતર = અંદર, માંહ. ૩ કલિ + મલ = કલિયુગમાં થયેલાં પાપ.
સોળ.

સ્તુતિ કરતા કવિ પંડિત કીધા, કાંઈ ન જાણના મર્મ,
 ત્યેમ મુજને કરૂણા કરી માતા! આપ અખિલ ભતિ ધર્મ.
 શ્રી ગુરૂચરણે પ્રણામ કરી, ધરૂં ^૧રામચંદ્રનું ધ્યાન,
 નામ માત્ર લવબંધન કાપે, આપે નિર્મળ જ્ઞાન.
 ભૂમિ તણા જે જંગમ દેવતા, તેને પૂજી લાગૂં પાય,
 જેનાં વાયક રૂપિયાં તીર્થોદકે,^૨ કવિજન નિર્મળ થાય.
 વૈષ્ણવ જન વહાલા અતિ મૂજને, અહોનિશ^૩ હરિગુણ ગાય,
 જેની સંગતે અબુધ^૪ શઠ, મહા પાપી પાવન થાય.
 કવિજન કેરી ચરણે રેણુ, તે વંદી મસ્તક ધરીએ,
 દીન દાસ દામણો જાણીને, મુજને અનુગ્રહ કરીએ.
 આગે માનુભાવ^૫ કવિ જન મોટા, મેરૂ મહા સિંધુ સરખા,
 જેની નિર્મળ વાણી સૂણતાં, અદ્ભૂત ભતિ મન ધરતા.
 વામન કલ્પતરૂ ફળ વાંછે, અપંગ ગિરિ આરૂઢ,
 નિર્ધન ચિંતામણિને ધરૂછે, કીડી મુખ કોહેળું પ્રોઢ.
 હંસગત વાંછે પૂજનિકા, કેસરી સિંહ શૃંગાલ,
 દિનકર^૬ જમલો તમે જેમ આગીયો, દીસે આળ પંપાળ.
 ક્યાં અવર દેવ સહુ, ખીજા ? ક્યાં સેનાપતિ રઘુનાથ ?
 લવસાગર મધ્ય નામના વરે, તારણ દેવ વિખ્યાત.
 તેમ હું મૂર્ખ પુરૂષ બુદ્ધિવિહોણો,^૭ પ્રોઢ રચૂં પરપંચ,
 હરિગુણ સાગર અગાધ રસ ભરી સમસ્યા માત્ર એક ચંચ.

૧ રામચંદ્ર-સીતાપતિ; વખતે કવિના ગુરૂનું નામ પણ દોય.
 ૨ તીર્થ+ઉદક=પાણી=તીર્થનું પવિત્ર પાણી. ૩ રાતદહાડો, ૪ બુદ્ધિ
 વગરના, ૫ મોટા, ૬ સૂર્ય, ૭ વિનાનો.

માનુભાવ કેા ખોડ મ દેશો, દીનવચન મુખ દાખે,
બાલક થકો જે માતપિતાને, જે ખોલે તે સાંખે.
ગણપતિ, સરસ્વતિ, ગુરુ ઇષ્ટ વિપ્ર રે, વૈષ્ણવ ને કવિજન,
તેહ તણી કૃપા મુજ ઉપર હરિગુણ કેહેવા મન.
શ્રી કૃષ્ણજીએ પાંડવ પ્રતિપાળ્યા, નિજ સેવક મન જાણી,
પાંચ તણી જ્યાં કથા હોય ત્યાં, છઠ્ઠા સારંગપાણી.
પાંડુ તણો સુત અર્જુન રાજ, અર્જુનનો અભિમન,
તેહ તણો સુત પરિક્ષિત રાજ, જનમેજય રાજન.
હસ્તીનાપુર ગંગાતટ પાવન, વૈશંપાયન આવ્યા,
જનમેજય રાયે પ્રણામ કરી, ઋષિ ભક્તિ ભલુ મનાવ્યા.

કડવું ૨ જી-રાગ કેદારો

અર્ધપાદ પૂજા કરી, ઋષિ પ્રત્યે વાણી જાયરી,
મન ધરી રાય જનમેય પ્રશ્ન કરે રે.

ઠાળ

રાય જનમેજય પ્રશ્ન કરિ છિ, સૂણો વૈશંપાયન મુન્ય,
અમ કુળ તો કૃતારથ કીધું, માહારું પોતે પુન્ય.
અદાર પર્વ શ્રી મહાભારતનાં, કૃષ્ણ દ્વૈપાયને કીધાં,
પ્રાચીને ઉપકંઠે ખેસી, વ્યાસે જે શીખવિયાં.
વેદ મધ્યેથી પ્રકટ પાંચમો, ઇતિહાસ કિહિવાય,
જેમાં પાંચ રતન ને ચાર પદારથ, સાંભળતાં અધૃજન્ય.

યશ તણી ખીસે હત્યા બેઠી, બ્રાહ્મણની તન મારે,
 તે માટે ભયભીત થયો છૂં, તમ વિણ કાણ ઉગારે.
 વેદવ્યાસે વાર્યો હતો, કળિયુગ જગ ન કીજે,
 તરણ બંભ^૧ વરાગ્યા મેં, પાપી, દોષકર્મને દીજે.
 દીન જાણીને દયા કરો ઋષિજી ! તહો ભલે પધાર્યો,
 સવા લાખ ભારત સંભળાવી, ખૂડતાં પાર ઉતાર્યો.
 ભારતનું એક પદ સાંભળે, રેવાનું^૨ દર્શન,
 કૃષ્ણ તણા તે સ્મરણ માત્રે, પાપી થાય પાવન.
 પ્રથમ આદિ પર્વ અતિ સુંદર, વંશાઓલીડે વિસ્તાર,
 સૂર્યવંશી ને સોમવંશી,^૪ રાય તણા નહીં પાર.
 જિતા કુળ મહા ભડ જેણે, ભારત નામ ધરાવ્યું,
 સોમવંશ તે ધન્ય અહ્મારુ, જે કૃત ભૂધર મન ભાવ્યું.
 અગ્નિ તણે મુખ બળતો રાખ્યો, મય દાનવ જેનું નામ,
 યજ્ઞપુરૂષના મુખથી નાહો, કૃષ્ણ મારતા હામ.
 તેણે સ્મરણ કર્યું અર્જુનનું, હરિ ચક્ર થકા ઉગાર્યો,
 યજ્ઞપુરૂષનું અજીર્ણ ભાગ્યું, ઇદ્ર પ્રસ્થ પધાર્યો.
 મય દાનવે બહુ રચના કીધી, સભા તણી વિશાળ,
 ઇદ્રાસન બ્રહ્માસન સરખું, રૂદ્ર તણું કૈલાસ.
 મહા મનોહર સભા સાંભળી, ઋષિ નારદ જેવા આવ્યા,
 તે દેખી મન થયું પરસન્ન, પાંડવ ભલા ભાવ્યા.

૧ બ્રાહ્મણ. ૨ નમદા: " ગંગા સ્નાને ને રેવા પાને. " ૩ વંશાવલી.

૪ સૂર્યવંશી.

પાંચે વીરે પ્રદક્ષિણા કીધી, ચર્ણોદક^૧ શિર ધરિયાં,
નાદરજી ! તહો ભલે પધાર્યો, અર્ધપાછ રાય કરિયાં.

સ્વામી ! સધળે ગમ તહારી, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ,
આવી સભા કહીં નયણે નિરખી, કહોજી મુજ કૃપાલ.

વચન સૂણી નારદ એમ બોલ્યા, સૂણો યુધિષ્ઠિર રાય !
સકળ સમા મેં નયણે નિરખો, સાંભળ કહું મહિમાય.

વૈકુંઠ ને બ્રહ્માસન સરખું, રૂદ્ર તણું કૈલાસ.
ધન્વ યન્વ રવિ-ધર્મસભા જોઈ, ત્યાં તમ કુળનો નિવાસ.

શેષ નાગની સભા જોઈ ત્યાં, મણિમય રચના કહેવાણી,
(પણ) આ સભા સમ તુલ્ય ન આવે, મારી દષ્ટ^૨ ભરાણી.

વળતા ધર્મ વહે મુખ વાણી, અમ પિતૃ જ યમપૂર માંજ,
તો જીવતવ્ય^૩ તે ધિક્ક અહ્મારે, સ્વામી ! ત્યાંથી કેમ મૂકાય ?

કહે નારદ પિતાને પૂછો, તમ સુતને શું કહીએ,
(એક) રાજસૂય જો યજ કરો તો, હરિ શરણાગત જન્મએ.

રાજસૂયની રચના જોવા, સુર નર મુનિ જન આવે,
દ્વારકાથી કૃષ્ણ પધારે તો, અપાર રૂઝ ભાવે.

એમ કહી ઋષિ નારદ વળિયા, પામ્યા અંતરધ્યાન,
વશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા, સૂણ જનમેજય રાજન !

રમરણ માત્રે પાંડવ કને આવ્યા, રાજસૂય યજ કરાવ્યા,
ભીમ, અર્જુન નકુલ ને સહદેવ, દશે દિશ જિતી આવ્યા.

કાર્ય તો પરિપૂર્ણ કીધું, શ્રી કૃષ્ણ તણે પ્રતાપ,
તે પાંડવ કહો કિમ્ દુઃખ પામ્યા ? કોણ ઉપન્યૂં પાપ ?

કડવું ૩ જી-રાગ કેદારી

રાય જનમેજ્ય પ્રશ્ન કરે, પ્રેમ વચન ઋષિ મન ધરે,
ઉચરે મોટો મહીપત વાણી રે.

ઠાળ

મહીપત મોટો વાણી ઉચરે, સ્વામી ! પાંડવ કિમ્ દુઃખ પામ્યા ?
બાર વરસ વન કષ્ટ ભોગવ્યું, તે દુઃખ કેહી પેર વામ્યા ?
નિશ્ચયથી^૧ વર્ષ એક રહ્યા, કિમ્ પાંચ ભડ મહા પ્રોઠ ?
જેનાં પરાક્રમ સુર નર જાણે, થઈ રહીએ દિગ્મુદ્ધ.
જેને પાસું પરિવ્રજ્ય કરૂં, મોટો મિત્ર મુકુંદ,
તને કષ્ટ કથાં રે સ્વામી ? પૂરણ પ્રેમાનંદ.
એ સંદેહ મારા મન કેરો, તમ ટાલી^૨ કાણુ બાંજે,
તે કથા મહૂને કહો વિસ્તારી, સૂણી સેવક મન ગાંજે.
રાય તણાં વિનય વાયક સૂણીને, હજ્યો ઋષિ તેણી વાર.
ધન્ય ધન્ય રે પરીક્ષિતના કુંવર, સફળ તુંજ અવતાર.
વૈશંપાયન કહે સૂણો રાજા ! કથા તણો વિસ્તાર.
પાંડવ ઉપર પ્રભુ દુહુવાણો,^૩ તે સભા પર્વ મોઝાર.
રાજસૂયની રચના જોવા, સુરનર મુનિ જન આવ્યા.
દારકાર્થી કૃષ્ણ પધારયા, અપાર રૂડું ભાવ્યા.
અનેક દેશ તણા જે મહીપતિ, અનેક ધન તે લાવ્યા.
ધૃતરાષ્ટ્રને હસ્તિનાપુરથી, પાંડવ તેડી આવ્યા.

સાથે બીજા ને કર્ણ, દુર્યોધન, શકુની, દુઃશાસન,
 દ્રોણ, કૃપા ઋષિ અશ્વત્થામા, અવર બહુ રાજન.
 ગાંધારી શત^૧ પુત્ર સંગાતે, સ્ત્રીજન સહુ વધુ^૨ નાર,
 ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં જઈ જીતરિયાં, કૌરવનો પરિવાર,
 લાવે ભક્તિ કરી ભાઈઓની, ભોજન ભલાં કરાવ્યાં.
 મણિ માણિક કોઠાર, કર્ણપે, દુર્યોધન હાથ ખર્ચાવ્યાં.
 દ્વારકાંથી કૃષ્ણ પધારયા, છપ્પન કોડ કુળ સાથે.
 સેવક કાજ કર્યું પરિપૂરણ, સ્વામી વૈકુંઠનાથે.
 કાર્ય તો પરિપૂર્ણ કરીને, પોઢયા વૈકુંઠરાય,
 અર્જુન હરિના પાગ તલાંસે, સદેવ નાંખે વાજ.
 બીમ ભલી પેર ભક્તિ કરે ને, નકુલ નિરખે વદન,
 રાય યુધિષ્ઠિર સન્મુખ બેઠા, સ્તુતિ કરે અનુદિન.
 કુંતા, યશોદા, માત દેવકી, પંચાલી પટરાણી,
 યદુ પરિવાર સહિત શ્રી લક્ષ્મી, સાથે સારંગપાણી.^૩
 તેણે સમે અર્જુન કહી ઉઠયા, એક સંદેહ શ્રી ગોવિંદ !
 રામ અવતાર તણું જે કારણ, પૂછું પરમાનંદ !
 રાવણવધ કારણ રઘુનાથે, સાયર પાજ બંધાવી;
 ધનુર્વિદ્યા શં ત્યારે નહોતી ? કે વિશ્વામિત્રે સધાવી.
 મૂળ સરખો કે સેવક નહોતો, રામચંદ્રની સાથ,
 બાણ તણી જે પાજ બંધાવત, દલત દુષ્ટ દલ હાથ.

૧ સો. ૨ વહુ. ૩ સારંગપાણીનું (જેના હાથમાં સારંગ નામનું ખજૂર)

૪ જેવા શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ.)

વળી એક પ્રશ્ન કહું તમને, અમ સરખો કે! દાસ,
 પાંચે આપ સમર્પણ કરીને, સંતોખ્યા અવિનાશ.
 અતિ અભિમાન કર્યું અર્જુને, દુહુવ્યા દીનદયાળ,
 વચન વિચિત્ર કહ્યાં શ્રી કૃષ્ણને, ક્રોધ થયો મહાકાળ.
 ના રે ભાઈ રામચંદ્રને કાંદાથો, તુજ સરખો ભડ જન,
 જળ મધ્યે પાષાણુ^૧ જ તારચા, જોને વિચારી મન.
 ધનુર્વિદ્યા જો નો'તી ત્યહીં તો, રાક્ષસ અનેક કિમ્ માર્યા ?
 એકો બાણે ચૌદ સહસ્ત્ર ભડ, વેધી નક' નિવાર્યા.
 ત્યારે તુજ સરખો ભડ કાંદાથો, અવનિચક મોઝાર,
 તે તુજને દૃષ્ટાંત દેખાડેશ, સેવક જન સાધાર.
 એમ કહીને નિદ્રા કીધી, અંતરશું અવિત્રોક,
 તે કારણ જનમેજય રાગ, પાંડવ પામ્યા શોક.
 પણ કૃષ્ણજીએ ઉગારી લીધા, નિજ સેવક મન જાણી,
 તે કથા તુહને કહું વિસ્તારી સૂણો ભૂપત સાચ વાણી.
 રાજસૂય યજ્ઞ પૂરણ કીધો, કૌરવ દળ વોલાબ્યાં,
 દારાવતી શ્રી કૃષ્ણ પધાર્યા, વિનય કરી ચલાવ્યાં.

કડવું ૪ થું—રાગ કેદારો.

વળાવી પાંડવ વળ્યા, માત કુંતાને આવી મળ્યા,
 આપણો યજ્ઞ પરિપૂર્ણ હવે રે,

ઢાળ

પરિપૂર્ણ કીધો પરિબ્રહ્મે, પાંડુ પિતા ઉદ્ધરિયા,
સકળ સહુકો સુખ પામ્યા, દર્પ ધરી પરવરિયા.

ધૃતરાષ્ટ્રને વળાવી પાછો, વળ્યો દુર્યોધન,
સભા સર્વ જોવાની ઇચ્છા, (પણ) નવિ કહે મુખ વચન.

અર્જુને અતિ રૂઝું માન્યું, ભલે પધારયા બ્રાત,
કૃતારથ તો અણો કીધા, દખ્યો સધળો સાથ.

એકે પંગત બેસારી પીરસ્થું, કુંતાએ તેણી વાર,
આરોગીને જોવા આવ્યા, સભામંડપ મોઝાર.

અનેક વિચિત્ર દેખી બહુ પેરનાં દુઃશાસન ભડ સાથ,
પાંચ મહિણ પીરોગ જાડયા, ઝગકે રતન બહુ ભાત.

સ્ફટિક મણિ તે સૂર્યકાન્ત રે, ચંદ્રકાન્તની રચના,
હયશાળા માતા મદઝરતા, ખુરાસાની અશ્વ^૧ કચ્છના.

મકરાણી^૨ માતા બહુ હૂકે, ખૂકે વૃષભ અનેક,
એવાં કૌતક અનેક જોતા, કયમે ન પામે છોક.

અનેક વન ફળ સબળાં દેખી, કૂપ સરોવર વાપી,^૩
તે આગળ મંદિરની રચના, ઇન્દ્રપૂરી ભૂ^૪ ચાપી.

તે મધ્યે ચાલ્યો દુર્યોધન, જોવા લીલા વિલાસ,
પદ્મારાગની બધે પાટડી, બિર્ધવ ભોમ આકાશ.

કનક તણી પટશાળા પહોળી, મણિમય ભોમ પૂરાણી,
ગોખ જાળિયાં જડીત્ર ઝવેરે, મોતી ચોક પૂરાણી.

૧ થોડા. ૨ મકરાણા, બહુચીસ્તાનનો એક ભાગ છે. ૩ વાવ. “જેએ
વ્યંગન કૂપ વાપી સ્વરને છોટી વધે જાણતા” (કેશવકૃતિ) ૪ પૃથ્વી.

સ્થળ સ્થાનક તાં જળ દીસે, માંહી, સ્થાનક જળ વિશાળ,
 તે દેખી રાજ મોહ પામ્યો, જોયાં મંદિર રસાળ.
 પવનપ્રહારે કમળ મધ્ય ઝળકે, જોલે હંસ ચકાર,
 ચંડોલ પંખી સારસ કોકીલ, બહુ ચાતક ને મોર.
 બ્રમ થયો ભૂપત તે દેખી, ચાલ્યો તેહ મોઝાર,
 મન જળ જાણી વસ્ત્ર ગ્રહાં, કરે નીર, નહીં તે ઠાર.
 જળ મહાનિધિ સ્થળ તાં દીઠું, રાયે જાણ્યું કર્તવ્ય એહ,
 નિર્લે થકો ભડ પડ્યો પાણીમાં, ભીંજ્યો સધજો દેહ.
 ખારશાખ પ્રતિબિંબ પ્રકાશે, ભીંત લણી રાય ભૂલ્યો,
 આક્રમ પડે શિર ઠગકાણું, તમ્મર ખાધને ફૂલ્યો.
 તે દેખી પાંડવ અતિ હસિયા, ધસિયા ભીમ ભડ બ્રાત,
 દુર્યોધન દુઃશાસન બેહુ, અંધવ સાલા હાથ.
 રાજસભા મધ્યે લેઈ આવ્યા, વસ્ત્ર ખીજું પહેરાવ્યાં,
 દુર્યોધનને વાગ્યું સાંભળી, કુંતા દ્રૌપદી આવ્યાં.
 અર્જુન કહે છે સુણો દુર્યોધન ! કહાવો ચતુરસુગ્મણ,
 મન જળ જાણી વસ્ત્ર ગ્રહાં ને શિર ઠગકાણું પાંહાણું.^૧
 ભરી સભા માંહાં ભડ હસિયા, અંધ તણો અંધ જાણો,
 સભા હસતાં હસી દ્રૌપદી, ભૂપત કોપ ભરાણો.
 માથે ભમર ચઢાવી બેઠો, હાથ ધસે શીસ હાલે,
 શું કરું જો સર્વ સાથ જ એનો, માઈ કાંઈ નવ્ય ચાલે.

હવડાં હસ્તીનાપુર જઈ હાંકું, કટક માંડે શર,
 ઇન્દ્રપ્રસ્થ માંહિ હરણુ જ વાસું, કરે પાંડવને ચૂર.
 એમ જાણીને વાળિયા રાજ, હસ્તીનાપુર, લાણી જાળ,
 શકુની મામે સન્મુખ મળિયો, બેઠા મંત્ર રચાય.
 હાથે હણ્યું હૈયું પોતાનું મુખે મૂકે નિઃશ્વાસ,
 વેરીની રિધ નયણે નિરખી, રવિ રાહુ ઇંદુ^૧ પ્રકાશ.
 ઇન્દ્રપ્રસ્થની રચના જોતાં, હઘડે દુઃખ અપાર,
 વળી પાંડવ પાંચાલી હસિયાં, કહીને અંધકુમાર.
 મેં જાણ્યું હું પ્રાણુ જ કાઢું, કે પાંડવને માંડે ઠામ,
 પણ પોહોયો પાંચે કરી સખજો, એક તણું નહીં કામ.

કડવું ૫ મું—રાગ કેદારો

દુર્યોધન ભડ એમ કહે, તે મારા તનને હહે.
 કેમ સહે પ્રહાર સિંહ શિયાલ તણા એ.

ઢાળ

શિયાલ તણા પ્રહાર કિમ ખમૂં ? જો સિંહ કહાવું નામ,
 કૌરવ કટક દળ અતિ સપરાણું, ભાંજૂં પાંડવ ઠામ.
 કહે શકુની પેહલાં શં ન કીધૂં ? પસરતાં વધે વેલ,
 મૂળ થકી નિકંદન એને, એમ કહી નિસાસો મેલ.
 હવે પાંડવ પ્રત્યે નહીં ચાલે, એમનો સખજો સાથ,
 ભડતાં વીર ક્યમે નવિ ભાજે, સાથે વૈકુંઠનાથ.

તો શં કરવું કહો મામાજી ! હું મંદમતિ અનંશુ,
જો માઈ કાંઈ કામ ન થાય તો, નિશ્ચે કાઢું પ્રાણ.

દીન વચન કહ્યાં દુર્યોધન, સુણી શકુની બડ ખીજ્યો,
છુત રમાડી પાંડવ, વન કાઢું, સૂણી તત ખેવ બડ રીજ્યો.

પાસા પાણી^૧ કહ્યું કરે માઈ, અસત્ય બોલી હું જાણું
જો પાસા પડે પાંડવના, તો તારા કરી વખાણું.

કારણ કહું રાય એક તુજને, જે આપણ તાં ન જવાય,
ધૃતરાષ્ટ્ર પિતાને કહીને, તેડાવો, એક યુધિષ્ઠિર રાય.

પાંચે પાંડવ આંહાં આવે તો, જે કીજે તે છાજે,
હરાવી વનવાસ મોકલીએ, જેમ દાઝ આપણી ભાજે.

એવો મંત્ર રચી જણુ ત્રણે, કર્યું તણે ઘેર આવ્યા,
સઘળી વાત પેરે પેરે ગ્રીછવી, વિનય કરી બોલાવ્યા.

ચાર એક થઈ ત્યાં ચાલ્યા, જાંહાં બેઠો રાજન,
ધૃતરાષ્ટ્રની પાસે બેસી, રાયો દુર્યોધન.

ડસકાં ભરતો પુત્ર સાંભળી, પૂછ્યા જણ તાં ત્રણ,
શકુની દુશાસન કરે વારતા, કેહેવા લાગે કર્યું.

પાછલ રહી પાંડવ સ્થિત જેતાં, હસિયાં નર ને નારી,
કૌરવહલ ક્રુમ^૨ છેદનકારણ, પાંડવ લોહ^૩ કટારી.

પાણી પેહેલી પાજ બાંધીએ, જેમ વાઘે નહીં વેલ,^૪
ભિગતી જડ પ્રથમ છેદીએ, એમ કહી નિશાસો મેહેલ.

વળતો અંધ વઢે મુખ વાણી, એ યુદ્ધે જિત્યા નવિ જાય,
કાંઈ કરી પાંડવ કરો પ્રાજે, જેમ દુર્યોધન સુખ થાય.

સૂણી વચન પુત્ર પિતાનાં, હજ્યો મન રાજન,
શકુની ભેદ જાણે પાસાનો, માને માઈ મન,

પાંડવને તલ્લો આંહાં તેડાવો, વિદુર મોકલો તાત,
સભા વચ્ચે મહા છુત હરાવું ચાલે વન વિખ્યાત.

દુષ્ટ ચતુષ્ટય^૧ મળી કરી વારતા, એટલે ભીષ્મ તાં આવ્યા,
સાથે દ્રોણ ને અશ્વત્થામા, કૃપાચાર્ય બોલાવ્યા.

ભરી સભા માંહિ ભૂંડી ઉઠ્યો, દુર્યોધન બૂપાલ,
વિદુર પ્રધાનને વેગે તેડાવો, વલ્લભ દીનદયાળ.

સકળ સભાને કઈ વીનતિ, જો સહુ કોને મન ભાવે,
કાકાને કહો ધન્વપ્રસ્થ જઈ, પાંડવને તેડી આવે.

ભીષ્મ દ્રોણ કૃપ એમ બોલ્યા, અશ્વત્થામા જેહ,
પાંડવને શૈ કાજ તેડાવો, અમને કહેાની તેહ.

કહે દુર્યોધન પિતામહ સૂણો, સ્થિતિ પાંડવની જોય,
વેરીનું દલ ત્રય સપરાણું, યુદ્ધ ન જિતે કોય.

હા ભાઈ ! તમો કહ્યું તે સુધૂં, મોટાશું પણ^૨ ન થાય,
એક ભીમ મહા બડ જાણિયો, કૌરવ દળને ખાય.

શા માટે ઉવેજો એને ? નચિત કરોને રાજ,
સુતા સાપ તણે મુખ કર ધાતીને, મરશો ફેકટ કાજ.

રાય કહે મેં રચના કીધી, શકુની રમસે છુત,
 હરાવી વનવાસ મોકલું, પાંડુ તણા તે પુત્ર.
 રથ આણીને વિદુર ચલાવ્યા, કહેતા ગયા મુખ વાત,
 કૌરવ કુળ નિકુંદન કીધું, રૂઠ્યા વૈકુંઠનાથ.

કહણું ૬ દું—રાગ કેદારી

વિદુર ભક્ત તાં સંચરે, ઇંદ્રપ્રસ્થ ભણી પરવરે,
 રાય કરે રચના ખહુ સભા તણી રે.

ઢાળ

સભા તણી રાયે માંડી રચના, વિશ્વકર્મા તેડાવ્યા,
 સામગ્રી સર્વ મંડપ ફેરી, શકુની દુઃશાસન લાવ્યા.
 જેવી રચના મય દાનવે કીધી, તે રચના કિમ થાય ?
 ધલહલ પાસે જેમ ઘડૂં ઘોલીઉં(?)એણી પિરિસભા રચાય.
 મણિમય સ્થંભ રચ્યા અતિ પ્રોટા, કર્તવ્ય ભોમ કરાવી,
 હયશાળા ગજશાળા પોહોળી, ચિત્રશાળા આલેખાવી.
 કૂપ સરોવર વાડી વાપી, વનફળ પંખી જાત,
 આકાશ પ્રમાણે ભુવન નીપાયાં^૨ ભોમ નવલી લાત.
 રાજસભાની રચના રૂઠી, આસન ભડાં કરાવ્યાં,
 દુર્યોધનની સભા મધ્યે તા, મોટા મહીપતિ આવ્યા.

૧ આ લીટીનો અર્થ સમજાયો નથી. કદાચ આવો અર્થ થાય: ધવલ-
 હર-ગુણહનતા ચન્દ્રપ્રકાશની પાસે ઘડો ઘોળીને મૂક્યો હોય અને તે જેમ
 એમાં ઢકાઈ જાય તેમ. ૨ નીપજાવ્યાં, કરાવ્યાં.

છુતશાળા કરી અતિ સુંદર, મણિમય પાટ ધડાવી,
 પાંચ તણા (?) પાસા ચીતરાવી, રમતા રંગ ચઢાવી.
 તે રચના જવ^૧ થઈ પરિપૂરણ, દુર્યોધન ભડ જોય,
 રાય તણે મન વલ્લભ દીસે, અમરતણાં મન મોભ.
 જે જુએ રાય તણી સભા, તે થાય રળીયાત,
 તેને રાય બહુ દાન જ આપે, જેમ થાય વિખ્યાત.
 વળી નિત્યે રાય સભા પુરી બેસે, સકળ કરી શૃંગાર,
 એટલે વિદુર જમને પોહોંત્યા, ઇન્દ્રપ્રસ્થ મોઝાર.
 હૈયું બીડી મળ્યા ભત્રીજા, મંદિર માંહી પધરાવ્યા,
 કુશળ વારતા કુંતા પૂછે, ભાવે ભોજન કરાવ્યાં.
 સેજે સૂતાં વાત નીકળી, કહ્યું સભા દુર્યોધને કીધી,
 છુતકીડા રમવા તેડ્યા છે, શીખ સભા માંહિ દીધી.
 ભીષ્મ દ્રોણ કૃપ સર્વે વાર્યા, કહ્યું કાનું નવિ કીધું,
 “વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ થઈ, અંધને દૂષણ દીધું.”
 વાત સાંભળી રથ જોતરી, બેઠા પાંચે વીર,
 કુંતા દ્રૌપદી સાથે તેડ્યાં, રમ્યાં યાદવ વીર.
 વેગે કરી હસ્તીનાપુર આવ્યા, વિદુર સંગાતે તેડી,
 રાય આંગણે જઈ ઉતરિયા, પવન પિહિલો રથ ખેડી.
 ધૃતરાષ્ટ્રને પગે લાગ્યા, દુર્યોધનને મળિયા,
 પંચ શત બ્રાત એકઠા, હસી વીર વત્તકળીયા.

બીજમ પિતાને પાગે લાગ્યા, ગુરને હંડવત કીધું,
 કર્ણ શકુની દુઃશાસનને, પ્રેમે આલિંગન દીધું.
 ગાંધારી કુંતાને મળિયાં, પાંચાલી પાય લાગી,
 અવર વધુ જન દેઈ આલિંગન, હસી લાજ તે ભાગી.
 અનેક ભક્ષ્ય ભોજન ભૂપતને, નાના વિધિ પકવાન
 ઉપર વસ્ત્ર અનુપમ આપી, સંતોષ્યા દેઈ માન.
 રાતે કુટુંબ મળી સર્વે બેઠું, પ્રેમવારતા કાધી,
 ગાંધારી કહે મુજ સુત ગિહિલો, ભીમને ભાળવણ દીધી.
 પ્રાતુરકાળ સભા માંહિ આવ્યા દુર્યોધન ભૂપાળ,
 શત બ્રાત સુભટ સંઘાતે, આયુધ સેન્યા સંભાળ.
 પાયક^૧ પોતાના મોકલિયા યોદ્ધ તણા ધરખારે,
 આયુધ ટોપ કવચ તુરી^૨ ચઢિયા, આવ્યા સભા મોઝાર.
 ઠામઠામથી ચઢ્યા તુરંગી, મદઝરતા માતંગ,
 ઝવેરિ પાખર ગજધંટા ધમકે, નમે નરમન રંગ.
 બીજમ દ્રોણ ને કર્ણ દુશાસન, શકુની સખળો! જોહ,
 કૃપાચાર્ય ને અશ્વત્થામા, યોદ્ધ બાહુલીક તેહ.
 સભા મધ્ય ભડ રહ્યા તરવરી, યોદ્ધ જાણે મહા પ્રોહ,
 ગડે નીશાણુ ગિરિશં વાજે, વિદુર થયા દિગ્મૂહ.
 ધૃતરાષ્ટ્ર સભામાં બેઠા, પાછળ રાણારાણુ,
 તેણિ સમે પાંડવ તાં આવ્યા, (જાણે) નિશાએ પ્રકટયે! બાણ.^૩

૧ સિપાઈ. ૨ ઘોડા. ૩ સૂર્ય.

સભ્ય અપસભ્ય^૧ તે ભાથા બીડ્યા, કવચ ટોપ શિર સજ્યા,
જેમ ગજચથ ઉપર ધસે કેસરી,^૨ તેમ શર સભામાં બજ્યા.
રમરણ કરે શ્રી સારંગધરનું મધ્ય સભા વિચ આવ્યા,
સમસ્ત મહીપતિ થયા તવ બેઠા, મળી નર બહુ મનાવ્યા.

કહણું ૭ મું—રાગ કેદારી.

પાંચે વીર તાં પરવરે, દોહો દિશે દલને દબે ધરે,
યુદ્ધ કરે તો આપણ ક્યમ ન જિતીએ એ ?

કાળ.

યુદ્ધ કરે તો ક્યમે ન જિતીએ ? એમ કહે બીમ અર્જુન,
કૌરવ કાળ દળ અર્જુન^૩ વિચ પડિયા, રાખો જગજીવન.
રમરણ કરે શ્રી સારંગધરનું, મધ્ય સભા વિચ આવ્યા,
સમસ્ત મહીપતિ થયા તવ બેઠા, નમી નર બહુ મનાવ્યા.
અર્ધ આસન આપીને અચ્ચા, બડ સહુ સામું જોય,
આ પાંચે કર ધરે આયુધ, તાં ઉભો ન રહે કાય.
પાંડવને સર્વ સભા દેખાડી, જોઈ થયા રળીયાત,
પ્રીત કરી દુર્યોધને કાઢાડી, ઘતક્રીડાની વાત.
હો, આપણ રમીએ રે ભાઈ ! રમ્યશાળા માંહ બેઠા,
ત્યારે બીમ અર્જુન નકુલ ને સહદેવ, ધર્મ ચિંતામાં પેઠા.

રાય યુધિષ્ઠિર કહે દુર્યોધન, છૂતકીડા વિકર્મ,^૧
પરનારીસંગ, પશૂવધ કરે તે, મહંત તણું નહીં કર્મ.
વળતા દુર્યોધન એમ બોલ્યા, સત્ય કહું ધર્મરાય,
છૂત અખાડો ધર્મ ક્ષત્રીનો, આનંદે દિન જાય.
વળતું વચન રાજ તવ બોલ્યા, કેણે ન રાખ્યા વારી,
અર્જુનના અભિમાન જ માટે, થઈ બેઠા જુગારી.

દુષ્ટ વચન ન ગમ્યું ગોવિંદને, તે પાંડવ વાત ન જાણી,
પાટ સોકટાં સેવક લાવ્યો, છૂતકીડા મંડાણી.

દુર્યોધન દુઃશાસન શકુની, કર્ણ કુમતિ જેહ,
પાંડવ પ્રત્યે વાયક ઉચર્યા, સભા સાંભળતાં તેહ.
કાંઈ એક હોડ^૨ વદીને રમીએ, તો ઉલટ અંગ ન માય,
જે કાંઈ તહો કહો તે આપું, એમ કહે યુધિષ્ઠિર રાય.

વાત સૂણી સહુ વિસ્મય પામ્યું શું બોલ્યા ધર્મરાજ,
વિપરીત બુદ્ધ થઈ પાંડવની, રૂઠ્યા શ્રી મહારાજ.

ચોક્ક ધસી સર્વ જોવા આવ્યા, કૌરવનો સહુ સાથ,
શકુની સુભટ આધો થઈ બેઠો, ગ્રહા પાસા દો^૩ હાથ.

પ્રથમ ફળે તહો શું આપશે ? કહો યુધિષ્ઠિર રાય,
દોરી પલાંણ સહિત સર્વ ઘોડા, આવ્યું મુખ કહેવાય.

રાય તણે કર પાસા આવ્યા, ઢાળ્યા ધર્મ રાજન,
પડ્યા દો^૪ સહુ સન્મુખ દેખે, એમ બોલ્યા શકુન.

(એ) જિત્યો દુર્યોધન સહુએ જાણી, પાંડુ તણા સુત હાર્યા,
 છૂતકોડા તાં સત્ય કથું રે, પિહિલું તોરી પધાર્યા.
 પાપી એમ મુખ ખોલે જૂઠું, ભરી સભા જન માંભ,
 ધર્મરાય ધુરંધર ભૂપત તો, ક્યેમ ના કેહેવાય.
 અસત્યવાદી કુળ કૌરવનું, ઉપન્યું તે સહુ જાણો,
 કુટુંબ નિકંદન કરે કૃષ્ણજી, પાપે કુંભ^૧ ભરાણો.
 હું સત્યવાદી સત્ય ન મૂકું, સત્યે ધરા^૨ ધરે નાગેંદ્ર^૩
 સત્યે વાયુ વરસે મેઘ, સત્યે દિવાકર^૪ ચંદ્ર.
 જાં સત્ય ત્યાં સકળ ધર્મ રે, ધર્મ ત્યાં જય હોય,
 સત્ય તજીને સર્વ સ્થળે તો, નામ કેહેશે કોય.
 એમ કહીને ભાર્ગ વાર્યા, નહીં તો જૂઠું ક્યેમ ખોલાય,
 (જ્યારે) પાંચ મહા ભડ હાંકી ઉઠે, ત્યારે કોણ સામે થાય.
 વળી રમત રાયે રસ માંડી, સર્વ અંકુશશં હાથી,
 દા પડે હાર્યા કહી ઉઠયા, દુર્યોધનના સાથી.
 ત્રીજે ફળે રાય એમ જાણ્યું, ધન ઓઢી^૫ ગજ લીજે,
 કુંચી સહિત ભંડાર સર્વ હાર્યા, જૂઠાને શં કીજે.
 રાય યુધિષ્ઠિર મન વીમાસે, એક સમત હજી રમીએ,
 આપી વસ્ત જિતી લીજે પાછી, કે બધું રાજ નિગમીએ.

કડવું ૮ મું—રાગ સામઘી

વૈશંપાયન ખોલ્યા વાણી જી, કૃષ્ણજી દુહુવણા—
પાંડવે ન જાણી જી.

ઢાળ

પાંડવે જાણ્યું નહીં જો, દુહુવાણા જગદીશ,
અર્જુનના અભિમાન માટે, ચઢી ચતુર્ભુજ રીસ.
નહીં તો પાંડવ કેરી યુવતી, કૌરવ ધરિ કિમ જાય ?
જેહને માથે ગાજતો, ચૌદ લોક કેરો રાય.
જનમેજય રાય સાંભળો રે, પાંડવ કેરો તન,
ફળે ચોથે છૂતને મુખ, ખોલીયો રાજન.
અશ્વ ગજ રથ ધન હાર્યું, હવે ઓઢું^૧ રાજ,
ખાર વરસ વન ભોગવું, સેવક થઈ કરું કાજ.
એમ કહીને ગ્રહા પાસા, ઢાળિયા બૂપત,
શકુની કહે તલ્લે સર્વ હાર્યું, હવે કોણુ કરશે વીગત ?
રાયે નીચું જોઈ નિહાળ્યું, અને વિમાસ્યું તાં મન,
આ વાત તો તો એ જ નીપની, જો રૂઠ્યા જગજીવન.
જ્યારે અમને કષ્ટ પડતું ત્યારે, પ્રકટતા તત્કાળ,
આ વાત તો તોએ જ નીપને, જો રૂઠ્યા શ્રી ગોપાળ.
હરજીએ અહને હાથથી મૂક્યા, ત્યારે ઉપની દુર્મત,
જીવટું રમીને રાજ્ય હાર્યું, શિર ઉપર નહીં શ્રીપત.

(અરે)વીમાસણુ એવડી શીદ કરો છો? એમ બોલ્યો દુર્યોધન,
 રમત કરતાં રાયોજી રે, દુઃખ મ ધરશે મન.
 પ્રકુલ ચિત્તે રમો રાજા, ઓઢો કાંઈ આ વાર,
 જિતશે તો આપીશું, અશ્વ ગજ રથ ભંડાર.
 ધર્મરાય વળતું બોલિયા, ભાઈ! નથી કાંઈ મુજ પાસ,
 જે ઓઢીને ધન લીજીએ, તે વસ્ત તો પ્રકાશ.
 ઓઢો પાંચાલી પ્રેમદા જે, તમ તણે ઘેર નાર,
 રવ્ય^૧ ચઢે રાયે કાંઈ ન જાણ્યું, મત ફેરવી મોરાર.
 જાણ્યું જે અખળા ઓઢીએ તો, સાર કરે ભગવાન,
 જેને વાહાલા કૃષ્ણજી તે, જિતાડે રાજ્યધાન.
 પ્રેમે પ્રેમદા ઓઢિયાં ને, ગ્રહ્યા પાસા દોય,
 જાણ્યું જે પડશે પાધરા, પણ પડયા અવળા સોય.

૧ આજ પ્રમાણે ઘણાં વરસ ઉપર આ ગામમાં એક રંગરેજ ત્રણ પઠાણો સાથે જુગાર રમતાં પોતાની સ્ત્રી હારી ગયા હતા. સ્ત્રી હારી ગયા પછી વિચાર થયો કે, સવારમાં પઠાણો તેને લેઈ જશે, ને વટલાવીને પોતાની પાસે રાખશે. તેથી તેમ ન થવા સાર રાતે તેણે પોતાની સ્ત્રીને સોમલ નાંખેલી ખીચડી ખવડાવીને મારી નાંખી હતી! સવારમાં પઠાણો આવ્યા ત્યારે તેનું આ નીચ કર્મ જોઈ બહુ તેને ધિક્કાર્યો, ને કહ્યું કે, અમે મુસલમાન હોડો છેક નિર્દય નથી, કે તારી સ્ત્રીને લેઈ જઈએ. આમ કહી તેમણે આ બાઈને પોતાની બહેન ગણી સાસરવાસા માટે જે ઉત્તમ કપડાં લાવ્યા હતા તે આપીને ચાલ્યા ગયા; તે કપડાં તેના રાખને પહેરાવવામાં આવ્યાં હતાં.

૭મી જુગારમાં પોતાની બહેન હારી ગયાનું એક લોકગીત છે. તેમાં એક બાઈર નામનો કોઈ, એક મુસલમાન સાથે જુગાર રમીને હારી ગયા હતા.

હાર્યા તે કેરી હાડ વાગી, ગર્જિયો સંસાર,
 પાંડવે પૃથ્વી નીગમી રે, સહિત મુંદર નાર.
 છૂતશાળા થકી ઉઠિયા તાં, મુલત દુર્યોધન,
 હસીને હાથે તાલી પાડી, શકુની દુઃશાસન.
 પિતા કેરે પાયે લાગ્યો, ગુરુને નામ્યું શીસ,
 બોલ અપણો થયો ઉપર, જિતાડ્યા જગદીશ.
 બીષ્મ દ્રોણ ને કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા મુન,
 વિદુર વેગળા થઈ રહ્યા, શં કીધું જગજીવન ?
 દાસ પોતે કેરડા^૧ કાંઈ, કીધું હશે અભિમાન,
 સદા પાંડવ કેડે^૨ હોડતા, સમરથ શ્રી ભગવાન.
 વળતો દુર્યોધન બોલિયો એક અક્ષૌણ્ણી યાઓ સ્વાર,
 ઇંદ્રપ્રસ્થશં રિદ્ધ પાંડવની, લાવો મુજ રાજદાર.
 ત્યાં આણુ વર્તાવો અમ તણી, કહો પાંડવને વન જાય,
 હાર્યા, મુખ શં લેઈ બેઠા છો, સભા માહરી માંહ ?
 તહો કહ્યું હૂતું અંધ કેરો, પુત્ર દુર્યોધન,
 ભરી સભામાં હસી દ્રૌપદી, તે વીસરે કિમ્ દિન ?
 જા જા અપળા આણુ ઓહોરી,^૨ એહ તણી નિજ નાર,
 સેવકને રયેં નથી કેહેતા ? શં રાખશે ધર દાર ?
 ધર્મરાય વળતું બોલિયા, બાપ ! જાને તેડી લાવ,
 કહેજે તારા કંથ હાર્યા, હરિભક્તિ ચૂક્યા ભાવ.

કડવું ૯ મું—રાગ રામઘી

સેવક ચાલ્યો માગી શીખજી, મન ન આણી શકયો
કોની ખીલીકજી,

ઢાળ

મન ન આણીશ ખીલીક કોની ? જા તૂં પુરી મોઝાર,
પાણુ સાહીને પ્રેમદાને, લાવ્ય આણે દાર.

નિર્ભે થકો લડ સંચર્યો, પોહોત્યો પૂરી મોઝાર,
પરપુરુષ નયણે નિખિયો, મંદિર માહ પેડી નાર.

દાસીઓએ તે રાખ્યો વારી, નારી છે સ્ત્રીધર્મ^૧,
તેને અલડવા અધિકાર નહીં, બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય.

કહે તત્તમેવ તે વળ્યો પાછો, બોલતો ગ્યો મુખ વાત,
ગુજ સહિ પાંડવે રાજ્ય હાર્યું, આવ્યું દુર્યોધન હાથ.

એમ કહીને વળ્યો પાછો, આવતો દીઠો રાય,
એણે દાંમણે શું નીપજે રે ? દુશાસન તૂ જાય.

કહી તત્તમેવ કાપે ચઢ્યો ને, ધસ્યો કરડે દંત,
મારતો લાવૂ માનિનાને દેખતાં એના કંથ.

રીસે ભર્યો તે જર્ઘ પોહોત્યો, પાંચાલીને ઘેર
આવતો દીઠો યમ સરીખો, હવે કાણુ કરશું ચેર ?

વદે દાસી રહો રાઓત, અખળા શું મ ધરશો પાણુ,
રજસ્વળા છે ધર્મ રાણી, મુખ ન બોલે વાણુ.

ચરણપ્રહારે તાઠી દાસી, ગ્યો મંદિર માહિ,
નારી હોડે નાશતી ને, દુર્લુહ કેડે ધાય.

અખળા પડી જોવી આખડી, તેવી ધસી સાલ્યા કેશ,
કામિની અતિ કરગરે, અંગના બાળે વેશ.
ભાઈ ! આજ મારે નથી અવસર, લેછ જાયે સભા મોઝાર
સુલટ સહુ મુઢ્ઢને દેખશે. ક્યેં ન મારો આંણે ઠાર ?
કહી ગયો સેવક સહી દાર્યા, તે ક્યેમ મૂળ કંથ ?
તે જીવતાં ઘેરે યોષિતાને, આમ ક્યેમ હોય કલ્પાંત.
ભીષ્મ પિતાને શ્વં થયું. અને દ્રોણ તાં ગુરુદેવ,
તેણે તો વારી ન રાખ્યા, મારા નાથને અવશ્યમેવ.
કેશ ગ્રહીને કામિની તે, તગ્ગવી આશ્રય,
લોક જોવા મળ્યા ટોળે, જેનો ધણી રાય ધર્મ,
વિલાપ કરતી વનિતા તે, સમરે સારંગપાણ,
દોહિલી વેળાને તૂં સખામયો લકતવત્સલ જાણ.
તું જ તાત ને તું જ બ્રાતા, માત તૂં મોશાળ,
પીયર તું જ ને માત માધવ, કરો ને સંભાળ.
એણી પેરે દ્રૌપદી તે, સમરે શ્રી ભગવાન,
પાણ સાહીને નીસર્યો તે, દુષ્ટ દુઃશાસન.
સ્તુતિ કરતી સભા માંદ, આણી સભા મોઝાર,
જીએ તો નાથ અનાથની પેરે, બેઠા એકો ઠાર.
રાય આંગણે સુલટ સધળા, જીએ સતીનું રૂપ,
શીર ઉઘાડું દ્રૌપદીનું, બળ આયુધ્ય ઘટિયું ભૂપ.^૧

૧ જાંને ઉઘાડે માથે જોયાથી આયુધ્ય ઘટવાનો વહેમ આપણા
જીવતાં લોકોમાં છે, તેથી માયું ઢાંક્યા વગર તેઓ રહેતી નથી. પણ હવે
ધીમે ધીમે આ ચાલ ઓછા થતો જાય છે.

દુર્યોધન આગળ ઉભી રાખી, અખળા તો તાં દીન,
 બરી સલામાં હસી તું મૂળને, આજ થઈ અધીન.
 દુઃશાસન કહે ખેશ ખોળે, દુર્યોધનની દાસ,
 તું હારી છે સહુ દેખતાં, તેહને કાઢીશં વનવાસ.
 તિરસ્કાર કીધો કામિનીશં, બોલ્યો મૂઠ અગળ,
 વડી ભોળઈ તે માત કલાવે, એમ વદે વેદ પુરાણ.
 ખોળા તણો તું ખરખરો રે, મન મ આણીશ મૂઠ,
 ભડ બીમની ગદા બેસશે. રૂઠશે ગરડારૂઠ.

વલણ

રૂઠશે ગરડારૂઠ તે, આક્રણીએ તણો જાણશો,
 થોડા દહાડામાં કાળ ખૂટયો, અભિમાન તાં મ આણશે.

કડવું ૧૦ મું-રાગ સામગ્રી

કાપે ચઢિયો કૌરવ કાળજી, આંખ ચઢાવી મુખ વિકરાળજી.

ઢાળ

વિકરાળ મુખ રાજ તણું ને, ઉદ્વક્યા અંગે રોમ,
 આસનથી ભડ ઉછળ્યો ને, હાક વાગી વ્યોમ.^૧
 સુભટ! સધળા શં જૂઓ છો? વાત જાય છે હાડ,
 પિતા દેખતાં નિર્લજ કરી, પ્રેમદાનાં પાંગરણ^૨ કાઢ.
 ગાંગેવ ને નિજ ગુરૂ વદે, એમ ન કીજે વીર!
 વળગ્યો દુઃશાસન વરૂની પેરે, ધસી સહ્યં ચીર.

મેહેલ પટકુલ પ્રેમદા તું, પછી કરજે લાજ,
 પટરાણીની પેર મેહેલ ! ઋતુવંત છે તું આજ.
 કંઠ બંધ ઈલાં રાયે એમ કહ્યું, ત્યારે કંથ સામું જોય,
 ભડ બીમ થયો છે રાતડો, પણ ધર્મે વાર્યો સોય.
 આજ આપણી વેળા હોય તો, હારીએ કિમ વીર ?
 રાજસૂય તો તો થયો જો, પાસે હુતા યદુવીર.
 આપણ ઉપર તો તેજ રૂઠયો, ચઢી ચતુર્ભુજ રીસ,
 અપળા તે કેરી સાર કરશે, જપો શ્રી જગદીશ.
 એમ કહી નીચું નિહાળિયું રે, અભંગ પાંચે જોડ,
 વહારે ચઢજો વિકૃલા ! અભિમાનનાં યજ્ઞ મોડય.
 એટલે ચીર આકર્ષિયું, પાપીએ તેણી વાર,
 નિશ્વાસ મેહેલ્યો માનિની, નયણે નીર ત્રિધાર.^૧
 સલા સધળી ત્રાસ પામી, ઉભા ચઢને જોય,
 પાંડવ કેરી પ્રેમદા હરિ, કૃષ્ણ કહી કહી રોય.
 બાળ ગોપાળે એમ કહ્યું, કાંઈ એક ભૂંડું હોનાર,
 મહારાજ મહીપતિ દેખતાં, અલુઆરે^૨ છે નાર.
 હરિ સ્તુતિ શ્યામા કરી, દ્રુપદતનયા જેહ,
 વહારે મારી ચઢો વિકૃલા ! દુષ્ટ દમે છે દેહ.

કડવું ૧૧ મું-રાગ સામઘી

સ્વામીજી ! સ્થે નવિ સાંભળો ? જાણો સધળો ધર્મ,
 ધર્મ લોપ જ્યારે રહ્યો, હવે પ્રકટો પરિબ્રહ્મ.
 ત્રાહિ ત્રાહિ કરે તારુણી, પાંચાલી રે નાર,
 સ્વામી ! તહા વિના માહરે, કેા નથી આણે સંસાર. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 સ્વામી ! મીન રૂપે વેદ વાળિયા, પાળિયા નિજ બોલ,
 કૂર્મ^૧ થૈ પૃથ્વી ધરી રહ્યા, મેર મહીર અવિરોલ. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 દાઢ અગ્રે અવના ધરી, વરાહ તન વિકરાળ,
 નરસિંહ રૂપ તહો ધર્યું, રાખ્યું દૈત્યનું બાળ. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 નાથ બળા પાતાલે ચાંપિયો, રાખ્યું ઈંદ્રાસન,
 ભક્તકારણ તહો બૂધરા, ધર્યું વામન તન. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 નાથ ફરશુરામ ક્ષત્રી હણ્યા, પાળ્યું તાંહ વચન,
 બ્રહ્મ પ્રહારે દુષ્ટ કેરો, માર્યો સહસ્રાર્જુન. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 રઘુકુળતિલક દીપાવિયું, પાંડ્યા દૈત્ય અનેક,
 ભક્ત ધણા તહો તારિયા, જાણી શાનાવિવેક. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 હવે એમ કારણ તહો અવતર્યા, પૂરયા ભક્તના કેડ,
 દુઃખ પડે વહારે ચઢો, સ્વામી રાય રણછોડ ! ત્રાહિ ત્રાહિ.
 સ્વામી ! પાંડવ તે પ્રતિપાળયા, ઉછેર્યા તહો દીન,
 હૈયાં ચઢાવીને આછોટો^૨ નાથ ! વિશ્વજીવન ! ત્રાહિ ત્રાહિ.
 ધણી વાર વાહારે ચઢયા, તે માટે છે આશ,
 લાખાગૃહ વિષ મોદિકે, સુખે થયો વનવાસ. ત્રાહિ ત્રાહિ.

વન માંહિ નવનિધ પામિયાં; તારા ચરણ પ્રતાપ,
 અર્જુને મચ્છ જ વેધિયો, તમ સોંપી હૂં જાપ ! ત્રાહિ ત્રાહિ.
 નહિ તો પાંડવ કહિના કેહિ તણા, તારૂં પાસૂં દયાળ !
 હેડંબથી રક્ષા કરી, ત્યેમ કરેજી સંભાળ. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 તહો રાજસૂય કરાવિયો, મહા મોટાં કીધ,
 હિયાં ચઢાવીને નાંખીએ, લોક મિલિયાં દીધ. ત્રાહિ.
 સ્વામિજી ! શ્યે નવિ સાંભળો, આવડો શો તમને રોષ ?
 મહિમા ચઢાવી બોલાવિયા, ન દીજીએ દોષ. ત્રાહિ.
 અપત્યને ન ઉવેખીએ, મુખે દેતાં ગાળ,
 ત્યમ જાણી મારા નાથજી, વચન પ્રાંતપાળ. ત્રાહિ.
 નાથજી ! શ્યે નથી આવતા ? હજી શો છે વિલંબ ?
 કનકપુરી જે દારકા, સોલ સહસ્રશૂં રંગ. ત્રાહિ.
 ગોપીશૂં લીલા કરો, બેઠા પુત્ર પરિવાર,
 તે માટે અહો વીસરયાં, સ્વામી વિશ્વાધાર. ત્રાહિ.
 સ્વામી ! કૌરવ કેશ ગ્રહી રહ્યા, સહ્યા પાટુના પ્રહાર,
 વાટ જોઈ હરિ તમ તણી, જાણું ચઢશો વાહાર. ત્રાહિ.
 (હૂં) સભામાં આણી ઉભી કરી, દેખે છે મહુ ભૂપ,
 નખ મારા નિખ્યાં નથી, પર પુરૂષ સ્વરૂપ. ત્રાહિ.
 દુષ્ટ દુઃશાસન પટ ગ્રહી રહ્યો, ઉઘાડૂં અંગ ને શીશ,
 ભકતવત્સલ ખિરદ બૂધરા, વાહારે ચઢે જગદીશ ! ત્રાહિ.
 ખિરદ તહારૂં સાંભળ્યું, સારૂં સેવક કાજ,
 મુવ ભકત વન રાખિયો, આપ્યું અવિચળ રાજ. ત્રાહિ.

શરણુ તહારે થાપિયો, નિજ દાસ પ્રજ્ઞાદ,
 રતંભ ફોડી હરિ પ્રકટિયા, ગાઢે કીધો સાદ. ત્રાહિ.
 અંબરીષની રક્ષા કરી, મૂક્યું સુદર્શન,
 દુર્વાસાથી ભિગારિયો, પ્રભુ જગજીવન. ત્રાહિ.
 રાજા બળા તણું લાડ પાળિયું, થઈ રહ્યા પ્રતિહાર,
 અન્નમેલ તહો ઉદ્ધારિયો, રાખી મામકી નાર. ત્રાહિ.
 આહ થકી ગજ મૂકાવિયો, તેહ પશુ અગ્નિ,
 ત્યેમ જાણી મારા નાથજી ! મૂકાવો ભગવાન ! ત્રાહિ.
 નાથ ! જોકુલ બળતું રાખિયું, દવ પીધો દો વાર,
 ગોવર્ધન ગિરિ કર ધરૂંચો, ત્યેમ રાખો મોરાર ! ત્રાહિ.
 લોક ફેલેશે પાસું પરિબ્રહ્મનું, તમને મોટી લાજ,
 દુષ્ટનું પાસું મૂકાવીએ, સમર્થ શ્રી મહારાજ ! ત્રાહિ.
 (એમ) નામ જપે નારી ટલવલે, વલવલે અપાર,
 ભક્તતણુ ભય ભાંજવા, ધાયા વિશ્વાધાર. ત્રાહિ.
 કૃષ્ણજી પોહયા દારકા, કમળા ઢોળે રે વાય,
 નિદ્રા માહેથી જાગિયા, પ્રભુ વૈકુંઠરાય. ત્રાહિ.
 નંદ સુનંદ તેડાવિયા, ભાઈ ! ગરૂડને તેડ,
 દાસી મારી દુષ્ટ વશ પડી, રખે લાગતી ગેડ ! ત્રાહિ.
 ત્યારે લક્ષ્મીજી લાગ્યાં પૂછવા, એવી કેણુ છે દાસ ?
 જે કારણુ હાંકીને બિઠિયા, મૂકતા નિઃશ્વાસ. ત્રાહિ.

અબળા રથે નવિ ઓળખો, પાંચાલી જે નાર ?
 પાંડવને ઘેર રહું ધણું, ભક્તિ કરે અપાર. ત્રાહિ.
 તેણે પાંચે રાજ જ હારિયું, સાથે દ્રૌપદી જેહ,
 પાપી પટકુલ ગ્રહી રહ્યો, નવિ મૂકે તેહ. ત્રાહિ.
 હવે ખોડ લાગશે મૂળને, કહું તૂળને વાત,
 પ્રતિજ્ઞા હરિ ત્યાંહાં કરે, પ્રભુ વૈકુંઠનાથ. ત્રાહિ.
 દ્રૌપદીનું શીસ ઉઘાડતાં, દેખી હસિયા જેહ,
 તેની સ્ત્રીનું શીસ મંડાવીશ, કૌરવ દળશ ત્રાહિ.
 સ્વામી એવા ભક્ત જે તમ તણ્યા, નારી પાંચે ભ્રાત,
 આધા જર્ઘ જેને પડખીએ, તેને લીજીએ સાથ. ત્રાહિ.
 જેને દુઃખ પડે હરિ દાઝીએ, લાગીએ તેની ભૂખ,
 કષ્ટ પડે જેનું ટાળીએ, તેને જાણીએ દુઃખ. ત્રાહિ.
 નારી છાંટે ગુણ ઉપજે, તન લાગે તાપ,
 સ્વજન સંતોષ જે જાણીએ, ઉપજે સંતાપ. ત્રાહિ.
 અર્જુન મહા અભિમાનીએ, નિઘાતા રઘુવીર,
 દુઃખ પામ્યા હજી પામશે, એહને શરીર. ત્રાહિ.
 એમ કહીને ગરૂં ચઢ્યા, જાણ્યું થાય અસુર,^૧
 પાંડવની પટરાણીને, દુઃખ દે છે બૂર. ત્રાહિ.
 દ્રૌપદીના શીશ ઉપરે, આવ્યો અનાથનો બંધ,
 અભિમાન જે આવરચા,^૨ તે નવિ દેખે અંધ. ત્રાહિ.

કડવું ૧૨ મું.

ત્યારે દુર્યોધન બોલિયો, સૂણ દુઃશાસન,
 વડી વારનો પટ ગ્રહી રહ્યો, કટ ! ભૂંડા મંદ.
 આઘે વિષધરને છંછેડિયો, તે નાંખે મુખ કુકુઆડ,
 પણ શર કાં થા સાંસતો, પ્રેમદાતાં પાંગરણ કાઢ.
 કહી તતખેવ આકષિયું રે, સતી કેરું ચીર,
 બાધને બાજૂં પેહેરાવિયું, મનગમતું યદુવીર.
 (ત્યારે) કૌરવ કહે રે કપટ કીધું, બીજૂં પેહેર્યું અંગ,
 તેહ તાણી કાઢિયું, ત્રિજલું નવલે રંગ.
 ચોથું ચતુર્ભુજે પૂરિયું, ને પાંચમું પરિબ્રહ્મ,
 છઠું છબીલે પૂરિયું ને, સાતમું અતિ રમ્ય.
 આઠમું અનંતજીએ આપિયું, નવ થયાં ન લાગી વાર,
 એમ શ્વેત, પીતુ નીલાં^૧ રાતડાં, કૃષ્ણ^૨ કાળરાં સાર.
 એક એકપે રંગ રાતડા, કહેતાં ના આવે છેલ,
 (એમ) અળગો રહ્યો લીલા કરી, ભૂર ન જાણે તેહ.
 જેમ પટથી^૩ હીર ઉકેલીએ, ને મેહેલીએ તાં ભોમ,
 તેમ વસ્ત્ર કેરો ઢગ વણિયો, જમને વાગ્યો વ્યોમ.^૪
 થયો દુઃશાસન સાંસતો, દુઃખવા આવ્યા હાથ,
 કારણ કે પ્રીછે નહીં, ભાઈ ! આ મોટું ઉત્પાત.
 નવસે નવ્વાણું ખરાં ગણ્યાં, ગહુ ભાત વિશાળ,
 આશ્ચર્ય જોવા મળ્યા એકઠા, સર્વે તે બૂપાળ.

બીજમ દ્રોણ કૃપા એમ બોલ્યા, અશ્વત્થામા શર.
 ભાઈ! પૂઠ મેહેલો પાંડવ તણી, કાં થયા છે ભૂર ?
 જેને પાસું શ્રી કૃષ્ણજનું, તે ગાંજ્યા કાણે ન જાય,
 નવસે નવ્વાણું પૂરિયાં તે, મોટા છે યદુરાય
 તે થકી સર્વે નીપજે, મુહૂને ઉપજે છે એહ,
 જિત્યું કુળ નવિ હારીએ, સારી શીખામણુ તેહ.
 એ પાંચે મળા હારી નથી, એકને કહે શ હોય ?
 એ સાધનીને દુહુવશો તો, એનું કર્તવ્ય જોય.
 જેને અંતરીક્ષથી પટકુળ પૂરિયાં, માથે શેઠ સમર્થ,
 નારીને પાંડવ પાસે મોકલો, નહોં તો થાશે અનર્થ.
 વિદુર કહે મેં પહિલું વારિયા, વિચારતાં પ્રપંચ,
 આગળ તાં જે નીપજે તે, તહો જોશો સંચ.
 કૌરવ કેરી કામિની રાતી, રડવડે વન મોઝાર,
 પાપી મહા પાપે પચે, એ સત્ય છે સંસાર.

અંધ મુખથી જે કહ્યું, એ હશે કુળ અંગાર,
 તારા હૃદેનાં ચક્ષુ કયાં ગયાં ? તહને રૂઠયા વિશ્વાધાર.

કુંવર તાહરે કર્યું કૂડું, કાઠી કૃષ્ણાનાં ચીર,
 નવસે નવ્વાણું પૂરિયાં તમ રૂઠયા યાદવ વીર.

સતી અંગે કોપ ઉપજે, ત્યાર બાળી કરશે રાખ,
 વહુને વચને અમી સીચો, નહોં તો ટાળશે તમ સાખ.

૧ ભત્રીજા, એટલે પુત્ર અને પુત્રની વહુ તે દ્રૌપદી.

તવ ધૃતરાષ્ટ્રે તેડી ધ્રૌપદી, હું અંધ ને અસમ,
 વિનયવચને પ્રીછવી, આપ્યાં અવિચળ દાન.

તવ ત્રણ વર મળ્યા કામિની, તમ દાસ નહીં ભક્તીર,
 હું વન કંથ પાસે રહું વળી, આપો અસ્ત્ર હથિધાર.

એટલે દુર્યોધને જાણિયું જો, અંધ આપશે રાજ,
 દુઃશાસને કર જાટકયા, ને કર્યું શકુની સહાય.

ચાર એક થઈ બોલિયા, રાખો સહ એ વાત,
 તમને ગમે તે કીજીએ, સહ એક જ સાથ.

વસ્ત્ર અસ્ત્ર આપી મોકલી, જ્યાં બેઠા હતા ધર્મ,
 આગળ આવી રહી ઉભી, નારી પામી શર્મ.

અણો ન જાણ્યું આવડું સાંભળ કહું તુહને નાર,
 સાર કરી એણે શામળે, વસ્ત્ર પૂર્યાં સભા મોઝાર.

એ આપણથી અળગો નથી રે, રતિ એક ભગાર,
 પ્રભુજીએ પૂર્યાં ને વળી પૂરશે, સેવક જન સાધાર.

વલણ.

સેવક જન સાધાર ને આધાર એનો જાણુજો,
 ભૂખ ભાવટ કષ્ટ ભાંજશે, વિશ્વાસ એનો આણુજો.

કડવું ૧૩ મું-સગ રામઝી

રાય જનમેજય સૂણી વચનજી, અતિ આનંદે પૂજ્યા મુનજી,

ઢાળ

અતિ આનંદે મુન પૂજ્યા, કૃષ્ણ કહાવે દીનદયાળ,
નિજ ભક્ત જાણી ભગવાનજીએ, કરી પાંડવની સંભાળ.

(પણ) એક આશ્ચર્ય મુજને હિપજે છે, તમ (વિણ) કોને ન કે'વાય,
એક સંદેહ મારા મન તણો, કહો કેઈ પેરે જાય.
ભક્તને નવનિધ્ય આપે, પણ દત્ત કર્યું પ્રધાન,
મિત્ર સુદામો મહારાજજીનો, અતિ વક્ષભ શ્રી ભગવાન.
અનેક સેવા કરી તેહની, પોતે પખાળ્યા ચરણ,
ભક્ષ્ય ભોજ્ય સદજ સુખડી, આપી અશ્વરણ શરણ.
જન્મ સાતનું દત્ત^૧ જોયું પણ, કંઈ ન લાગ્યો મર્મ,
સન્મુખ પોતે પારથી, વિપ્રને કરાવ્યો શ્રમ.
પુનરપિ લાગ્યો તાંદુલા, આરોગ્યા દેવ અનંત,
પછે અજમા સિદ્ધ નવરિદ્ધ આપી, ત્રૂઠ્યા કમળાકંથ.
નવસે નવ્વાણું ચીર પૂર્યાં, દ્રૌપદીને જેહ,
તે કોણ જન્મનું દત્ત ફળિયું, એટલો સંદેહ.
મુનિ વાણી વદે વળતા, સાંભળીએ મહારાજ!
પાંડવે આપ સમર્પિયું તો દત્ત કીહાં કાજ.
(જેમ) સંદેહ બાજે તારા મનનો કહું તુજને સાચ,
પંચાણને પ્રભુ વાહાલા રાજસેવા રીત.

એક વાર કૃષ્ણે તેડ્યા પાંડવ, દ્વારકા મોઝાર,
 પુત્ર કેરા વિદ્વા ઉપર, કુટુંબ સહિત પરિવાર.
 રૂપક વનમાં રમત કરતા, પધાર્યા કૃષ્ણ દેવ,
 પટરામોશ્ન પરવર્યા, બહુ નારી કરતી સેવ.
 પંચાળા પ્રભુ પાસે જામાં, જોવા લક્ષિત ત્રિભંગ
 શેલડી વનફળ વિવિધ પેરનાં, શ્રીફળ અંબરના રંગ.
 માલણિ આગળ લેખને મૂક્યાં, શેલડી ગ્રહી ગોવિંદ,
 છોલતાં છૂરિકા^૧ હાથ બેઠી, માનિની મતિ મંદ.
 ચતુર્ભુજે માગી ચીંદરી, આંગળી અંધન કાજ,
 ગોપીકા લેવા ધસી પણ, દ્રૌપદીને ધણી દાઝ.
 જાણ્યું અખળા ક્યારે આવશે, ફાડ્યું પોતાનું ચીર,
 એક ચીંદડી હરિહાથ બાંધી, બીજી ગ્રહી મદુવીર.
 તે તાંતણા ત્રિકમજીએ ગણ્યા નવસેં નવ્વાણું થાય,
 તે પડી વેળા પૂરિયાં રે, દુષ્ટની સભા માંલ.
 રાય જનમેજય ભરમ ભાગ્યે, અને થયા રણીયાત,
 પછે પાંડવને શું થયું? આવડી વાધી ખ્યાત.
 વૈશંપાયન એમ કહે, સુણા જનમે જય રાય,
 પછે દુર્યોધન રાય કોપિયો કહો પાંડવને વન જાય.
 જેમ દબે દેખું છું એમને ત્યેમ ચઢે છે મૂળ રીસ,
 કો કાઢો એમને આહાં થકી, એમ કહું વાર દશ વીશ.

જે કો એને રાખશે તે રે, નગર માંહિ એક દિન,
 તેનું સર્વસ્ત લેઈ કરીને, સંગ કાઢીશ વન.
 ગામ માંહિ પડો વજડાવિયો, જે કો એને પાશે નીર,
 તેના નાકના કટકા કરી, ફેરવેશ સધળે શીર.
 એમ કહીને થયો ખેઠો, દુર્યોધન ઘેર ગય,
 સભા સધળી થઈ વિસર્જન, સકળ રાણા રાય.

વલણુ

સકળ રાણા રાય તે, દુઃખ ધરતા પરવશ.
 સભાપર્વ સંક્ષેપ માત્રે, વૈશંપાયન ઉચ્ચર્યા રે.

મતિશ્રી મહાભારતે સભાપર્વ કથા પ્રાકૃતે સંક્ષેપ માત્ર સમાપ્તઃ



કવિ નાકરકૃત

ગદા પર્વ

કડવું ૧ છું—રાગ કેદારે।

ગિરિજનંદન^૧ ગુણપતિ સ્વામી, પૂરો મનોરથ મનના કામી,
બહુનામી લંબોદર ગુણ ભાખીએ રે.

ઢાળ.

લંબોદર ! તારા ગુણ ભાખું, મોદિકનો તુહને આહાર;
શુદ્ધ બુદ્ધ તારે બેઠે તારણી, લક્ષ લાભ કુમાર.
મસ્તક મુકટ અતિ સુંદર, કંઠ એકાવળ દાર,
કરે કરસી વાદન મુષકનું રે, ગણપતિ ગુણબંધાર.
સૂઢાળો સન્મુખ થા સ્વામી ! જોડને થયો પ્રસન્ન,
મનવાંચિત ફળ આપ્યું તેને, પૂર્યા મનોરથ મજ.

કડવું ૨ જી—રાગ કેદારે।

બ્રહ્મતનયા^૨ પારથી, હું મૂર્ખને મત નથી,
કહું કશી તુને વેદના માહારી રે.

હું મૂર્ખ છું અલ્પમતિ તે માટે તું પારથી,
સારથી થાય તું માતા માહારી રે.

ઢાળ

શ્રી ગુરને નમ્રું વિવિધ પેરે, ભાખું શ્રી જગદીશ;
 જો કૃપા કરે કલ્યાણી તો, ગુણ કેહેવા માદવધીશ.
 જે કો પંડિત હોય પ્રોઢા, કહીએ મોટા પાત્ર;
 અલ્પ બુદ્ધિ હું કાંઈ ના જાણું, કથા કહીશ કિંચિત્ માત્ર.
 કવિજન કોય રોષ મ આણશો રે.

ઢાળ

કવિજન કોય રોષ મ આણશો, મારી બુદ્ધ છે બાળ,
 ચૂક પડે ત્યાં નથી ચાતુરી, અપત્ય^૧ લવે જેમ આળ.
 કહીશ કથા શ્રી મહાભારતની, ગદાપર્વ વિસ્તાર;
 બાર વરસ વન માંહી રહ્યા રે, પાંડુ તણા કુમાર.
 વરસ એક વિરાટ રહ્યા જી, અછતા^૨ થઈ ભડ વીર;
 ગૌગ્રહે^૩ કૌરવે કાંઈ ના ચાલ્યું, ત્યાં આવ્યા યાદવ વીર.
 વિષ્ટિએ વિકૃત મોકલિયા, સ્વામી જગજીવન;
 કૌરવે કાંઈ કહ્યું ન માન્યું, દુર્મતિ દુર્યોધન.
 કહે કૃષ્ણ સાંભળ દુર્યોધન, કહું છું તારે કાજ,
 તું કહો તો અત્તો વેહેંચી આપું, અર્ધ વસુધા રાન્ય.
 મૂઠ મતિયે કાંઈ ભેદ ના જણ્યો, તત્સક્ષણ ઉઠ્યો ત્રાડી;
 ગાઢા આકરા થઈ તત્તો આવજો, સેન્યા કરજો જાડી.
 સોય તણા તાં અગ્ર^૪ જેટલી, નાપૂ^૫ વસુધા જેહ;
 એમ કરતાં સધળા લેશે તો, જાણ્યું જશે તેહ.

કડવું ૩ જી—રાગ કેદારી

વૈકુંઠનાથ તાં વેગે વહ્યા, પાંડવને આવી મળ્યા;
કહેને સ્વામી શં કરી આવિયા રે ?

ઢાળ

કહેને સ્વામી શ્યું કરી આવ્યા, કહેને શ્રી અવિનાશ !
કહ્યું તહારૂં નહીં કીધું હોયે, મુજને છે વિશ્વાસ.
એ તાં લૂંટે! અતિ અહંકારી, કાંઈ ના જાણે મર્મ;
તો હવે શં કરવું સ્વામી, એમ કહે છે રાવ ધર્મ.
હવે રાયજી ! થાઓ સાંતરા, દેખાડોને હાથ,
વણુ વટે એ કાંઈ નહીં આપે, એનું પોહોત્યું પાપ.
કહોં સ્વામી કોણ સાથે વઢીએ, ઉપાડીને હાથ.
એ માંહી કાંઈ લોક નથી, કે પિત્રાઈઓ, કે ભાત.
કે મોહાળાઈ, કેઈ ફેઆઈ, કેઈ ગોર પિતાને તોલે;
એ માંહી સદ્ સગૂં છે રે, એવાં વાયક બોલે.
હવે સ્વામી ! તહો જમ એક, કહેને શ્રી જમદીશ;
કર ઉપાડી જે તું^૧ આપે, તે અહો ધરશં શીષ.
ચુકિત કરીને તહો પ્રીછવો, સ્વામી શ્રી મહારાજ !
એક ઈંદ્રપ્રસ્થ તાં આપ અહારૂં, બાકી કર તું રાજ્ય.
ત્યારે મૂછ ઉપર કર ધાલ્યો, બીમસેન ભડવીર;
બાર વરસ વન માંહે રડવડ્યા, કોણે ટીપું ના પાચું નીર.^૨

૧ જેટલું, અથવા 'જે' અને "તું." ૨ અસ્થી-હાડકાં.

એમ કાં કાયર થયો તૂં રાજા ! એમ ન મૂકીએ મામ ;
 આગે અહારાં અસ્થી^૧ ભાગ્યાં, તે હજી નથી આવ્યાં ઠામ.
 તહો તો કાંઈ યુદ્ધ મ કરશે, માથે શ્રી મદારાજ,
 દુર્યોધન દાવાનળ પાડું, તો ઝોહોલાયે દાઝ.
 એમ એના બાંધ્યા બેઠા છીએ, જમને માગીએ માન,
 એમ અહારી ખૂડી બાઓલી, જમને વસીએ રાત.
 એમ અહો માટીના ધડિયા, એ થઈ બેઠા રાય;
 અર્ધ ગ્રાસ એ ખાય અહારો, એ, તાં કાનો ન્યાય ?
 હવે ધણાંની રાંડ કરું ને, ભાંજૂં તાં ધરસૂત;
 સેન્યા સહિત ઉભો ગજૂં તો, પાંડુ તણો હું પુત.
 એવડું શું આધીનપણું રે, મૂજ મન કિચિત માત્ર,
 મારીને તાં ગદા વડે રે, હું સથળ કરું તાં માત્ર.
 કુરક્ષેત્રમાં યુદ્ધ હોય છે, યોદ્ધ પડે છે જોડ,
 ધૃતરાષ્ટ્રને સંજય કહે છે, હસ્તીનાપુરમાં તેડ.
 વેદવ્યાસે વર આપ્યો છે, દીધું તાં વરદાન,
 દીવ્ય ચક્ષુ તેને આવ્યાં છે, સૂઝે તપ્સ્ય જ્ઞાન.^૨
 કુરક્ષેત્ર માંહે યુદ્ધ હુએ છે, યોદ્ધ પડે છે જોડ,
 ધૃતરાષ્ટ્રને સંજય કહે છે, ગજપુર માંહા^૩ તેડ.
 કહે છે (રાજા) ધર્મે ધર્મ જ રાખ્યો, તેનો નહીં કાંઈ વાંક,
 તારો કુંઅર તાં મહા કઠિણુ છે, તે તાં આડો આંક.

વિષ્ટિયો તો આવ્યો હતો, ચૌદ લોકનો નાથ,
 તેહ તણું તાં કહ્યું ન માન્યું, પછે વસિયા હાથ.
 તેહ જતાં ના ભરખી નાંખ્યો, ભૂંડું કીધું કામ,
 કહ્યું ન કીધું કુંઅર તહારે, બહુ યોદ્ધ મરાવ્યા ઠામ.
 કહે સંજય સાંભળ રે રાજા ! નહીં બોલું અસત્ય,
 દશ દિવસે પિતામહ પડિયા, જેને માગ્યું આવે મૃત્ય.
 આખમ સરીખા યોદ્ધ પડિયા, પછે ખાધી મનમાં હાર,
 પાંચ દિવસ તાં યુદ્ધ કરીને, પડિયા દ્રોણાચાર.
 કહ્યું ના કીધું તે કારણ તો, મોટા પામ્યા મર્ણુ,
 બે દિવસ તાં યુદ્ધ કરીને, પડિયો ક્ષત્રી કર્ણ.
 મધ્યાહને ભડ શલ્ય પડ્યો ને, કીધું યુદ્ધ અપાર,
 (દવે) જે ગત તારો કુંઅર રજ પડિયો, તે ગત્ય કહું વિસ્તાર.
 બીજી કથા તાં ઉદ્યોગ પર્વના^૧ સંક્ષેપે કહી જેહ,
 ગદા પર્વ તાં કહું વિસ્તારી, સાંભળાએ છ તેહ.

કડવું ૪ થું

સંજય વાણી બાયરે, રાજા તાં શ્રવણે ધરે,
 મોટા તે યોદ્ધ તાં ધરણી ઢળ્યા રે.

ઠાળ

મોટા યોદ્ધા ધરણી ઢળ્યા, પર્વત સરખા પ્રોહ,
 તારો કુંઅર પછી થયો એકલો, તે થઈ રહ્યો દિગ્મૂહ.

તારા કુંઝરને ચઢ્યો ઉકાંટો, ઉભા અંગના રોમ,
 જ્યાં જુએ ત્યાં કવચ સેન્ના, શર પડ્યા રણ ભોમ.
 અંગે ખેરખા કર મધ્યે શોભે, મસ્તક મુકટ વિશાળ,
 કુંડળ સહિત કમળ^૧ ત્યાં પડિયાં, નિખે વદન ભૂપાળ.
 પછે પિતામહ પોઢ્યા હુતા, માનુભાવ રાગન,
 ત્યાં દુર્યોધન ચાલી આવ્યો, કરતો અતિ રદન.
 હો પિતામહ ! હો ભીષ્મજી ! એમ કરે વિજ્ઞાપ,
 તુજ પાપે અમો કેઈ પેરે રહીશું, અંગ પછાડે આમ.
 તૂં મારા મંદિરનું માંડણ, સેન્ય તણો તૂં સહાય,
 તુજ પાપે અમો કેઈ પેરે રહીશું, કહે દુર્યોધન રાય.
 ભીષ્મ કહે સાંભળ દુર્યોધન, કાંઈ મ ધરશો રોષ,
 સુખ પૂઠે દુઃખ વેહેલું આવે, કોને ન દીજો દોષ.
 તે ત્યાં અમારું કહ્યું ના માન્યું, તં તો રાજા અજાણુ,
 અમો તુહને આશ્રે માટે, આપી છૂટયા પ્રાણુ.
 તારી પ્રીતિ અહો ઉપજવી, બાંધી આપ્યું તન,
 તે તાં અહો નર વહીને, છૂટયા, સાંભળ દુર્યોધન !
 ફેકટ માટે કલહોર કરીને, વર્નાવ્યો સંહાર,
 કહે સંજય સાંભળ રે રાજા ! તારો કઠિણ કુમાર.
 તારો કુંઝર પછી થયો એકલો અને કરે રદન,
 પાંચે પાંડવ પર્વત સમાને, સાથે જગજીવન.

પાંચ વીર વૃકોદર ગાળે, ગાળે ગિરિ ગંભીર,
શર સધળા કરે ગર્જના, ધનુર્વિદ્યાના ધીર.
તારો કુંઝર પછે થયો એકલો, અને કરે રુદન,
સંજય વાણી એણી પેરે ખોલે, સાંભળીએ રાજન !
તારા કુંઝરને મૂછાં આવી, નહીં સાન ને વાન,
પેરે પેરે ત્યાં પ્રસંશી એને, કર્યો તાં સાવધાન.
તારા કુંઝરને પાસે ઉભા, આચાર્ય બળવંત,
જેહને સહુ સન્મુખ છે રે, માનુભાવ માહંત.
તારા કુંઝરની પાસે ઉભા, અશ્વત્થામા યોદ્ધ,
અને વળી કૃતવર્મા ઉભા, દે છે ત્યાં પ્રતિબોધ.

કડવું ૫ મું—રાગ સામગ્રી

પેરે પેરે પ્રીછાવ્યો તેહ રાજનજી, મૂછાં વાળી કર્યો સાવધાનજી.

ઢાળ

સાવધાન કીધા રાએજીને, અને સુલટ દે પ્રતિબોધ,
અવસર નથી આ આંસુપાતનો, એમ ના કીજે યોદ્ધ.
શત્રુ હસારત કાં કરો ? છો, બાપ દુર્યોધન !
ઉઠો બાપ ! એમ ન કીજીએ, આજ આવડું રુદન.
અરે કૃતવર્યા તહો સાંભળો, એમ દુર્યોધન કહે વાણી,
હવે સહી નિરાશ થયો, જવ પડ્યો શત્રુ સુગળજી.

હવે પિતામહ સરખો પડ્યો, જે હુતો યુદ્ધને મુખ,
 શલ્ય પડ્યો જ્યારે સાંભળ્યો ત્યારે પડ્યું મુજને દુઃખ.
 મુઠ્ઠે આશ હુતી અતિ ઘણી શલ્ય ઉપર બડ ભાર,
 મેં જાણ્યું પરાજય થશે રે, પાંડુ તણા કુમાર.
 અંતરગત તાં અતિ ઘણી, મારે મન મોટી દાઝ,
 હવે મારું નહીં સર્યું રે, પાંડવ કરશે રાજ્ય.
 અશ્વત્થામા ઊચરે તાં રાય! તું અવિધાર,
 ગર્ભ પૃથ્વી વાળશું જો, અંગ કુશળ આ વાર.
 કુરુક્ષેત્રમાં પરાજય થશે તો તાં મરણ મોક્ષ,
 આવી વરસે અપ્સરા ને પામશે સ્વર્ગ લોક.
 શર સઘળા મળી એકઠા, રાયને દે છે ધીર,
 સાહી ગદા બડ આવિયો રે, જુકોદર ત્યાં વીર.
 અરે ક્યાં ગયો રે? ક્યાં ગયો? દુર્મતિ દુર્યોધન,
 સાંધે સાંધે કરી જુજૂઓ, મોકલું યમસદન.
 મધ્યાહ્ન ઉપર વહી ગયો રે, દિવસ ઘટિકા^૧ ચાર,
 જ્ઞાંત થઈને ક્યાં ગયો? એ, અંધ તણો કુમાર.
 ત્યારે ઉદ્ગ્રહીને ઉઠિયો રે, જુકોદરને તાપ,
 જ્ઞાંત થઈને જળ મધ્યે, પછે નંખાવ્યું છે આપ.
 અદૃષ્ટ થઈને તે રહ્યો જળ મધ્ય જોડા સાર,
 ઉદર અર્થે આહોડી^૨ તે આવ્યો વન મોઝાર.

તેણે નયણે નિરખિયો, જળ મધ્ય પડતો રાય,
પછે અણખોદ્યો રહ્યો તે, વિચારી મન માંલ.
સંજય વાણી ઉચરે રે, સાંભળીએ રાગન!
વીતક કહ્યું તારા કુંચરનું, તું કરે શ્રવણે પાન.

કડવું ૬ હું-રાગ મેરી

કૃપાચાર્ય ત્યાં આવિયા રે, અશ્વત્થામા મુન,
તેણે નયણે નિખીયો રે, નાશ્વતો દુર્યોધન.
ઉપકુંઠે^૧ આવી રહ્યા રે, કૃતવર્મા ત્યાં યોદ્ધ,
અહો તહ્મારી સાહે છૂં રે, વીર દે પ્રતિજોષ.
અશ્વત્થામા રાય ને રે, દે છે તાં પ્રતિજોષ,
તહો જળ માંહિથી નીસરો રે, દુર્યોધન! મહા યોદ્ધ.
મધ્યાહ્ન ઉપર વહી ગયો રે, દિવસ ધટિકા ચાર,
દ્વાદશ ધટિકા પૂઠે રહ્યો રે, વહેલા થાઓ રાજકુમાર!
પ્રભાતે હું પંચાલનો રે, પ્રલય કરું ત્યાં કામ,
આજનો દિન તહો નરવહો પછી, કાલ મારું કામ.
ધૃષ્ટદ્યુમ્નનો રે, દેહ દમું રે, જોણે હણ્યો મારો તાન,
આજનો દિન તહો નરવહો, પછે લડશું પ્રભાત.
સંજય વાણી ઉચરે રે, અને ઉદ્ગ્રકયો તે મન,
માંધારી ગદ્ગદ કંઠ થયાં રે, દુઃખ પામિયો રાજન.

અરે સંજય બાપડા રે શું વીત્યું મુજ પુત્ર,
 હવે માંડે હોઈ સરયું રે, અને ભાગ્યું ત્યાં ધરસૂત્ર.
 કુંઅર તારે રૂડું ન કીધું રે, મન આણી રીસ,
 ભરી સભા માંહી ચીર કાઢ્યાં, ઉધાડું થયું શીસ.
 કુંઅર તારો નાસી ગયો રે, તે બીમના ભય માટ,
 હોંડે વૃકોદર જોળતો રે, મન આણી ઉચાટ.
 વૃકોદર વિવહલ થયો રે, અને કહીં દેખે સૂત્ર.
 (પણ) હોંડે દળ મધ્યે જોળતો રે, તે પાંડુ કેરો પુત્ર.
 આવીને ઉભો રહ્યો રે, અને વૃકોદર કહે વાત,
 સર્વ મેં સંભાલિયું રે, પણ કહીં ન આવ્યો હાથ.
 કર ચઢ્યો જો મૂકિયો રે, તો ફૂડું કીધું કામ,
 ફેકટ માટે યુદ્ધ કરી બહુ, યોદ્ધ મરાવ્યા ઠામ.
 પિતામહ પરાજય કર્યો રે, અને દ્રોણાચાર્ય સ્વામ,
 સત બંધવ એના સંહારિયા રે, વળી કર્ણ માર્યો ઠામ.
 પાપ ત્યાં પ્રોઢાં કર્યાં રે, અષ્ટટતાં આ વાર,
 ક્ષમ કર્યો ગુરુ બ્રાતનો રે; પણ કષ્ટ નાવ્યું ઠાર.
 એ તો મારા કુળનું મૂળિયું રે, વિષ વેલડી ને વીર,
 એને માર્યા વિના મુઠ્ઠે રે, નહીં સૂખ શરીર.
 ખીજા માર્યા તે ફેકટ ગયા રે, અવતી ઉઠી આજ,
 એહને અહો કરડશું રે, મારશું મહારાજ.
 પિતૃ તો પાણી લે જો, શત્રુને દીજો દંડ,
 રેખ ન મૂકું જીવતો જો, તુટી પડે બહાડ.

ભલૂં જો નાશી ગયો તો, શા કરૂં ઉચાટ,
કાલે નાશી કાંઠાં જશે ? માથા વચ્ચે પાડીશ વાટ.
ધર લગણુ રાખ્યો આમલો, ઉભેલ્યો કાં તેહ,
શત્રુ કેરી દાદ માંઠાંથી, છૂટશે કિમ એહ.
હવે નાશી શું ગયો રે, ખોઈ ક્ષત્રીમાં મામ,
આજનો દિન કાય બાંધતો તો, સરત સધળાં કામ.

કડવું ૭ મું—રાગ સામેરી

સંજય કહે રાય સાંભળો રે, વૃંકોદર વચન,
વળી હીંડે દળ મધ્યે ખોળતોરે, તે પાંડુ કેરો તન.
વળી સાદ પડાવિયો રે, સેવક વદતો વાણુ,
દુર્યોધન કહી આંઠાં સતો કે, કરે સુભટ સુભણુ.
તેને ગજ રથ આપું અતિ ધણા, શોભિતાં સિંહાસન,
પાલખી આપું અત્ય^૧ ધણી, અત્ય ધણું આપું ધન.
અશ્વ આપું અતિ ધણા, ઝાઝા જળગતિ^૨ જેહ,
પાખર સહિત પલાણુ માંઠી, રાય આપે તેહ.
અતિ મહા મનોહર વસ્ત્ર આપું, કનક ભૂષણુ વિશાળ,
કેા કેહે રે છતો આંઠાં, દુર્યોધન ભૂપાલ.
બેટ માંઠાં આપું પરમણું, મહા ગામ મોટાં મન,
કેા કહે અહીં દીસે છે ધૃતરાષ્ટ્ર કેરો તન.
એમ ગાઢે પડો વજડાવિયો, ખોલ્યા મુખ વચન,
એવો કેા શહી શોધ લાવે, કહી છતો દુર્યોધન.

(ત્યારે) આહેડી એમ ઉચરે રે, માંહે માંહે વચન,
 આપણે નયણે નિરખિયો રે, નાસતો દુર્યોધન.
 સંભળાવીએ જઈ રાયને તો, કરે બહુ પસાય,
 તે ધન આપે અતિ ધણું, રણાઆત થઇને રાય.
 પછે આપણુ મૂકીએ રે, મહા અધમ કર્મ,
 (પછે) નિત્ય પ્રત્યે આચરીએ રે, સહી ધર્માધર્મ.
 પછે આવી કહ્યું ભીમને, તાંહાં તેમણે તતકાળ,
 સ્વામીજી! અહો જાણું છું રે, દુર્યોધનની બાળ.
 નાશીને ત્યાંહાં રહ્યો છે પેલા સરોવરોમાં રાય!
 એવું કેહેતાં હર્ષ પામ્યો, કીધો બહુ પસાય.
 ભીમે તેને આપિયાં રે, વસ્ત્રાભૂષણુ જોડ,
 ધન આપ્યું અતિ ધણું, રણાઆત કીધો તેહ.
 પછે તેહને તેડી લાવિયા, જ્યાં બેઠા ધર્મ જૂપાજી,
 સ્વામીજી! આ જાણે છે રે, સુયોધનની બાળ.
 એવું કેહેતાંમાં હરખિયા રે, પાંડુના કુમાર,
 વિમાસણુ હવે છે કશી, જીવન જગદાધાર.

કડવું ૮ મું-રાગ ગાડી

કહે સંજય સાંભળ રે રાય, તેને ભીમે કર્યો પસાય,
 સંતોષી વળાવ્યો તેણી વાર, કરે સગર્હ^૧ પાંડુ કુમાર.

તારા કુંઅરને સેન્યા અતિ ધણી, અક્ષોણી ત્યાં અઢાર મણી,
 તેમાં સત્તર પામી મરણ, અક્ષોણી એક રહ્યા બડ જન.
 કૃપાચાર્ય કૃતબ્રહ્મા^૧ ચોદ, બાકી સદ્ કીધું રણ શુદ્ધ,
 રણો અશ્વતથામા રે મુન, એક રહ્યો તારો દુર્યોધન.
 ખટ^૨ અક્ષોણી અગિયાર તમ તણી, સાત અક્ષોણી પિતરાઈ તણી,
 કહે સંજય સાંભળ રે સાર, એમ કરતાં અક્ષોણી અઢાર.
 તેમાં સત્તર પામી મરણ, અક્ષોણી એક રહ્યા જડ જન,
 પાંચ પાંકુ તણા કુમાર, મારીને વાળ્યો સંધાર.
 પડે શીષ જાણે મેહ વૃષ્ટ, જાણે બ્રહ્માએ ઢીપાડી સૃષ્ટ,
 કહે સંજય સ્વામી ! શું કહું ? જીવ તણી સંખ્યા નવ લહું.
 કુંડળ સહિત કમળ ત્યાં પડ્યાં, ધડ પાખેઠ હીડે રડવડ્યાં,
 નદીપ્રવાહ ત્યાં ચાલ્યું પૂર, જેમ વાદળે ઢાંક્યો સૂર.
 જે કેહેવાતું શ્રી કુરુક્ષેત્ર, તે મારીને કીધું રણક્ષેત્ર,
 શર સખળા કરે વિચાર, તારો કુંઅર રહ્યો દ્રહ^૪ મોઝાર.
 (પછે) વેગે કરીને રથ જોતર્યાં, શર સખળ ત્યાંયા સાંતર્યાં,
 ચઢી ચાલ્યા હણવા બૂપાળ, પાંચ વીર વદન વિકરાળ.
 કહે સંજય સાંભળ બૂપાળ ! (ત્યાં) રથ બેઠા શ્રી દીનદયાળ,
 બીમ તણી તાં છૂટી ચાલ, રક્ત નેત્ર પાવકની જવાળ.
 કરે ગર્જના મારે ફાળ, કાંઠાં ગ્યો દુર્યોધન બૂપાળ !
 જ્યમ તરવરની છેદું ઝાળ, મારીને ધાતુ ખરતાલ.

૧ કૃતવર્મા. ૨ છ ને ૧૧, ૧૭ થાય તે બરોબર નથી. છ ને પાંચ
 એકબે. ૩ વિના. ૪ દ્રહ-એટલે સરોવર.

વિમાસે કૃપાઆર્થે, કૃતપ્રજ્ઞા વીર, અશ્વત્થામા દેતા ધીર,
 સાંભળ દુર્યોધન! તું વીર, એવે આવ્યો વૃકોદર ધીર.
 કેમ ઓળવાઈ રહ્યા છો રાય? ઊડો પેસે તું જળ માંભ,
 વૃક્ષ હેઠલ રહ્યા મહાવીર, ધનુર્વિદ્યા જે જાણે ધીર.
 આંહાંયા લેશું^૧ સધળો મર્મ, લેશું જે જણા તથાં પરાક્રમ,
 રાજા ઊડો આપ્યો જળ મધ્ય, જેણે સ્થાનક હુતા મહાદ્રઢ.^૨
 (પછે) બીમ આવ્યો ને ભેદ જ લલ્લો, કચ્છપતી^૩ પેરે નાશી ગયો,
 હોડો પેડો તે જળ માંહે, જેમ ખોળ્યો નવ લાભે ત્યાંહે.

કડવું ૯ મું—રાગ મારણી

કહે સંજય સાંભળ રે રાજા! સ્થાનક સ્થિર કર મન રે,
 તેણે સમે ત્યાં પાંડવ પ્રકટયા, કુંતાકુખરતન રે.
 આયુધ અંગ ધનુષ ત્યાં ધરિયાં, સાથે જગજીવન રે,
 તેણે સમે મહા જળ સ્તંભીને, રાખ્યું દુર્યોધન રે.
 ગદા ગ્રહી પડ્યો પાણીમાં, સ્થાનક સ્થિર કરી મન રે,
 મહા જળ સ્તંભ્યું દેખીને, એમ કહિયું જગજીવન રે.
 આ ગત તો અદ્ભુત જ દીસે, સુણીએ ધર્મરાજન! રે,
 હા! સ્વામી! એ કલ્યું ન જાય, એમ કહેતા અર્જુન રે.
 હા, સ્વામી હું વિસ્મય પામ્યો, જળ જોઈ તતખેવ રે,
 તારી ગત તાં તૂંહ જ જાણે, દેવાધિનો તું દેવ રે.

તું કર્તા ને તું સંહર્તા, સ્વામી ! સારંગપાણુ રે,
 કોણુ માત્ર અહો અહપ જીવડા ? જૂડા મૂઢ અજાણુ રે.
 જ્યાં જ્યાં યુદ્ધ કર્યો અતિ વસમાં, ત્યાં પામ્યા બહુ માન રે,
 તું અમારા શિરપર સમરથ, સ્વામી શ્રી જગવાન રે.
 જીઓ યુધિષ્ઠિર ગત સંસારની, એમ કહે શ્રી અવિનાશ રે,
 દુર્યોધનને મન કલ્પના, હજી જીગરવાની આશ રે.
 હજી રાજ્ય વિષે મન તત્પર એનું, ના જાણે એ ગાઢ રે,
 ભીમ તણી ગદાને મોઢે, ભૂકો થાશે હાડ રે.
 પાપી, જિત્યા નથી જાણુતો, રૂઢયા છે મહારાજ રે,
 એનું પાપ તાં એને લાગ્યું, એમ કહે ધર્મરાય રે.
 શાંતનુ સરખા સુર નીપાતા, ગુરૂને દક્ષિણા આપી રે,
 પિતામહ સરખો પરાજય કીધો, જેણે સૈન્યને નાંખ્યું કાપી રે.
 મન મમતા હજી રાજ્ય તણી રે, કરે કલ્પના એહ રે,
 શંજીવ્યું ભાઈ ! સ્વજન વિના રે, ધિક્ક પડો તારી દેહ રે
 મૃત્યુ ભલું જે મામે મરીએ, એમ કહે જગજીવન રે,
 હવે જીવી શ્યા કાંદા કાઢશો ? રાજા દુર્યોધન ! રે.
 દુર્ભજ દીન^૧ અને દામણા દોહિલે ભરવું પેટ રે,
 જેના દિન મહા દોહિલા જાયે, પર ઘેર કરતાં વેઠ રે.
 કાં બિક્કુક ને સૌભાગ્ય રામ, સહુને મમતા એહ રે,
 સુણો યુધિષ્ઠિર ! મુખ આપણે, મૃત્યુ ન વાંછે કોય રે.

પ્રપંચે જો પરાજય કીજો તો, પામીજો હ જિત રે,
પૂર્વ મેં જોમ પરાજય કીધા મહા મોટા ત્યાં દૈત્ય રે.

રઘુનાથે રાવણની ટાળી, સીતા કારણ સાખ રે,
પ્રપંચે જો પરાજય કીધા, હિરણ્યકશ્યપ હિરણ્યાક્ષ રે.

શત અપરાધ ગણીને માર્યો, દંતવક્ર શીશુપાળ રે,
કૂડ કરીને નાસી આણ્યો કાળ યવનનો કાળ રે.

જરાસંઘની જરા વિદારી ત્યાં દીધો પ્રપંચ રે,
કેશ ત્રહી કંસાસુર માર્યો, ત્યાં કીધા બહુ સંચ રે.

મોટા દૈત્ય મામાવી માર્યા, કીધા પ્રપંચ પ્રકાર રે,
વસુધા સુખને અર્થે ઊતારવા, ભૂમિ તણો તો ભાર રે.

તું જળ માંહી નાશીને પેઠો, કોણ ક્ષત્રીનો ધર્મ રે,
જાઓ યુધિષ્ઠિર જન્મને પ્રીછવો, વચન વિવેક કરી મર્મ રે.

જળ ઉપકંઠે ગયા યુધિષ્ઠિર, ધર્મધુરંધર ધીર રે,
શું દુર્યોધન નાશી પેઠો ? વેશ લગ્નવ્યો વીર રે.

ખરી ક્ષત્રીવટ વઢ્યો ના ભાઈ ! માયા મમતા મેહેલ રે,
કે અહો તુજને પરાજય કરશું, કે તું મારી ઠેલ રે.

કે મહીતલ ભૂપત અહો થાશું, કે તું કરજો રાજ્ય રે,
કે અહો તુજને દેહ છંડાવશું, કે જાશું વનવાસ રે.

કડવું ૧૦ મું—રાગ વેરાલી

કહે સંજય સાંભળ રાજન ! જળ થકી બોલ્યો દુર્યોધન,
 તમે રાજ્ય કરો યુધિષ્ઠિર રાય ! હું મારે જાગી છું વન માંથી.
 તહો તહારે લીલા કરો, હું ભૂંડું મુખ લઈ જાગી છું પરો,^૧
 હવે કોણુ વ્યવસ્થા મારે આજ, સુભટ પડ્યા મન મોટી દાઝ.
 એણે સંગ્રામે સહાર્યા ઘણા, સો બાઈ એક માના જણ્યા,
 તે પડતે ભાગ્યું ધરસૂત્ર, (હવે) મારા પિતાને એક જ પુત્ર.
 બાઈઓનું દુઃખ લાગે તે હજી, તે માટે મૂકો બાપજી,
 તે માટે મૂકો મારા વીર ! હવે નહીં દમ્ભું તમ શરીર.
 રાય યુધિષ્ઠિર એમ જિયરે વેરી કર ચઢ્યો કાલાવાલા કરે,
 આજ તું એમ કહો છો ભૂપ, મૂક્યા પૂડે નવું સ્વરૂપ.
 તેં અમ સાથે ઓછી નથી કરી, તે વેળા કેમ જાયે વિસરી,
 વિરાટથી આવિયા અહો, (ત્યાં) રાજ્ય ત્યાં કરતા'તા તહો.
 તારો લેહેતાર સધળો મર્મ સંવ્ય વચન પાળતા ધર્મ,
 વિાષ્ટએ મોકલિયા કૃષ્ણ, પેરે પેરે કીધું ત્યાં પ્રશ્ન.
 ત્યારે તુંય ગુમાને ચઢ્યો, તે તાં બોલ આપ્યો જિયલો,
 સોય તણા ત્યાં અગ્ર જોટલી, નાપું બોમ પાંડવને તેટલી.
 (ત્યારેક) વિનય કરી તું ભાંજત રાઠ, તો હું જાણત તારો પાડ,
 ચંપાણો તું કહો છો આજ, જાઓ કરો તહો સધળું રાજ.

તારા સરખો નથી મારે ઘડો, હું ક્ષત્રીની કૂખે પડ્યો,
 તારી આપી વસુધા લજી, શું ક્ષત્રીનું વીર્યજ ના હું.
 વીર્યવંત અહ્યો પાંચે બ્રાત, સાથે તો વળી વૈકુંઠનાથ,
 તે સાથે તાં એવી પ્રીત, ન્યાં જોઈ એ તાં અહારી જિત.
 પિતામહ પ્રાણે કયો, જડ બુદ્ધિ તારો કે આશરો ?
 દુર્યોધન ! સૂણુ બોલ જ ખરો, નાહા માટે નહીં જિગરો.
 તેં કીધું મહા અધર્મ કર્મ, તેં ખોયો ક્ષત્રીનો ધર્મ,
 જળ માંહેથી કહે દુર્યોધન, સાંભળાએ હો ધર્મરાજન !
 મૂજને મૂકે જો આ વાર, નહીં રહું નગર મોઝાર,
 તહાં ન્યાં આપશે સ્થાનક કરી, રહીશું મુનિવ્રત આચરી.
 દીન વચન દુર્યોધને કહ્યાં, તેણે ધર્મને આવી દયા,
 પાછા વળિયા રે તવ બ્રૂપ, આવે છે ત્યાં અકળ સ્વરૂપ.
 ભગવંતે વાણી બિચરી, કહો ધર્મ શું આવ્યા કરી ?
 ધર્મરાય : બોલ્યા એમ વાણ, સાંભળાએ હો સારંગપાણ !
 આજ એવો શોભે રાજન, (જેમ) વૃક્ષ તણાં ખરી ગયાં પાન,
 (જો) જાણુશે તો થયું છે ઘણું શં કીજે જો લોહી આપણું ?
 દીન વચન કહ્યાં દુર્યોધન, તેણે કરી મારું વળિયું મન,
 અન્નતશત્રુ^૧ મારું નામ, મારે શત્રુ મિત્ર નહીં સ્વામ !
 મારે સહુકો છે સમ તોલ, કલહો^૨ કર્યો બાંધવને બોલ,
 એણી પેરે બોલ્યા જગજીવન, સાંભળાએ શ્રવણે અર્જુન !

૧ જેને માથે કોઈ પણ શત્રુ નથી. ૨ કલેશ કલહ.

એ તો કહીએ ઘેલો ધર્મ, એ તાં કાંઈ ના જાણે મર્મ,
 છંછેડી વિષધર^૧ મૂકીએ કે તેહનું પૂરું કીજીએ.
 છંછેડયો વેરીને બાલર એ કૌરવરાય તહારો કાળ,
 એણે તમ સાથે ઓછી નથી કરી, તે વેળા કેમ ગઈ વિસરી.
 લાખાગૃહે મોઢક વિષ તણા, એણે પ્રપંચ કીધા ધણા,
 સભા મધ્ય આણી સુંદરી, દુઃશાસને ચીર કાઢ્યાં ગ્રહી.
 છૂતશાળા હારયું ગજ ધન, છૂત રમાડી કાઢ્યા વન,
 વન માંહી મોકલ્યા મુનિજન, દુર્વાસા કરવા ભોજન.
 મુનિજન દેતા મન શાપ, પોતે પુણ્ય ઉતારિયાં આપ,
 અરે રાજ ! તું ગિહિલો બાજ, વેરીશું ના ધરવો વાહ,
 વેરનું જે ના લહે મન, (તે) કહું દષ્ટાંત સૂણો રાજન !

કડવું ૧૧ મું—રાગ વેરાડી

ઋષિમુખ પર્વત, ઉપર, રાધવજી ચાલ્યા તે રઘુરાય રે,
 શોધ લેવા સીતા કેરી, ચાલ્યા તાં નીજ લાયક^૨ રે.
 મુખ કરમાણું શોકવંત રે, દીસે છે રઘુરાય રે,
 અરજી તાં શ્રેત થયા રે, એણી પેરે મારગ જાય રે.
 ઋષિમુખ પર્વત ઉપરે; બાઈ ! ધન્ય ઋષિ સાર રે,
 તે પાસે છે પંપા સરોવર, નિર્ભળ તેહનું વાર^૪ રે.

ત્યાં વૃક્ષ અનુપમ દાસે, જંબુ ને જંબીરાં રે,
 કમ્પવૃક્ષ ઉત્તમ ક્ષણ રૂઝાં દાડમ દ્રાક્ષ ખીજેરાં રે.
 ત્યાં સોપારી શોભે અતિ સારાં, પીપળ પ્રોઢાં પાન રે,
 મોટા મુનિવર માયા છાંડી, ધરે છે ત્યાં ધ્યાન રે.
 તે સરોવરનો મહિમા કેવો, મહા મોટો અપાર રે,
 શોકવંતના શોક નિવારે, મર્જન કરતાં વાર રે.
 વેગે આવી રઘુનાથે, કીધું છે ત્યાં સ્નાન રે,
 મર્જન અંગે કરે રે લક્ષમણ, ધરે શ્રી રામનું ધ્યાન રે.
 શોક ગયો રણાઆત થઈને, બેઠા છે રઘુરાય રે,
 તેણે સમે વાલી રાજ્ય કરે છે, નગર કિર્ણિકા માંજ રે.
 તેહનું નામ યુગપ્રસિદ્ધ છે, વાલી મહા રાજન રે,
 તેને ઘેર જંબુવાન વાનર છે, તેને અતિ ધણું માન રે.
 નલ નીલ તેને ઘેર વાનર, લઘુ વય બેહુ સમાન રે,
 ખીજ તણો કાંઈ પાર ના જાણું, તેનાં નામતણાં અભિધાન રે.
 જેહ તણી જનેતા અંજની, તપ કરતી ધરતી ધ્યાન રે,
 પયશ્રવા પર્વતથો કટકી તેહનો સુત હનુમાન રે.
 તેહને ઘેર વાનર છે રે, વાયુ તણો સુત જેહ રે,
 આળ કરતાં જઈને વળગ્યો, સૂર્ય તણો રથ તેહ રે.
 તે માંહી છે ગતિ અદ્ધેરી, અધ ધડીમાં ઉત્પન્ન રે,
 મોટું કાર્ય કરીને આવે, રીઝવે રાય મનનું રે.
 તેને ઘેર વૃદ્ધ વાનર છે, નામ સુષેણ અતિ ખ્યાત રે,
 રાજકાજ પૂછીને કરે, તેને સુગ્રીવ છે લઘુ ખ્યાત રે.

તે સુગ્રીવ છે ધણું બળિયો, તેનો મોટો છે મહિમાય રે,
તેણે સમે એક દૈત્ય જ આવ્યો, નગર કિકિબ્ધા માંલ રે.

વાત સૂણી વાલી વેગે પધાર્યો, યુદ્ધ કરવા તેની સાથ રે,
હાક મારીને દૈત્ય હાકલ્યો, આવ્યા બેહુ જણુ બાથ રે.

અન્યો અન્ય યુદ્ધ કરતાં, મારી ઠેલ્યો દૈત્ય રે,
પૂઠે થકી ત્યાં કેડ જ કીધી, સુગ્રીવ જાત સહિત રે.

તેણે સમે દૈત્ય નાશી પેડો તાં યુદ્ધ મોઝાર રે,
પૂઠે થકી ત્યાં વાલી જ પેડો, સુગ્રીવ રાખ્યા બહાર રે.

એમ કરતાં બે માસ થયા રે, યુદ્ધ કરતાં અપાર રે,
અન્યોઅન્ય સંગ્રામ કરતા, તેના પડછંદા વાગે બહાર રે.

તેણે સમે તે પર્વત ઉપર, ધ્યાન ધરે મુનિ જન રે,
દૈત્ય તણા શોણિતના છાંટા, આવી લાગ્યા તન રે.

ત્યારે ધ્યાન થકા જાગ્યા ઋષિ વિમાસે ત્યાં મન રે,
કાંઠાં થકા શોણિતના છાંટા, આવી લાગ્યા તન રે.

આજ પાખી આ પર્વત ઉપર, નથી હવુ ઉત્પાત રે,
દૈત્ય તણા શોણિતના છાંટા, નિશ્ચય ત્યાં નિરધાર રે.

સહી વાલી ત્યાં દૈત્ય વિદાર્યો, પેલી યુદ્ધ મોઝાર રે,
(ત્યારે) કોપ કરી ઋષિ માતંગ બોલ્યા, સાંભળો અશરણુ શરણુ રે.

ઋષિમુખ પર્વત ઉપર આવે તો, થાય વાલીનું મરણુ રે.

કડવું ૧૨ મું

તે માટે ઋષિજીએ વાલી શાપ્યો, સુગ્રીવ રહ્યો બહાર,
 ષટ માસ ત્યાં પેઠે થયા, મારો બાઈ માયો નિરધાર.
 સહી દૈત્યે ત્યાં વાલી વિદાયો, તેના છાંટા આવ્યા બહાર,
 પછે મોટી શિક્ષા મુખ આગળ દેઈ રૂંધ્યું ગુફાનું દાર.
 વેગે વિછેદે તે ત્યાંહાં આવ્યો, નગર કિષ્કિન્ધા માંલ્ય,
 તારાને અર્ધાગના કરી, રાજ્ય બેઠો ત્યાંલ્ય.
 મુહૂર્ત જોઈ સિંહાસન બેઠો, ચમર ઢાળવે શીસ,
 મોટા વાનર મુખ આગળ, રહ્યા નામી શીસ.
 તેહ તણું પ્રધાનવટું રે, કરે છે હનુમાન,
 દૈત્યે સહી ત્યાં વાલી માયો, સુગ્રીવ થયો રાગન.
 પછે વાલીએ દૈત્ય વિદાયો, પેલી ગુફા મોઝાર,
 તેને શોધ્યું લાભે નહો રે, ગુફા તણું ત્યાં દાર.
 એમ કરતાં દિવસ કેટલો, શોધી કાઢ્યું ખાર,
 પાટુ મારીને શલ્યા ઉઘાડી, નીકળી આવ્યા બહાર.
 વેગે વિછેદે તે તાં આવ્યો, નગર કિષ્કિન્ધા માંલ્ય,
 જુએ તો ત્યાંહાં બાઈ તણું, વર્ત્યું છે ત્યાં રાજ.
 ચાલી આવ્યો નગર સમીપે, પડિયો હાહાકાર,
 સુગ્રીવ રાજ મૂકીને નાઠો, વાલીએ કીધી વાહાર.
 એ ભૂંડો મારી કેડ ન મૂકે, નિએ તાં નિરધાર,
 ન્યાં જળી ત્યાં પૂઠે આવે, કરતો પ્રોહા પ્રહાર.

જો હું આંહાંથો નાસી જાઉં, બ્રહ્મસદન મોઝાર,
ત્યાં પાપી મુજ પૂઠે આવી, મુજને ઠાર.

જો હું આંહાંથો નાશી જાઉં, ઈંદ્રસદન મુઝાર,
ત્યાં પાપી મુજ પૂઠે આવે, કરતો પ્રોઢા પ્રહાર.

જો હું આંહાંથો નાશી જાઉં, શેષનાગ જં વરણ,
ત્યાં પાપી મુજ પૂઠે આવી, પમાડે ત્યાં મરણ.

હું આંહાંથો નાશી જાઉં, સમૂદ્ર પેલે પાર,
એ માંહે ગત એવી છે જે, આવે તેણે ઠાર.

જેણે રાવણ રાખ્યો કક્ષાપટ,^૧ માંહી ખટ માસ,
યક્ષ કિન્નર મુનિ જનને, તેહ તણો ત્રાસ.

એમ જાગતાં કહીં ન છૂટીએ, નિશ્ચય તાં નિર્ધાર,
એ વાલી ત્યાં હૈત્ય વિદ્યાર્યો, પેલી ગુફ મોઝાર.

ઋષિમુખ પર્વત ઉપર, એહા છે મુનિજન,
હૈત્ય તણા શોણિતના અંટા, આવી લાગ્યા તન.

એ પાપી ત્યાં કહીં ન છૂટીએ, નિશ્ચય ત્યાં નિર્ધાર,
તે માટે મુનિ રાખશે મુને, ઋષિજી કરશે સાર.

વેગ વિછેદે તે ત્યાં જઘને પર્વત ઉપર પડિયો,
મૃત્યુ આપણું જાણી કરીને, વાલી વેગે વળિયો.

કડવું ૧૩ મું-રાગ સામેરી

વાલી વેગે આવિયો, કિંકિધા મોઝાર,
 ત્યારે સુગ્રીવ મારી કાઢિયો, ઋષિમુખ પર્વત મોઝાર.
 આવી કીધી સ્થાપના, માહારૂં મૂળગું રાજ,
 સુગ્રીવને અનુસર્યા માટે, તારા કીધી ત્યાજ.
 અગ્નિ ચિતા ધીકાવી, તેલના મધ્યે ધાર,
 તે માંહી પેસી નિસર્યા, પૂઠે કર્યો અંગીકાર.
 પછે પવનના પુત્રને પૂછિયું, માંહે મૂળગું રાજ,
 સુગ્રીવને અનુસર્યા માટે, તેહ કીધા ત્યાજ.
 તે ત્યાં નાશી આવિયા, ઋષિમુખ પર્વત મોઝાર,
 બહારવટે બેહુ જણુ કાઢિયા ત્યાંહ નિરધાર.
 તેણે સમે ત્યાં આવિયા, રામ લક્ષ્મણ દીનદયાળ,
 પછે તેમને લાગ્યા પૂછવા, કંહી સીતા કેરી બાળ.
 શોધ ત્યાં સુધી કહી, રળાયાત કીધા રામ,
 તમને સીતા વાળી આપીએ, જો કરો અહારૂં કામ.
 કહો રે બાપઓ ! તહારે, એવડું શું છે કામ ?
 તે અહો કરી આપીએ, એમ બોલ્યા શ્રીરામ.
 બાંધવે કાઢ્યો બહારવટે, વિનતા સ્વામી હાસ,
 અપરાધ તેમાં મારો નથી, હનુમંત છે વાળી સાક્ષ.
 જ્ઞાતાંત માંડીને કહી જો, નીપત્તી છે જે વાત,
 એમાં વાંક હોય જો મારો, તો કહીએ શ્રી રઘુનાથ !

હવડાં વાંક નથી કાંઈ તારો, એમ કહે લક્ષ્મણ રામ,
 વાંક એનો કિમ કહીએ જે, પોતાને છે કામ.
 સ્વામી વાલીને જો વિહારો, તો થાય મુજને સુખ,
 હું બહારવટે કાઢિયો છું, દેઈ મુજને દુઃખ.
 સ્વામી ! એહને માર્યા તણો, કીજીએ પ્રપંચ,
 એને માર્યા તણો સ્વામી, સાંભળો ને સંચ.
 સાત તાડ ચક્રની પેરે, હુગ્યા હોય જેહ,
 એકો બાણે જે કેા વિધે, વાલીને મારે તેહ.
 પાતાળ માંહી પગ મૂકિયો, શેષ સળકિયો તતકાળ,
 બાણ ત્યાંહારે ફેરવી, વીંધિયા દીનકયાળ.
 સહી કારજ તો મારું થશે, સુગ્રીવ કહે હનુમાન,
 પછે યુદ્ધ કરવા તે ચાલ્યો, માથે શ્રી ભગવાન.
 વેગે વિછેદે આવિયો તે, નગર ફેરી પાસ,
 ગાઢે કીધી ગર્જના ત્યારે, નગર પામ્યું ત્રાસ.
 ત્યારે સતી તારા બોલિયાં, સાંભળો મારા નાથ !
 આજ દીસે ધણીઆતો સુગ્રીવ, તહારો ત્યાં જાત.
 પૃથ્વિના પડ ઉપરે, રાજ કરે રાવણ સાર,
 તે ધણીઆતો કેહી વડે તું, કહે મુજને નાર.
 રાવણ તો મેં રાખિયો કક્ષાપટ માંહે ખટ માસ,
 ન ધણીઆતો તેને કરું તો, જાણુ જે શીર નાથ.
 કહ્યું તોહે માન્યું નહોં, કેાધે કંપે કૂર,
 પૂંછ આછટ્યું એમ સાથે, આણીને મન ધર.

વાનર ખેહુ વળગી પડ્યા, તે કરે વસમા માર,
 પડે ઉછળે આકાશ સુધી, અને આવે ભોમ મોઝાર.
 બાથોબાથે આવિયા તે, જાણે જોઈમલ્લ,
 એક માના દીકરા ખેહૂ, માર માર કરતા બલ.
 અને આંટી ધાલે ચરણની, પાડે ભોમ મોઝાર,
 પછે કેશ સાહીને પછાડે, કરે માંહો માંહી પ્રહાર.
 ઓસાર કેા આપે નહોં, સુગ્રીવને શીર સહાય,
 પછે ધનુષ્ય ચાપ ચઢાવયું, દશરથસુત રઘુરાય.
 બાણ ત્યાં આકર્ષિયું, સ્વામી સારંગપાણ,
 વદન ત્યાંહાં ભૂલી ગયા, કાંઈ અંગ નહોં એંધાણ.
 સરખે સરખાં અંગ દીસે, સરખે સરખાં મુખ,
 ચરણ ત્યાં નવી^૧ જૂજૂઆ, સરખા તેહના રંગ.
 બાણ પાછું સંવરયું,^૨ સ્વામી વિશ્વાધાર,
 અજાણે કયેમ મૂકીએ, કેાને થાતો પ્રહાર.
 પછે વાલી વઢતો વાધિયો, સુગ્રીવ ખાધી હાર,
 નાશીને તેહ આવિયો, ઋષિમુખ પર્વત મોઝાર.
 સ્વામી વારયું વાલીએ. મૂજ બ્રાત કેરું વેર,
 એ ઉપર સાર ઉગયો મંચક ધાત્યો ઘેર.
 સુગ્રીવ ! સાંભળ વીનતી, એમ વહે દીનદયાળ,
 મેં તાં તું નવિ ઓળખ્યો, નવિ ઓળખ્યો ત્યાં વાલ.
 અહો વદન ભૂલી ગયા, કાંઈ અંગત રહી એંધાણ,
 સરખે સરખાં તે મુજ દીસે, સરખા ચરણ જે પાણ.^૩

તે માટે ત્યાં મૂકીએ, એંધાણ અંગ મોઝાર,
અજાણે શં નંણીએ, જે કોને થાતો પ્રહાર.

કંઠે આરોપણ કરી, ગજપુષ્પ ફેરી માળ,
કૃષ્ણ કહે તમો સાંભળો રે, સુગ્રીવ ત્યાં તતકાળ.

પછે એહેવો આરકથો, જે ઉદ્ધકથો ત્યાં વાલ,
પછે વેગે આવિયો, કોધશું કંપે કાય.

આણી વારનો જીવતો સુગ્રીવ ! તું કયમ ગય ?
ઉપરાણું તારું જે કરે, તેહનો ફેડું ઠામ.

ભચરડી ભૂકો કરૂં, તો વાલી મારૂં નામ,
બાથોબાથે આવી યાં, કેા કાઢ્યો ન ગમ્ય.

(પછે) ધનુષ્ય ચાપ ચઢાવિયું દશરથસુત રઘુરાય,
ધનુષ્યબાણ ચઢાવિયું, અંતરશું અવિલોક.

એકો બાણે મારિયો તે, વાલી પામ્યો મોક્ષ,
વેરીને વેર ન વિસરે, એમ કહે શ્રી મહારાજ.

સુગ્રીવને સુખ તો હવું, જો પાછું વાલ્યું રાજ,
એક માના દીકરા, એવડું પડિયું વેર.

તમારે છે પટંતરો, રૂડું જાણો તેમ ફેર,
અહારે ત્યાં શી પડી છે, જે કહીએ વારેવાર;
રૂડું જાણો તમ કરો, તહો મળી પાંચ કુમાર.

કડવું ૧૪ મું—રાગ વેરાડી

કહે સંજય સાંભળ રાજન! કહ્યું દષ્ટાંત તાં જગજીવન.
 વેરીને શિર મોટો ધાય, દુર્જનને મન દાઝ ન માય.
 ધર્મરાય વિમાસી મન મારવો પરઠ્યો દુર્યોધન.
 અરે સંજય! એમ કહે રાજન, એમ પરઠ્યો મારો દુર્યોધન.
 મર્મ બોલ ધણાઉ^૧ કહ્યા, સહુકોને મન નાવી દયા,
 મારા સો મધ્યે (રહ્યો) એક કુમાર, તેહને વિષે આ સંસ્કાર ?
 કોણ વીવસ્તા સુતને પડી, ગાઢે રાય રૂએ આરડી,
 અતિ દમિયો મારો દુર્યોધન, કહે સંજય ! કિમ વાળું મન ?
 હજી આખો ઉઠે દુઃશાસન, જે હણિયો વૃકોદરે તન,
 જેનું રૂધીર પીધું કોગળે, રૂઢે સંજય ! મુહૂને કિમ કળ વળે ?
 તે મુજને દેખાડો ભીમ, જે મળે હૈદૂં થાયે હિમ ?
 (આ) બારે વરસે આવ્યા ઘેર, આજ મળાએ રૂડી પેર ?
 તેહ ભીમ દેખાડો કોય, નેત્ર ફટારી દો દિશ જોય;
 કરડે અધર ને કરડે દંત, મુખ નિશ્વાસ કરે કલ્પાંત.
 શું કહું જો દૈવે નેત્ર હર્યા ? પૂર્વે પાપ મેં શાં શાં કર્યા ?
 દેવલ પર્વ મેં ભાંજ્યાં ગામ, વિષ્ણુભક્તનો ફેડ્યો ઠામ.
 ગૌ બ્રાહ્મણની નિંદા કરી, થાપણ મેં સધળાની હરી,
 ફડ કપટ મેં બોલ્યાં આળ, તો મારી હેદાણી ડાળ.
 મારે વાંઝીયાં થયું બાર, કો નહોં આવે મારે દાર,
 મુહૂને દેખી ટળશે મધ્યમ વર્ણ, મુજ દેખી સ્નાન ઉપજશે ત્રણ.

પછે પાસેથી ગાંધારી રડે, આંસુડાં અવની મધ્ય પડે,
મુહને દુર્યોધન વ્હાલો હતો, આગળથી નવી આરોગતો.

મૂળ સાથે કરતો ભોજન, તે દેખાડો દુર્યોધન,
દુર્યોધન વિના શૂં થશે ? તહીં સૂર્ય કેહી પેર ઉગશે ?

કેા સુત આવ્યાની લાવે વાત, સુવર્ણ જીભ કરી આપું માત,
રતનજડિત રથ આપું દ્રવ્ય, કાગળ પોગળ^૧ સમર્પું સર્વ.

વીનો બહુ બાંધીને તન, કહે આવ્યો દુર્યોધન,
દુર્યોધન વિના શા પુત્ર ? સુત પાપે તાં શું ધર સૂત ?

વ્હાલો આવ્યો હૈયા મોઝાર, તે કિમ્ બોલાહે અંગાર ?
અમ અડવડીયાંનેા આધાર, કાલો દુર્યોધન કુમાર.

સંજય શું થાશે આ વાર ? ઝંમર કંઈ અત્તો નર ને નાર.
કહે સંજય સ્વામી ! તૂં દાખ, હવે મન પ્રશંસી રાખ્ય.

હવે તારી તાં માગી પડી, પાંડવની તાં માઠી પડી,
ત્યારે રાય થયો સાવધાન, આઘો થઈને દીધા કાન.

શું સુખ પામ્યો દુર્યોધન ? કિમ્ પડ્યાં પાંડવનાં તન ?
હૈયા માંહી હરખ્યા અપાર, કહે સંજય મુહને બીજી વાર.

કડવું ૧૫ મું રાગ-અસાઉરી

સંજય વાણી જાયરે, રાગ ત્યાં શ્રવણે ધરે,
મને ગમે સૂતનું રૂડું જોલતાં રે.

ઢાળ

રૂડું જોલતાં રીઝયા ધણું ને, ગાંધારી તાં માત,
કહે સંજય મુહને નીપજ્યું તે, કહો વિસ્તારી કહો વાત.
કહે સંજય રાય ! સાંભળો, થઈને એકચિત્ત,
ત્યારે પૂઠે નીપજ્યું તે, કહું માંડી પ્રીત.
પછે ઉપકંઠે આવિયા રે, વળી યુધિષ્ઠિર તાં રાય,
નીકળની જળ માંહે થકી રે, દુર્યોધન લધુ ભાય.
અહો એવું પરહિયું રે, મળ્યા પાંચે જાત,
યુદ્ધ કર્યા વિના ન મૂકીએ, દેખાડ તારા હાથ.
જળ માંહીથી નીસરો, દુર્યોધન વચન,
અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડું રે, સાંભળો રાજન !
તાહારે રાગ ગજ ધણા, અને સેન્યનો નહીં પાર,
સુભટની સંખ્યા નહીં રે, પાંડૂના કુમાર !
આયુધની સંખ્યા નહીં ને, બાણ ત્યાં અંખાર,^૧
અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડું રે, પાંડૂના કુમાર !
રાયોજી ! રથ લીજીએ રે, મન ગમતા ભૂપાલ,
ભાયા ભોડો બેઠૂ ગમાં રે, દુર્યોધન મહીપાલ !

બેસતું અંગે બહુતર પેહેરા, જે ગમે તે મન માંહ,
 આજા હોય રાયની તો, કરૂં બહુ પસાય.
 ધનુષ મુખ આગળ ધરૂં રે, જે ગમે તે મૂઠ,
 જે ગમે તે લીજીયે રે, રાય ! પાછી મ કરશે પૂઠ.
 વળી દુર્યોધન એમ બોલિયો : રાય ! વાર કીધી વિધ,
 હવે એકલો કે આપીએ રે, કરવાને ત્યાં યુદ્ધ.
 વળી ઉપકંઠથી ધર્મ કહે : દુર્યોધન ! સૂણ વાત,
 અભિલાષ મુજને અતિ ઘણો, યુદ્ધ કરવા તુજ સાથ.
 હું ને તું યુદ્ધ કીજીએ ત્યારે, ત્યાંહાં નહીં બીજે કાય,
 અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં બડું, આ યોદ્ધ બેઠા જોય.
 સત્ય યુદ્ધ પછે પરકિયું રે, ખરો ક્ષત્રીવટ ન્યાય,
 હવે વાંક નહીં કાંઈ અમ તણો, એમ કહે યુધિષ્ઠિર રાય.
 નિકલ કે હવે મારશૂં રે, કહી ગાડે પડ્યો સાદ,
 બોલ લાગ્યો ચોપનો, નીસરી આવ્યો બહાર.
 માતંગની પેરે મલપતો તે, લીલા માંહે નરેંદ્ર,
 ગદા કર મધ્યે શોભતી, જાણે વજ્રધારા ધ્રુવ.
 અધર કરડે, મૂછ મરડે, ભમર વાંકી બૂપ,
 સ્પષ્ટિને સંહારવાને, ધર્મ રુદ્ર સ્વરૂપ.
 રીસાળો, અતિ રાતો, મુખ મૂછ મરડે વાળ,
 કેશ વલી તન ઉઢરી તે, દુર્યોધન ભૂપાળ.

કડવું ૧૬ મું રાગ-આશાવરી

દુર્યોધન ભડ એમ કહે, મુજ સાથે યુદ્ધ કોણ કરે,
શ્રરહરે ધરણી પડ ધ્રુજ, રહ્યું રે.

ઢાળ

ધરણી પડ ધ્રુજ રહ્યું ને, શ્વાસ ધ્યો નાગેંદ્ર,
ગાઢે કીધી ગર્જના ત્યારે, ઉદ્ગ્રક્યો ભડ ઇંદ્ર.
સાત સાગર ખળભળ્યા, દિગ્પાળ દશ તાં જેહ,
મદગલિત મદભર્યા ચાલે, ત્રાસ પામે તેહ.

દ્રુમદ્રુમે ધરણી, ધીર કંપે, ચાંપે નહીં કો વાલ,
ભડકિયું દળ દોહો વાટે ગયું, ભડકિયા ભૂપાલ.
કરે ઘોર શબ્દ ખીલામણો, ગર્જના વીજે ગૂદ,
માતંગ માન મૂકાવિયાં, નાશતા જાણે ભૂંડ.
અડવડે, ઉઠી પડે ને, ધીર ન ચાલે મન,
સૂતો સાપ જગાડીઓ, પાં પડે દુર્યોધન.
સાંભળતાં રાય હર્ષશૂં, તે થયો દીંચણભેર,
પાંડવનો પરાજય કરી, એક વાર આવે ઘેર.
અરે સંજય! બાપડા તું, કહેને મુજને આજ,
શરાડે^૧ કહેને એટલું, જે કોણ કરશે રાજ ?
તે માટે નવિ જાણવ્યું જે, પડી માહારી જિત,
શરાડે તાં જે જિતશે, જેની કૃષ્ણ સાથે પ્રીત.

કુંઅર કાળ કૃતાન્ત સરખો, દીસતો દળ માંલ,
 હાહાકાર વરતી રહ્યો પણ, કે સાહામું ન ગય.
 તારો કુંઅર બોલિયો, દુર્યોધન કહે વાંત,
 શીઘ્ર થઇને ફાણ આવે, યુદ્ધ કરવા મુજ સાથ.
 ભીમ મરડી ઉઠિયો, તેણે હેડે ધાલો હામ,
 કૃષ્ણ કહે છે બાપ ! તારું, હવડાં નથી કાંઈ કામ.
 ક્રોધ પાવક પરજળે, તન મધ્યે પ્રકટે તાપ,
 અહો આંહાં એકાંત બેઠા, શીખ દેશું બાપ !
 એ યુદ્ધ ત્યાં એછું નથી રે, ધનુર્વિદ્યા ધીર,
 ભીમ વચને હિમ કીધો, બેઠા વૃકોદર વરવીર.
 વળતા કૃષ્ણજી એમ બોલિયા, માંહેમાંહે બોલ,
 એ યુદ્ધ કરશે યુધિષ્ઠિર, રણ યોદ્ધ બહુ સમતોલ.
 સંજય કહે રાય ! સાંભળો, એમ વદે દીનદયાળ.
 યુદ્ધ કરવું પરહિયું, રાય યુધિષ્ઠિર ભૂપાળ.

કડવું ૧૭ મું રાગ-આસાવરી

રાય યુધિષ્ઠિર બિચરે, સુભટ સહુ અવણે ધરે,
 મુજને નાવડે^૧ યુદ્ધ ગદા તણું રે.

ઠાળ

ગદાયુદ્ધ મુહને ના આવડે, એમ કહે યુધિષ્ઠિર વાણ,
 હું પાછી પાની નવિ કરું, સંગ્રામ કરતો બાણ.

રાય ! તહો રયા કામના ? બેઠેલ તહારૂં તન,
 તો તહો શું નીપજે રે ? યુધિષ્ઠિર રાજન !
 ગદાયુદ્ધ જો નાવડે તો, શું કર્યું પરાક્રમ ?
 કોઈ સમે કહેવું પડે ત્યારે, શું કરે રાજન ?
 ક્યારે સમે કેા યુદ્ધની રે, મુષ્ટિ^૧ કોહોણી લાત,
 ક્યારે બાથોબાથે આવીએ, એમ કહે વેકુંઠનાથ.
 પણ તહો એવું આદર્યું રે, મળી પાંચે બ્રાત,
 સંકટ પડે આગળ કયો, ભીમસેન તાં સાથ.
 આગે તહોએ એમ કર્યું, લાખ તણાં તે ઘેર,
 પોતે અજગા થઈ રહ્યા ને, ભીમ કીધો ઘેર.^૨
 વળી પોતે એમ કર્યું રે, વિરાટપુર તાં મધ્ય,
 પોતે ત્યાં બેસી રહ્યાને, જીમૂત સાથે યુદ્ધ.
 સંજય કહે: રાય ! સાંભળો રે, કૃષ્ણજી કહે વચન,
 વળી કુંઅર તારો બોલિયો, ને ધીર દુર્યોધન.
 ઉર ભુજબળ અતિ વાધ્યું, વીર બોલે છેક્ષા બોલ,
 પાંડુપુત્ર આવે નહીં, મારી ગદાને સમતોલ.
 પાંડુપુત્રનું બળ જાણું છું, સાથે નોહું^૩ શ્રીહરિ આપ,
 હવે હું માનું નહીં, મારી ગદાને પ્રતાપ.
 અરે એવો કાણ છે મુજ, આગળ આવી કરે યુદ્ધ ?
 રક્ત લોચન ફેરવે રે, રાયોજી દલ મધ્ય.

બીમ મરડી ઊઠિયા રે, તું કેણુ કુશુદ્ધિ ભૂર ?
 તારી ગદા સ્થે કામે આવે, ગદા મારી કૂર.
 સમૂળી મુજ સદા પર્વત, કરે તે શત ખંડ,
 ગદા ગરજિત માન હોય તો, આકળો કરું ઈંદ્ર.
 અવનિનું પડ થરહરે, થરહરે ત્યાં બ્રહ્માંડ,
 રવિ ચક્ર રાખું ચાલતો, ફેરવું તારા ચંદ્ર.
 સાત સાયર ખળલજે, મેરુનું મૂકાવું માન,
 નાથશિર સન્મુખ હોય તો, પાપીનો ફેડું ઠામ.
 અધર કરડે, મૂછ મરડે, દશન દેતા દંત,
 ક્રોધ માંહે લડ ઉઠિયો, જાણ્યુ હશે કલ્પાંત.
 (ત્યારે) આશીષવચન દેતા હવા, સ્વામી મુખ જગજીવન:
 જા આપ ! તું જય પામજે, જિતજે દુર્યોધન.
 કરે પૂજા લડ પ્રેમશૂં, અલિનવા દીસે રંગ,
 લિલા માંદી ચાલિયો, જાણે મદગલિત માતંગ.
 ત્યારે બીમ પર્વત જણાયો, ગદા શિખર સમાન,
 આવતો દીઠો ક્રોધશૂં, ત્યારે રાયે દીધું માન.

કલ્પું ૧૮ મું રાગ-આશાવરી

ત્યારે દુર્યોધન લડ એમ કહે, મૂજ આગળ ઉભો કેણુ રહે,
 કેણુ સહે પ્રહાર અંગે માહારા રે.

ઢાળ

પ્રહાર અંગે માહારડા, બીમડા કયેમ સહેશ,
 કાઢું તેલ ને ખીચડો જે, આરોગ્યો મચ્છ દેશ.

છાની છાશ પીધી ઘણી, આફરો ઉદર મોઝાર,
 રેચ એવો લેવરાવૂ જે, ટળે ઉદર વિકાર.
 શૂં હણ્યા શત બ્રાત કેચક, તૂં રે'તો તેણે હામ,
 ભીમ તે ભૂંડી કરી જે, કરચું લૂણ હરામ.
 મદમલિત માતંગ વન વસી, કેસરી બયે શ્રૃંગાલ,^૧
 ગૌષ્ઠંદર^૨ મધ્યે વૃષભ એક તે, કરી રહે કેલકાંણ.
 અંબલ^૩ હોય જાં અતિ ઘણાં, તે મધ્ય એક જ વાધ,
 તારૂં ચાલે અતિ ઘણું, જાંહાં હોય એહેવો.
 તારૂં બલ મેં જાણિયું રે, પાંડૂ કેરા તન,
 જ્યમ શરદ કાળે આવિયા રે, ચઢી ખારે ધન.
 તેનું ત્યાં ચાલે નહીં રે, વિના આતુર માસ,
 ઉતાવળો થઈ ઉતરે તે, થઈને નિરાશ.
 દિનકર જ્યાં ત્યાં પ્રકટે રવિ, જ્યોત ગગન મોઝાર,
 સપ્ત દ્વીપ પૃથ્વી તણો, તે ટળે તાં અંધકાર.
 કેશરી વન મધ્ય ઉત્પન્ન, ગજજીથ નાહાં જાય,
 અહાં દુર્યોધન એકલો ત્યારે, ઘણા કરતે સહાય.
 હવે ત્યાં હૂં રૂં કહું છું, જોજો મારૂં કામ,
 છો છે તારૂં ચાલે ઘણું, આહાં જીઓ તે નહિ હામ.
 વચન એવાં સાંભળીને, વદે વળતું ભીમઃ
 તૂં જેવો બોલ્યો આકળો, તુહને કરૂં ટાઢો હિમ.

તું ફૂકપટ્ટી અને લપટ્ટી, છળભેદીઓ અતિ દંભ,
 અધમવર્તા અતિ ધણો, પાપે ભરાણો કુંભ^૧.
 ગૃહ કર્યાં તેં લાખનાં, મોદક કીધા ભેદ,
 અવતાર તારો એમ ગયો રે, કરતાં તે છળભેદ.
 સભા માંહી સુંદરી આણી, રજસ્વલા હુતી નાર,
 પાંગરણુ^૨ કાઢ્યાં પાપીયા ! તેં, તે દહાડા સંભાર.
 સુત રમાડ્યા અતિ ધણું, અને કાઢ્યા વન મધ્ય,
 એમ વીહોણા કરીને, સર્વે દરી લીધી રિદ્ધ.
 દુર્વાસા તેં મોકલ્યા રે, કરવાને ભોજન,
 તારી જાત ઉપર તું ગયો રે, અહો દુષ્ટ દુર્યોધન !
 વળા નારદ મોકલ્યા તેં, કરવાને વિવેક,
 ગુણ કહ્યું તારા કેટલા તેં, કાઢ્યો ત્યાં છેક.
 તે વેળા કેમ વિસરે રે, સાંભરે ઉઠે આગ,
 હ્રદ માંહી ધીકી રહી રે, કયેમ જાજો તે દાઝ ?

કડવું ૧૯ મું રાગ-આશાવરી

વીર વૃકોદર બોલ્યા બોધ, બે દીસે પર્વત સમતોલ,
 નિઠોર^૩ ગુણ તારા, કહ્યું કેટલા રે ?

ઢાળ

ગુણ કહ્યું તારા કેટલા ? જાણે મારું મન,
 ગત કથા નવિ કીજીએ, એમ કહે દુર્યોધન.

ભીમ ! તે શૂં માંડિયું, અબળા તણી પેર આજ,
 વીત્યું મુખ વિસ્તારતાં, શરને આવે લાજ.
 શૂં વીત્યું હજી વીતશે રે ? પાંડુ કેરા તન !
 ઉપાડીને પ્રહાર પેહેલો, કરચો દુર્યોધન.
 મારી ગદા ને ભીમ પડિયો, પડ્યો પૃથ્વી પ્રોહ,
 વળી મરડી ઉઠિયો રે, તૂં જાળવે રે મૂઠ.
 શીશ પાછળ ફેરવીને, ગદા મૂકી છે દુષ્ટ,
 સંજય કહે : રાય ! સાંભળો, કુંવર તારો પામિયો તાં કષ્ટ.
 વળી કુંવર તારો કોપિયો ધીર દુર્યોધન,
 વળી મારી ઠેલિયો રે, પાંડુ કેરા તન.
 વળી મરડી ઉઠિયો રે, વૃકોદર તે વીર,
 ગદા મારી ફેરવી, તેણે ઝણઝણ્યું શરીર.
 એસાર કો આપે નહીં રે, ગાંજ્યા કો ના જાય,
 પુષ્પવૃષ્ટિ સુર નર કરે, (ત્યાં) દેવકન્યા^૧ ગીત ગાય.
 પાસે ત્યાં દળ હઠ ઉઠાં, આપાપણુ જડ જન,
 વીકારતા વાધે ધણું તે, ભીમ દુર્યોધન.
 આપાપણી સૈન્યા રહી પૂંઠે, વહે એમ વચન,
 કૃતવર્મા તાં જાયરે રે, દૂર અશ્વત્થામા મુન.
 કૃપાચાર્ય એમ જાયરે રે, દૂર રથા વચનઃ
 પરાક્રમ તારૂં અતિ અતિ ધણું રે, વીર દુર્યોધન !

પૂર્વે યુદ્ધ ત્યાં કીધું હતું, વૃત્તાસુર ને છદ્ર,
 કેળવી કલ્પાંત વર્ત્યું. જળધર ને રૂદ્ર.
 તેપે? આ અધિક કહીએ, સંગ્રામ દારુણ હોય,
 મુખ થકી એમ જીયરે પાણ, આધો નાવે કોય.
 જીમની પૂઠે રહ્યા જે, પોતાના ભડ પાંચ,
 અહો ઉભા ત્યાં લગી, વીર તુહને નાવે આંચ.
 અંગ ત્યાં શીતલ થયાં, પાણ કો ન મૂકે માય,
 તેણે સમે તે જમણ કરતાં આઘ્યા હળધર રાય.
 ત્યારે સહુ નમતા હવાને, કરે સહુ નમસ્કાર,
 દારામતીના પૂજ્યા રે, કુશળ સમાચાર.
 આસન આપ્યું અતિ ભલું, પૂજ્યા હળધર રાય,
 જળભદ્રજી ! તહો કૃપા કીધી, સંભારીને સ્વામ.
 રાય યુધિષ્ઠિર નમતા હવા રે, પાંડુ કેરા તન,
 અન્યાય અહારો હોય તે, કાઢીએ રાજન!
 યુધિષ્ઠિર અર્જુન નકુલ સહદેવ, કરે સકળ પ્રણામ,
 જીમ ચરણે નવિ નમ્યો તે, કહેને શા માટ ?
 રાય ! કુંવર તારો કોપિયો તે, જીમ આધી હાર,
 જાણ્યું નીચું નિરખતાં, મૂજને કરશે પ્રહાર.
 ભેદ કહી પ્રીછવ્યા, રળીઆત કીધા રાય,
 એ કથા રહી એટલે વળી, પ્રશ્ન બીજું થાય.
 રાયજી મન હરખિયા ને, ટાળ્યો મન સંદેહ,
 આડ કથા તહો સાંભળો રે, શ્રોતા પૃછક તેહ.

અરે સંજય ! કહે મૂળને જે, નીપજ્યું કુરુક્ષેત્ર મધ્ય જેહ,
 ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ સાંભળે રે, હસ્તીનાપુરમાં તેહ.
 ગત કથા તાં કહો વિસ્તારી વૈશંપાયન મુન,
 જનમેજય રાય સાંભળે રે ગંગાતટ પાવન.
 વૈશંપાયન પૂછિયું રે, જનમેજય રાજન,
 એક સંદેહ ઉપન્યો તે, ભાંજ્યે મુનિજન.
 જામાત્ર ત્યાં બળભદ્રનો, લાગે દુર્યોધન,
 પાંડવને ત્યાં જઈ મળ્યા તે, વાત કહો મુનિજન.
 દુર્યોધન સ્વામી પુત્રિ તણો, શં વિમાસ્યું મન,
 દેખી દયા નવિ ઉપની, એકસો દુર્યોધન.
 સંદેહ મારો ભાંજ્યે, આ શંકા મોટી મન,
 વિનય—વચન સાંભળીને, વદે વળતું મુન.
 વૈશંપાયન જીયરે રાય ! દુઃખ તે વાર,
 બળભદ્ર ત્યાં જઈ મળ્યા તે, કથા કહો વિસ્તાર.

કડવું ૨૦ મું રાગ વેરાડી

વૈશંપાયન કહે સૂણ રાય ! એક વાર હસ્તીનાપુર માંહ,
 રમ્ય સ્થાનક બેઠા બળદેવ, મન માંહી ઉત્કંઠા એવ.
 પ્રાચીનો તાં મહિમા સૂણ્યો, અનુરાધાને^૧ થોગે ધણો,
 તેમાં મર્જન કરતાં વાર, તેના પુણ્ય તણો નહીં પાર.

સાંભળ જનમેજય રાજન ! તીર્થયાત્રા કીધી મન,
 તવ હળધરે કીધું સ્નાન, ખાહણને આપ્યાં બહુ દાન.
 વૃદ્ધ શ્રાદ્ધ સારયું મન ધરી, ઉપરકર સંયોગે કરી,
 (પછે) મહા ઉલ્લસ આણીને મન, પ્રાચીનું કરવા દર્શન.
 એમ કરતાં માર્ગમાં જય, રહ્યા વિશ્રામ હસ્તિનાપુર માંહ,
 રાજને થયું ત્યાં જાણ, સંકર્ષણ આવ્યા નિર્વાણ.
 આસનથી ઉઠ્યો રાજન, વેહેવાઇને દીધું માન,
 વચનવિવેક ત્યાં કીધો સહી, હળધર ત્યાં આરોગ્યા નહિ.
 એ સ્થાનકે ત્યાં પુત્રી તણું, તીર્થ જત્રા બંધન ધણું,
 એમ કુશળી કીધી વારતા, કાં રાજ દીસો આરતા ?
 વળતો રાજ બોલ્યો સૂણી અમશૂં કૃણુ કરે છે ધણી,
 પૂર્વ તણા પૂરે છે દાય, ઉપર રહી મૂકાવે ધાય.
 પૂરણ પક્ષ પાંડવની કરે, રુદન કરે રાય એમ બિચરે,
 એના ઉપર માટે આજ, હૈયા માંહે મારે છે લાજ.
 મારો કુંવર જો લાગે ખરો, ત્યારે એનો કોણ આશરો,
 કોપે કુંવર જવ દુર્યોધન, (ત્યારે) કોણ છે રે પાંડવના તન ?
 એહનું ઉપર^૧ કરે અનંત, તે માટે કેવાય બળવંત,
 નધણીયા છે તાં અહો, વળી એક અહારે તહો.
 તે મારું દુઃખ કેને કહું ધણા પ્રભવ પાંડવના સહું,
 મેં ધણુંએ વાર્યો દુર્યોધન, કહ્યું ન માન્યું કુંવર અસન.

છાંની શીખ દીધી અતિ ધણી, એકે તે રહે નવિ ધરી,
 એમ કરતાં જો જાઓ તહો, એક સંદેશો કહું છું અહો.
 પાંડવને કહેજો એટલું, કરો રાજ કરતા જેટલું,
 અર્ધ ગ્રાસ વહેંચીને લો, સુખે સમાધે બેસી રહો.
 કુટુંબ કહલો^૧ મૂકાની રાઠ, હવે વાત જાય છે હાડ,
 કહીએ મારા મુઆ તે વહીને ગયા, પાંચ જણા તહો કુશળ રહ્યા.
 મૂકા દુર્યોધન સેનાપતિ, નવાંજુનું દુઃખ મુજને નથી,
 એ પાંચે જો સુખ પામશે, જો દુર્યોધન પરાજય થશે.
 દુર્યોધન વિના શ્યા પુત્ર ? સુત પામે તાં શ્યાં ધરસુત્ર ?
 રોતા ન રહે એકે રતિ, અહારે માથે કોઈ નથી.
 વારે વારે કહીએ શૂં ધણું અમરું કૃષ્ણ કરે છે ધણું,
 મારે બાળક છે એટલો, શૂં માળી રહ્યો લેશે ચોટલો ?
 શૂં છે જો લેશે મૂળ પાસ, અદકા આવે છે અવિનાશ,
 વારૂ કૃષ્ણ કરે છે કાંચ, પુત્રીપતિનો ફેડે દામ.

કડવું ૨૧ મું રાગ ગોડી

કહે હજધર સૂણો રે રાય ! પેહેલો કરવો હવે ઉપાય,
 થોડે ધણે કરતા નિસ્તાર, (ત્યારે) વાધત એવડો વિસ્તાર.
 યુદ્ધ કર્યું તે કીયા કાજ ? શી મનની આલાહ દાઝ ?
 સવળું કરતાં અવળું થયું, થોડું ધણાને તાણી ગયું.
 એ તાં પહેલી ચૂક જ પડી, શં રાજ્ય વણસાડ્યું વઢી ?
 કે અવસર આજખતો લાગ, શો ધણો ? શો થોડો ભાગ ?

ત્યારે તલ્લો તાં ડાહ્યા જ હતા, પરાક્રમ એનું નવિ જાણુતા,
 એમ અભિમાને આવરયા, એણે સુર દાનવ વશ કરયા.
 રાય યુધિષ્ઠિર કહીએ ધર્મ, યુદ્ધ કરતાં સખજો પરાક્રમ,
 આણી વાર એવી આદરી, (એણે) ધર્મે ધણુાની રાંડ જ કરી.
 શીલપણું આદરિયું સંત, મોળે દહીએ પાડ્યા દંત,
 એના માંહે બળાયો અર્જુન, (જે) જિતી આવ્યો ત્રણ ભુવન.
 યુદ્ધ કરી જિત્યા ત્રિપુરાર, અર્જુન અતલિ બળ ઝૂઝાર,
 એનામાંહી અણુવીંધ્યો ભીમ, વસ્યાં નગર ઉજાડે સીમ.
 ભીમ તણો એવો ભડવાય, અણી બળ્યાં દળ પાછાં થાય,
 સહદેવ (ત્યાં) સ્થિર ચિત્ત ધરી, સચરાચર માયા વશ કરી.
 બંધન પડે રાખે બહુ મન, તે જિત્યા સહદેવ જન,
 નકુલ તણી વાત ધણી, જેણે યુદ્ધ દેખાડ્યું બાણી.
 જ્યોતિક માંહી લહે સહ વાત; જાણે પેહેલો દેખાડે હાથ,
 કહે સંજય કેહેતા નથી, એ તો ચૂક પડી ધરથી.^૧
 અહ્લો જન્મને કે'શું ત્યાંહાં, વિનય કરી મોકલ્યાં આંહાં.
 એમ કહી ચાલ્યા બળદેવ, પ્રાચીમાં પોહોંત્યા તતખેવ.
 તેના સ્નાનનો મહિમા કહ્યો, તે ત્યાં સ્નાન કરવા રહ્યો,
 ભ્રમણ કરતાં શ્રી બળદેવ, પ્રાચીમાં પો'ત્યા અવશ્યમેવ.
 સાંભળ જનમેજય ચિત્ત ધરી, તીર્થ ભોગ સંયોગે કરી
 પ્રાચી માંહી કીધું સ્નાન, અર્ધ જળ રહી દીધું દાન.

હય, ગજ, રથ આખ્યા ઘણા, અનેક રથ તાં સોના તણા,
 અનેક આવી ત્યાં કામધેન,^૧ મન માંહી આણીને પ્રેમ.
 સંતોખ્યા બ્રાહ્મણ અતિ ઘણું, ધન આપ્યું બહુ પોતા તણું,
 સંકર્ષણ કીધું બ્રહ્મભોજન, અનુરાધાનો જાણી યોગ.
 પિંડદાન કીધું તે શ્રાદ્ધ, મન માંહી આણી આર્દ્રાદ,
 કુશ્મેત્રનો મહિમા બહુ, સુરનર મુનિવર જાણે સહ.
 જાણે યજ્ઞ, કિન્નર ને દેવ, પ્રાચીનો મહિમા અવશ્યમેષ,
 તેના સ્નાનનો અતિ મહિમાય, મહા પાપીને પાવન થાય.
 તેમાં પ્રભાતે આવી મળે, તે મહિમા નવિ જાયે કળે,
 તેમાં મર્જન કરીને વળ્યો, (ત્યારે) ચંદ્ર તણો ધાતુક્ષય ટળ્યો.
 (કહે) રાજ તહો ઋષિજી ! સૂણો. તે સંદેહ મારે મન ઘણો,
 રથે ચંદ્રને ધાતુક્ષય અંગ ? (તે) કયા તણો મુઠ્ઠે કહો પ્રસંગ.
 (તે) રામ તણી ઉત્પત્ય તાં ભણી, કહોજી મુને આશંકા ઘણી,
 આશંકા ટાળો રે મુન ! (એમ) કહે છે જનમેજય રાજન.
 વચન સૂણી મુનિ કહે તત્કાળ, સંદેહ ભાંજૂ રે ભૂપાળ !
 મહાભારત ગંગાજળ કલ્પેલ, ઝીલે જન તે ઝાકમઝોળ.

કડવું ૨૨ મું-રાગ કેદારી

બ્રહ્માના સુત દક્ષ પ્રજાપતિના અંગ થકી ઉત્પન્ન,
 સૃષ્ટિ અર્થે (તે) પુત્ર ઉપજાવ્યા, દશ સહસ્ર પહેલા તબ.
 પ્રણામ કરીને આગળ ઊભા, સ્તવન કરે જોડી હાથ,
 શ્વે અર્થે અહો ઉપજાવ્યા ? કહો દક્ષ ! અહારા તાત.
 ઋષિ બોલ્યા રણીઆત થઇને, સાંભળો પુત્રો ! વાત,
 આરાધો જર્ઘ આઘ પુરૂષને, સૃષ્ટિ કરવા કાજ.
 લેઈ આગ્રા ને તાં ચાલ્યા, શિર ધરી સત્ય વચન,
 મહા મુનિ ત્યાં ધ્યાન ધરે રે, સ્થાનક સ્થિર કરી મન.
 તેણે સમે નારદ મુનિ આવ્યા, જોષ બ્રહ્માનો તન,
 મુખે ગાન કરે ગાય ગુણ હરિના ! સદા આનંદી મન.
 ધ્યાન થકી સાવધાન કરી, એમ પૂછે નારદ મુન,
 કહો રે કુંઅરો ! કેને ઇચ્છો છો ? તપ કરો આણે વન.
 સ્વામી ! અહો નવી સૃષ્ટિને અર્થે, અરાધૂં અનંત,
 તપ કરતાં બહુ દિવસ ગયા રે, સ્થાનક સ્થિર કરી ચંત.
 અરે ભૂડાઓ ! તહો કાંઈ ના જાણો, શીદ આરંભ્યું તપ ?
 તો હું તમને બેદ કહું જો, સૃષ્ટિ કરો તહો અપ
 (જાઓ) તહો નિજ સ્થાનક જોઈ આવો, અવનિ ચક્ર મોઝાર,
 ચંચાશ કોડ પૃથ્વી જોઈ આવો, પછે સૃષ્ટિનો વિચાર.
 શુભ કાર્ય જોઈએ શુભ અર્થે, શુભ કાર્ય, શુભ દિન,
 પછે આપણુ કહીશું હરિને, એમ કહે નારદ મુન.

હું તો કુડું નથી કેહેતો, તહો તો આપણું અંગ,
 શુભ સ્થાનક જોવાને ચાહ્યા, તપ કરાવ્યું ભંગ.
 તે તો ઋષિને જાણુ થયું રે, કોપ્યા ઋષિ મુનિજન,
 સુત તણાં ત્યાં તપ મૂકાવ્યાં, નારદ આવી મુન.
 વળી પાંચ સહસ્ર પુત્ર ઉપજાવ્યા, સ્તવન કરે જોડી હાથ,
 શ્યે અર્થે અહો ઉપજાવ્યા ? ઋષિ ! અહારા તાત !
 ઋષિ જોહ્યા રળાઆત થઇને, સાંભળો પુત્રો ! વાત,
 આરાધો જઈ આઘ પુરૂષને, સૃષ્ટિ કરવા કાજ.
 બીજમંત્ર આપ્યો ઉપદેશે, સિદ્ધ હશે ત્યાં કામ.
 તાતવાકય પ્રણામ કરીને, ચાહ્યા તેણે ઠામ.
 લેઈ આજ્ઞા તે ત્યાં ચાલ્યા, શિર ધરી સત્ય વચન,
 મહા મુનિ ધ્યાન ધરે રે, સ્થાનક સ્થિર કરી મન.
 તેણે સમે નારદ મુનિ આવ્યા, વન માંહાં તત્કાળ,
 ગાન સૂણીને ધ્યાન ગયું રે, મુખ વાય વેણા રસાળ.
 અરે કુંઅર ! તહો કેના છો ? સાચું કહો વચન,
 અંતર ગત આરાધો કેને ? એમ પૂછે નારદ મુન.
 દક્ષ પ્રજાપતિ તાત અહારો, અહો તેહના તન,
 સૃષ્ટિ કારણ અહો આરાધું, સ્વામી જગજીવન.
 આગે તો બ્રાત તહારા દશ સહસ્ર આવ્યા જેહ,
 સૃષ્ટિ અર્થે શુભ સ્થાનક જોવા ચાલ્યા તેહ.
 તે માટે તહો તાં જાઓ રે, તે ગયા તેણે ઠામ,
 વીર હશે તો સામા મળશે, થશે તહારું કામ.

પછે તહો નવી સૃષ્ટિ નીપાવો, બ્રાત મળી સર્વ સંગ,
તે સર્વ મળીને જોવા ચાલ્યા, ચિત્ત તપ કરાવ્યું ભંગ.

વૈશંપાયન કહે સૂણ ભૂપત! જનમેજય ભૂપાલ!
જે જોવા લાગ્યા તે આવ્યા પંદર સહસ્ર તત્કાળ.

દક્ષને તે જાણ હવું રે, કોપ્યા ઋષિ અપાર,
નારદને હું ભરમ કરું રે, બાળીને નિરધાર.

તેણે સમે નારદ મુનિ આવ્યા, દક્ષ બેઠા છે જોલ,
મારા સુતનું તપ મૂકાવ્યું, ભરમ કરું તુજ દેલ.

બીજું તુજને એહ કહું છું, કોપ કરીને અંગ,
મુદ્દર્ત માત્ર એકો સ્થળ હો તો, કાયા થાય ભંગ.

કડવું ૩૨ મું

તે શાપ તણો તાં અનુગ્રહ કરીને, ચાલ્યા નારદ મુન,
અધવચ સૃષ્ટિ રહી તે મારી, વીમાસે મુજિ જન.

પછી ઋષિજીએ વિચાર કરીને, પુત્રી સાઠ ઉપગવી,
બીજમંત્ર આરાધન કરતાં, ઉભી રહી તે આવી.

સહી સુતાથી સૃષ્ટિ વાધશે, થાશે મારું કામ,
તેર પરણાવી કસ્યપને લેઈ, જાઓ પોતાને ઠામ.

પછે પાંચ પરણાવી ઋષિને, દક્ષ પરણાવી ધર્મ રાજન,
ઋષિ ત્યાં રળીઆત થઇને, દે છે કન્યાદાન.

ચાર પરણાવી પિતૃ લોકને, એક આપી મહા રુદ્ર,
 શશિ^૧ ને સત્તાવીશ પરણાવી, જમાત્ર કીધો ચંદ્ર.
 સાઠ સુતા વહેંચીને આપી, સૃષ્ટિ અર્થે અપાર,
 તે માંહી ચંદ્રની કન્યાનો, તે તાં કહ્યું વિસ્તાર.
 ચંદ્ર રોહિણીશૂં મમ્મ^૨ થયો ને, બીજાનું ના લે નામ,
 હસે, રમે ને મન માંહી આણી, ક્રીડા કરે તે કામ.
 પોડશ^૩ દશ મળીને બેડી, અળગી શશિને ઘેર,
 તેશ સ્નેહ તે માટે આશંકા, મનમાં લાગી ઘેર.
 સ્વરૂપવંત હુતી સ્ત્રી સધળી, તાં શશિએ કીધી બ્રાંત,
 એ સધળી ઉપજાવી સાથે, દશ પ્રજાપતિ તાત.
 કહે ઋષિ સાંભળ રે રાગ ! પુરૂષ તણી ગત એહ,
 રૂપવંત નહીં તે ચિત્ત આવી, મહા સુંદર તાં તેહ.
 રૂપવતી હુતી સ્ત્રી સધળી, સાંભળ સુધું તેહ,
 તેહ સહ સુકોમળ નારી, નવ યૌવન ત્યાં જેહ.
 નાથ તણે ત્યાં સર્વે સરખી, મુખ કોમળ તાં જાણ,
 અંગ તણી શી કહ્યું ઉપમા, સણ જનમેજય ! વાણ.
 ભૂકુટી જાણે ચાપ ચઢાવી, નયણે સાંધ્યાં જાણ,
 નયણકટાક્ષ કરે રે કામિની, મુખ બોલે મધુરી વાણ.
 શુક ચંચ સમ શોભે નાશિકા, દંત દાડમ બીજ,
 અરુણ અધર જાણે ઓપતા, તે જે જાણે વીજ^૪.

ઉદર તણી શી કહું ઉપમા, કટી કેસરીનો લંક,
જંધા યુગ્મ કદલી સરખી, વેણી વાસુકી વંક.
શીસે રાખડી અતિ અમૂલક, સેંથો ને શિશકૂલ,
ફૂલી આડ ઓગનીઆં શોભે રતનજડિત અમૂલ.

વજ્ર ધારા ઉપર ખીટલી, કંઠ નગોદર દાર,
રતન પદકડી અતિ શોભતી, વળી મુક્તાકુળ સાર.

ખેદ ખાંહે ખાળુખંધ સોહીએ, વિવિધ તણા શ્રંગાર,
કનક મેખલા કટી શોભતી, ચર્મ રહ્યો જાતકાર.

ખેદ ચરણે વીંછીયા વાળે, નેજર^૨ નાદ કરંતી,
સોલ શ્રંગાર કરીને રયામા, મુનિ જનનાં મન હરંતી.

નારી કુંજર ચીર ચંપાયે, ચોળી ચરણા અંગ,
નીલવટ ટીકી ચંદ્ર અલંકૃત, મન માંહે અતિ રંગ.

દર્પણ પાણી^૧ મહીને પદમની મૂકે મુખ નિઃશ્વાસઃ
આ દુઃખ ત્યાં તો કાણ આગળ કહીએ ? નાથે મૂક્યાં નિરાશ.

અમ સરખી નવ યૌવન નારી, નાથે કીધી ભાંત,
નાથ રોહિણીશું લુપ્ત થયેને, અમરું ન કરે ક્ષાંત.

એ દુઃખ તો કાણ આગળ કહીએ, ચાલો પિતાને ઘેર,
ન્યાં દક્ષ પ્રગ્મપતિ ખેદા હુતા, આવી કહી તે ચેર.

એક સુતા તે માંહે નથી રે, એમ કહે ઋષિરાજ,
પોડશ દશ મળીને આવી, શું છે, તત્તારે કાળ ?

ઘણા દહાડા ત્યાં ગુપ્ત જ રાખી, મન માંચણી વાત,
 સ્વામીનું દુઃખ કોણ આગળ કહીએ, ભેદ કરે છે નાથ.
 મનથી લાજ તજીને કહીએ, એ દુઃખ અહારાં તાત !
 નાથ રોહીણીશું લુપ્ત થયોને, ન કરે અમશું વાત.
 કોપ કરીને બોલ્યા ઋષિજી, જાઓ તહારે ઘેર,
 પૂજ્ય તણો તો વાંક નથી રે, વાંક તહારો ઘેર.
 એમ કરતાં જો ભેદ કરે તો, રૂડી કરજો સેવ,
 અપરાધ હશે તો મન નહીં આણે, ઘેર જાઓ અવશ્યમેવ.
 પછે પોતાને મંદિર આવી, સૂણ જનમેજય રાય !
 પછે સેવા અર્થે આવી, અનેક કરે ઉપાય.
 છત્ર ધરે ને છાલ્યા કરતી, ચમર કરે ઉભી ચાર,
 સહેજે શશિ જવ શયન કરે તવ ચરણ તત્કાલે નાર.
 વૈશંપાયન કહે સૂણ રાજા ! જનમેજય રાજન,
 સેવા કરતાં અસ્થિ જ બાળ્યાં, તોહે ન માને મન.
 સુંદરી સર્વ સંગ્રામે મળીને, મનશું કરે વિચાર,
 પાપાણી સરખું રહે થયું પણ, સેવા ન લાગે લગાર.
 એક કહે લો આપણુ જઇને, કીજે ઝંપાપાત,
 એ જીવ્યાપે મરણુ ભલું જે, નાથે મૂક્યાં નિરાશ.
 એક કહે લો આપણુ જઇને, આત્મહત્યા કીજે,
 સ્વામી થકાં જો સુખ ના પામ્યાં, તો દોષ કર્મને દીજે.

એક કહે લો આપણ જમને, કાજે પિતાને જાણ,
 પિતા આપણે ખપ નહોં કરે તો, નિશ્ચે કાઢશું પ્રાણ.
 સુંદરી સર્વે સંગાતે મળી, આવી પિતાને પાસ,
 દક્ષ પ્રજાપતિ બેઠા હુતા, શી દો છો મુને આશ ?
 નહોં જાઉં અહો મંદિર એને, તહો કરશે ખેદ,
 અહો આપહત્યા કરી મરશું, એ તો વાણી વેદ.
 પેહેલી વાર જ્યારે રાવે આવી, ત્યારે મારી કાઢી,
 આણી વારની જો તું આવી, તો વાત જરાણી માઢી.
 વચન સૂણીને વજ્ર જ લાગ્યું, ઋષિને ચઢિયો ખેદ,
 કાયા એની ક્ષીણ જ થાજે, એણે કીધો તમશું બેદ.
 એની દેહ તાં ક્ષીણ જ થાજે (જો) બેદ કર્યો જો નારી,
 અંજલિ ઉદક જરી ઋષિજીએ મૂક્યું તેણી વારી ૧.

કડવું ૨૪ મું રાગ-કૈદારી

દિન દિન કળા પડે શશિચરની, કાયા થઈ ત્યાં ક્ષીણ જ,
 શ્વાસ ચઢે અંગ જળખાર આવે, ગતિ થઈ અતિ હીણ જ.
 ચિત્ત માંહાં ચિતા ઉપજાવે, ક્ષીણ થયો અંગ રોગજ,
 અન્ન સ્વાદ ના આવે મનશું, સ્ત્રીસું નહોં સંભોગજ.
 કષ્ટ શરીરને થયું અતિ ધણું, આંહાંથી આંહાં ન જવાયજ,
 તવ રહ્યો અમૃત આવતો, ઔષધિ પ્રલે થાયજ.

યશહાન ખટકર્મ રહ્યાં, ને રૂંધાણું પુણ્ય વેદજી,
શશિ સ્થાનક મળીને આવ્યા, ઈદ્રાદિક અવશ્યમેવજી.
જીએ તો મંચક^૧માં ધાડ્યો, શ્વાસ ચઢ્યો છે અંમજી.
મુખ આગળ કર તો દીધો, આ તો મોટું વ્યંગજી
કહો શશિ ! તમને શું દુઃખ છે ? અહાને કહોને આપજી,
સ્વામી ! મુજને દક્ષ પ્રજાપતિએ દીધો છે તાં જ્ઞાપજી.
કહો શશિ શા માટે શાપ્યા ? કારણ અમને કહીએજી,
એમ કરતાં જો સહેલ હોય તો, વિચાર તેનો કરીએજી.

અરે દેવો ! તત્તો ગિહીલા છો, એક તણો શો વાંકજી ?
વાંક મારા કર્મ તણો જો, તે તાં આડો આંકજી.
કૃતકર્મ^૨ સહુએ ભોગવે, દક્ષ તણો શો રોપજી ?
એ દુઃખ કોણ આગળ જઈ કહીએ, દીજો કર્મને દોષજી.

લેઈ આગા સુર સહુ ચાલ્યા, સુર મળ્યા સર્વ સાથજી,
દક્ષ તણે ત્યાં આશ્રમ આવ્યા, સહુ ત્યાં જોડી લાયજી.

કહો દેવો ! તત્તો કહોં યકી આવ્યા ? સાચું કોહોની નિત્યજી,
ઈદ્ર આલ અમર સહુ બોલ્યા, વાર કરો છો ચિત્તજી.

સ્વામી ! શશિ શા માટે શાપ્યો ? એનો શો અપરાધજી ?
મંચક માંહી બળખા પડે ને. વારુ વાધી વ્યાધ^૩જી.

તેણે કરી ઝાંપ બાર બંધારાં, શ્રવતો રહ્યો અમૃતજી,
ઔષધિ ત્યાં પ્રતે થઈ રે, અહારી ત્યાં વૃતજી^૪

ઋષિરાયજી વેદના ટાળો, (આ) સર્વ દેવ તમારા દાસજી,
 સકળ દેવની વૃત જ બાગી, અહો થયા નિરાશજી.
 અરે દેવો ! મૂહને એહ મ કહ્યો, બીજો ચઢાવો પાડજી,
 અમ સરખું જે કાર્ય હોય તે, પાળું તમારાં લાડજી.
 એણે સ્ત્રીશું બેદ કર્યો, ને, એને દીધો દંડજી
 બાળીને હું ભસ્મ કરું પણ, પુત્રી થાયે રંડજી.

કડવું ૨૫ મું—રાગ રામઝી

દક્ષ ઋષિ બોલ્યા એણી પેરે વાતજી, સુર સુત બોલે જોડી હાથજી

ઢાળ

કર સંપુટ સુર સુત કરે, ઋષિજીને નામી શિશ્ન,
 સમતોલ સ્ત્રી શશિ રાખશે, તમ સુતા સત્તાવીશ.
 પુત્રીને તહો મોકલો રે, ચંદ્ર કરે ઘેર,
 હવે નહીં કરે પટંતરો, એને શીખ લાગી ઘેર.
 સ્વામી ! શાપથી નિવારીએ, એની કાયા પામે છે કષ્ટ,
 બંધન ટાળો સર્વ લોકનાં, રૂંધાણી છે સૃષ્ટ.
 અરે ઇંદ્ર ! તું ગિહિલો થયો, અને વિચારી મન જોય,
 આ જ પછી બ્રહ્મ-શાપ, ઉવેખ્યો^૧ છે કાય ?
 તે માટે એટલું કહું છું, સાંભળો સુરરાય !
 બ્રહ્મ-શાપ ભોગવ્યા વિના, ક્યમ પાછો ન જ થાય ?

ઇદ્ર કહે અહો આવ્યા માટે, એટલું માગું માન,
એની કાયા ક્ષીણુ છે તે, દીપતો થાય વાન.
પાયે લાગે, માન માગે, અને અંગૂલિ મુખ માંણ,
આજ અહને એટલું, આપીએ શ્રી ઋષિરાય !

આજ અહો આવ્યા માટે, એટલું આપો માન,
પંદર દાદા કળા ચઢતી, પંદર પડતો વાન.

અમાસથી તે બીજ સુધી તન મધ્ય પ્રકટે જ્યોત,
પૂર્ણિમાએ કળા પૂરણ ચંદ્રની ઉલ્લોત.

એટલું તહે કહ્યું કરો જો, માગું થઈ આધીન,
પૂર્ણમાની પ્રતિપદાથી, કાયા થાયે ક્ષીણ.

અપાર સ્વામી એહ નહીં, એમ ઇદ્ર બોલ્યા વાત,
મંચક માંહેથી ક્યમ નીકળે ? બેદ કહીએ નાથ !

વળા ઋષિજી બોલ્યા, તહો સાંભળો સર્વ દેવ,
એને તાં તહો લેઈ જાઓ પ્રાચી માંહે અવશ્યમેવ.

તેનો પ્રભાવ છે નિર્મળો, તહો જાઓ તેણે કાર,
સરસ્વતિ માંહે સ્નાન કરંતાં જ્ઞાંતતા પામશે સાર.

પંદર દા'દા કળા ચઢે, પંદર પડતો વાન.
ઈદ્રે આવી સર્વ કહ્યું, જો કહ્યું માગ્યું માન.

શ્રી તહો શું કરો ? તહારે પરકાજ
સગપણ હોય જેને જેવું તેને તેવી દાઝ.

જાંઘાંથી જોઈએ વહાર આવી, ત્માંઘાંથી આવી ધાડ,
એણે ઓહું તાં નથી કર્યું, વાત મઈ છે ઢાડ.

કેદ્ર કેહે છે એટલે, ઇલાંજ રાખો વાત;
લખ્યું તે તાં નીપન્યૂ, અદૃષ્ટની શી લાજ ?

ચેદ્રને તાંહાં લેધ ચાલ્યા, પ્રભાસ માંહી અવશ્યમેવ,
સરસ્વતિ માંહી સ્નાન કરતાં, દીવ્ય દીધો દેહ.

કનક, ગજ, રથ, અશ્વ આપી, ચાલિયો તાં ચેદ્ર,
પછે શીખ માગી ચાલિયા, અમરાવતી માંહે ઇંદ્ર.

સરસ્વતિ માંહી સ્નાન કરીને, જે કો આપે દાન,
તેની કાયા ક્ષીણતા ટાળી, દીપતો થાય વાન.

હવે સ્ત્રી સધળીશું તહો, જાણુશો કાંઈ ના ભેદ,
અંગીકાર સધળીશું કરચો, એ તો વાયક વેદ.

અતિ ધણો આદર કરીને, ઉતાર્યો છે શાપ,
સૃષ્ટિનાં મંડાણ માટે શુકલ પક્ષ નહીં પાપ.

કહી કથા ને પ્રીછવ્યા, રળીઆત કીધા રાય,
ત્યાર પછે તે શું થયું તે, કહો મુહને ઋષિરાય.

સંદેહ મારો ભાંજ્યોજી, કહી કથા બૂપાલ,
ત્યાર પૂઠે શું થયું તે, કહો મુનિ કૃપાલ ?

૬૫

કડવું ૨૬ અં

ઋષિજી ખોમ્યા થઈ રળીઆતજી,
રાય જનમેજય ! સાંભળ વાતજી.

હાળ

રાય જનમેજય સાંભળો રે, ચંદ્રને વીત્યું તેહ,
સરસ્વતિ માંહી સ્નાન કરતાં, નિર્મળ થયો ત્યાં દેહ.
મહા મુનિ તો ધ્યાન ધરે, યજ્ઞ—કિન્નર દેવ,
છંદ આદે સુર સધળા, કંપના કરે હેવ.
મોટો મહિમા સરસ્વતિનો, સાંભળ્યો રાજન,
ત્રિલોક માંહી ઐશ જો, સરસ્વતિનું સ્નાન.
પાતક હરતી, નિષ્પાપ કરતી, સ્નાન કીધે સિદ્ધ હોય,
મોટો મહિમા સરસ્વતિનો, અગોપ^૧ વેહેતી સોય.
વળી સંદેહ ઉપન્ધો, રાયને ત્યાંહાં એહ,
અદૃષ્ટ શા માટે વહે છે, કારણ કહોની તેહ ?
ભૂપત સૂણો તહો ભાવ આણી, હું કહું નવનીત,
પૂર્વે એક જ ઉપન્ધો રે, વડવાનલ ત્યાં હૈત.
મહા દુષ્ટ દુર્મતિ અસુર સંગી, ત્રીગત ન લહે વિવેક,
વિકરાળ વદન બીહામણલે, એવો દૈત્ય આગ્યો એક.
દોટ દે જહાં દૈત્યશું, ત્રિશલ ધરીને પાણી,^૨
તે નગરના નરપતિ રજાને, પોતાની દે આણી.

એક વિશે સાંભર્યો, મહા નરપતિ તેહ,
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ માંહે, દમ્યા સહુના દેહ.
 વશ કરીને વેગે આવ્યો, જ્યાં સરસ્વતિ સાક્ષાત્
 કહેવા લાગ્યો પરણૂ મૂળને, કહે વિદ્વંસ યદને વાત.
 એ દુષ્ટ દુર્મતિ આવિયો, વિમાશ્યું મન માંહે,
 એ પાપી પાછો તો વળે, જો કરું એક ઉપાય.
 શરીર ત્યાં યુગ્મ કર્યાં, પછે વિમાસીને મન,
 પછે ત્યાંહાં થકી ઉત્પત્યાં, તે ગયાં બ્રહ્મસદન.
 તાતજી ! મુજ રાખીએ, દૈત દમતો દુષ્ટ,
 પિતાજી ! મુજ પરણવાને, આવિયો પદ્મિષ્ટ.
 કહે રે પુત્રી ! કોણ આવ્યો ? સાચું કહે નવનીત.
 સ્વામી મેં એવું સાંભળ્યું જો, વડવાનલ ત્યાં દૈત.
 તેણે રાત માંહે અહો રોબ્યાં, દીસંતો વિકરાળ,
 તે ભાગી નાઠી ફરું છું, રખે જાણે ભાળ.
 વદન વિકાસી વળ્યાં પાછાં, દોહિલે નાવે^૧ કાય,
 મૂઆ ટાળી સ્વર્ગ ભાઈઓ, ન પામે ત્યાં સોય.
 હિંગરીએ જો આપ—બળે, પીઆરી^૨ શી આશ ?
 ગિહિલાં જો તૃષ્ણા કરશે, સ્વજન બંધવ તાત.
 આવી કહ્યું એમ દૈત્યને, સરશે તાહારું કાજ,
 એક કહ્યું જો કરો મારું, વરું પુજને આજ.

કહો તો નારી ! નાચું ખરું, કહો તો ગાજી ગીત,
(કહો તો) નટૂઆતી પેરે નૃત્ય કરું, પરણુ મુજને સ્થિત.

મારે નથી કાર્ય એવડું, સાંભળો થર દૈત !
અદ્ય ગણુ કહું તે કરો, પછે ધરણું પ્રીત.

આ કુંભ માંહે પેસી નીકળો, તો માને મારું મન,
વૈશંપાયન બોલયા રે, સાંભળો રાજન !

કુંભ માંહે પેસી રહ્યો, ઘટદાર કીધો રોધ,
અવની થકી જાયો લેઈ, શીર ઉપર કીધો ચોદ.

શિશ થકી લેઈને મૂકિયો, જઈ રહ્યો ત્યાં તગ મૂળ,
પછે મધ્યથી ચેતિયો ને, પડી મોહોમાં ધૂળ.

(પછે) મૂકી મધ્ય પાછાં વળ્યાં, આવ્યાં આપણે સ્થાન,
તે દૈત્યના તાં ત્રાસે ભાગ્યાં, થયાં અંતર ધ્યાન.

પેહેલો પ્રભાવ પૂરો હુનો રે, સરસ્વતિનું રૂપ,
હવે કિચિત્ દાખવું તે, સાંભળો ને ભૂપ.

કહી કથા ન પ્રીછવ્યા, રણીઆત કીધા રાય,
ત્યાર પૂઠે શું થયું તે ? કહો મુનિ કૃપાળ !



કઠવું ૨૭ મું રાગ-રામઘી

સ્વામી કહેને કથા પ્રસંગજી, સ્યે હજીધરે તજ્યું પૂજ્યનું અંગજી.

ઢાળ

પૂજ્યનું અંગ પરહરયું તે, કથા કહેા વિસ્તાર,
 વૈશંપાયન બોલિયા, રાય ! તું અવિધાર.
 હિરણ્ય^૧ આપ્યું અતિ ઘણું, ધન આપ્યું કુંજરદાન,^૨
 પછે હજીધર સંચરયા, કરી પુનરપિ^૩ તે સ્નાન.
 પછે ત્યાંહાંથી આવિયા, તેણે સમે હજીધર રાય,
 બીમ ને દુર્યોધન તે, સુભટ કરે સંગ્રામ.
 અંતર્યામી વિશ્વવ્યાપક, વિચારે ચિત્ત માંહ,
 પુત્રીને સુખ ઉપજાવવા, રખે પૂજ્ય પાસે જાય.
 પછે દુર્યોધન નહીં મરે, જો બ્રાત ધરશે ક્રોધ,
 વિનય કરીને પ્રીછવું, જળવંત એ છે થોડ.
 વડ બ્રાત મર્યાદા રાખવા, સામા ચાલ્યા સ્વામ,
 ચરણ વંદન કરીને, રહે બીડયા રામ.
 આલિંગન દેતાં ઉપની, જળભદ્રને બ્રાતિ તાંહ,
 કર્મથોગે અંધાવાને હું શીદ આવ્યો આંહ ?
 આંહાં થકી જો નિસરીએ તો, પામીએ મન શાંત,
 આલિંગન દેતાં ઉપની, જળભદ્રને મન બ્રાંત.
 (પછે) પાણ્ય ગ્રહી પરિવ્રજીએ, બેસારયા જળદેવ,
 પૂજ્યા ભડ પ્રેમશું તે, અનેક કીધી સેવ.

તે માટે તાંહાં જઈ મળ્યા, સાંભળો સુધું રાય.
 એ કથા રહી એટલે વળી, પ્રશ્ન બીજી થાય.
 રાયજી રીઝયા ઘણું ને, સંદેહ ટળ્યો મન માંહ,
 કાંઈ નથી ઋષિ! માહારે, જે કરું તમ પસાય.
 અશ્વ ગજ રથ ભંડાર કરીને, રત્ન હીરા કોડ,
 સમર્પણ તમને કરું તે, નથી કહું કર જોડ.
 પછે રત્ન-થાળ ભરીને, શ્રીફળ મૂક્યું મધ્ય,
 પૂજ્યા ભડ પ્રેમશું તે, નાના વિધ સુગંધ.
 અલંકાર ભૂષણ આપિયાં, નાના વિધ અનેક,
 શિર સહિત ચરણે લાગ્યા, કરી વિનય વિવેક.
 તમ યોગ્ય ગુરુજી! નથી આપ્યું, વચન બોલે દીન,
 જે આપ્યું તે અલ્પ દીશે, મંદ ભાગી હીન.
 બલો બલો કહે મહા ઋષિજી, શીસ મૂક્યો પાણ,
 સદા શ્રી ગોવિંદજી પુલે, કરજો કલ્યાણ.
 જેને પાસું પરિશ્રદ્ધ કરું, તેનો કહું મહિમાય,
 પાંડવને પરિશ્રદ્ધજી તે, સદા કરતા સહાય.
 કૌરવે કપટ ઘણાં કર્યાં, પાંડવનાં હોદ્દાં મૂળ,
 શ્વરોડે સમૂળ ગયું, જે પડી મ્હોંમાં ધૂળ.
 પાંડુને પેટ ઉપન્યા જે, પુત્ર પાંચ વિશેષ,
 ખ્યાત યુગમાં વિસ્તારવાને, પુત્ર પાવન એક.
 અધર્મે હોય ત્રણ તું, કૌરવનું કાંઈ ના જાય,
 અધર્મ ન ગમે હરજીને, પાંડવ સમૂળ જાય.

અધર્મ ચાલ્યો યુગ ચ્યારમાં, તલો સાંભળો વાત,
કરનારો તાં કરી ગયો, યુગ માંહી રહી બિખ્યાત.
રાયજી રીઝયા ધણું ને, ભાળવ્યા ભંડાર,
પછે જોતાં કાંઈ જડે નહીં, આપવાને સાર.
ચરણ સેવા કરું ઋષિજી ! આપવાને દાન,
ઋષિ યોગ્ય એહ છે, જે ધણું માગે માન.
દિન દિન સેવા કરું ઋષિ ! ઉલટ અંગ ન માય,
એ કથા એટલેથી રહી, વળી પ્રશ્ન બીજુ થાય.
કથા જે અધવચ રહી, વઢે ભીમ દુર્યોધન,
વળી સંજય પૂછિયા રે, ધૃતરાષ્ટ્ર રાજન.
ત્યાર પૂઠે શું થયું તે, કહે સંજય વાત,
છો છો મારો છોકરો, પાંડવ સધળો સાથ.

કડવું ૨૮ મું-રાગ વેરાડી

કહે સંજય સાંભળ રે રાય ! એવો કુંવર દીસે દળ માંભી,
તેનું પરાક્રમ કહ્યું ન જાય, સાંભળી સહુ આશ્ચર્ય થાય.
ચક્ર તણી પેરે સૈન્યા રહી, ભલા સુભટ તેણે વાણી કહી,
અહી ગદા ભડ મારે હાક, સર્વ સૈન્યામાં પડિયો ઢાંક.
દુર્યોધન એમ જોસે વાણ, જોકોદરના ભેઉ પ્રાણ,
ભીમસેન જે સ્થાનક રહ્યો, તાં દુર્યોધન ચાંપી ગયો.
મારી ગદા મન આણી ક્રોધ, ભીમ ઉપર ઢળ્યો તે યોદ્ધ,
સ્વેદ વળે, તન કાયર થયો, પૃથ્વી ઉપર પડીને રહ્યો.

થર થર અંગ હવું કાઢવી, મૂળ વઢવાને મત કાં હવી,
એક ધડી તન લાગી લળી, ગ્રહી ગદા ભડ ઉઠ્યો વળી.

લોચન ભમર ચઢાવી રીસ, કોપે થર થર ધૂન્ને શીષ,
મારી ગદા મન આણી ખીજ, જાણે કેડકડ પડતી વીજ.

દુર્યોધન પાછો ઓસર્યો, ભીમે કર દેખાડ્યો ખરો,
વળી ધસમસી આવ્યો શર, પ્રહાર કરી ક્યાં જઈશ ? ભૂર !

(પછે) મૃત્યુ તણો મૂકી ભય, મદ્દ તણી પેર વળગ્યા બેય,
દીચણીયાં, કોહોણી ને લાત, અળવે છૂટા નાંખે હાથ.

મહીષ તણી^૧ પેરે મારે શરી, વિવેક પામે જાયે નીસરી,
આંટી ઘાલે ચરણ કરી, કરડે અંગ ભરે આંચલી.

મદ્દગણિત વળગ્યા માતંગ, વાનરની પેરે કરડે દાંત,
છટકી વીર થયા જૂનૂઆ, ત્રાસે લોક જે જોવા રહ્યા.

નાસંતાં એમ બોલે મુખ, અણસન્યૂ પામીશું દુઃખ,
અંતરીક્ષ ઈંદ્ર આવીને જોય, પૂર્વે આવા વઢયા ન કોય.

રઘુનાથે રાવણુ તાં દબ્યો, વૃત્રાસુર તાં યે એમ હણ્યો,
યુદ્ધ જલંધર ને મહાદેવ, તેપે અદકું આ અવશ્યમેવ.

ભલા સુભટ એમ વાણી કહે, પુણ્યવૃષ્ટિ તાં દેવતા કરે,
વૃકોદર વાધ્યો અતિ ધણું, કાઢ્યું બળ સહુ પોતા તણું.

મારી ગદા ને બેવડ થયો તવ દુર્યોધન ધરણી દબ્યો,
જવ પડ્યો દોઢો જમાત્ર, કોપે થરથર ધૂન્ને ગાત્ર.

નીલવટ ભ્રમર ચઢાવી રેખ, મહા કાળ ધરયો તવ વેખ,
 હળધરે હળ કીધું ઊફરું, પાંડુ તણા તન પ્રાજે કરું.
 ઇંદ્રપ્રસ્થ ઊગડું. ગામ કોપ કરી કહે હળધર રામ,
 સંજય કહે સુણ રાય ! ચિત્ત ધરી, એવી કોષે વાણી ઉચરી.
 અહો ઉભે એણે શં કર્યું, હળધરે હળ કીધું ઊફરું,
 અહો સપરાણા વસ્યા વટે, કોપે હળધર અતિ હડહડે.
 સામા ચાલી ગયા શ્રી હરિ, બાંધવની પ્રશંસા કરી,
 સ્તુતિ કરવા લાગ્યા લઘુ બ્રાત, કર સંપુટ જોડીને હાથ.
 હળ હેઠું કીજે બળ ભાઈ ! એ મુજને આપો પસાય,
 સ્વામી ! તું કરણાનિધિ રામ, પાવન થઈએ તારે નામ.
 સ્વામી ! તું તો દીનદયાળ, વચન વિવેક કહે ગોપાળ.
 મહા ક્રોધ મૂકો પરહરી, એ તો એહના છે ગોતરી.
 આપણને એવડી શી પડી ? જેને મુખ લીજે તાં ભડી,
 અહો દુર્યોધન લાગે જામાત્ર, તાં સુભદ્રા પરણાવી પાર્થ.
 કૃષ્ણે એહેવી વાણી કહી, અદકે એછે કોઈ નહો.
 જે પાંડવ અવની પામશે, તો આપણને શં આપશે ?
 જે દુર્યોધન કરશે રાજ, તો આપણને કીયા કાજ ?
 મારે મન તો એ ઉચાટ, દીજે ભગિનીપુત્રો માટ.
 સ્વામી ! એમ સંજયું છે ક્યમે, પુત્રી વિધવા થઈ ક્યમ ગમે ?
 સ્વામી ! તહો એમ કહો છો રામ ! સંધર્મ કૃષ્ણ કરાવે કામ.
 સ્વામી ! તહો અધટતું કહ્યું, તે તો મારા મનમાં રહ્યું,
 અધટતું જે જોવા જાય, તેને તેવો દીજે ન્યાય.

કારણવચન શ્રી કૃષ્ણે કહ્યાં, તે હળધરના મનમાં રહ્યાં,
તેણે કરી મન પામ્યું શાંત, ગર્ભ અંધવના મનની બ્રાંત.
સાંભળ સાચું એક ચિત્ત ધરી, એ તાં તારી છે દીકરી,
જે ઘટતું જેને તાં હોય, તે કરતાં નહીં વારે કોય.
પીતરીઓ પિતાને હામ, તો કેનું શું છે રે કામ ?
વળતાં વચન કહે કૃષ્ણ તે મર્મ, કૃષ્ણ કરાવે ધર્માધર્મ.
એવું કહીને હળધર વળ્યા, રાય ધૃતરાષ્ટ્રર ધરણી દળ્યા,
સંજય કહે રાજા ! અવિધાર, મૂર્છા પામ્યો તેણે હાર.

કડવું ૨૯ મું-રાગ રામઝી

ધરણી દળિયા તવ રુઝનજી, મૂર્છા વાળી કરચા સાવધાનજી.

ઢાળ

સાવધાન કીધા રાયજી, અને નેત્ર વહે જળ પૂર,
દુર્યોધન જાતે થયું જ્યેમ, અસ્ત પામે સૂર્ય.
કુંવર કુળ-દીપક ગયો, મુઠ્ઠે વાહાલો હતો જેઠ,
કઠિણ રૂઢે કાટે નહીં મારું, વજ્ર ઘડિયું તેઠ.
કુંવર તાં બળવંત ગયો, શ્વેત પુત્ર મધ્યે એ જેઠ,
વૃદ્ધપણે વીગોવવાને, શીઠ આવ્યો પેટ ?
રૂઢે મૂક્યું મોકળું, આરડે નર ને નાર,
દુર્યોધન ! તું કાં અવતરયો, મારી કૂખ મોઝાર.
હું રૂઢી રસોઈ રાંધી મૂંકતી ને, આરોગતો આધાર,
મારે બોળે બેસતો તે, દુર્યોધન કુમાર.

મુઠ્ઠે આશ હૂતી અતિ ઘણી, સાંભળો સંજય ! વાત,
 તે દાદો મુઠ્ઠે કોણ કેશે આરદીને માત.
 આવાં મંદિર ને માળિયાં, નવા ગોખ ને અવાસ,
 ચિત્રામણ કીધાં હેમનાં, માંહી ચૂઆ ચંદન વાસ.
 ઘોડલે ઘર દીપતાં, પડશાળ પોહોળા પાટ,
 સ્થાનક સુતનાં જૂજૂવાં, માંહે રત્નહિંદોળા ખાટ.
 પાર્શ્વયા પરવાળા તણા, માંહે હીરની દોર,
 ચાર પાઠએ ચ્યાર પૂતળા, તે ઉપર માંડણ મોર.
 તળાષ ત્રણ વામ ઉચી વિવિધ વિચિત્ર વિશેષ,
 ભલાં ગાલ મસૂરીયાં, ઉસીસે જડિત રેષ.
 તેણે પુત્ર મારો પોદતો, સાંભળો સુધી વાણ,
 આજ તે ઘર તજીને, થયું છે મશાણ.
 શત પુત્ર હૂતા પેટ માંહે, જાણે કલકલીને શાલ,
 આજ ઉતારી નાંખિયા, જેમ રુદ્રની નિર્માલ.
 એણે તપ અહો અવતરયાં, દુર્બળ દીન અનાથ,
 આજ અહો થયાં વાંઝીયાં, પૃથ્વી પડિયા હાથ.
 રાજ્ય રિદ્ધ મહાનિદ્ધ હૂતી, રથ અશ્વ ગજ ઘોડાર,
 દેવ જ્યારે કોપિયો ત્યારે, ન રહ્યું એક લગાર,
 રાજ્ય ગયું તો જાઓ પરૂં, ધન ગયું તો જાઓ દૂર,
 ધન ધણુએ આવશે, જેમ નદી કેરૂં પૂર.
 તે ગયાનું દુઃખ નથી, આવે ને વળી જાય,
 (પણ) કુંઝર જતે કાંઈ નહિ ઉગરયું રે, હોળી હેયા માંભ.

હવે સંજય મુઠ્ઠે લઈ જાઓ, જાંઠાં આમિદ્રહ અપાર,
 તે માહે લેષ જંપાવીએ રે, અહો નર ને નાર.
 આજ દુર્યોધન આરોગ્ય છે, કાલ કહેશે વાત,
 કહેશે દુર્યોધન પૃથ્વી પડ્યો, ત્યારે શું થશે ઉત્પાત.
 પાસેથી સંજય રડે, એક દુઃખ ને વિજ્ઞાપ,
 દીવ્ય ચક્ષુ મુઠ્ઠે શાને આપ્યાં ? પુણ્યપેં ધણું પાપ.
 વળી રુદન કરતાં પૂછિયું રે, ધૃતરાષ્ટ્ર રાજન,
 પછે સંજય શું થયું જવ, પડ્યો દુર્યોધન ?
 આધાર હતો એટલો તે, ગયો હળધર રામ,
 દોહલે કો આવ્યું નહીં, મારા પુત્ર કરે કામ.
 અરે સંજય ! બાપડા, એવી કો કહે વાત,
 હવે આપું વધામણી જો, જિત્યાની કહે ખ્યાત.

કડવું ૩૦ મું

સંજય પૂછા કરતાં રુદનજી, કોણ વ્યવસ્થા દુર્યોધનજી ?

હાળ

કોણ વ્યવસ્થા સુતને પડી, રાયોજી ધરે રોષ,
 નેત્ર દૈવે નીગમ્યાં તાં, દૈવને શો દોષ ?
 આજ મુજ જીવતાં પ્રથવી, કયમ કરે પાંડુકુમાર,
 જિતરડી અળગા કરૂં, નહીં આંખને આધાર.
 એ અમ આગળે અળશિયાં, આજ વાહાડું શીશ,
 કોણ માત્ર એ કીડલાં ? જો માથે શ્રી જમહીશ.

(અરે)સંજય ! પાંડુ જવ પૃથ્વી પડયો, ત્યારે કહ્યો મરતાં બોલ.
 અપત્ય મારા એકલા તું, પિતાને સમતોલ.
 સંજય અહ્યો નવ જાણતા રે, પાંડુ કેરા તંન,
 વીગત્ય કાંઈ ન જોતાં, જ્યમ પુત્ર દુર્યોધન.
 પૂછો કુંતા પાસે છે જો, વાધતા બોલે બોલ,
 એણે કાંઈ નવિ જાણિયું રે, રૂદે થયો નિટોલ.^૧
 એણે અહ્યારા અવગુણ ગ્રહ્યા, પણ ન ગ્રહ્યો ગુણ એક,
 કોણ મત્ય જ ઉપની જે, વાત પડી વિશેષ.
 ગુરુ બ્રાત સર્વ સંધારિયા, એવા કુળ અંગાર,
 એ ધર્મ અધર્મી કયમ થયો જે, વત્યાંબ્યો સંધાર.
 સંજય અહ્યો આવ્યા હશે રે, દેશ દેશના રાય,
 જોવાને જે આવિયા તે, અવટાણ્યા દલ માંહ.
 કોણ કર્મે અગાધ્ય કીધું, ધર્મે મૂક્યું આપ,
 અદાર અક્ષૌહીણી દળ આવટ્યું તે, છૂટશે કયેમ પાપ ?
 જો કુંઅર મારો કઠીણ હતો, પણ આવતો મુજ પાસ,
 પુત્રને હું પ્રીછવીને, અપાવતો અર્ધ રાજ.
 સંજય કહે આવ્યા હૂના, તેનો નહો કાંઈ વાંક,
 વાંક તારા કુંઅરનો તે તો આડો આંક.
 સંજય એ શ્ર બોલિયો રે, જણાવત મુજ વાત,
 અર્ધ વેહેંચી અપાવત જો, હતા અવગુણ સાત.

આગે ઘૂતશાળાએ સર્વ દારયું, વળી હારયા નાર,
 સેવક મુખ કહેવરાવ્યું જે, પરહરયા હથીઆર.
 ગાંગેવ ગુરૂએ ધણું વાર્યા, પણ કહ્યું ન કીધું ભૂર,
 પંચાલીનાં પાંગરણ કાઢ્યાં, સભા મધ્યે શર.
 ત્યારે વિદુર મુજ કને આવિયા, કહી માંડી વાત,
 અંતરગત આલોચિયું, અમ કીધું શત ઉત્પાત.
 ત્યારે દ્રૌપદી તેડી કરી, અને બેસારી ઉછંગ,
 વહુઅર મુજ કને આવિયાં, કુંઅર અબદ્ધ અસન.
 વર ત્રણ તેને મેં એ આપિયા, મન ગમતા જેહ,
 એ ધર્મની મત્ય કાંઠાં ગઈ જે, ઉપની મત્ય એહ.
 સંજય કહે રાય! સાંભળો, કેતાં કરશે રીસ,
 એનો અધર્મ તો કેા નહીં કહે, જેને માથે શ્રી જગદીશ.
 તારે કુંઅરે પાંચાલીનાં પાંગરણ કાઢ્યાં, કીધું તાં દુષ્ટ કર્મ,
 મસ્તક પાપે ધડ રહ્યાં મેં, જોયું સભા રહી મર્મ.
 ગાંગેવ, ગુરૂ તે સભાએ બેઠા, મન નાણી^૧ મેહેર,
 જ્યારે જેહનો દાર પડ્યો, ત્યારે તેણે વાળ્યું વેર.
 ભીમને તો સુખ હવું જો, નવ્વાંછુ માર્યા તંન,
 વેળા માઠી પડ્યા માટે જોયું દુર્યોધન.
 પછે દુર્યોધને શું કરયું, કોહોની સંજય! તેહ,
 કે યુદ્ધ કરયું કે પ્રાણ ગયો, કે રહી છે દેહ.

કડવું ૩૨ મું—રાગ ગોડી.

નિર્ભય થકો જિયો તે વીર, ગ્રહી ગદા જિભો રણધીર,
 ધાતી^૧ દુર્યોધન મન હામ, વૃકોદર છંડાવ્યો હામ.
 સખળ બળભેર કરે રે પ્રહાર, જાણ્યું પ્રાણ ગયા આ વાર,
 ત્રાહે ત્રાહે હવે શં થશે, જો પૂઠે બીજી મૂકશે.
 ભાગી ગત જો પામ્યો ભીમ, સ્વેદ વળે તન ટાઢું હિમ,
 અડવડતો તાં લે ઓલવા, લાગ ન પામ્યો નાશી જવા.
 દુર્યોધનનો દેખી સંગ્રામ, સુભટ તણાં મન ન રહે હામ.
 જાંઠાં દુર્યોધન મૂકે રણ, કોપે થરથર ધૂજે રણર.
 નીલવટ ભ્રમર ચઢાવી કાળ, જાણે પુરૂષે આંખો વ્યાલ,
 કહે સંજય સાંભળ રે રામ! એવો કુંઅર દીસે દગ માંઘ.
 યુદ્ધ કરતાં વસમી વાત, દુર્યોધન દેખાડે હાથ,
 ગજ આડે આવે અતરે, હાથ હડસેલી અલગા કરે.
 કાંન તણા સાહે પાપડા, મારે ગદા જાણે અડવડા,
 હથ તણો^૩ કેશવાળી ગ્રહી, અવળી સવળી નાંખે કંઠી.
 નાંખે રથ ઝાલી જીકરા, આક તુલ પેર જાણે પરા^૪,
 સંજય કહે મેં વાણી વદી, શોણીતની એક ચાલી નદી.
 ગજ રથ અશ્વ તણાયા બહુ, સુભટ તણી સંખ્યા નવિ લહું,
 ઘોડે ચઢ્યા શુડયા અસવાર, પાલા તણો ન લાભે પાર.
 નાવ તણી પેરે રથ ફરે, કો હવે પામે વળગી કિતરે,
 કો વેહેતે પૂર તણાઈ ગયા, કો કાદવમાં ખૂંચી રથા.

ઘડ પાખે મસ્તક રડવડ્યાં, જાણે શોણીતમાં તરે તુંખડાં.
 દેશ દેશના આવ્યા રાય, તે સહુ અવટાંણા દળ માંભ.
 અગિયાર અક્ષૌહીણી કટક જ હતું, તે તારા કુંઝરને પરા વર્તનું
 તેમાં કોની ન લાધી ખોજ^૧, કટક પડ્યું ત્યાં ફેજેફેજ.
 ગદા ખડગ ને તોમર પ્રમાણ, ચાપ ચઢાવી મૂકે બાણ,
 પેહેરયાં જીવરખી^૨ જણ શાલ, બાથા બીડયા રે બૂપાલ.
 નાના વિધનાં અંગ હથીયાર, પેહેરયાં સેન્યા તાં અતિસાર,
 એવા ધરણી ઢળિયા વીર, જેનાં પર્વતપ્રાય શરીર.
 મૂછ તણા વાંકા આંકડા, અશ્વ અનુપમ ઉપર ચઢતા,
 એવા ધરણી ઢળિયા વીર, જેનાં પર્વતપ્રાય શરીર.
 અતિ ઉંઝા છે તેના તુરી, પાખર સહિત પઢ્યાંજી જ ધરી,
 શીર લગામ ત્યાં સોના તણાં^૩, મધ્યમ ચિત્રાંમણ લખિયાં ધણાં.
 રત્નજડિત તે ત્યાં ચોકડાં, કુંકુમરોળ કીધાં પૂછડાં,
 ચરણ ચ્યાર ભોંયે નવિ ધરે, કે જાણે અંતરીક્ષથી ઉતરે.
 તે ઉપર કેવા અસવાર, સાંભળજો તેના શ્રંગાર,
 વાંચ શીર બાંધ્યા શીરબંધ, નીલવટ જાણે શોભે ચંદ્ર.
 ગળસ્થળ ભરીયા તંબોલ, અણુ અધર તે રાતા ચોળ,
 વાંચ અંગ ધરયાં આબ્રણ, અગમગતાં જાણે રવિ કીરણ.
 અંગ આલેપન કીધાં ધણાં, ચૂઆ ચંદન ઉપર છાંટણાં.
 કહી પટા બીડ્યાં બૂપાળ, શર તેણે પેહેરયા સુરવાલ,

૧ તપાસ, શોધ. ૨ જીવનું રક્ષણ કરનારે ગખતર. ૩ લગામને નાન્યેતર
 ભતિમાં ગણી છે. ૪ સુંદર, દેખાવડા.

નીલ પીત કરતી જરી કેર, મધ્ય ચિત્રામણુ લખિયા મોર.
 વાર પાને ધરી મોજડી, જાણે આગે હુતી જડી,
 એવા ધરણી ઢાળિયા વીર, જેનાં પર્વતપ્રાય શરીર,
 જે જેવા આવ્યા રણસંગ્રામ, મંદિરનાં મૂકીને કામ,
 અદ્ય જીવ અવગ્રાણુ કહ્યો, ગંધ્યઅડેડો (૧) લાધ્યો નહીં.
 કેની સ્ત્રીને વિરહ હતો, સ્વામીજી દૃષ્ટે આવતો,
 રંગે રમથાં ભોગવિલાસ, અંતરગત એમ કરતી આશ.
 કેની જનની^૨ જોતી વાટ, પુત્ર તણા ધરતી ઉચાટ.
 ક્યહીએ આવશે મારો તન, પેરપેરનાં પ્રીસૂં ભોજન.
 કહ્યોની ભગિની દેતી આશીશ, ખાંધવ જીવજો કોડ વરિસ,
 વીરનાં વિધન ખળાને જજો, ખાંધવ મારા ઘેર આવજો.
 કેહીને ગુરૂ ને કેહીને ભ્રાત, એમ કરતો સધજો સાથ,
 કેની સ્ત્રી કરતી ઉચાટ, અંતરગત એમ જોતી વાટ.
 કેની માતા થઈ વાંઝણી, પુત્ર આવ્યાની આરત ધણી,
 કેહીની ભગિનીને એકજ વીર, નયણે તે તો ઢાળે નીર.
 કેહીની અંધવની ત્રુટી ખેલ, તે મુખથી નિશાસો મેલ,
 તેહ તણે નીશાસે રાય, નીલું^૩ હોય તે સુકું થાય.
 કેહીને એક હુતો યજમાન, તેને તાં પડ્યાં વિશાન.
 એમ આશાભંગ થયા બાપડા, જોતાં વાટ રહ્યા જીવડા,
 સૈન્યા માંહે વત્યો સંધાર, તે સર્વ રાજાને બાર.
 અન્યો અન્યે મળિયા વીર, ધનુવિદ્યા જે જાણે ધીર,
 વળી સંજય કિહિ છી સાર, સાંભળ રાજા તે નિરધાર.

કડવું ૩૨ મું

કહે દુર્યોધન સાંભળ ભીમ ! કાં થઈ બેઠો ટાઢો હિમ ?
 શું ના તું થાતો સાવધાન ? એક મુહૂર્ત તાં છે દિનમાન.
 છૂટક યુદ્ધ અત્નો નહીં કરું, કુંડે ઊતરીએ તો ખરું,
 શરે શર સેન્યા માંહી બેઠે, જેકા જેને મારી શકે.
 એણી પેરે અપત્ય સંગ્રામ, નાશે તેનો ફેડે ઠામ,
 જે કલ ખાધને ભોમે પડે, તેનો પુત્ર જે તેને અડે.
 (તો) આપણે હદ કીધી ખરી, જે લીહ^૧ લોપી ગય નીસરી,
 તેનાં આયુદ્ધ લેજો હરી, દુર્યોધને વાણી બચરી.
 તે વળા ન રહે નગર જ માંહ્ય, એવી પ્રતિજ્ઞા કીધી રાય,
 પછે યુદ્ધ પ્રમાણુ જ કરી, મધ્ય ઉભા ગદા કર ધરી.
 સંજય કહે રાય ! સૂણ ચિત્ત ધરી, એવી આકૃત્ય^૨ યુદ્ધની કરી,
 જેમ જળકૂડા માંહે શશિગ્નિ, ત્યમ કુંડે નાંખ્યા સ્તંભ.
 અળ યૂથ રહ્યું જેમ ફરી, તે મધ્યે બેઠો કેશરી,
 શર સકળ માંહે એમ શોભતા, કરે માર તે મહા મલપતા.
 ઉપાડીને મૂકે ધાય, વાંકો વીસમો કેા નવિ થાય,
 બાંધીને આપ્યું શરીર, એમ દુઃખ માંહી પડિયા વીર.
 ભીમસેન જે મૂકે ધાય, તેણે દુર્યોધનને નહીં પ્રભાય,
 જાણે પર્વત ઉપર પડી, પાછી ગદા આવે બિથડી.
 વળતી મારે તે દુર્યોધન, ભીમનું થરથર ધૂંજે તન,
 ગયું હબકે સર્વ લોહી ને માંસ, જીવતો પડ્યો હૂં યમને પાશ.

શત્રુ તણી મન વસમી વાટ, ભાંજી ભૂકો કીધાં હાડ,
પાંકુ તણા જે ન્યાર કુમાર, દૂર રહ્યા એમ કરે વિચાર.

કહો રે કૃષ્ણ ! સ્વામી શં થશે, ભીમડો મરશે કે જીવશે,
ના રે બાપ ! કલ્યાણ જ હશે, જેના કુળમાં ધર્મ જ થશે.

કહે સદેવ નકુળ એમ વાણ, સાંભળીએ હો સારંગપાણ !
જો કે હોય તેને કૂટી મારીએ, એ યુદ્ધ અહોથી નિરતારીએ.

ત્યારે કોપ કરીને બોલ્યા ધર્મ, મૂઢો ! કાંઈ ન જાણે મર્મ,
અરણ્યવ^૧ જીતરિયા બહુ નીર, આછે જળ ક્યેમ ખૂડો શરીર.

બોલ્યા બોલ તે ક્યેમ મૂકીએ ? ધટતારત સમ કિમ ચૂકીએ,
જો સત્ય મૂકી અસત્ય ચાલીએ, તો બાર વરસ વન કિમ ગાળીએ.

સત્યે તથે રવિ શશી ભાણ, સત્ય સૃષ્ટિ તણું મંડાણ,
સત્યે કરીને મારૂત વાય, સત્યે કરી પ્રસવતી ગાય.

સત્યે કરી સઘળું આચાર, રહી પૃથ્વી સત્ય આધાર.
એવો બોલ કહી ચૂક્યા લહો, સત્યે સમુદ્ર મર્યાદા રહ્યો.

તેમાં સંદેહ નહોં રે બાત ! જગ રેલીને કરે ઉત્પાત,
જ્યારે અરણ્યવ મન આદરે, સઘળી પૃથ્વી જળમય કરે.

સત્યે રાખી રહ્યા શરીર માનુભાવ એવા ગંભીર,
તારે એવડી શી છે પડી ? જે બારે વચન કહો મુખ ચઢી.

આગે દૂહવાણા હરિ મન, એક વચન માટે અર્જુન,
સહેજે સેવા કરતાં કહ્યું, તે માટે ધણું દુઃખ નર વહ્યું.

વચન વિવેક આપણુ રડવડયા, સગાં સહોદર કેહોના નવહવા,
 તે કિમ્ વીસરી ગયું હો વીર ! તરસ્યાં ડીપું ન પાપું નીર.
 વન વીગૂત્યા પાંચે જણા, કર્મભોગ ભોગવ્યા આપણા,
 (નહોં તો) નકુત્ર મશાણી, જોષી તહો, વ્યંડળ અર્જુન વાડવ અહો.
 ભીમસેન રાંધણા રખવાસ, જે વિમુખ થયા ગોપાળ,
 નારાને નુતા^૧ લાગ્યાં રવિકીરણ, તેના કંટક વિધ્યા ચરણ.
 જેને દાસીની ગણના નહોં, તે દીધે વત્તે ઓશીયાળા થઇ,
 આપણુ સુખેદુઃખે રહ્યા (પણ) ચીનતાના દિન દોહિતે ગયા.
 સુખ ન પામી એ સુદરી, આપણે ઘેરે આવી નહિ ઠરી.
 હરિની રીસ ત્યારે ઊતરી, ઇંદ્રસદન જઈ સ્તવિયા હરિ.
 અતિ નાવિ કીજે અભિમાન, સર્વ કર્તા છે શ્રી ભગવાન,
 આતાં જે રવામી સન્મુખ હશે, તો ખોત આપણો ઉપર થશે.
 ભીષ્મ યોદ્ધ ને ગુરુદેવ, કર્ણ કૃપાચાર્ય અવસ્યમેવ,
 મામો શત્રુ ને ભગદત્તરાય, આહુલીક બહુ યોદ્ધ કહેવાય.
 તે સત્રજાને! રૂદર્પ જ હણ્યો, છાશ તણો એ છે આક્રો,
 હઠિયો ભીમ થઇ હાંકશે, ત્યારે નીધણીઆઓ નાશી જશે.

કડવું ૩૩ મું-રાગ સામેરી

વકરતાં વીર વાધિયો રે, વૃકોદર તેણી વાર,
ગદા દળ મધ્યે ફેરવીને, ગાજતો અતિ સાર.
પછે મૂક્યું મોકલું, બાંધી આપ્યું તન,
પછે છૂટક માંડિયું રે, સાંભળો રાજન !

આકર્ષી બળ આપણું ને, ચાલિયો રણધીર,
સૈન્યા અંગ ઉડાડીને, શ્રયણ કીધું શરીર.

માહોમાહે બહુ આફળે ને, સુખટ મેહેલે ધાય,
ગદા વાજે, અરથ^૧ લાજે, તોએ દુઃખ ન થાય.

આમીષ^૨ કટકા અંગથી, શોણીતની વહે ધાર,
પાછી પાંદાંતી નવિ કરે, એવા સુખટ મૂંગાર.

(પછે) મૃત્યુ પોતાના મનમાં નહોં, શરને મન જેમ તૃણ,
નાશીકા ઉપર વહે રક્તધારા પલાશ^૩ જેવું વર્ણ.

મર્યાદા માને નહોં, ચાલંભે બળ આપ,
એક તાં કરે ગ્રહી ગદા, બીજે ભરતા થાપ.

અભિમાન આપણા અંગનું, કો ન મૂકે મામ,
ભોમ્ય ગ્રહી છાંડે નહી રે, ધણું કરે જો પ્રાણ.

રહ્યાં દળ પાછળ તરવરી, જૂએ સુખટ સંગ્રામ,
તુંગો તુંગાં ત્યાંહાં પડ્યાં, તલ મૂકવા નહોં ઠામ.

અન્યો અન્ય ગદા આથડે, ઉડી રહ્યા અંગાર,
છેદ તાં ધણું ઉધ્રકયો, કોણ આવિયો આ વાર.

આગે વૃત્રાસુર ધણું વળગિયો, તેવી વિશ્વ જાણે વાત,
 તે થકું આ અધિકુ જાણે, હોય છે ઉત્પાત.
 શિર શત્રુ મારે છે ધણા, કોણ આવ્યો આજ ?
 અંતરીક્ષ આવી નીહાળિયું, રાખવાને રાજ.
 જૂએ તો તાં યુદ્ધ કરે છે, દુર્યોધન ને બીમ,
 આણી વાર જો ઉગર્યો તો થયું ટાકું હિમ.
 ઈંદ્રની તાંહાં અપ્સરા, કરે વૃષ્ટિ અપાર,
 દેવાંમના અંતરીક્ષ રહી તે, ગ્રહીને વરમાળ.
 પછે જીવ ઉપર આદરયું, મોકળું મૂક્યું મન,
 બીમને પાસે રહ્યા જે, પોતાના ભડ જન.
 બીમને પાસે રહ્યા જે, જોવાને સંત્રામ,
 ઓ ઝટ આવે ગદાને, દશ વીશ પડતા હામ.
 આપોપે નાહાશી ગયા, ઉભા ન રહે કોય,
 હાથીઓ તાં વઢે તારે, ઝાડનો ક્ષય હોય.
 મહામત્ત જ્યારે આફળે, તારે વીર કશાં વખાણુ,
 મસાની પેરે આપણા, નીકળી જાશે પ્રાણુ.
 ઉગર્યા નહીં જાણીએ તો, કોણુ લેશે સિધ્ધ,
 અનર્ગલ ધન આપણને તે, ભોગવશે કોણુ રિક્ક.
 આ રહ્યા સુખ શું પામીશું, ચાલો જમ્મએ ઘેર,
 એક કહે આંહાં અસંભવ, અભિનવી દીશે પેર.
 જે જાઓ તે જાઓ પરા, ઉપજે એક મન,
 આંહાં મૂએ કોઈ અવગત નહીં, કુરુક્ષેત્ર મહા પાવન.

સાનિધ્ય છે શ્રી કૃષ્ણજી, બ્રહ્માંડ કોડનો નાથ,
એવું તાં મન વિચારીને, જવા દીધો સાથ.

કડવું ૩૩ મું

સંજય વાણી ઉચરે, રાય ! તું અવિધાર,
પછે એહેવા વહૂટયા, જાણે પર્વત-ધાર.
અપશુકન દળ આપણે, પાપાણની હોય વૃષ્ટય,
કશ્યપ—સુત^૧ જાંખો થયો, દાખિયું અરિષ્ટ.
દિવસ તાં વિપરીત દીસે, વિકટ માણત વાય,
સૈન્યાપતિના શીશ ઉપર, અધ્ર પક્ષી જાય.
અપશુકન માને નહોં, સાધે નહોં કો ધીજ,
પ્રહાર પૂરણ અંગ કાંઠા, ચઢાવીને ખીજ.
ચાલતાં અંગ આપણે, ચાળા કરતા બહુ,
સંજય કહે તેના અંગ ચાલવાની, વાત કેહી પેરે કહું.
ગત ત્યાં અહલુત કરે છે, ભીમ દુર્યોધન,
જાણે આગે સાધિયાં રે, ચોરાશી આસન.
પછે તાહારે દીકરે, ભીમને કીધો પ્રહાર,
પવન કેરા પુત્રને, ચાલી શોણીત કેરી ધાર.
પછે મારી ફેરવી, ભીમ રહ્યો એક જ મેર,
દુર્યોધન દુઃખ પામિયો જો, વાગી ત્યાં બળભેર.
ભલા થોદ વખાણીએ જો, ઘૈર્ય રહેતા હાર,
સુભટનો સંગ્રામ જોતા, ધણા માને હાર.

કેનાં ધનુષ કરમાંથી પડ્યાં, કેનાં પડિયાં બાણ,
 કેનાં મુખ ત્યાં ફેફસાં વળી, કેના દળિયા પ્રાણ.
 કેને શુધ નહીં શરીરની, કેને થાય ચિત્તભ્રમ,
 કે રથંભની પેરે સ્થિર રહ્યા, દેખતાં પરાક્રમ.
 કેને ગત નહીં એટલી જો, ચરણ ચક્રાવી જાય,
 જ્ઞાન મનમાં અતિ ઘણું પણ, વાણી મુખ ન બોલાય.
 જાણે કોણે કામણ કીધું, તહો સાંભળોને રાય !
 સંજય કહે એવું આશ્ચર્ય, દીશે છે દળ માંહ.
 કેનાં ધન સાંચ્યાં રહ્યાં, કેનાં રહ્યાં આબ્રણ,
 કેના વહાલીના વિજેગ રહ્યા, ઓચિતાં આવ્યાં મર્ણ.
 સંજય કહે હું શું કરૂં રે, ગત નહી મૂજ આપ,
 યુદ્ધ થકી મૂઆ વિસરચા રે, વાચા અંધન પાપ.
 કહ્યા વિના છૂટું નહીં, વળી વળી પૂછે રાય,
 કોમળ કાયા કુંઅરની ને, પ્રહાર કયેમ ખમાય ?
 તડકા છાંહીઆની વીગત ન જાણતો મૂજ તન,
 ગાંધારી કહે (મૂજને) કુંઅર વિના, ન લાવતું ભોજન.
 તે તાં રણ માંહ એકલો, કોમળ તેનું શરીર,
 ભૂખ તરસ તે કયેમ ખમશે ? કોણ પાશે નીર ?
 અંતરપૂછણ એટલો, જ્ઞાત પુત્ર મધ્યે કુમાર,
 ધરતી વહેર દેતી નથી, અહો પેસતા નર નાર.
 અહાંડ ત્રી પડતું નથી શ્યે ? દળત સધળું પાપ,
 આપણને અવતાર નોહે તો, ગળે કીજે કાપ.

દાવાનલ આવે ધીકતો જો, કાંઈએક હોયે કામ,
 રુદ્ર ત્યાં કરતો નથી રે, સૃષ્ટિ કરેા હામ.
 સમુદ્ર રથે નથી લોપતો રે, મર્યાદાનું ઉમાણ ?
 ત્યારે જળમય પૃથ્વી કરે, જળમય આવે ઉધાન.
 પર્વત પ્રોઢા દીશે છે જોનાં, શ્વિખર ગગન સમાન,
 શ્વા માટે સૂતા નથી રે, પડતાં લેતા પ્રાણ ?
 સૃષ્ટિકર્તા રથે નથી રહેતાં ? સંવરતો નથી સૃષ્ટય ?
 આકાશમાંથી નથી આવતી, પાષાણુ કેરી વૃષ્ટય.
 શ્વા માટે તાં નથી હોતો, જગ માંહી પ્રલે કાળ ?
 શ્વા માટે જાતા નથી રે, દશે તાં દિગ્પાલ.
 શેષ ત્યાં રથે નથી મૂકતો, આપણા અંગનું ધીર ?
 સૂખ સધગાં સોહેલાં આ, સહ્યં ન જાયે શરીર.
 આલોટતી આક્રંદ કરતી, ધરતી મન ઉચાટ,
 શ્વા માટે વળતો નથી રે ? શ્વા માટે નીરદાટ ?
 સંજય વાણી ઉચરે, સાંભળ સાચું રાય !
 કેહેતાં ક્રોધ કરેા નહોં તો, ઘટારત કહું ન્યાય.
 તારે રાયે શું સુત જિતે, તું શું કરે વિલાપ ?
 દૂપણુ કેાને દીજે નહોં, શું કરેા મિથ્યા વાત ?
 તારી આશીષે નહોં જિતે, વાંછે નોહે કલ્યાણ,
 લખ્યો લેખ મટે નહોં જો, હોય વૃદ્ધિ ને હાણ.
 સંભારેા શ્રી નાથને જો, પુરુષોત્તમ પરિબ્રહ્મ,
 કેડે તહેા જાણુશો ન્યારે, પ્રકટ થાશે ધર્મ.

કડવું ૩૫ મું-રાગ સામેરી

પુત્ર વેઠથી પ્રીછવીને, પ્રશ્નસ્થાં નર—નાર,
 વળી આક્રંદ માંડિયુંઃ મારો દુર્યોધન કુમાર.
 વહાલાના વિરહ માટે, મારા નથી જતા પ્રાણ,
 હવે મન કયેમ વાળીએ રે? કહો સંજય! વાણ.
 તેનું દુઃખ કિમ્ ન હોયે, પોતાની ત્યાં માત,
 આપે સુખ દુઃખ વેહીને, પુત્ર પોખ્યા હાથ.
 સાચાં જૂઠાં અહ્ કર્યાં, જૂઠાં બોલ્યાં આજ,
 નાવૃ આવી લોકની, મારો નથી એવો આજ.
 માતને કયેમ વિસરે, દશ માસ વેઠ્યું દુઃખ,
 ઉદરમાંથી ઉપન્યા પૂઠે, અનેક દીધાં સુખ.
 સંજય વાણી ઉચરે, ગાલવ ગુરુને તન,
 શા માટે આંસુપાત આણો, હજી આરોગ્ય દુર્યોધન.
 ઘડી માંહે ઘડી પીઆરી છે, તહો સાંભળોની રાય,
 કાણુ જિતે છે કાણુ હારશે? તે કળ્યું તાં નવિ જાય.
 જાણું છું જિતી રહ્યા રે, પાંડવ આગળ પુત્ર,
 હાથે તાંહાં હઠ કરીને, ભાંજ્યું તાં ધરસૂત્ર.
 મારા માયા બહરો કો, પાછી ન કરે પૂંદ,
 છો છો મારો છોકરો પણ, બલી બેઠી મૂઠ.
 બીમ ભડતાં લડ્યડ્યો, અને ખાધી તાં હાર,
 રતંભની પેરે સ્થિર રહ્યો, ઉપર પડિયો પ્રહાર.

સ્મરણ કરે શ્રી નાથજીનું જીવન જગદાધાર,
 દુર્યોધનના પ્રહાર થકી, હરિ આણી વાર ઢિગાર.
 મુહને ગત નથી ગોવિંદજી ! મુહને રાખીએ રણછોડ !
 કાળા ગિાહત્રા તાહરા, પરિશ્રમ પ્રાણ મ છોડ.
 ભક્તને જ્યારે દુઃખ પડે ત્યારે, વેગે ચઢોજી વહાર,
 પ્રદક્ષા પુત્ર તે દૈત્યનો, તેને કોપ્યો અસુર કુમાર.
 હિરણ્યકશ્યપે છેદવાને, ખડગ કાઢ્યું ખેત,
 ત્યારે સ્તંભમાં સ્થાનક કરીને, ઢિગાર્યો અવશ્યમેવ.
 ગજ વિષે શું જ્ઞાન હતું, મૂકાવ્યો પ્રાદપાશ,
 અહો બ્રાત જ તાહરા, અહને જીવાડો અવિનાશ.
 ભક્તને જ્યારે દુઃખ પડે ત્યારે, આવીએ અવિનાશ !
 અરણુવ માંહે બૂડતાં, કેશવ ! રાખો પાસ.
 મૂઆ પૂઠે શં પ્રકટ થાશે ? સમે પ્રકટો સ્વામ !
 તાહરા ભક્તને રાખીએ, દોહલી વેળા કામ.
 અંતરજામી અનંતજી, ઘટ ઘટ માંહે વાસ,
 ભીમ મારી સ્તુતિ કરે છે, પડ્યો છે દુઃખ પાસ.
 પૂડળ જઘને ઓલવે, કરે સ્વામી સાન,
 જંઘ પોતાની ચામડી, ભીમ તહો ચાઓ સાવધાન.
 ભીમ મન માંહે સમજ્યો, ને સમજ્યો દુર્યોધન,
 શા માટે તહો બેદ કહો છો ? પ્રભુ જગજીવન !
 શા માટે તહો સાન કરો છો ? સ્વામી શ્રી મહારાજ ?
 અનાથનો તું નાથ કહાવે, મુહને કાણુ વેળા આજ ?

પ્રાછવનારો પ્રીછવી ગયો, જોધને ભડ લાગ,
 ગદા મારી ફેરવી, જાંધનો અર્ધ ભાગ.
 જાણ્યું અંગથી અળગો કરું, વળગશે તે વીર,
 અડવડતો અવની પડ્યો, ને નેત્રે ધારા નીર.
 ઉપર કર્મ અધોર કીધું, વળી મૂકતો માર,
 હો હો કરીને હાથ સાલ્યા, પ્રભુ જગદાધાર.

કડવું ૩૬ મું-રાગ વેરાડી

કહે રે પડ્યો દુર્યોધન, સાંભળાએ હો જગજીવન !
 અખિલ ભુવન તારે આધાર, તું નિરંજન ને નિરાકાર.
 તુહને સત્ય સ્વરૂપ વેદ જિયરે, તો તું કાં અસત્યને અનુસરે,
 મેં તો જીવી જાણ્યું મરી, પામ્યો ચરણકમળ શ્રીહરિ.
 અઘટતું કીધું અવિનાશ, દુર્યોધન બોલ્યો વિશ્વાસ.
 (ત્યારે) બીમસેન બોલ્યો રવ ચઢ્યો, તું તો તારે પાંચે પડ્યો.
 સ્વામીનો શું કહાડે વાંક ? તારા કર્મનો આડો આંક,
 જ્યારે તેં ચીર કાઢ્યાં સતી, જાણ્યું માથે મૃત્યુ જ નથી.
 એમ જાણ્યું તેં દુર્યોધન, જિતી બેઠો ત્રણ ભુવન,
 ક્યાં શકુની ? ક્યાં દુશાસન ? ક્યાં બીજમ સરખા ભડ જન ?
 ક્યાં તારા બળાયા રાજન ? તે સહુ ચાલ્યા યમસદન,
 ક્યાં દ્રોણ ? ક્યાં કૃપા ઋષિ વળી ? જેને અસ્ત્ર વિદ્યા સહુથી આગળા.
 સધળા દિવસ સરખા નવિ જાય, ફરતી ફરતી આવે છે છાંય,
 ત્યારે દુર્યોધન બોલ્યો વીનતિ, હલ્યા ! તું અજરામર નથી.

તારા વડા વઢેયાં કયાં ગયા ? સ્થાનક સ્થિર કરી કેા નવિ રહ્યા.
 એ તો આવે ચાલ્યો ચાલ, કેા આજ કેા મરશે કાલ,
 એ શૂં મિહિલૂં છો છો આજ, મેં તો લાલૂં એ કીધું રાજ.
 વાર યુગ માંહે રાખી ખ્યાત, જાણે તારૂં તન કે મારા હાથ,
 કૃષ્ણે કપટ કરાવ્યું ભૂર ! નહીં તો મુજ આગળ તું કીયો શર ?
 શૂં આપ વખાણે અવની પડ્યો ? જેમ પંખીપતિ આગળ કાગડો.
 પડ્યો પોકારે એમ સાદ, બીમસેને કીધો સિહનાદ,
 વાળે પંચ શબ્દ સંવાદ, ગાળે વ્યોમ ધ્રુવે તેણે નાદ.
 જિત્યાનાં વાળે જંગીર, જેવા આવ્યા મોટા વીર,
 પડ્યો દેખી દુર્યોધન, મોટો મહીપતિ કરે રૂદન.
 કેાણુ રાજ ? કેાણુ વૈભવ હતો ? દુર્યોધન મહીમંડળ છતો,
 મોટો રાજ પામ્યો મરણુ, ત્રાહિ ત્રાહિ પ્રભુ અશરણુ શરણુ.
 પડ્યો દેખી દુર્યોધન, રાય યુધિષ્ઠિર કરે રૂદન,
 મારા વહતા રડવડતા વીર ! હવે તાં કેાણુ પાશે નીર ?
 જેના મૂક્યા લીજે ખંડ, તેહની હાથે સ્ત્રી કીધી રંડ,
 હાથ ધસે (રાય) રૂદન કરે, એવા કુટુંબનિહંદન નવિ અવતરે.
 હૂં અવતરિયો કુળ અંગાર, એમ કહી નાંખ્યાં હથીઆર,
 સાંભળજે સહુકો વીનતી, મારે રાજ્ય તણો ખપ નથી.
 નાનડીયા વયે લધુ વીર, એને અભિલાખા રહી શરીર,
 પોહોતી અવધ જાળી વન માંહ અરાધૂં જઈ વૈકુંઠરાય.
 અનેક ઉપાય કરૂં રે આપ, દમ્ભ દેહ તો છૂટૂં પાપ,
 એણી પેરિ બોલ્યા યાદવવીર, રાજ ! તું મહારાની ધીર.

એ શૂં માંડી બેઠો આજ ? તુજ પાપે કોણ કરશે રાજ ?
જેઠ બ્રાત હોય આરોગ્ય, લઘુ બ્રાત નહીં રાજને યોગ્ય.

(સ્વામી) રાજ કરશે ભીમ ઉભો રહ્યો, અમથી જે બીકરો થયો,
એક થયા એ બાંધવ ચ્યાર, અમને તાં નવિ પૂછે વિચાર.

મેં તો નામ ધરાવ્યું ધર્મ, શૂં કીધું મોટું સત્કર્મ.
ગયા વન રહ્યા વર્ષ બાર, પૂર્વે પાછા આવ્યા દાર,
શૂં પોષ્યો મેં કુટુંબ પરિવાર ? જે રાજ તણો આવ્યો અધિકાર.
શત્રુ કાર કીધો શૂં બ્રહ્મ બોગ્ય, જે થઇ બેઠો રાજ જ યોગ્ય,

શૂં સ્થાપો છો શ્રી મહારાજ ! નહીં કીજે ગોઝારૂં રાજ.
શૂં સંતોખ્યા અકળ સ્વરૂપ, રાજ સમાન થયો જે ભૂપ,
મૂહને રાજ જે આવી મળ્યા, તેમાં કે પાછા નવિ વળ્યા.
સાંભળીએ સ્વામી શ્રી હરિ ! ધણાં તણી સ્ત્રી વિધવા કરી,

તે શૂં નહીં લાગે રે પાપ, મન વિમાસી બોલો આપ.
સંજય કેહિ સાંભલીએ રે રાય, કૃષ્ણદેવ વળી કહે ઉપાય,



કડવાં ૩૯-રાગ વિરાડી

વળતા કૃષ્ણ એણી પેરિ કહે: તું કહે તે ઘટારત છેય,
 સત્ય સત્ય તે કહું હો રાય ! તે કહ્યું તે રમૃતિનો ન્યાય.
 તે કહ્યું તે ધર્માધર્મ, દુષ્ટ દુર્ગતિ દુર્યોધન,
 દ્યુત રમાડી કહાડયા વન, તે સંભારોની રાજન !
 એણે પાંગરણ કાઢયા પ્રેમદા, એ અટક્યો આવે છે સદા,
 આણી વાર એણે તાંણિયું, આવડું થાતું નવિ જાણિયું.
 મૂજ જોતાં કોનો નથી વાંક, ભાવી ન દળે આડો આંક,
 પણ ક્ષત્રીનો એહ જ ધર્મ, યુદ્ધ કરતાં નહીં અધર્મ.
 અંતર દેવે કરાણા કરી, વળી રાજગૃહે માયા ધરી,
 તે અંતર્યામી છે શ્રી હરિ, તે ક્યેમ વહી જવા દે તરી.
 ઉઠાડી કરી વચન વિવેક, પછી રહ્યું દલ અક્ષૌણી એક,
 શંખનાદ કર્યો શ્રી હરિ, રણ પાછું શોધાવ્યું વળી.
 જોઈ જે કો જીવતા રહ્યા, આવી મેન્યા માંહે છતા થયા,
 કહે સંજય દિનકર વહી ગયો, કિચિત્ માત્ર તે નવિ રહ્યો.
 સાંજ થઇને સહુકો વળ્યા, આપાપણે સ્થાનકે મળ્યા,
 શત્રુ વિદારી સુખિયા થયા. નિરભે થઇને ભડતાં રહ્યા.
 રાય ઘૂતરાણે પૂછિયું, સુત મારાને શું શું થયું ?
 ભીમસેન જે મૂકી ગદા, તેણે દુર્યોધનને થર્ન આપદા.
 પૃથ્વી પડિયો તતક્ષણ વીર, પાસે નહી કો પાવા નીર,
 અગિયાર અક્ષૌણી યોદ્ધ જ હતા, તે માંહે ત્રણ રહ્યા જીવતા.

એક કૃતબ્રહ્મા યોદ્ધ જ રહ્યો, તે પાંડવની પાસે ગયો,
રહ્યો રહ્યો કૃપાચાર્ય મૂન, રાય પડ્યો જવ સૂણી કર્ણ.

અશ્વસ્થામા તેહ સુગ્રણ, તે જમ મળિયો અવસ્થાન,
એહની વર્તે મોટા થયા, અવસાને^૧ અળગા થઈ રહ્યા.

મધ્ય રાત ખરી જવ થઇ, ચડી ચૂપ કે બોલે નહીં,
આવી રાયના આંખ્યા ચરણ, બડક્યો ત્યારે દુર્યોધન.

શનૈઃ શનૈઃ થઈ બોલાવિયો, હું અશ્વસ્થામા આવિયો,
અશ્વસ્થામા મારો વીર, તરસ્યો હું મૂને પાય નીર ?

સાંભળ અશ્વસ્થામા ! વાણુ, મારા તો નથી જતા પ્રાણુ,
એવો બાઈ રયો ઉપાય, જે પ્રાણુ અહારા સૂખે જાય.

એથી અદકું શું અનૂસરું, જે જાત અહારી આડે ધરું,
જે પ્રાણુ તહારા સુખે જાય તેવું કહો દુર્યોધન રાય !

સાંભળ તજ આગળ સત્ય બણું, પાંડવનું દુઃખ લાગે ધણું,
ભીમસેને જે કહ્યાં બોલડા, તે રુદે માંદી થે રહ્યા કોયલા.

એણે એઠાં દીધાં ધણાં, શું કીજે જે કૃત આપણાં,
શું કીજે જે કાળે ગ્રસ્યા ? નહીં તો મૂજ આગળ એ કસ્યા ?

એકો છત્રે કરશે રાજ, તે માટે મન મોટી દાઝ,
સાંભળ અશ્વસ્થામા ! વાણુ તે માટે નથી જતા પ્રાણુ.

પાયું જળ ને મૂક્યું પાણુ, અશ્વસ્થામા બોલ્યા વાણુઃ
નપાંડવી જે પૃથ્વી કરું, તો તો હું ઉપવીત જ ધરું.

પંચાલીનાં વધુ પંચ બાલ, સાંભળ દુર્યોધન ! બૂપાલ,
પાંડવનું બાળું ધર-સૂત્ર, તો હું આચાર્યને પુત્ર.

એ નિશ્ચે માને તૂં રાય ! પાંડુપુત્ર નહીં આ જગ માંહી,
 એમ કરતાં હશે દિન ચ્યાર, નિશ્ચે મારીશ એ નિરધાર.
 સાંભળ રાજા દુર્યોધન ! માફ માને સત્ય વચન,
 પ્રાણ તહારા સુખે જજ્ઞે, સ્વર્ગ તણા અધિકારી થજ્ઞે.
 ગુરૂના પુત્ર તહો સાચા હજ્જે, સત્ય વચન પોતાનું પાળજ્જે,
 નહીં પાળો તો તમને ભાર, મેં સત્ય વચન માન્યું નિર્ધાર.
 એક જ ઇચ્છા મારે રહી, માત તાતને મળાયું નહીં,
 વળી વિનતા ને મૂજ માવડી, વિસરતી નથી એકો ધરી.
 વાહાલા વીછો રહ્યા રે રાય ! ક્યાં મળવું હવે આ યુગ માંહી,
 સંજયે કહી હવે વળતી વાણ, કાયા થકી પછે છાંડ્યા પ્રાણ.
 કહીણુ મૃત્યુ આવિયાં કશ્યાં, પ્રાણ ગયા તવ કાયા કશી,
 તે તાં ભીખે સૂણી રે વાત, ગદ ગદ કંઠે કરે આંસુપાત.
 દુર્યોધન સરીખો તાં રાય, નહીં અવતરિયો આ યુગ માંહી,
 કહી અવની પડિયો કર્ણ, દાકુર અહારો પામ્યો મર્ણ.
 તેહ તણી શી કહીએ વાત, પુત્ર તણી પેરિ પોખ્યા હાથ,
 કહિ રે પડિયો દ્રોણાચાર્ય, દુઃખિયો રાયે થયો આ વાર.
 એવાં વચન કહી રહ્યો, ધર્મપુત્ર જૂઠું બોલિયો,
 સુત મારાનું લીધું નામ, પોતાનું સારવાને કામ.
 નહીં તો કયેમ મૂકત હથીઆર, એ અઘટિત નહીં આણી વાર,
 સંજય વાણી કહીને રહ્યો, રાજાને ચિત્તભ્રમ જ થયો.
 ગાઢે આરડી રાજા રડે, વધો તણી પેરિ આંસુ પડે,
 બાંહે ધંધોલે બેઠું કર શિર ધરી, સો ભાર્ષ પ્રાણ ગયા નીસરી.

દુર્યોધન પાખે શૂં થશે, ચંદ્ર સૂર્ય કેહી પેરિ ઉગશે ?
કયેમ હશે ભારત ને ચંદ્ર ? ધરા કયેમ ધરશે નાગેંદ્ર ?

એનાં દુઃખ નવિ જાયે સહ્યં, કહેા સંજય કયેમ વાળું હૈયું,
ચાલો જમ્બએ તેણિ ઠાર, જાંઠાં પડયો દુર્યોધન કુમાર.

જેણિ સ્થળ પુત્ર પડિયો હશે, ત્યાં અડે ત્રણ તાપ જ જશે,
વાહાલો મારો ટળવળતો ગયો, શં ભાષ ! સુત અવગતિઓ થયો ?

સંજય કિહિ રાજા ! અવિધાર, પુત્ર પદારથ પામ્યો ચાર,
સાનિધ્ય સ્વામી, ક્ષેત્રપાત્રન, મુક્તિ હવી રાય દુર્યોધન.

કહે નાકર કર જોડી કહું, ગદાપર્વ પરિપૂરણ થયું;
દુર્યોધન પડ્યો જોડે, ગદા પર્વ સોત્યું તેડે.

મહાભારત તણી એ કથા, સાંભળતાં સુખ થાય સર્વથા,
કર જોડી નાકર કરે અભ્યાસ, વૈષ્ણવ જનનો હું તો દાસ.

સૂણતાં ગાતાં પાતક જાય, ભારત કથા તણો મહીમાય,
કહે નાકર બેહુ પ્રણમી પાણ, સકળ સભાને હજો કલ્યાણ.

“ ઇતિ શ્રી મહાભારતે ગદાપર્વે પ્રાકૃત નાકન્કૃત સંપૂર્ણઃ શુભંમસ્તુ. ”

“ સંવત ૧૭૪૦ વર્ષે માહાધ માસે શુકલ પક્ષે તૃતીયાં બુધવાસરે
લિખિતં દ્વે હીરજી ”



કવિ દયારામભાઈ

પદ ૧ છું રાગ તોરે।

શ્રી ગિરિધર પ્રાનપ્રિયા રાધા, નામસેં ભાળે ભવ ખાધા,
કૃપાસાગરા તું કહ્યાની, બલ્લભા બુંદાબન રાની.
પિતા બ્રીહુભાન કીર્તિ માતા, શેષ શિવ જનની સુખદાતા,
દયા કરી દયો શરન રાખો, દાસ તુભારે શ્રીમુખ ભાખોજી.

પદ ૨ જીં રાગ લાવની

નંદ મેહરકા નિડર કનૈયા, ચીર ચીર દુમ કદમ ચડેજી-ટેક

હરે કન્યેકા હેતી સુન બનક વારી,
હમ જળ ખીચ ઊગારી, કોમળ તન કંપે રે હાં.

કોમળ તન કંપે સીતલ ગત ભારીજી,
અહો નીરઠેં કિસીકા તું ન દર્દ જુઝે.

જેસા લગત તન તુજે ખીજડા એસા રે હાં,
ખીજડા એસા ન સખકુ સુઝે.

ફૂલ।

અપને દિલસું સમજેં નહીં, કહ્યા ન માને ઔર,
હમ અબલા ભરી લાજકી, સકે કહા કરી જોર.

સંગી મતલબકા રે હાં,

સંગી મતલબકા રે બેદર્દી બડા. નંદ.

અહો ઔર એક બોલી રે બ્રજકી ખાલા,
દે ફૂલ નંદલાલા.

વે હમસે મત કરીયો યસે ખ્યાલા,
અહો લંગ કાંહા શીખાવે એતની લંગરાઈ,
સુધે તાત તેરી માઈ જશોદા હે તેરા હળધર ભાઈ.

હૃદી

બેઅદબીકા કામ એ, મેરી જનકી હાસ;
સખ મીલ પકડ-હી જયગી, અજ-ભૂપતકી પાસ.
કહ્યાં કર મેરા રે હાં

કહ્યા કર મેરા રે તું કામ અડા—નંદ.
અહો આર એક બોલી રે સૂત પ્રાન પ્રિયા,
તન મન તુમકું દીયા આહો વશ કરો રે હાં.
આહો વશ કરો સમજકે આપ ત્રિયા,
સૂનો વરત હમ કીયા પ્રીતમ તૂમ પાવનકું.
સખત બચન પાવનકું તખ કયા કેહેનારા રે હા,
તખ કયા કેહેના શીર પછતાવનકું.

હૃદી

દિલ અંદરકા માયના, કહ દીયા સખ સાફ;
મેહેર કરો મોદિ તકશીર, કરો સખ માફ.
હૃકમકી બંદી રે હાં

હૃકમકી બંદી દિલ કદમાંસુ જડા—નંદ.
અયસી અરજ સૂનિ બોલે કૃષ્ણ હે અજનારી,
કે અનહટ પટ ડારી ધુના બડ પડા.—
પુરાનન પોકારી

સુણો સુંદરી બરતકા ફળ જો તુમ ચાહો,
નીકલ બહાર સખ આવો
જોરી કર સૂરજ દેતકું શીર નાવો.

ફાહા

કહ્યા નાથ સો સખ કીયા, પ્રસન્ન હુવે અવિનાશ;
દીના વર તુમ સંગમે, હમ ખેલેંગે રાસ.
હયાકે પ્રીતમ રે હાં

હયાકે પ્રીતમ દીયે સખકે કપડા,
નંદ મેહેરકા નીડર કનૈયા—

પદ ૩ જીં રાગ જંગલો

બંસી બારેકે નાંકીલે નેન,
બીર મોહે તીર સો લગો. બંસી—ટેક
રેનદો સહ બીકલ રહત કહાં,
મોહે પલક પરત નહીં ચેહેન બીર મોહે.
હાંસી મંદ માલુ મદનકી ફાંસી,
સુધા બોલે સલૂના બેન—બીર.
હયા કે પ્રીતમ બીના રજો નાં પરત મોહે,
છીન છીન સતાવત નેન—બીર.

પદ ૪ શુઃ રાગ ખમાયચી

કયા તકસીર મોરી, કયા તકસીર ?
 ચારા તુંમસે ટાંડા. મોરી કયા.—ટેક
 દિલગ્ગની તું કયોં હુવા બેદરદી,
 કેહિ ના બુગ્ગયા મેરી પીર. મોરી-
 કાટે કલેગ્ગ તોરે હાગરકી તાપે,
 તું કયોં રહેનાં દલગીર ? મોરી-
 મન બાવે સો કર દયા પ્રીતમ,
 તેરેહી કદમ મોરે શીર. મોરી.

પદ ૫ મુંઃ રાગ ખિહાગ

મેં પ્યારે ખીના દુઃખરી,
 હું લેરે મેરો પલ પલ શુયા જન રે.
 ગમ પ્યારે—ટેક
 પલ ન પરત પલ પલ પલકા પરલ,
 અંગ અનંગ લગી લાય રે. મેં પ્યારે-
 રયન ઘોત માંહે કલ ન પરત હે,
 બર અંગના ન સોહાય રે. મેં પ્યારે-
 દયાકે પ્રીતમ ખીના કેહિ ન જનત,
 લગી માંહે ખીરહે બહેલાય રે. મેં પ્યારે.

પદ ૬ ટું

તત તત થૈ તાગિડ ગિડા થાની તત,
તત થૈ તા તત તાત થૈય્યાં.

રૂમકે ઝુમકે છુછુમ છુમે,
નૃત્યન પિયા પ્યારી આસુ. તત.

ધિમિકટ ધિમિ ધાધિ લાગુ,
ખાજત પખવાદ આસુ કરરરરર.
કરરરરર કીરતાલ આસુ. તત.

રાસ રચો ચા૩ ધ્રજ ખંદાખન,
સંગ લિએ ગોપ દૂલરિયાં.

દયારામ દંપત છખી હરખી નીરખી,
તન મન ધન વારી આસુ. તત.

પદ ૭ મું: પ્રખંધ

સખ સીરદાર સો કૃષ્ન હમારા પ્યારા—ટેક

અગની અડ કરત ખીસ્તારા, પાલન પોખત શીર નીસ્તારા.

સખ મેં હે એ રસ સખતેં ન્યારા, કેહિ ન પાવે તજી જીનકે મારા. સખ.

મારે મુકુટ પીતાંખર ધારા, નખશિખ નટવર રૂપ અપારા.

મદનમનોહર મોરલીવારા, ત્રિલોકસુંદર ભવસીંગારા. સખ.

પ્રપન પારીખત દુઃખદારા, અધમોદ્ધરણ દીન આધારા.
અનંત કરી નયનકે તારા, સખ સુખસાગર ઔર ઉધારા. સખ.
લલિતત્રિભંગી નંદકુમારા, શ્રીરાધિકા હે જીનકી દારા.
નિત્ય બૃદ્ધાખન કરત ખિદારા, જીવન દયારામ ઉરદારા. સખ.

પદ ૮ મું-રાગ સોહીની

કેાન ગતિ મોરી ધારી ગિરિધારીજી— ટેક.
લગન અગન ખીચ ડારી કે ખીસારી. કાંન.
ખીકલ કરી, હરિ સુધ ન લઈ કરી,
જીડી મીડી ખાની દરી, કહેતે મોકુ પ્યારી જી. લગન
તુમ તો વિસારી મોકુ, તુમ કેસે ખીસરે,
આખી અણીયારી ચુબી હીયે જો કટારીજી. લગન
દયાકે પ્રીતમ પ્યારે ઉચિત ન રહો ન્યારે,
મૃદુ મરતકાંની ગદા ખીચ ઘેરી મારીજી. લગન

પદ ૯ મું: રાગ રેખતો

હરિશરન જાયકે તુ હરિનામ ગાય લે,
કલિમેં ન ઓર સાધન, ગુરુકુ શીર નાય લે. હરિ--ટેક
હરિધ્યાન ક્યૌં ધરેગા, તેરા દિલ નહોર હય,
મખ દાન યૌં કરેગા, જરકા ન જોર હય. હરિ.
ઉચિત સેવ ક્યૌં ખનેગી, તન મન કુપાત્ર હય,

રતિ આરતિ ખીનકી, સેવા સો તો કૃતિ માત્ર હય. હરિ.
 કલિ કાળ ખડા શિર પર, આશૌચ આયા હય,
 અધિકાર કોઇ કર્મકા, કર્તન ખતાયા હય. હરિ.
 તપ, તીર્થ, યોગ, વ્રત કયૌં હૂવે, ખડા કષ્ટ હય,
 નહીં વક્ત જ્ઞાનકા યે, સંગ આહારબ્રજ હય. હરિ.
 મતિ મગ્ન કામનામેં, ખય રાગકા ચક્ર હય,
 હરિચરન ખીનત રહેના કોઈ માયાના વક્ર હય. હરિ.
 શુભ કૃતિ બનેં સો કર લે, ખલ જન ધરે રતિ.
 બળ રાખ એક કરુણા દગ રાધિકાપતિ. હરિ.
 હય બિધિ વિષેધ સખમેં, નહીં શરન નામમેં,
 ફળ શ્રેષ્ઠ સખ સહજમેં, ગતિ પરમ ધામમેં. હરિ.
 કષ્ટ સાધન સાધીયે તહૂ બશ નહીં હરિ,
 દયા પ્રીતમ પ્રસન્ન હોવે, હૂવે દીનતા ખરી. હરિ.

પદ ૧૦ મું: રાગ રેખતો

લગ્યા જાદૂ સોઇ જાંને, ઇસકકા તો ઝખમ જલમ લય,
 પીર જેસી પ્રસૂતાકી દેખો લોકો દેખો બગ્ગ બેમાલૂમ હય.
 લગ્યા દેખો ગોકુલકી ગોપી, લાજ કુળ બેદકી ભોપી,
 કીયા સખ પ્રાન પ્યારા હય, સુતન મન વાર ડારા હય. લગ્યા.
 લગ્યા કૌભાંડ મુનિરાઇ, કથા સખ શાસ્ત્રે ગાઇ,
 લગ્યા શુકદેવ ગર્ભયોગી, માયાકી મોજ નહીં ભોગી.

લગ્યા પ્રહ્લાદ દગ પાગા, રાજકા રંગ નહોં લગ્યા લાગ્યા,
 લગ્યા મીરાંકુ નહોં થોડા, પીયા વિખ કૃષ્ણ નહી છોડયા લગ્યા.
 લગ્યા બાજંદ હિર આઈ, ચલ્યા સગ છાંડ બાછઈ,
 લગ્યા નરસિંહ મેહંતાકું, દયા પ્રભુ પ્રકટ મીલે તાકું લગ્યા.

પદ ૧૧ મું: રાગ જંગલો

જગ સખ જાદૂ કહે મેં ન માંન હી,
 નટવર પ્યારે જાદૂ દા મેં જાંન હી રે—ટેક.
 ઓર જાદૂ કે જંતર મંતર,
 તેન જાદૂ દાને પેરુચ્યા નહી. નટવર.
 જાંદાં નહોં મનમથ દય,
 મનમથ દા છપી કાંદાનહી.
 દયાકે પ્રભુ મૂર્તિ બિશ્વમોહિની,
 પરસ ના જાપે ગ્રથી ગ્નાંતહી. નટવર

પદ ૧૨ મું: રાગ હોરી ધુમાર

ક્યોં ખેતી જાય એસી હોરી
 લાલ મેં ના ખેલું તૂમસેં હોરી.
 મોરે મુખ ઉનકીકે આજી તુહારી,
 મોરી બીજ ગઈ નઈ સારી.

અંગીયાં રંગમેં રસજસ કરી ડારી,
 મોયે દધ ઉધારી ગારી. લાલ.

સુતી મેરે દેવર જોડ સજ નરનારી,
 મોયે અખીલ ગુલાલ મોરો.

માંસુ બોહોરી કરી અરજોરી,
 મોરે સાસનકી ચોરી. લાલ.

તૂમ ગાવત બળવત આયો,
 લાલ મોરી આંગનમેં ધૂમ મચાયો.

તૂમ ખ્યાલ ફાગડે ગાયો,
 માનેકી ટેક મોરે પર સજ લાયો. લાલ.

અજી અપને જીયડો લાયો,
 પ્રકટ કરી નેનસેં નેલ બતલાયો.

લાલાજી ! મેં તોર પકર ચારી જોરી,
 તૂમ પ્રકટ કર ખેલે હોરી.
 મેંય બડેકી છોરી. લાલ.

મોરે અંગીયાં કે બંધ તોરે,
 નખનકે ઘોયા કીયે ઉર નહીં થોરે.

સો અધર પડે તન જોરે,
 બદનપર ચિહ્ન પડે કયૈં રહે ચોરે. લાલ.

તૂમ મત જાના સજ બોરે,
 ગોકુલકે લોક ફૂટી મહા ચકોરે.

લાલાજી ! તૂમ પ્રકટ કરો પ્રીત થોરી,
 મોરે પ્રાન જીવન ખેલે હોરી. લાલ.
 દયા પ્રીતમ કહે કર જોડી,
 લાલ મેં ના ખેલું તૂમસેં હોરી. લાલ.

પદ ૧૩ મું: રાગ બીહાગ.

મેં તોરે પૈયાં લાગું ચંદા,
 આજકી રેન બડી કીજીયે.

મેં તોરે પૈયાં લાગું ચંદા—ટેક.

યહાં રહો થીર બોહોત બેર દ્યાં,
 અબલા અરજ સુની લીજીયે. મેં તોરે.
 બોહોત દિનકી પ્યાસી પીયાકી,
 આજ અધર રસ પીજીયે. મેં તોરે.
 દયાકે પ્રીતમ આજ મીલી રાધા,
 મેરી સાન આગે પાય દીજીયે. મેં તોરે.

પદ ૧૪ મું.

સરસ જૂલા જા રે, રંગ હી હો રે,
 પ્યારી દે દે તાલી રે. સરસ.
 લલિત કદમકી ડાહાર હોડોરો,
 રેશમ દોર જમાયા. સરસ

નવલ છબી સકુમાર,
 લાડતી ડરપત ગરલૂં લગાયા રે. સરસ
 અબ જાને દે સાંજ પરી,
 નંદલાલ ધનશ્યામ રે. અબ.
 અરે દેયા દુપોહોરકી આધ.
 બીત ગયે જૂગ જામ. અબ.
 ઉધર પરેંગી પ્રીતકી બતીયાં,
 લોક કરેંગે બદનામ. અબ.
 સાસ લરેંગી, મોરો પીચૂ પૂછેગો,
 કાલા કલૂંગી જામ. અબ.
 દયા પ્રભુ કહે ભોર જૈયો,
 આજ આંહી કરો બીસરામ. અબ.

પદ ૧૫ મું: રાગ ગરબી

શ્રી લાલ રંગીલો રસ ભર્યો,
 મેરો લાલ રંગીલો રસ ભર્યો, ટેક
 મન માને ત્યાં કર દે કીશોરી,
 શ્યામસુંદર તેરે વશ પર્યો. શ્રી.
 શ્રી યમુનાપુત્રીન, સુભગ બૃંદાવન,
 લે સર્વસ્વ તૂંપે ધર્યો. શ્રી.

શ્રી પ્રિદ્વલ પ્રિપૂન પ્રિનોદપ્રિહારી,
સુધર ગાઠે તે વર વર્યો.^૧

પદ ૧૬ મું

ધી કૃષ્ણ છેલ નેક નીકી અંસરી ખમ્મય જાય.
તેરી અંસરીને મોરી પાંસુરીયાં પોઈ,
સૂન ખીના ના સોહાય, શ્રી કૃષ્ણ.
રંગ ભરી મુરત આનંદ ભરી અંખીયાં,
દેખી ખીના જ્યા જલ જાય. શ્રી કૃષ્ણ.
દયાકે પ્રીતમ મેરી તપત યુગેગી,
લે તુ હસી હીયમું લગાય, શ્રી કૃષ્ણ.

પદ ૧૭ મું: રાગ ખમાયચી

અજબ રસીલે જાકે નેન,
હો પીઆરે પટવા રે—ટેક
નામ નાં જાનુ, વાકો ધામ ના જાનું,
એહી લગત પારો વેક
હાં હે રે પીઆર પ્યારો.
દેખી જીવે ના કોઈ જૂજનકે એસે
ચિત્ત ચોરનહારે વે કાંહાં હે પીઆરે. અજબ

૧ આ અપ્રસિદ્ધ પણ કવિના નામ વગરની ગરબી કવિ દયારામ-ભાઈની હોય એમ જાણી ઉતારી છે. વખતે તે અધુરી હોય ને તેથી કવિનું નામ ન આવતું હોય તેમ પણ બને.

દયા પ્રીતમ સોરી આતમ પૈયા.

કરીએ ના કબુ ના આરોવે,

કાંલાં હે પીઅરે. અગળ

પદ ૧૮ મું : રાગ ખમાયચી

ગગનમાં લગી વે દુગન લગન લી અગન ટેક

કેઈ નહીં સમજત પીપારે કાસું કહીએ,

સમજત સોહી જાકૂ હાં જગીવે. દુગન

મીલખે કડીન ખીરહે દુઃખ ભારી,

સુખખુશ નાદ ભૂખ હુ લગીવે. દુગન

દયા કે પ્રીતમજકૂ મોઢૂ મીઝાએ

કાઝખૂ દ્રાવ છતીયાં ધગીવે. દુગન

પદ ૧૯ મું : રાગ ડુમરી

મનકી મનમાં રહી સુન ઉધો ! પ્યારા રે. મનકી—ટેક

કદિ ના પ્રભુ મોરે ગૃહ આયે,

લમ દધ મથન રહી રે. મનકી

ગોરસ માંગત માન કાચો હે,

સો રસ જાન સહી રે. મનકી

છત મથૂરા છત ગોઢૂલ નગરી,

ખીચમે જમુના બહી રે. મનકી

આવત તો હરિ પાર ઉતર ગયે,
 હમસુ કછુ ના કહી રે. મનકી
 વૃંદાવનકી કુંજગલનમેં,
 સખ સખી નિરખન રહી રે. મનકી
 રાસમેંડગકે ખીચ સોવરે,
 હસ મેરી ખહીયાં ગૃહી રે. મનકી
 સોચત મન પછતાત રાધિકા,
 પીર ન જાત સહી રે. મનકી

પદ ૨૦ મું : રાગ હોરી

દેખી લટુક ભયે ગિરિધારી,
 લાલ તોરે સારે અસંતી ખની હે,
 દેખી પ્રસન્ન ભયે મનમોહન. લાલ
 તૂં અલખેલી રસિક તેરો ખાલમ,
 ત્રિભુવન મુકટ-મની હય. લાલ
 દયાકે પ્રીતમ સંગ ખેલત ખુખીસે,
 અલખેલી તૂં ખની દની હય. લાલ

૧ આ નામ વિનાનું પદ વખતે મીરાંબાઈનું પણ રચેલું હોય
 એમ લાગે છે. વખતે અધુરું હશે તેથી પણ કર્તાનું નામ જણાવું નથી.

પદ ૨૧ મું: રાગ ખમાયચી

મોહે નંદલાલ રે જલમ તોરી નનુને મારે.
ખૂની તેરી નનૂને મારે. ટેક

તીખી તીખી નાખે ચૂલય^૧ ગઈ ચિતમે,
સાતત જો નટ સાલ રે. જલમ

રેન દિન મોહે કલ ના પરત વે,
એસી કર ડારી બેહાલ લાલ રે. જલમ

દયાકે પ્રીતમ મેરે મેહેલ પધારો.
મય કંઈ તાકૂ નિહાલ રે. જલમ

પદ ૨૧ મું: રાગ મારૂ

ખીગરી કૌન સુધારે, રામજી ખિન ખીગરી કૌન સુધારે,
ગર્વ કીને! લંકાપતિ રાવન, છતમે દશ શીસ કટાયે. રામજી
પુત્રપુત્રી કુટુંબ સંહારૂયો, લક્ષ્મી લવીછન લંક થપાયે,
સીતા લેકર સાયર ઉતરે, અપને દેશ ચલાયે. રામજી
રામ આરે સખી સુખ પાયે, લરત હજુર રહાયે.
દાસ દયો! દો કર જોડી વીનવે, ચરને સુખ ચહાયે. રામજી

પદ ૨૨ મું: રાગ ભેરવી

હો શ્રી નાથજી! કોઈ નહીં દિલદાર હમારા વે—ટેક
નંદકુંવર નટવર ખીન હમ દેખ લીયા જગ સારા વે,
યહી પ્રાનપ્રિય, યહી પરમેશ્વર, યહી પ્રીતમ પ્યારા વે. હો શ્રી.

દેવકા દેવ ઇશ ઇશજકા, યહી જગ હિજારાવે.
દયાકે પ્રીતમ ગોપીજન વલ્લભ, વેદ પુરાણ પોકારેને હો શ્રી.

પદ ૨૩ મું

સખી! હું તો જાણતી જે સુખ સ્નેહમાં. સખી-ટેક
હું શું જાણું જે પ્રાણ પરવશ પડશે,
અગ્નિ ઉઠશે આખી દેહમાં. સખી
પીડા પામું જો પરા થયો ભાંખે,
દુઃખ પામું હું રે-ત્રેહમાં.^૧ સખી

પદ ૨૪ મું

મત કરના રે મન! દિલગીરી, જન જે આયા સો મુસાફરી,
મુસાફરી કી રોટી કીની, કૃત્ય ખાઈ, કૃત્ય ખરચ કરી.
ખાંધી કમર સખ ઝોર ખડે હે, જજ રઘુજરને તલપ ધરી. મત
હરીયા હરીયા રૂખડ કહીએ, ડાર પાન સખ ગીરી રે ગીરી,
ઉતપત પ્રલે હો જયગા, સોહો કારતારે હાથ કરી. મત
ભવસાગર તો ખોત ભર્યો હે, તાકી મોકુ શીકર પરી,
રામનાવ મેરે સતયુરકી, ખેવટ પાર ઉતારે ખાલ્ય ગ્રહી. મત
તારામંડળ સારા મંડળ, ચંદ્રમંડળ જજ સુરજ લગી,
ખાર રાશન વધે હે દેવતા, સંતો પાર નહો એક ઘડી. મત

^૧ કવિના નામ વગરનું આ પદ વખતે દયારામસાઈનું હશે. એમ જાણીને લીધું છે.

દયારામ તુમ દિક્ષમેં દેખો, કરતા હરતા આપ હરિ,
જ્ઞાન ધ્યાન સમરન ચહીયો, જળસે મનુષ્યાદેહ ધરી. મત

પદ રૂપ મુઃ મરાઠી પ્રબંધ

એરે એરે ગોવિંદા રામા,
ગોવિંદા રામા, ગોપાલા રામા. એ રે—ટેક

વિકચ વારી જાત મંદ મધૂર હાસા રે,
સજળ જલદ ભવ્ય દીવ્ય નીલ લાસા રે.
ગોપ ગોધનાદિ ગોપિકા વિલાસા રે,
ઉડુપતિ મુખ જનની વદતી દૂડ દૂડ ગતિ
ઉડ કરીએ. ગોવિંદા.

વિધિ વિધિ ભૂષણાદિ શ્યામ ગોપઆલા રે,
નિવીડ કોમલાલકા બી રામ લાલા રે.
ક્રટિલ પૂતનાદી શોસણા કૃપાલા રે,
નમૂની ચરન મહણતી શરણ સુખ—
વિતરણ કરી ભજીએ. ગોવિંદા.

નિજનંદ મણે તૂચી પૂડે વારે,
વ્રજનંદ દાઘ શેષશાષ્ટ દેવા રે.
કરી ભાવે અનંત એ તનય સેવા રે,
ત્રિભોવન પતિ તૂ જતી જપતી વિધિ સુરગતિ^૧

(અધુરું)

૧ આ મરાઠી ભાષાનું અધુરું પદ કવિ દયારામભાઈનું જાણીને લીધું છે.

પદ રફ મુઃ મરાઠી પ્રખંધ

પ્રગટીલા પ્રેમ હરિચરણા,
 હોતલા સાધન સખંધે પૂરણા—ટેક
 મખ ઔધે નીહાલે સાંગ,
 હો સાધીલે યોગ અષ્ટાંગ,
 તપ કેલા કાય મન વાંગ,
 હો બ્રહ્મચર્ય ષડ્ઞા ભંગ. પ્રગટીલા
 ત્યાચે નિર્મળ અંતરકરણ,
 હોતના સાધન સખંધ પૂરણ.
 સકલ તીરથ ત્યાચે સદની,
 નિગમ ઔધે અસવે વદની. પ્રગટીલા
 તરકરા પડાચા કદની,
 કાળ પડા લાધે જીન રદની.
 દાની તો અસે કૂણી કરણ, પ્રગટીલા
 કૂણી જ્ઞાની ધ્યાની બેરાગી,
 નિમી ધર્મી વૃત્તિ મહા ત્યાગી.
 પાદવે બ્રહ્મચી વાગી,
 હો કૂણી નદી કૃષ્ણાનુભાગી.
 કારણ વશ ગિરિ ધરણ રે,
 સરપા ચા સુગમણિ.^૧ પ્રગટીલા

૧ કવિના નામ વગરનૂ આ અધૂરું મરાઠા ભાષાનું પદ કવિ દયારામનું
 જાણીને લીધું છે.

પદ ૨૭ મું: રાગ હોરી^૧

મેં તો કયા મુખ લે વર જાઉં સખી રી.
 હોરી ખેલા કે યહ ગત કીની;
 મેં તો કયા મુખ લે વર જાઉં સખી રી—ટેક
 અંગરી પકર મેરી મુદ્રી ઉતારી,
 અહીયાં પકર મુજે ઘેરી. મેં તો
 યાનનમેં કષ્ટુ લાભ નહોં,
 એસી જાલી હો પ્રીત તીહારી.
 લાલા રે હોરી ખેલારી. મેં તો

પદ ૨૮ મું: રાગ હોરી

સૈયાં રે મેં તો કેસર ઘોળું,
 કેસર ઘોળું, ગુલાબ હી ઘોળું.
 સૈયા રે મેં તો કેસર ઘોળું—ટેક
 કેસર ઘોળકે રંગ હી ખનાવું,
 યહી રંગ રે ખાલા મુખ પર છીરકે,
 સૈયાં રે મેં તો કેસર ઘોળું

૧ અહિંથી શરૂ થતાં ચૌદે પદમાં કર્તાનું નામ આપ્યું નથી. પણ હસ્તલિખિત પ્રતમાં તે કવિ દયારામભાઈનાં પદ ભેગાં ઉતારેલાં છે તેથી વખતે તેમનાં હોય એમ ધારી પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે—અમે તેનાં હોય. આપણે તો તેની રચના ને રસ જોવાનાં છે. તે ખેશક ઘણાં રસિક છે.

પદ ૨૯ મું—રાગ હોરી

મે વારી તોરી આંખન મેં શામરો ખટકે.

મે વારી તોરી આંખન મેં શામરો ખટકે—ટેક

જીયા ભટકે, નેનાં અટકે. મે વારી

હમ જો બખલાની રંગ શામરો રે,

ભલા રે જોખન રંગ ટપકે. મે વારી

પદ ૩૦ મું—રાગ હોરી

મેં તો લાજ ભરી ના બોલું,

હમારી ચૂંદરવા ભોંગોષ રે,

મેં તો લાજ ભરી ના બોલું—ટેક

લાજ કે દોઉ જહાજ ડૂબાઓ,

તનકી તનૈયા મેરી તોરી રે,

શામે મોરી તનકી તનૈયા તોરી રે. હમારી.

અથસે ગૂસે મરોડ ડારી બૈયા,

મયે લાજ ભરી ના બોલું. હમારી.

પદ ૩૧ મું—રાગ હોરી

હોરી કે દિનન માફ કાન પરી રે—હોરી—ટેક

અપને હો અપને મંદિરસેં નીકસી,

કોઈ શાંવરી કોઈ લાલ પરી રે. હોરી

પદ ૩૨ મું—રાગ હોરી

મોહન અધર ધરી મોરલીયા,
 કાયકૂ ખેરન ભઈ મોહન—ટેક
 ઉનકે વા સંગ હસ હસ બોલે,
 વાકૂ કલ ના પરી,
 મોરલીયા કાયકૂ ખેરન ભઈ. મોહન.

પદ ૩૩ મું—રાગ હોરી

હોરી કે ખેલવાને મોહી રે,
 છેલખયાને ડાગ લગાયો.—ટેક.
 જંતરમંતર જાદુ બી ડાર્યો,
 સય હી કહૂંગી મેં તાર;
 છેલખયાને ડાગ લગાયો. હોરી કે

પદ ૩૪ મું—રાગ હોરી

દૈયા હું મયે કાન સલુની નાર,
 મેરો ભવરો ઉલય રલો રી.
 છેલા હું મયે કાન અલખેલી નાર. મેરો—ટેક.
 હમારી સંગ પીયા હોરી ખેલે,
 તુમસેં રાષ મેરો રલો રી. મેરો.

પદ ૩૫ મું-રાગ હોરી

કાન હોરી ખેલ રહ્યો રી,
 કાન હોરી ખેલ રહ્યો રી.
 તટ જમુના કે તીર ખડો રે. કાન-ટેક.
 અધર મોરલીયાં, કટિ પીતાંબર,
 મોર મુગટ વાકે શિર ધર્યો રી. કાન.

પદ ૩૬ મું-રાગ હોરી

ફૂવા માગન આયો રી.
 મેરો બાલ કનૈયા. ફૂવા
 શિર પર ઘડા, ઘડે પર જારી,
 થેઈ થેઈ નાય નચાયો રી,
 મેરો બાલ કનૈયા, ફૂવા માગન આયોરી.

પદ ૩૭ મું-રાગ હોરી

અસંતી રંગમેં બોરી રે,
 મોરી અસંતી રંગમેં બોરી રે.
 મોરી સારી રંગ રે જીવા
 અસંતી રંગમેં બોરી રે-ટેક
 પીયા જોતસે પીયારો તનસે
 પ્યારા લોજી ના માનું જોર રે.
 મોરી અસંતી રંગમેં બોરી રે.

પદ ૩૮ મું—રાગ ખમાયચી

જાઉં જાઉં રે જાવલિયા તોપે વારિયાં રે,
જાઉં જાઉં રે જાવલીયા તોપે વારિયાં રે—ટેક

જખતેં પ્રકટ ભયે હરિ બ્રજમેં
તખતે દુઃખ નિવાર્યો જગમેં,
કૂદ પરે કાલિ દ્રહ બિખધર કારને રે. જાઉં જાઉં
માતપિતાકે બંધન છૂડાઈ,
નંદરાયકી ધેન ચરાઈ,
જસોદા મર્મ બૂલાઈ, ઝુલે પાલને રે. જાઉં જાઉં
અગા બગા દો અસુર સૌહારે
કંસરાયકે કેસ ઉખારે,
જુમલાર્જુન વૃક્ષ ઉખારે, ઓર પુતના તારે. જાઉં જાઉં
કયસે કંસ પછારી મારે,
ગિરી ગોવર્ધન કરપર ધારે.
કૃપા કરો હામોદર નખ પર વારે રે. જાઉં જાઉં

પદ ૩૯ મું—રાગ સોરઠ

સૈયાંને કાની રંગકી જોલાજોલ
મેરી સાસ નણદ જોલે જોલ. સૈયાં—ટેક
એકસી ચોલી મેરી અજબ રંગલી,
ચોલીમેં પર ગયે મોલ. સૈયા

૫૬ ૪૦ મું—રાગ સોરઠ (જોટા)

લગો નેણારો નેહ, લગો નેણારો નેહ

નેહ ના છૂટે મોરે હેલીજસુ કહીયો

જા સમજાય.

એસી અંધી બીજલીસી ચમકે

ચરહર કુંપે મોરો દેહ. લગો.

પ્રેમાનંદભટ્ટ

કૂચ્ચ સ્ત્રીનો ફળેતો.^૧

પદ ૧ લું

જુઓ ફળેતી કૂચ્ચ નારની—ટેક
 પ્રભુને પાયે નમી કહું કૂચ્ચના ફેલ,
 સર્વે લોકો સાંભળજે, કાનનો કાઢી મેલ. જુઓ

પહોર દા'ડો થતાં પડી ના ઉઠે, ઉફરી ન કરે ખાટ,
 સવારના પહોરમાં ઉઠીને, અઢી શેર ધાન્ય ખાય. જુઓ

૧ કવિ પ્રેમાનંદ કથા કરતા હતા, એ વાત તો હવે નિર્વિવાદ છે. આવા કથાકારો કેટલીક વખત શ્રોતાઓનાં મનનું રંજન કરવા માટે કથાના મધ્ય ભાગે પરચુરણ કવિતાઓ કહે છે, ને તેથી શ્રોતાઓનાં મનનું રંજન થાય છે.

વડોદરામાં એક જ વખતે, ને એક જ જ્ઞાતિમાં પ્રેમાનંદ નામના ત્રણ કવિઓ થઈ ગયા છે. આશ્ચર્યની વાત છે કે, આ ત્રણેના પિતાશ્રીનાં નામ પણ એક જ હતાં. આજ સુધી પ્રેમાનંદના નામથી ઉપલબ્ધ થયેલાં કાવ્યોની કૃતિઓ જોતાં આ વાતને કંઈક આધાર મળે છે. નળાખ્યાન, સુદામાચરિત્ર ને ઓખાહરણ ઇત્યાદિના કર્તાને મહાન કવિ પ્રેમાનંદ ભટ્ટ, તે વિના 'સાહિત્ય' માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા મહાભારતના કર્તા તે બીજા, ને “ પાંડવોની ભાંજગડ ” નામના કાવ્યના કર્તા પ્રેમાનંદ તે ત્રીજા. પહેલા બન્ને જણે જ્યારે પોતાનાં કાવ્ય દેશી રાગમાં બનાવ્યાં છે, ત્યારે છેલ્લા ત્રીજા કવિએ પોતાનું આ કાવ્ય દોહરાઓપાઈમાં રચ્યું છે.

ઉપરનું પદ પહેલા પ્રેમાનંદનું તો નહિ જ હોય; કેમકે આનું નિરસ કાવ્ય તેઓ રચે નહિ. વળી તેમની આવી છૂટક કવિતાઓ પણ હાય આવતી નથી.

છ. વિ. રાવળ

ખાર હૈયાંની મા કે'વાણી, પણ મજતાં નાડે પાણી,
 જોવું હોય તો જો જો જઈ, જાણે ભૂંડણી વીમાણી. જુઓ
 છે રાંધ્યાની આખડી ને, છે ઘોવાનો નેમ,
 આ કુભારજી કર્મે ભાગી, તો ધર ચાલે કેમ ? જુઓ
 ચોખું દાતણ ના કરે ને, દાંત મેલા ધાંણ,
 મોટા લોક સાંભળજો તમે, હું ક્યાં કરું વખાણ ? જુઓ
 સાસુની ફજેતી ઘેર ઘેર કરતી, સાસુ મારી સોક્ય,
 શા માટે મરતી નથી તે. x x x x જુઓ
 કાચો કરે રોટલો ને, દાળ જાણે ખાંણ,
 બેંસમાં મીઠું નાંખે નહોં ને, શાક મોળું છાણ. જુઓ
 રસોઈ કરીને ઉધે સદા, ચોખો ન કરે અખોટ,
 ઉધે મસ્તક ધંટી તાણતી, કુતરું ચાટે લોટ. જુઓ
 થાળીઓ એની દીકરા જેવી, લોટે વળગ્યો કાટ,
 x x x x
 x x + x પાણીઆરે સેવાલ,
 ધરમાં ના વાસીદું વાળે, ગંદાં એનાં બાળ. જુઓ
 સ્વામી ! દે શીખામણ ત્યારે, ફૂવે પડવા જાય,
 જો હું તને જીવ ના આપું તું મારો આપ થાય ? જુઓ
 ઘોકે ઘોકે ધણી મારે, ત્યારે દેતી શાપ,
 લોક કેરા થોક માંહી, ફજેતી વહેંચાય. જુઓ
 જાળું બાઝયું ચોટલે ને પડી જુઓ લીખ,
 જે પુરુષ આ નારને પરણ્યો, તેનું જીવતર ધિક્ક. જુઓ

ધાધરે એને મેસે બચી, સાસ્ત્રો કાળો મેંશ,
 ચેણુમાં તો જીઓ પડીને, જાણે ચાલી લેંસ. જીઓ
 દોણી બૂલી લેંસ દો'વા ચાલી, રાખે ધર ઉધાડું,
 ધરમાં તારે કૂતરાં પેસે, ધાવી જાય ત્યાં પાડું. જીઓ
 પાડોશી જ્યાં પુણ્ય કરે ત્યાં, આડી જીભ તે વાય,
 અભ્યાગતને આંગણે દેખી, ધરમાં પેસી જાય. જીઓ
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ કહે છે, ડાહ્યાની નજર ચૂકે,
 આવી શી કૂઅડને માથે, શીંગડાં ના હોગે જીઓ

૧ અમદાવાદી કાગળની એક નંબરી ચોપડીમાંથી આ કવિતા હતારી
 લીધી છે. પાછળ લખ્યા સાદ ક લેખકનું નામ નથી.

કવિ પ્રભાશંકર

રામાયણનાં છંદક પદ

પદ ૧ છું—રાગ પ્રભાત

દૂત, આવ્યો એક દોડતો, રાય રાવણ પાસે;
 શિષ નમાવી પછી બોલ્યો, કેમ બેઠા અવાસે? દૂત
 રામ લક્ષ્મણે ગઢ ઘેરિયો, સાથે સુગ્રીવ સંપે;
 હનુમતની હાક વાગતાં, ફૂંળું કાળજું કંપે. દૂત
 ત્રણક જેણે તોડિયું, રાય જનકના દારે;
 તેની સીતા શીઠ લાવિયા રે, બંજ દોહૂ ત્યારે. દૂત
 ભાઈ! તમારો અભાગિયો, વિભવણ રણ આવ્યો;
 જોદા બીજા જોરાવર ધણા, રામ સંગાતે લાવ્યો. દૂત
 સાગર—સેતુ બાંધીને, સૈન્યા પાર ઉતારી;
 દલ વાનર અતિ દોડતું રે, સહુને નાંખશે મારી. દૂત
 શ્રી શેભે વીર હાથમાં, ચિત્ત અભ્યૂ મારું જોઈ;
 ધનુષ ધનુષ ચઢ્યાં રામનાં. સુધ ધ્રુવ મારી ખોઈ. દૂત
 ગદા મહી કોમળે હાથમાં, કોઈ કૂદતા આવે;
 કાંગરા વાંદરે વીંટિયા, સીતા સીતા બોલાવે. દૂત
 ભાગોળે તો ભડ આવિયું, ગઢ તોડ્યો તમારો;
 પ્રભાના પ્રભુ ચઢી આવિયા, નથી વાંક હમારો. દૂત

પદ ૨ જી—રાગ પ્રભાત

રાવણુ દૂતને દાખવે, મતિ કિંકર મંદા;
 રામ ચઢી આવી, શું કરે ? અહિં બેઠા છે બંદા ! રાવણુ
 અદ્યા દળ રે વાનરનું દેખીને, શં શોચે અભાગી,
 મઢના ઉપર તો ગડગડે રે, રહ્યાં ત્રંખાળુ વાગી. રાવણુ
 જનકને ઘેર રામે જય કર્યો, રામ ઘેર જય મારે;
 લાબ્યો સીતાને હું લંકામાં, વંક સ્વામી હું તારો. રાવણુ
 કુંભકરણુ વડ બંધવો, ભીડ-ભંજન ભાઈ;
 ક્ષણુ રણુ રાક્ષસ રોળશે, ફરે મારી દુહાઈ રાવણુ
 સેતુ બાંધી તેણે શું થયું, આપણુ બાંધીશું રાય ?
 લક્ષ્મણુને મૂર્છા કરું, મારું રાવણુ નામ. રાવણુ
 દળ રે વાનર દેખી શું ડરે, ભારે ગઢ ભડ માથે;
 શસ્ત્ર અંખાર અતિ ધણો, બળીયા પડશું રે બાથે. રાવણુ
 ધનુષ ધનુષ તોડું રામનું, શર સાંધીને મારું ;
 મઢા રે ગ્રહી ફેંકું સાગર, ધાર મન માંહી ધારું. રાવણુ
 ભડને દેખીને શું બડકિયો, કાચો કિંકર કહીએ;
 પ્રભાના પ્રણુને હું તો નહીં નમું, સત્ય વાણીએ લહીએ. રાવણુ

પદ ૩ જી—રાગ પ્રભાત

મંદોદરી સ્વામીને કહે, સૂણી સર્વ વચન;
 જમતપતિને જણ્યા નહીં, નિરખીને લોચન. મંદોદરી.

સીતા સતીને શૂં લાવિયા, દુષ્ટ બુદ્ધિ એ દાખી;
 પરહરયૂં પુણ્ય તે દિનનું, રૂડી રીત ન રાખી. મંદોદરી.
 નોતી ખોટ નાથ નારીની, પુત્ર-પુત્રી અપાર;
 શા કારણ એ સાધવી, લાભ્યા સીતા અસાર. ? મંદોદરી.
 મનુષ્ય નથી રામચંદ્રજી, સોળ કળા સહિત;
 અવતરિયા ભક્તરક્ષણે, કામ ક્રોધ રહિત. મંદોદરી.
 અવધપતિ જે રે દુલિયા અવધ આવી તમારી;
 ચેતી શકાય તો ચેતજો રે, રતિ મતિ હમારી. મંદોદરી
 બળિયાની સાથે બાથ છે, નાથ તે થકી નમીએ;
 સીતા આપો શ્રી રામને રે, દેહ તેની નમીએ. મંદોદરી.
 મારું કહ્યું જો માનો નહીં, હાં રે તેથી થાશે વિનાશ;
 લોકા ગઢ એ લૂંટશે રે, હાં રે આવ્યા શ્રી અવિનાશ. મંદોદરી.
 ઘટતું હતું એટલું કહ્યું, કરો ઘટમાં વિચાર;
 પ્રભાશંકરના નાથને, કીજીએ નમસ્કાર. મંદોદરી.

પદ ૪ થું—રાગ પ્રભાત

રાવણ કહે સૂણ સુંદરી ! ઘેલી ઘેલું શું બોલે ?
 રામ લક્ષ્મણ ક્ષણમાં હણું, નહીં મારી એ તોલે. રાવણ.
 કૂમક કરે કુંભકર્ણુ એ, મરડી કરડીને ખાય;
 પુત્ર ઇંદ્રજિત આવશે, હાં રે સવાલાખ જમાઈ. રાવણ.
 સેન્યાપતિ સાત લક્ષ છે, અતિ બળિયા અપાર;
 હાનવ, માનવ મારશે, રામ સૈન્ય સંહાર. રાવણ.

સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, આણુ વરતે હમારી;
 નાક છેલ્લું મારી બેનનું, એ તો નણુદી તમારી. રાવણ.
 જનક સુતા જોઈતી હતી, રામે ત્યાં થકી લીધી;
 તે રે દિવસનું વેર છે, માટે ચોરી જ કીધી. રાવણ.
 ડરૂં નહીં રામ દેખીને, હામ હૈયે અપાર;
 શત્રુભાવે સુન્મુખ મરૂં, પામૂં પદરજ સાર. રાવણ
 મહીલા ! રે મૂકો મન થકી, ચિંતા મારી રે નાર;
 પ્રભાશંકરના નાથની, નિશ્ચે થાશે હાર.^૧ રાવણ.

૧ ભવાન ભક્ત વગેરે ખીળ કેટલાક જૂના કવિઓએ રામાયણનો
 સાર હઈ તેનાં જ્ઞાનાં જ્ઞાનાં કાવ્યો રચ્યાં છે, તે પ્રમાણે આ કવિએ પણ
 તેણે આ રામાયણનું નાનું કાવ્ય રચેલું જણાય છે.

પ્રભુરામ

રામ વિવાહના શ્લોકા. ૧

૧

સારસ્વત સ્વામી તુજ પાયે લાગૂં,
 બુધ ધણેરી વેગે રે માગૂં,
 ગુરુ જોવિઢને પાયે સમરૂં,
 ચરણે જઘને શીશ રે ધરૂં.
 અન્નેદા નગરીમાં દશરથ રાજ,
 ઈમાંને ઘેરે રામચંદ્ર તાજ.
 બાઈ લક્ષ્મણ આગેવાન કહીએ,
 તેની કળાને મોહીને રહીએ.
 ભક્તિનો મહિમા ચતુર્ભુજ જણે,
 રામનું નામ પ્રથમ પ્રમાણે.
 ઘેરે ઘેરે તે મોહિનીના દીવા,
 મન મમતા મેવા સહુને સેવા.
 સીતા માજીએ અવતાર ધરિયા,
 તે દહાડાના ત્યાં રામજી વરિયા.
 સીતા માજીની જનેતા ખોડ્યાં,
 આઘ પૂર્વનાં કર્મ ત્યાં ખોડ્યાં.

૧ શ્લોક ઉપરથી શ્લોક, બહુવચનમાં શ્લોકા. કવિ શામળભટ્ટકૃત ઈબ્રામ કુલીખાનના શ્લોકા લખ્યા છે. તે જુના બુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાઈ ગયા છે. લૂણા-વાડામાં કણ્ણી લોકના વિવાહમાં હજુ પણ આવા શ્લોકા બોલાય છે.

ચાર ખંડના કાગડ લખાવો,
 ધરતી ધરતીના રાજ તોડાવો.
 છોટે પછવાડે ડેરા કરાવો.
 લંકાનો રાજ રાવણ ત્યાં આવે,
 હંકાર કરતો કટક બહુ લાવે.
 જનકી વરવા આવ્યા કે શરા,
 શરામાં શરા નથી આવ્યા પૂરા.
 છાંનાં કાગદીઆં સીતા મોકલાવે,
 દશરથના કુંવર કાગડ ઉકેલે.
 કાગડ દીઠે તે વહેલા પધારો,
 જનક કુંવરીનાં કામ સુધારો.
 ઘોડા ઉપર જીન મંડાવો,
 સામગ્રી સર્વે લઇને આવો.
 અંતરજામીની વાતો અનેરી,
 બળવંતા ઘોડા લાવ્યા નફેરી.
 સોનાના બુદા હીરમાં જડિયા,
 રેશમની ગાદીઓ, મશરૂના તકિયા.
 રામજીના ઘોડા અદ્ધર ખિરાજો,
 ખારે જોજન તે ઉફરા છાજો,
 ઘોળી ધન લક્ષ્મણની રૂપેરી સાજો,
 ચઢ્યા વીર કેસરીયા વાગા, ત્રંખાળુ ગાજો;
 લક્ષ્મણ આવી ત્યાં ચરણે ખિરાજો

સૂરજનું તેજ, લક્ષ્મણનું તેજ,
તેજમાં તેજ ચાત્યા મહારાજ.
હીલે પીળે લક્ષ્મણ ચડિયા,
કાપડી-વેશે રામ પરવરિયા. હુન્ને.

૨

દળ વાદળ ત્યાં મહા દળમાં ભળિયાં,
પોત પોતાના ડેરે જઈ પડિયા.
રાજા હિમરાવત સજીને આવ્યા,
દશરથના કુંવર સીતાને લાવ્યા.
રામ લક્ષ્મણના ત્યાં તંબૂ તણાયા,
ચોખડ દે ફરતા ડેરા કરાયા.
રામ લક્ષ્મણ ત્યાં છેવાડા જાવે.
હાથણી ત્યાં કળશશૂં પાવે.
રામ લક્ષ્મણ ત્યાં આવીને ધરિયા,
નગરના લોક ત્યાં જોવાને મળિયા.
લોક કહે છે જે હાથણી ચૂકી,
હવે વિવાહની વાતો રોકાણી.
દાસીએ જઈ માતાને કહિયું
માતાના મનમાં હરખ જ થાયું
ખાણ ચઢાવે મુજને વરે,
ત્રણે લોકમાં નામના કરે.

રાવણુ આવ્યો દય^૧ હાથ ચગદાણા.
 ગત્ય રે ગર્હ શીકા પડી પાછો ફરિયો,
 પંચે મળી વિચાર કરિયો.
 રામ લક્ષ્મણને આધા તેડાવો,
 જેની કળાનો પાર ન પાવો.
 પોળે આવ્યા ત્યાં દીસે રૂપાળા,
 શોભિતા વાગા ઝાક-ઝમાળા.
 કસબી ફેર સોનેરી ઝળકે,
 સીતા આવ્યાં ત્યાં ઝાંઝરને ઝળકે.
 બાણુ લીધું ને કરશું ચડાવ્યું,
 નગરનું લોક ત્યાં જોવાને આવ્યું.
 ધરતી ધુજે ને શ્વેપનાગ કંપે,
 નદીનાં પાણી ત્યાં સાગરમાં ભળિયાં.
 લીલા પીળા ત્યાં વાંસ વઢાય,
 મોતીયાં ફેરાં તોરણુ બંધાય.
 ચાર ખંડના મંડપ રચાય,
 સુંદરી સર્વ ત્યાં મંગળ ગાય.
 માંભરામાં તે રામ પધાર્યો,
 હરિજના પાય જનકે નવરાવ્યા.
 વશિષ્ઠ ગુરૂએ પરણાવી લીધા,
 રામે રાવણુશું ત્રેષ જ કીધો.

દશરથના કુંવર મહેલે બિરાજે,
 જોજો રાવણ! તું લંકા નહીં જાજે.
 ધણા ધણા રાગ હપ્પે ભરાય,
 રાવણ વિકળ ધર્મ શોકમાં જાય.
 રામચંદ્રજી આવ્યા અજોડા માંભ,
 વળાવ્યાં માતા સીતાજી ત્યાંહ.
 શોભિતા વાગા સોતાને બાવ્યા,
 પ્રભાતે ઉઠી કટક સડે જાય.
 સંવન ૧૮૩૪ ચોત્રીસા માંભ,
 સાત વીશમાં સાહેર ગામ^૧.
 તેમાં પ્રભુજી રામનું નામ.
 દાસ પ્રભુજી કહે શલોકો,
 એકે તે મને સાંભળજો લોકો.
 જેને સાંભળે પાવન ધર્મએ,
 ધર મૂકીને સાંભળવા જઈએ.
 સંતોની સેવા મોટો મહિમા,
 પરણીને પધાર્યા સીતા ને રામ.

(લખીતંગ દોલતરાય માધવરામ ગામ મુટેડી)

૧ આ ઉપરથી સત્તાવીસ પ્રગણના 'સાહેર' ગામના પ્રભુરામ નામના કોઈ બાપએ આ શલોકો બતાવ્યો જણાય છે

કવિ નહાના ભટ્ટ

મહિના

ગરવા ગવરી તે નંદને હું નમું રે,
 શારદા થાળે રે મુજને સહાય;
 કૃષ્ણ છબીલાના ગુણ વરણું રે,
 જીજ્ઞાસે આવી વસો રે મોરી માય;
 નાના^૧ નહીં રે જવા દઉં પ્રભુ નાથને રે.

૧

કાર્તિક માસે હરિ! કેમ આશરો રે?
 આવ્યા શિઆળાના રે દિન;
 સંહિયર સર્વ તે સુખડાં માણશે રે,
 કેમ કરી રહી શકું રે ભુવન? નાના.

૨

માગશર માસે હરિ હું એકલી રે,
 કેમ કરી રહી શકું? રે મહારાજ!
 જોખનીયું તો વાર્યું નહીં વરે રે,
 કે'તાં આવે મુજને રે લાજ. નાના.

૧ આ રચણે 'નાના' શબ્દના બે અર્થ થાય છે: એક, 'નાના' (સમર્થ) નામનો કવિ, જેણે આ કવિતા રચી છે. કવિ શામળભટ્ટના ગુરૂનું નામ પણ નાના ભટ્ટ હરિ; અને બીજો અર્થ "ના, ના" નહિ, નહિ. ના અર્થમાં લેવાનો છે.

૧૯૫

૩

પોષે ટાઢ પડે અતિ જોરમાં રે,
માણો સેજલડી રે મારા કૃષ્ણ !
ઓઢણ ઓઢે તે અબળા પ્રેમશૂં રે,
તન મન મોઈ વસે રે તમ સંગ. નાના.

૪

માહે મંગળ જગમાં વરતશે રે,
ગોપીઓ ગાશે ઘોળેરાં રે ગીત;
સુંદર વસંતના સૂર સાંભળે રે,
મેરી તમ સંગે લાગી રે પ્રીત. નાના.

૫

ફાગણ અખીલ ગુલાલ ઉડે ધણાં રે,
સુંદર વાગે તાલ મૃદંગ;
નાંખી રાધાવર ગળે બાહુડી રે,
હોળી રમશું વિકૃત વર સંગ. નાના.

૬

ચૈતર ધૂપ પડે, ધરતી તમે રે,
ત્યાં તો બળશે તમાઈ રે તન;

~~ભૂતી દહેરો અતિ બહુ વાય છે રે,~~
બ્યાકુળ થાય છે અમાઈ રે મન. નાના.

૭

વેશાખ વન ફૂલ્યું, ફૂલી વાડીઓ રે,
જોડે ઝુલે હો નર ને રે નાર;
કેરી, દ્રાખલડી અતિ લૂમશે રે,
તીરથ અહીં માનો હરિ મહારાજ ! નાના.

૮

જોડે જુક્તિ ખની પ્રભુ સેજની રે,
ચુવા ચંદન ને મલીયાર;
જુઈ જાઈ ચંબેલી પ્રભુ ! મોમરો રે,
આ શી જુક્તિ ખની રે ગુલજર ! નાના.

૯

અપાડે ઉત્તર ચઢી ઘણી વાદળા રે,
ચો-દેશ વિજળી તણા રે ચમકાર;
ખપેયા તો પિયુ પિયુ કરે રે,
આતુર દાદુર^૧ બોલે રે મોર. નાના.

૧૦

આવણુ પચરંગી સાળુ પહેરિયા રે,
જોખનવંતી ઓ વ્રજની રે નાર;
સેવા શિવની કરી મુખ માગતી રે,
ભવોભવ આપો હરિ રે ભત્તાર. નાના.

૧૯૭

૧૧

ભાદરવો ગગને ગાજ્યો ધન ઘોરમાં રે,
ગંગા-જમનાનાં નીર વહી જાય;
કંપે કાળજડું પ્રભુ! માલ્ય રે,
સૂનાં મંદિરે ખાવા રે ધાય. નાના.

૧૨

આસો માસે તે આવી દીવાલડી રે,
ઘેર ઘેર ઓચ્છવ હરિના રે ધાય;
નયણે નારાયણ વરને નિરખયું રે,
પ્રેમે લાગું હરિને રે પાય. નાના.

૧૩

આવ્યો અધિક માસ ગાઉ સાંભળો રે,
પ્રેમે ગાયા તે ખારે માસ;
પ્રભુ પૂરો તે મનની રે આશ,
નાના નહીં રે જવા દઉં પ્રભુ નાથને રે.

ત્રિકમદાસ

૫૬

અલખેલોજી મારે મંદિર આવ્યા રે સૂણ સાહેલી !
 બહુ ગુણવંતા મારા મનમાં ભાવ્યા રે. સૂણ.
 શાન ગુરૂની સુરતા છે રે સુધી રે, સૂણ,
 મહા મંગળ પદ. આનંદ પામી ભુક્ષિ રે. સૂણ.
 વિઠ્ઠલ વરને શી પેરે વખાણું રે, સૂણ,
 આઘ અંત ને મધ્ય એની નવ જાણું રે. સૂણ.
 ઘટ બીતર ને જા'રે છે પ્રકાશ રે, સૂણ,
 એવા હરિ તો કહો કેમ આવે પાસ રે. સૂણ.
 રૂપ નથી ને દીસે છે રૂપાળા રે, સૂણ,
 ગુણ રહિત તે દીસે છે ગુણવાળા રે. સૂણ.
 નામ નથી ને બહુ નામી મેં નિરખ્યા રે, સૂણ,
 ઉચ નીચ નહીં, સર્વે અંગે છે સરખા રે. સૂણ.
 નિરાકાર ને આકાર એનો કહાવે રે, સૂણ,
 એતું અકળ પદ તે કેમ કબ્યામાં આવે રે. સૂણ.
 નિર્ગુણ સગુણ એને ના કહેવાય રે, સૂણ,
 એવા રે વરને સહિ વરવાને ધાય રે. સૂણ.
 નૌતમ પદનું ત્રિકમ નામ ન ભૂલે રે, સૂણ,
 ગુરૂપ્રતાપે પ્રેમમગનમાં મહાલે રે. સૂણ

પદ ૨ જી.

એવા કોઈ કવિજન કાવ્ય અનુપમ બાધે રે, જાઉં બલિહારી,
 નિર્ખ્યા વિના તેનું નિશાન બાણ ક્યાં સાંધે રે? જાઉં.
 નિર્ખ્યુ હોય તે નિશાની નિર્ખાવો રે, જાઉં
 નામનિશાની સહી મળે તો મારા મનમાં ભાવે રે. જાઉં.
 નિર્ખ્યુ હોય તેને ભૂમિનું નિશાન રે, જાઉં.
 જોવા રે જાતાં ભૂલે પોતાનું જાન રે. જાઉં.
 શિવ, વિરંચી ને શેષ એને આરાધે રે, જાઉં.
 જપિયા તપિયા યોગ સમરથ સાધે રે. જાઉં.
 માનવીઓને મન ગમતો છે મેવો રે, જાઉં.
 મનુષ્યદેહનો દેહાવો નૌતમ લેવો રે. જાઉં.
 એ પુરુષને અનેક નારી ધરિછે રે, જાઉં.
 પૂરણ પદ તો કોઈ એક જન પ્રીછે રે. જાઉં.
 અનુભવિયાને અવર તણી નહી ધરિછા રે, જાઉં.
 જન ત્રિકમ દાસ કહે નામ નિરંતર પ્રીછયા રે. જાઉં.

પદ ૩ જી.—રાગ હોરી

વૃંદાવનમેં ધૂમ મચાઈ, શ્યામ ખેલત હોરી,
 ગોપી ગ્વાલ મીલ મંગળ ગાવે,
 ખેલત રાધે ગોરી. વૃંદાવનમેં.

સુંદર વરકો વદન નિહાળી, નેનસેં જુએ નારી,
 ચુવા ચંદન અર્યાઓ શ્યામકું, ભર ભર કંચન ચારી. વૃંદા.
 અખીલ ગુલાલ ગુલાલ મગસો, સખ સખીયન ભરી જોરી,
 નંદલાલ સંગ ખેલનકું, ચોફેર બંધાણી ટોળી. વૃંદા.

જાર જાર મુઠા, મારત છૂટા, વ્યાકુળ કીધા વનમાળી,
 સૂઝ પડે નહીં શરદ ગરદમાં, મોરલી લીધી મરોડી. વૃંદા.
 પાન ધાર પીચકારી બારી, ઘેલા કીધા ગિરધારી,
 રંગ રસિયોજી રંભમાં ભીંગે, ધન્ય છે જાજની નારી. વૃંદા.
 વિધવિધ વિલાસ આશ્વ રંગ ભીનો, છીનો રંગ સખ જોરી,
 ઉડત ગુલાલ અરણ્ય ભયો અંખર, વદન મોહનજીકી. વૃંદા.
 મેવા જહુત મગાયે લાલને ખાંટ દોયો જાજનારી,
 દાસ ત્રિકમ કહે હમકુ દીગ્ગે, પૂર્વની પ્રીત સંભારી. વૃંદા.

પદ ૪ થું

અસંત રત આવી રે, મન મેરા આવી રે,
 મન મેરા આવી કર લે જંગલ ખીચ ડેરા.
 સતગુરુ સેવતું ભાવ ભજન થકી, મીટશે ચોરાશીકા ફેરા. અસંત.
 નિત્ય નિકટ સતગુરુ કે જામ કર લે મંત્ર સેવા,
 હે ગુરુ! હે ગુરુ! છોડ સંકટસે દૂખત ભવ સંસારા. અસંત.
 સતગુરુજીને મંત્ર ખતાયો જાપ જપીની અનેરા,
 તિમિર નાશો, રૂપ પ્રકાશો, મીટ ગયો તનકા ઝેરા. અસંત.
 ધન્ય મેરે સતગુરુ અંતરગમી એહી વિદ્યા હમકુ દીની,
 જાન પડયો તખ આન ગ્રંથો હે, સુરત સોહાગન કીની. અસંત.
 દીનકે અધીન ભયે હરિ તખ, અજર અમર રસ પાયા,
 દાસ ત્રિકમ સતગુરુ પ્રતાપે, રંભતા રામકુ ગાયા. અસંત.

૨૦૧

કબીરજી

ચાદર

૫૬

ચાદર હે ઝીણી, હો ઝીણી.—૮૩

રહી રામરસમેં ભોંની. ચાદર હે.

અષ્ટ કમળ, દશ ચરખા ચામે, પંચતત્ત્વ મીલ ચીની;
ધ્રૂવ પ્રહ્લાદ નામદેવે ઓઠી, શુકદેવે નિર્મળ કીની રે. ચાદર.

તેત્રીશ કોડ દેવતાએ ઓઠી, ટૂંક ટૂંક કર દીની;
અનંત કોટી વૈષ્ણવે ઓઠી, તેણે જતન જતન કર ચીની રે. ચાદર.

દાસ કબીરજીએ જતનસેં ઓઠી, તે કબલુ મેલી ના કીની;
સાધુકી સંગત ગુરુપ્રતાપે, જેંસીકી તેંસી દીની રે,
ચાદર હે ઝીણી રે ઝીણી, રહી રામરસમેં ભોંની. ચાદર

જીવણુરામ

પદ ૧ છું

ધ્યારા રે કહીઓ બાવા ! નિર્વાણી પદ ધ્યારા
 સૃષ્ટિકા કર્તા પ્રત્યક્ષ માનો, આવે હો હો પવના,
 પાણીથી રે ન્યારા રે. કહીઓ.

એસે પવન પર જળ વિના પ્રકટે હો હો હો;
 રૂપ રે હાં રે રૂપ નહીં, નિરાકારા રે. કહીઓ.
 સોહી શ્યામ મેરે અંગે વસિયો હો હો હો;
 અંકાર રે હાં રે અંકાર હિંગ્યા હમારા રે. કહીઓ.
 કહે રે જીવણુ આપ આવે ને જાયે હો હો હો;
 આવશે રે હાં રે આવશે, અપરંપારા રે. કહીઓ.

પદ ૨ જી

અમારી લહે તો આઘ પુરુષસેં લાગી,
 હમારી લહે—ટેક

લહેર જઈ જઈ જરી નૂરતમાં—

હો હો હો પ્રકૃતિ સહુ ત્યાગી. હમારી.
 જ્યાંથી ખીછડી તામાં સમાણી—

હો હો હો અખંડ રે, હાં રે અખંડ અનહદ વાગી. હમારી
 અંકાર હિંગ્યા રે આઘ પુરુષકા,
 હો હો હો ભવની રે, હાંરે ભવની ભાવટ લાગી. હમારી.

દ્વારકાદાસ

પદ ૧ છંદ

ઘટમાં છે મદુલી એક, યોગી બેઠા આપ અલેખ,
 એ યોગીનું રૂપ જોઈએ, કાંઠાં આસનકા વહાલું રે;
 સ્વામી બેઠા તખ્ત ઉપર, ચતુર ચેલે લાજ્યું, ઘટમાં.
 ગેબી ઘંટા ગેબી વાગે, ગેબી ગુફામાં બોલે રે,
 મહા શન્યમાં જઈ વસ્તી કીધી, નહીં કે એને તોલે. ઘટમાં.
 નહીં શેલી, નહીં સોંગી તેને, નહીં વિભૂતિનો ગોળો રે,
 જે દર્શન દેવતાને દુર્લભ, તે મુરત તમે બોલો. ઘટમાં.
 નહીં માયા, નહીં મમતા તેને, કામ ક્રોધ નહીં લાગે રે,
 કહે દ્વારકેા સોઈ ધર શોધો, જરામરણ લય લાગે. ઘટમાં.

રામકૃષ્ણ

પદ ૧ લું

અરજ સૂણો મારા રામજી ! તારૂં પ્રત ના છૂટે,
 આવા રૂડા તારા રાજ્યમાં, મને માયા લૂંટે. અરજ
 બહાલા ! તૃષ્ણા નહી તારા દેશમાં, તે તો નિત્ય વાધે,
 પંખી આ વનમાં બૂલો પડ્યો રે, એકુ ભુવન નવ લાધે, અરજ
 ગિરિવર મોટા ગર્જતા, મધ્યે માંહે ખીરાજે,
 આ બાળ તો સુખ તણી રે, ઘેરાં નિશાણુ ગાજે. અરજ
 સહુકો સરખા થઇને ફરે, ચોરોના રે સાખી,
 આ રે મારગડે વિકૃલા ! રે, ઉગરવાનું ક્યાંથી ? અરજ
 જપતપનાં દર જોતરાં, કરવત મેલ્યાની કાશી,
 કોઈ તલખો (?) માને નહોં રે, એવી માયા મહેવાસી, અરજ
 મોહ માયા મદ લોભ ને, જાણે સર્વે ખોટું,
 જીવ પર એ જમડા બમે રે, જમ દેઈ રહ્યા પાટુ. અરજ
 શરણુ ચરણુ તારે આપિયો, અખ કીને આરી,
 રામકૃષ્ણ પ્રભુ રંકને, રગ લેજો ઊગારી. અરજ

પદ ૨ ભુ—રાગ ખીસાવલ

વહાલાજી ! આવોને આંગણીએ મારે,
જોડડલી કીજો.

દુર્લભ છે જોખનના દા'દા,
સ્નેહ તણું સુખ લીજો. ૧

(વહાલાજી) તે દા'દો સંભારો મારા વહાલા !
મારગડે મળતાં,
મીટ મીટ બેળીને હસતાં.
અંગે અમી ઢળતાં. ૨

જીભડલીએ જશ ગાઉં મારા વહાલા,
જે લીલા તમે કીધા,
રામકૃષ્ણ પ્રભુ વહાલા તમારે
વેચાતી લીધી. ૩



પ્રીતમદાસ

રામરાજીયા (પરજીયા—કતખો)

હરિ સ્મરણ કરો હેતમાં રે, ચિત્ત ચેત ! અચેત રે;
આ અવસર ચેત્યા તણો, હાં રે મૂખ પડશે બહુ રેત રે. હરિ
કાયાનું કાંઈ નવ નીપજે રે, મિથ્યા મોહ^૧ અહંકાર રે;
તનથી ત્રણ વાનાં નીપજે; હાં રે કીટ, મીટ ને છાર રે. હરિ
માયા તે મિથ્યા મોહિની રે, જેવી મીસરી ખાંડ રે;
જગત પસારો કાળનો, હાં રે જગ માંય થાશે ભાંડ રે. હરિ
જગમાં તે કામ રહે નહોં રે, શશિ ચંદ્રમાનો વંશ રે;
ખડખડ કરતા ખપી ગયા, હાં રે કેા રાગ ને રંક રે. હરિ
જાનું તે જવા કારણ રે, પશુ પંખી અવધાર રે;
કહે પ્રીતમ ભજો રામને, હાં રે ફરે શિર પર કાળ રે. હરિ

અખો ભક્ત

પદ ૧ છું

સંતો રે લેજો વસ્તુ વિચારી,
 આકાશ અધર આલવું, શું બેઠા હારી ? સંતો રે
 પવન, તેજ ને પૃથિવી, આકાશ ને અંધુ,
 પાંચે શૂન્યમાં સમાવજો, શેષ રહે તે શંભુ. સંતો રે
 ગુણ રે અતીત રે ગોવિંદજી ગુણમાં કેમ પામે ?
 આશ્વાસના તરી જવું, પેલે આરે રે સામે. સંતો રે
 વાયુ પ્રસર છે આપમાં, આપ વાયુમાં મ્હાલો,
 અણુ રે લિંગીને જે લગી^૧ કરે તેને તે ફાવે સંતો રે
 x x x x x x x
 સર્વાંગ અતીતને ઓળખો, અખો બોલે નીહાળી. સંતો રે

પદ ૨ જી—બીલાવલ

ધન્ય રે વ્હાલા ! તારો ઘૂંચટો, કોઈ પાર ના પામ્યા,
 કોઈ રે દેખીને વિરમય થયાં; કોઈ લાગ્યા રે લામા. ટેક.
 શાસ્ત્ર સરખાએ રે તુજને કહ્યું, નહોં રૂપ ને રેખા,
 ઉપમા દેવાને કોઈ નથી, નથી વર્ણુ ને વેખા. ધન્ય.
 આ રથુલ રે કહું તો ક્યાં લગી, મન વાણી ન જમ,
 સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ ધણો, પરમાણુ નાઈ થાય. ધન્ય.
 લઘુ રે દીર્ઘ કાલાવે નહોં, નહોં અધુર્ધમાં^૨ આવે,
 દીસતો સાર અવિશ્વન સહી, એવો વેદ જ ગાવે. ધન્ય.

૧ આલિંગન ૨ અધ=હેઠે=પાતાળમાં. ઉધ=ઉર્ધ્વ=આકાશમાં

અજર, અમર, અછેલ છે, વહાલો વચને ન આવે,
 સહી સદા દિન ઝળહળે, સોહી અવિગત કહાવે. ધન્ય.
 તૂહી કરતા વહાલમા ! તારાં શરણુ પ્રેમું,
 એમ તો વિચારી અખે કહ્યું, આપ હરિમાં રે હોવું. ધન્ય.

૫૬

મર્મ મોટો પરિબ્રહ્મનો, તે તો રસનામાં ન આવે,
 શબ્દની વેધી સૂરતા, ખરા લક્ષમાં આવે. ટેક.
 પગથી વિના પગ પરઠવો, વહેતા વિના વહેવું,
 સમજ્યા સત સીધી કળા, અંકુશ વિના સહેવું. મર્મ.
 જેને સ્થળ કહેવાને કંઈ નથી, તેને સ્થળ સ્વામી,
 ધાતૂ નર રહ્યા સંચતા, જેણે એ વસ્તુને પામી. મર્મ.
 સત રે ગુરુની એ તો સંચા, શિશ સુધા પ્રીછે,
 તે રે ગુરુ તે કહી શકે, ગુરુપણું નવ ઇચ્છે. મર્મ.
 વાણી વાચ્યા, અવાજકુ, જાદુ વાચ્યા ન હોઈ,
 સૂક્ષ્મ વેદ જૂઝે અખ્યા, જાદુ ગુરુમમ હોઈ. મર્મ.

સાખી

કહેનારા પણ ન રહ્યા, સૂણનારા પણ જાય,
 એ બે વચ્ચે ખાલી અખ્યા, તે મરે ને છુદા થાય.

કવિ ગંગાધર

સૂર્ય નારાયણની આરતી

જય સવિતા નારાયણ, સૃષ્ટા જગતપતે (૨)	
પુણ્ય પુરાણ પરાયણ (૨) ત્રિપદા સ્તવનકૃતે.	જય ૧
ઉદયે બ્રહ્મ સ્વરૂપ, મધ્યે રૂદ્ર દશા (૨);	
સાયંકાળે વિષ્ણુ (૨) તન તિમિરોધ ખસ્યા.	જય ૨
પૃથ્વી તેજ પ્રકાશક, વેદ વિચિત્ર લખે; (૨)	
x x x x x	
સર્જક પાલક સિધુ, હાર્દ છો હરવે (૨),	
કીટાદિકે મનુજ, પશુ પક્ષી સરવે.	જય ૪
ગણના કાળ સ્વરૂપ, અખિલ રહ્યા વ્યાપી (૨),	
સાક્ષીભૂત સમસ્તે (૨) આઘે અઘાપિ.	જય ૫
આઘ મધ્ય દિનાંત, આરતી જે કરશે પ્રભુ (૨),	
ગંગાધર દુઃખ તેનાં (૨) અરણુ ઉદય હરશે.	જય ૬

ભીખાભાઈ

૫૬

ઘોખે પડિયું રે, મનકું તો ઘોખે પડિયું રે,
 મૃગજળ દેખી દોડિયું તે, ઝાલ્યું હાથ ન જડિયું રે. મનકું
 સુવા પીસીમળ દેખીને, ફળ ખાવા ધાયો રે;
 પાંખ ચાંચ લપટાઈ ગઇ, એમ જગ ભમાયો રે. મનકું
 બાંધ્યો ફરે અંધ ધંધામાં, ચિત્તકું ચાકે ચઢિયું રે;
 પાછું વાળી પરખે નહીં, મોહ અવિદ્યાનું ધડિયું રે. મનકું
 કામ આવે ત્યારે ફરતો રહે, તેને અંગે ન અડિયું રે;
 રંગ પતંગ થું રાચી રહ્યું, તે ધડે ધાટે ધડિયું રે. મનકું
 x x x x x x x x
 દાસ ભીખો કહે પ્રભુ નહીં ભજ્યા, તેને મહાદુઃખ નડિયું રે. મનકું

આશારામ

રામ રાજ્યો.

બાળપણું રમતાં ગયું રે, નારી જોખન માંય રે;
આવ્યું છુટ્ટાપણુ ધાધને, મૂરખ સહુ નહો કાંય રે.

જોડા માણીગર બંગલા.

હાથી રહ્યા હાટ સેરીએ રે, ઘોડા રહ્યા ઘોડાર રે;
ઘોરી રહ્યા રથ જોતર્યા, ઝુરે મેહેત્રાંમાં નાર રે.

જોડા..

x x x x x

આશારામ ભજો રામને રે, આવ્યો શિર પર કાળ રે,
જોડા.

આવી મળા માનિની મંગળ ગાઢિ^૨,
દેવકીએ કુંવર જાન્યુડ.

માઝમ રાત થયું અજવાળું,
તેજે ત્રિભુવન છાયું.

આવી.

શંખચક્ર ગદા પાણુ જ પંકજ,
તિલક સુંદર કોટે જપમાળા;

અદ્ભુત ૩૫ દીઠું દેવકીએ,
ત્રાણ ત્રાણ જાગે રખવાળા.

આવી.

ઉધડ્યાં કપાટ ભોગળ, ભે ભાગી,
જય જય વાણી વદે વેદ ચાર;

સુરનર મુનિવર જય ઉવારણે,
ભૂપ બ્રહ્મા જય બલિહાર.

આવી.

લઈ ઉચ્છંગ વસુદેવ પધાર્યા,
જમનાજીએ દીધો રે માગ;

ગોકુળ માહે ગોવ્યંદ પધાર્યા,
સદસ મુખે સ્તવે શેષ નાગ.

આવી.

ઉત્તમ રાત અષ્ટમી ફેરી;
જય જય જન્મ્યા જગદાધાર,

સુરલોક ભૂલોક પધાર્યા;^૧
રંક ઈસુ જય બલિહાર.

આવી.

૧ પદની રચના ઉપરથી કવિ કંઈક જુનો જણાય છે. ૨ ગાઢ=ગાઓ.
૩ જાન્યુ=જાઓ; જન્મ આપ્યો.

કવિ માંડણી

પદ—રાગ પ્રભાત

શેઠ કીધો અમે શામળો, જોણે મહા ધન આલ્યું;
 નાણું ખર્ચે હરિ નામનું, ત્રણ લોકમાં ચાલ્યું. શેઠ
 અવર વેપાર ઢિપાડિયો, કાઠી કર્મની કોઠી;
 લક્ષ ચોરાશી જોઈ વળ્યો, ખાત્રી ખડખડ ખોટી. શેઠ
 મોહ મત્સર બેહેંકી ગયા, મન ગમતા માલે;
 કહ્યું તે કોઈનું નવ કરે, બેઠા ઘર ઘાલે. શેઠ
 કામ ક્રોધ બે ભેગા થયા, તેણે મૂકિયા વાહી;
 ને મમતાને લાવિયા, કાને રાખી સાહી. શેઠ
 છળ, બેદ તે બે છોકરા, થઈ બેઠા છે મોભી;
 દગાને ઘાલ્યો દુકાનમાં કોણ રાખે છે થોભી? શેઠ
 હર્ષ શોક એ બે દીકરી? માંહી મનવો મોટો;
 વણાતર વધી ગયા, પછે આવ્યો છે તોટો. શેઠ
 વ્યાજ ડૂલ્યું રે વીમા તણું ખાતું નવ જૂએ;
 મેળ ના કાઢે મૃત્યુનો, પછી આપ વગોવે. શેઠ
 વીમો લૂંટાયો વાટમાં, વણુ પ્રીછે છે વાણી;
 આંગરિયા અહંકારના રે, ખૂડ્યા વણુ પાણી. શેઠ
 આથી ને પોથી જે હતી, સર્વ ખોઈ રે બેઠા;
 જમ રે આવ્યા જ્યારે લૂંટવા, નાશી ઘરમાં રે પેઠા. શેઠ
 અંતે ન જોયો આવરો, ભ્રમ ભગળ ચલાવ્યું;
 નવ દ્વાર નાઠો ફરે, સાથે કોઈ ન આવ્યું. શેઠ

નોકર સર્વે નાશી ગયા, શેઠ એકલા સાથા;
 લૂલોપતી તેણે બહુ કરી, સર્વ મેલીને આશા. શેઠ
 લાખે લેખાં લોભનાં, જર ન રહ્યું જરી કે;
 પુણ્ય પાપની કોથળા, ઠાલી રહી ઓશીકે. શેઠ
 ચિત્ત તણા જે ચોપડો, તેને મૂક્યો રે જોઈ;
 પાનાં છે રે પ્રપંચનાં જેને નાંખ્યાં ઘોઈ. શેઠ
 ચતુર હોય તે ચેતજો, ચિત્ત—ચકલે ખેસી;
 નર કોષ્ટ જિતી નથી ગયો, આ વણુજમાં ખેસી. શેઠ
 શોધી કાઢી સાચા શેઠને, વહેપાર વધારો;
 લેખું ચોક્ષું લાભનું, આલીને પરવારો. શેઠ
 નીર થઈ નાણું કર્યું, ઢાંક્યું દેવાળું;
 કહે માંડણ હવે નહીં કરું, ઘોળા ઉપર કાળું. શેઠ

૧ સ્વ. મણિલાલ બકોરભાઈએ માંડણ નામના કવિનું ઉખાણા નામનું
 એક નૂની કવિતાનું કાવ્ય છપાવ્યું તે માંડણ આ માંડણ જણાય છે.

નથુરામ

પદ ૧ લું

ઓધવ કહે પ્રગસુંદરી ! સાંભળો એક વાત;
 સ્વામી તમારો સધળે છે, તે ગળો વિખ્યાત. ઓધવ.
 ગોપી ! જ્ઞાતિ ટાળીને ભાળી જૂઓ, અહા સર્વે વાસ;
 ઘટ, મઠ મહદ્ એક છે, સધળે આકાશ. ઓધવ.
 ગોપી ! કનક ને કુંડળ એક છે, પડી નામ ભાતિ;
 બીજામાં રખે રાચતાં, સુવર્ણ એક જાતિ. ઓધવ.
 ગોપી દૂધમાં જેમ ધૂન છે, કૂલમાં જેમ વાસ;
 કાષ્ટમાં જેમ વલ્લિ છે, એમ અહાવિલાસ. ઓધવ.
 ગોપી ! વિશ્વને વહાલો એક છે, કરી જો જો વિવેક;
 સમુદ્રથી લહેરી ઊપની, વારતવ રૂપ છે એક. ઓધવ.
 ગોપી ! તમમાં તમારો નાથ છે, જુઓ મને વિચારી;
 દાસ નથુ કહે એ ઓળખે, હૃદયે જ્ઞાનને ધારી. ઓધવ.

પદ ૨ જું

ગોપી કહે: ઓધવ ! સાંભળો, એક અરજ અમારી;
 x x x x મારો કુંજવિહારી. ગોપી.
 ઓધવ ! કૃષ્ણ તે પૂરણ અહા છે, તેનો અંશ તે જીવ;
 તેને કહો અમે કેમ કહીએ, સધળે છે શિવ. ગોપી.
 ઓધવ ! મનને વાણી પોહોએ નહો, દષ્ટિએ ન દેખાય,
 ચૈતન્ય વિષે શ્રી નાથજી, વેદ એને માય. ગોપી.

ઓધવ અવતાર ગુણુ કર્મ ગાધશું, મહા રતેહને આણી;
 મોહન મેવા મૂકીને, કૃણુ પીએ મૃગપાણી.^૧ ગોપી.
 ઓધવ! ભજનાનંદ સુખ અમને રુચે, પ્રહ્લાનંદને ગાઈ,
 એકત્વપણું જોઈએ તો, નિશ્ચય આપ ખોવાય. ગોપી.
 ઓધવ! ભૂતલ ભાર ઉતારવા કંઈ ધરે સ્વરૂપ;
 નથુનો નાથ નથી ગયા, કંઠીએ વ્રજનો ભૂપ. ગોપી.

(કીદરજીનો સુત) મૂળજી

૫૬૧

આજ અનુપમ દહાડો આવ્યો, વિવાહનો વિચાર જોને,
 તે દિવસ મારા માનમાં ભાવ્યો, ધણું રૂંદું સાર જોને.
 માયા બ્રહ્મનો વિવાહ કર્યો, ચૈતન્ય જોડી જુક્ત જોને,
 વૈરાટ રૂપી માંડવો રચ્યો, ખંભ પગ હાથ જોને.
 ચારે દેહની ચોરી રે રચી, કેહેતાં ના'વે પાર જોને,
 દશે ઈંદ્રિ નારી રે મળી, ગીત ગાય છે હો ગોરી જોને.
 પાંચે જૂતનો તે પસારો, તન માયા રહ્યાં દોરી જોને,
 મન કરે ત્યાં મરકણા ને જુદિનો ક્ષણ વખાણ જોને.
 ચિત્ત કરે ત્યાં ચટપટી હેલા માંહે હણ્યો અહંકાર જોને,
 ત્યારે રે બહુ વાળં રે વાળ્યાં, વહુવાર ઘોડે ચડે જોને.
 અખિલા હોતી રે દશા પામી, તોરણે આવી ઉભા જોને,
 સુલક્ષણા ત્યાં સાસુ રે આવી, પાંકવાને વેગે જોને.
 પદરાવ્યા હો મલપંતા વરજી, મંડપમાં હરિબ્રહ્મ જોને,
 બ્રહ્માનંદ નયણે રે નિખર્યો, તે વિધિ ત્યાં થઈ રહી જોને.
 પોતે વર ને પોતે રે કન્યા, પોતે પોતાને વરી જોને,
 એ વિવાહ જોને રે રૂદે, જન્મમરણ ટળિયાં જોને,
 કીદરજીનો સુત મૂળજી બ્રહ્માનંદમાં ભળિયો જોને.

૧ બૃ. કા. દો. ભાગ ૮ માના પૃષ્ઠ ૭૫૬ મેં છપાવેલા આ કવિતામાં
 અને અહિં ઉતારેલી કવિતામાં બહુ પાઠાંતર હોવાથી તે ફરી પ્રસિદ્ધ કરી છે.

સુરદાસ

ભણો તો બે અક્ષર ભણો, રરો ને રે મમ્મો,
 બે વિના ખાવન બોખડા, હાં હાં રે ઘાટે ન ગમ્મો. ભણો
 ર રો તો આત્મા રામ છે, મમ્મો તેજ માયા,
 જુગલ અક્ષર જોડતાં, કહેવાણી રે કાયા. ભણો
 ચાર વેદ ને ચૌદે વિદ્યા, બીજી વ્યાકરણની વાણી,
 બે એ અક્ષર તો બાદ છે રે, બીજી કહેવાની કહાણી. ભણો
 બે અક્ષરમાં ખાવન ગરે, તે ના પાડે પાછો,
 સુરદાસ અક્ષર મૂળ તો, તે સર્વાંગે રે સાચો. ભણો

પીપો ભક્ત

ઉદ્ધારણ ચૂંદડી

પ્રહ્લાદ ઉદ્ધારણ ચૂંદડી, જામે રે રોમમાં દો અંક પ્રહ્લાદ-ટેક.
 વાદ્મીકે બન ખોધયો રે, ચૂન લાયે શુક દેવ;
 કર્મ ખીજોરાં દૂર થયાં રે, સૂતર કાંતી લાવ્યા જ્યદેવ. પ્રહ્લાદ
 ત્રણ લોકે તાણો તાણિયો રે, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ;
 તારણ ગણતાં મુનિ થક ભયે રે જાકે સૂરનર સકળ નરેશ. પ્રહ્લાદ
 ચારે વેદ ખીલા કરયા રે નિરાકારકો રાય;
 વણી રે કખીરે ચૂંદડી રે, રંગે શોભી નામને^૧ હાથ. પ્રહ્લાદ
 હરિ હરડાં, તન ફટકડી રે, કારણ કઠણ મજાદ;
 મૂળ કઢાયું ચઢાવિયું રે, બ્રહ્મ અગ્નિ જલે રે અંગીઠ. પ્રહ્લાદ
 વણુ ધરતીએ પાથરે રે, વણુ ચરણની વાટ;
 જેણે ખોજી એ ચૂંદડી રે, તેણે ખોજ્યાં બ્રહ્મકપાટ. પ્રહ્લાદ
 તમે મત જાણો એ ચૂંદડી, એ છે આતમચાન;
 જેણે ઓઢી પ્રેમશ્યાં રે, તેને કહીએ ભક્ત પ્રમાણ. પ્રહ્લાદ
 વણુ રસના ગુણુ ગામ લો રે, વણુ વસ્તીકો દેશ;
 વણુ પિંડનો એ આતમા રે, તાસુ કરી લો સાચો સનેહ. પ્રહ્લાદ
 કહે પીપો એ રૂપ લીના, બની કબની બનાધ;
 જેણે જાણી એ ચૂંદડી રે, તે વસ્તુ રૂપે થાર્ષ. પ્રહ્લાદ

ગંગારામ

૫૬

એટલો સંદેશો મારા સદ્ગુરને કહેજો,
 સંતોના રહિયામાં રહેજો. સંદેશો

કાયાનું દેવળ અમને લાગે રે કાચું,
 તેની બલામણ અમારી કરજો. સંદેશો

કાયા રે પડશે જીવ ક્યાં જઈ સમાશે ?
 તે ધર ખતાવી અમને દેજો. સંદેશો

બ્રહ્માનું રૂપ માત્રી નજરોમાં ન આવે,
 સેવા ને સાધન કાંઈ ના લાવે. સંદેશો

હું ગંગારામ સંતો ગુરના ચરણે,
 દેહાર દર્શન અમને દેજો. સંદેશો

લાલદાસ

પદ ૧ જી

તટ સરોવર એક પંખી રહે છે, પરમહંસ નામ કહાવે,
 તે રે પંખીને નહીં રૂપ ને રેખા, કોને કાણુ ખતાવે.
 પાંચ પચીસથી ન્યારો ખેલે, રહે છે દશવીશ માંહી,
 દર્પણમાં મુખ દેખાયે, પણ હાથ આવત નાહી.
 પાંચે તે અંગે ને પાંચે તે સંગે, છટ્ટા તો પ્રભુ આપ,
 સાતમું એક નિજ સ્વરૂપ એ, તેને નહીં પુણ્ય ને પાપ.
 તે રે સ્વરૂપમાં વાસ અમારો, સદા સર્વદા રહીએ,
 કહે લાલદાસ સુણો બાર્ધ સાધુ! કાઈ કહેવા સરખાને કહીએ.

પદ ૨ જી

તે રે સ્વરૂપને જે રે દેખાડે, સોષ સદ્ગુર સાચા,
 તે રે સ્વરૂપને દષ્ટે જોતાં, એમના અમર લોકમાં વાસા.
 વેર બંધન વળા ખીળ છોડે, એક જ આતમા ભાજે,
 સોહી સદ્ગુર પૂરણ લખિયો, આ ભવનો ફેરો ટાળે.
 સકળ સિદ્ધિ પાસે રે દેખે, દૂર જોવા નવ જાય,
 એટલી વિધિ જે જન જાણે, તે આપે ઈશ્વર થાય.
 દૂધ સાકર જેમ ભેળાં રે ભળિયાં, એમ એક રસ થાય,
 કહે લાલદાસ સુણો બાર્ધ સંતો! આ વાત કોને કહેવાય.

કુહા

શબ્દે લાગ્યા સો ઉગરિયા, ડૂબ્યા દોડનહાર;
 કહે લાલદાસ તાકી ખૂમ ને ના થઈ વહાર.

પદ ૩ જી

કાશી રે ક્ષેત્રમાં અવિચળ દીપક, તે મધ્યે વાસ હમારા,
 સૂરનર મુનિજન મહા રે તપેશ્વરી, કોઈ વીરલા જાણુનહારા.
 પવન પાણીકા પ્રવેશ થોડા, સંત સદા રસ પાવે,
 નિરાધારે એક સદૃશુર બેઠા, ત્યાં કોઈ એક જવલા બાવે.
 મન પવન બે શૂન્ય ઠરાવ્યાં, બ્રહ્મની કૃપા બ્યાપી,
 સ્વામીએ હમારે સન્મુખ જોધને, વસ્તુ અનુપમ આપી.
 થોડા ઉદ્ધમમાં નાથે હમારા, અનંત કૃપા રે કીધી,
 પ્રેમ સરોવર દેખાડ્યું મારે જહાલે, તો ભરી પોસલીઓ પીધી.
 દીન જાણી હમને દયા રે કીધી, હરિએ હાથ જ સાલ્યો,
 કહે લાલદાસ કૃપા કરી મુજને, તો અમીરસ પાયો.

અસ્તાવિક કવિતા

ગયેકું સોચે નહીં, નહીં આવનકી આશ,
 સોજન કેવળ રામકા, એમ કહે લાલદાસ.
 આપણુ તજીએ મનકું, આપણકું તજ જાય મોત,
 લાલદાસ કહે સુણો ભાઈ સાધુ: તે ગયું ગોળાગોફલુસોત.
 હરિ દરીયા અમર ભરિયા, ખૂટે નહીં લગાર,
 કેતે સંત ધારિયા ને, કેતે ધાવનહાર.
 શાસ્ત્ર તો દરિયાવ હે, હીરા, લાલ હે માંહી;
 કહે લાલદાસ કોઈકું, કાઢયાકી ગમ નાંહી.
 સૂરત જલ ગઈ નૂરતમે, પડી રહી તે ખાખ,
 કહે લાલદાસ ભેર થયા, તે સાંબળે મારી કાખ.

અન ખાવું તે ક્ષૂધાને ખાવા, જળ પીવું તે પ્રાણને ટોવા;
રહેવું અન્ય વસ્તુથી ઉદાસ, એમ સમજે છે હરિના દાસ.

દુહા

ગમ ખાત સોચે નહીં, આગલી ચિંતવન નાહી;
વર્તમાન વર્તે સદા, સો સાધુ સુખ માંહી.

સોરઠો

કહા વિષયકા ભોગ, પરમ ભોગ એક ઓર હે,
તાકો ભયો સંજોગ, નિરસ લાગત ઇંદ્રપદ.

દુહા

મહા વિવેકી તજ દીયે, સંપત્તિ સૂત ને માત,
કંથા ને કૌપિન એ, તુમથી તથા ન જાત.^૧
અન તણે ઉચ્ચારણે, આદારવૃત્તિ નવ થાય,
તેમ જ શબ્દ થકી કદિ, અનુભવ ના જ કળાય.
અમૃત કહેતાં જો કદિ, ચિરંજીવી કે હોય,
તો જ શબ્દશ્રવે જનો, અનુભવપ્રાપ્તિ જોય.

ગીતિ

પ્રથમ ઘટે જળ ધરવું, જો ન ગળે તો પછી જ ઘૂત ભરવું,
પુનરપિ ગળે કદાપિ, તો પછી ગુરૂએ ગ્રહણ મૌન કરવું.

૧ મત્સ્યેન્દ્રનાથ ભર્તૃહરિને કહે છે: સાર અને અસાર વસ્તુનો વિવેક જાણનારા જ્ઞાની પુરૂષો સંપત્તિ, સુત (છાકરાં) અને માતાપિતાને છોડી દે, છે, તો તારાથી આ કંથા-ગોઠી-અને કૌપિન-ઘંગોટી-એવી કુલ્લક વસ્તુ તજતી નથી.

દુહા.

શીઆળે સોરઠ લલો, ઉનાળે ગૂજરાત;
ચોમાસે ઈંડર લલૂં, કછડો^૧ ખારે માસ.
સંવત સોલસે એસી, વસો ગંગાકે તીર,
શ્રાવણ શુક્લ સપ્તમી, તુલસી તજ્યો શરીર.

સોરઠો.

તોલ્યો ખાર હજાર, ચતુર શુદ્ધિ ખાગરમેં,
સમતા ન પાથો જર, નેક એક પેંજારસો.^૨
(રણછોડજી દિવાન)

દુહા.

નેહી કીયે શિરપર લીયે, ખળ સંધિસે દૂર,
કુટિલ અલક તૂટે જ્યુ કચ, સંધિ ન હોય જરૂર.

(ભાવાર્થ-ખળ માણસમાં અને માયાના કેસ-વાળ-માં કુટિલ-
પણું-વાંકાપણું-હોય છે. ખળ સાથે એક વાર તૂટ પડી હોય કે,
પેલો વાળ તૂટ્યો હોય, તો પછી તેમને “ નેહી ” એટલે રનેહી કરીએ
અને વાળને ‘ નેહી ’ એટલે તેજવાળા કરી માથે ચઢાવીએ, તોપણ
તેઓ કદિ સાંધી શકાતા નથી.

મદન કદન સંપ સદન, પંચ વદન સુખ ધામ,
દાસ ખાસ રનછોરકો, અમર રાખીએ નામ.

ચોરો

સાંધ રૂઠ્યો, દેત દુર્લ્લભિ અભિમાનપદ;
ચેત ! રે ચેત ! અચેત ! પ્રકટ હણે નહોં દંડસે.

ઐઠ રાગી, જુવાન જોગી, શર પીડી શાવ;^૧
રસાયન ખનાવે, લીખ માગે, એનો શો પતીઆર.

જોરીઓ (જોરભાઈ)

૫૬

જોષીડા ! જોશ જુઓની, ભાઈ ! કહે મન ચઢો કાને ખનાઈ ?—ટક
પાણીનો તો પાયો રચિયો, જ્યારે ખની જતનાઈ,
લોહી લોધર હાડ ચામડું, ક્યાથી આવ્યું ધાઈ ? જોષીડા !
ચોહો ફેરથી ચણી રે લીધું, જો રે ખની રચનાઈ,
રમતો અખધૂત આવી ગઢ્યો, બેઠો ધૂણી સાહી. જોષીડા !
પાંચે ચેલા પ્રીતે આવ્યા, છટ્ટી પાછળ માઈ,
સાંતે મળી રનેહ જ કીધો, મઠી ભલી ખનાઈ. જોષીડા !
ખાઈ ખાઈને ખોખું કીધું, ભલી ખની સગાઈ,
ગુરૂપ્રતાપે ભણે જોરીઓ, અંતે ગયાં વેરાઈ. જોષીડા.

૧ પાછળ—પીઠ ઉપર જોને ધા વાગ્યા છે તેવો પહોડલુ રણમાંથી
નાશી આવેલો, શરવીર હોય છતાં નકામો.

કાળ મહંમદ

૫૬

પ્રીતમ ! તમને શું કહું ? મારી પ્રીત બંધાણી,
 ધણા રે દિવસની ચાકરી રે, મોંની મહોબત ન આણી. પ્રીતમ !

પીયુજ ! સ્વર્ગભુવનથી ઉતર્યા, તે દા'ડાની ઉદાસી,
 ભર જોખનમાં હૂં થઇ રે, મેહેલી ચાલ્યા સંન્યાસી. પ્રીતમ !

(પિયુજ !) મને તમારો વિશ્વાસ છે, જાણું મેલી માં જાશે,
 ધણાં ઘર આવ્યા ભટકી રે, જાણ્યું અમર થાશે. પ્રીતમ !

પિયુજ ! અમને મેહેલીને, એકલા ના જાશે,
 બીજા અજાણને પરણતાં રે, ધણું દોહેલા થાશે. પ્રીતમ !

પ્રીતમ કહે : સૂણ્ય પ્રેમદા ! માઈ જોર ન ચાલે,
 ચીઠી આવી રાજરામની રે, તે સમે લાચાર. પ્રીતમ !

હવે ગદગદ કંઠે કે' છે કામિની, નયણે નીર ન માય,
 પિયુ પરદેશી ચાલિયો, કદમ વળાવવાને જાંય. પ્રીતમ !

એ ગતિ છે સંસારની રે, કોઈ ગર્વ ના કરશે,
 પિયુ પરદેશી પ્રીતનો રે, વિશ્વાસ ન ધરશે. પ્રીતમ !

કાળ મહંમદની વિનતિ, તમે સૂણજો કાન,
 એકમન થઇને સાંભજો, ગોપિંદ ધરજો રે ધ્યાન. પ્રીતમ !

હરિકૃષ્ણ

પદ ૧ છું

જો આત્મતત્વ વિચાર કરે તો, સહજે આવે પાર,
 પાંચ તત્ત્વ, ને ત્રણ ગુણ જાણો, જળ તો સંસાર. જો
 જુઓ પૃથ્વી એક ને ભાગ અનેક, ચક્ર ફેરવે કુંભાર,
 જુઓ જળ એક ને લહેરો અનેક, સાક્ષી તે નિરધાર. જો
 જુઓ સુરજ એક ને કિરણ અનેક, અમિદીપક પ્રકાર,
 પવન એક ને પિંડ અનેક, ઘટ ઘટ બોલનહાર. જો
 જુઓ આકાશ એક ને રૂપ અનેક, ચૈતન્ય જાણો સાર,
 પરમહંસ હરિકૃષ્ણ પોતે, જ્ઞાન જ્ઞાન એકતાર. જો

પદ ૨ જી

પરિબ્રહ્મશં તાલી લાગી, બીજાનું શું કામ ?
 રાતદિવસે સ્મરણ કીજે, ધરીએ તેનું ધ્યાન. પરિબ્રહ્મ
 લગની લગાવી સુરત શમાવી, શાંતિ લેશ વિશ્રામ,
 સદ્ગુરુ સ્વામી, અંતરજામી, બાહુનામીનું નામ. પરિબ્રહ્મ
 ચૈતન્ય જાણી ઉરમાં આણી, પરમહંસ તે પ્રમાણ,
 સમજી રામ સમજે સાર એ, હરિકૃષ્ણ પૂરણ ધામ. પરિબ્રહ્મ

હૈમદાસ

પદ

જે કહે તેને કહેવા હમને, હરિજનનમાં રહીએ.
 બગલો હંસ કરી બેસાડ્યો, બગલો હંસ કેમ કહીએ ?
 ચારામાં પિવેક જણાશે, તેનાં લક્ષણ લહીએ. જે
 હીરા કંકર, કંકર હીરા, હીરા કંકર કેમ કહીએ ?
 સાચ પારખૂં ત્યારે જણાશે, ઘણુની ચોટા સહીએ. જે
 તિલક છાપ, કંઠે તુલસીની માળા, દાસના દાસ થઈએ,
 જગત બદલતે આઘ વેર છે, તેનાં મેહેલાં સહીએ. જે
 કહે હૈમદાસઃ મારી સારી શીખામણુ, લખી રાખજો હમને,
 જેણે માની તે મહા જ્ઞાની, મૂરખને શું કહીએ ? જે

ગોપાળદાસ

૫૬

સંતો ! રે બ્રહ્મ પાસે ભાસો,
 જોવામાં આવે નહોં, એવો અલખ તમાસો. સંતો ! રે
 વેદ હી લક્ષ તો આતી રહ્યો, જીએ ગ્રહે એવાની વાચા,
 હું હું ૫૬ તો સંભારો, હું હારિ જોલે એ સાચા. સંતો ! રે
 અધ્યા ! એઓ એક નહોં, માયાનો ધર્મ આ શો ?
 મોટા મોટા મગર તે અલ્પ થયા, આગે અંજીમાં^૧ વાસો. સંતો ! રે
 નવધાથી નવરા યાઓ, મગન થઇને મહાલો.
 લક્ષધાને! જે પાર કરે, સુધા સમજણ આલો. સંતો ! રે
 સદ્ગુરની સંગતે તાણો, વાણો એક જાણો,
 દાસ ગોપાળ અક્ષર અખંડ છે, સદ્ગુર સચરાચર પ્રમાણો. સંતો ! રે

મુકુંદ

૫૬

કાઈ આવો તો મૃતસંજીવીની વિદ્યા સેજો બણાવું.
કહો તો રે ઝંકાર અક્ષરને આદે લખને ગણાવું.—ટેક

કહો તો પ્રથમ જીવદિસા કઢાવું,
કહો તો હરિનો પરમહંસ થાવું.
કહો તો બેશી વિમાન વૈકુંઠ જાઉં. કાઈ
કહો તો એક થકી અનેક ગણાવું,
કહો તો ચૌદ લોકનો તાણો તણાવું. કાઈ
કહો તો ગગનથી ઉઝો ચાલું,
ન્યાંહાં નહીં અર્કનું^૧ અજવાળું.
તો સદગુરનો બાળકો નામ ધારું. કાઈ
કહો તો અંબુમાં^૨ અમિ ભારું;
કહો તો મૃતસંજીવન ઉગારું,
કહો તો પાણી ઉપર બળતૂં બાળું. કાઈ
કહો તો આપ થકી આપ મરીએ;
કહો તો અખંડ વૃંદાવન જઈ ઠરીએ,
કહો તો માતપિતા વિના દેહ ધરીએ. કાઈ
કહો તો જીવનું પરમ સંકટ કાપું;
કહો તો શુદ્ધ સ્વરૂપ કરી થાપું.
કહો મુકુંદ અખંડ ૫૬ આપું. કાઈ

સાધાખાધ

૫૬

શ્રી વૃંદાવન વાંસજીવી વાગે, સાંજે લહેર ત્યાં સાહેલી,
 બિપન્યે રંગ તે કેમ રેવાયે ? યાત્રો ધરધંધો મેહેલી. શ્રી
 સજી શણુગાર સજો સહુ સ્યામા ! યાત્રો સાંતરે સર્વે સજી,
 નયણાં બરી નિરખો નરહરિને, લ્હાવ લોને લાજ તજી. શ્રી
 મતોમતિ ને મળી માનની, સ્યામળીયાના જીવંદ બણી,
 રાધેના સ્વામી અંતર્યામી, હરિશં રમવા હોસ બણી. શ્રી

મીરાંબાઈ

પદ ૧ લું

કામરી ચોર લઈ રે, મૈયા ! મેરી કામરી ચોર લઈ-ટેક

એક કહે કા'ના મોરી આગે નાચે,
ઓર તો મમા દેઉ નધ. મૈયા.

એક કહે કા'ના કાળી કામલીયાં,
જમનામેં જત બહી. મૈયા.

આ બૃદાબનકી કુંજગલનમેં,
બહવા ચરાવન ગધ. મૈયા.

મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
ચરન કમલ ચિત્ત રહી. મૈયા.

પદ ૨ જી

ઘેલી કરી ગિરધરલાલ !
તેં તો મને ઘેલી કરી ગિરધરલાલ ! ટેક.

બલજેરહી બળ જો નહોં માને,
કરી મને હાલ બેહાલ. તેં તો.

હાં રે સાસુ હડીલી, મોરી નથુદી ઠગારી,
દીયરીયો દેશે મને ગાળ. તેં તો.

મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
હરિ મારા હૈયાને હાર. તેં તો.

પદ ૩ જી

કીસ મુખ દેખત જાઉં રે, શ્યામ તો ઘેરાગી બચો.

કેરી કેરી મટકીમે દહોં બરી લાવું,
ગ્વાલન હો કર જાઉં રે. શ્યામ.

કાચી કાચી કલિઓના હાર ગૂંથાવું,
માલન હો કર જાઉં રે. શ્યામ.

હાથ બીચ મુદ્રિ, ગલે બીચ સેલી,
બેગન હો કર જાઉં રે. શ્યામ.

મીરાંબાઇ કહે પ્રભુ ગિરધર નામર,
મીલે તો કંઠ સોહાવું રે. શ્યામ.

પદ ૪ થું

જળ ભરવા કેમ જાઉં રે ? કાનુડો મારો મારમ રોકે,
વાટે ને ધાટે વહાલો પાણીલાં માગે,
સહિયરો દેખે ને કેમ પાઉં રે ? કાનુડો.

સરખી સહિયરો મુને મેંણાં જ દે છે.
કેમ કરી દિલ સમજાવું રે ? કાનુડો.

નિર્લજ થઇને કાનુડો રે બેઠો,
હું નિર્લજ કેમ થાઉં રે ? કાનુડો.

મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નામર,
નિત્ય હિંદી ગુણ તારા માઉં રે. કાનુડો.

પદ ૫ મું

મુને તારી લેહ લાગી રે, હો મીઠાબોલા ! ટેક
કામ ના સુઝે, મને કાજ ના સુઝે,
ઝખડાને મંદિરિયામાં જાગી રે. હો મીઠા.
વૃંદા તે વનને મારગ જાતાં,
મળિયો છે શ્યામ સોહાગી રે. હો મીઠા.
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
તેં જવની બટકણ લાગી રે. હો મીઠા.

પદ ૬ ટું (મોરલી)

બોહોત ગુમાન જરી રે મોરલી ! તુંબા. ટેક
જાત જાત તોરી કાંધએ ના જાનું, જંગલકી લકડી રે. મોરલી.
બેઠી તખતપર રાજ કરત હે, મોહન અધર ધરી રે. મોરલી.
બૃંદા રે બનકી કુંજ ગલનમે, એ રાધેસું ઝગરી રે. મોરલી.
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર, ચંરણમાં ચિત્ત ધરી રે. મોરલી.

પદ ૭ મું

હોતા જાળે મહારાજ ! મારે મોહોલે હોતા જાળે રાજ ! ટેક
કળકી મેં ઠાડી સાહેબા અરજ કરે છું,
એતની અરજ માનો મોરા રાજ ! મારે.
જન્મોજન્મની તારી દાસી હું સાહેબા !
તું તો મારો સરદાર. મારે.
મોરે રે આંગણે પીપલી ઉપર મોર બોલે,
તેના શબ્દ મુણી હો રે આવજો.
રસિયા માજમ રાત. મારે.
બાપ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
અરણ્ય— કમળ બલિહાર. મારે.

પદ ૮ મું

અખ ના ભરૂં રે, કા'નડ ! ગાગર, અખ ના ભરૂં રે-
 જળ જમનાજી કે ઘાટ હોહીસો,
 ધીરે ધીરે પાવ ધરૂં રે. કા'નડ !
 પવન વાય, ઉડ જાય મોરી ચુંદડિયાં,
 દુર્ગત લાજે મરૂં રે. કા'નડ !
 જગરત જગરત કાનુડો જગરત,
 ખેડલું ને ભારે મરૂં રે. કા'નડ !
 મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
 ચરણમાં ચિત્ત ધરૂં રે. કા'નડ !

પદ ૯ મું

લાગત ખુંદ કટારી, પીયા જિન લાગત ખુંદ કટારી.—ટેક
 કાળા પીળા બાદલ, બીજલી સી ચમકે.
 બાહી તો બોજે મોરી સાડી. પીયા.
 મકના બે હાથી ધરત અંબાડી,
 અંકુશ દે દે મેં હારી. પીયા.
 જીન કે પીયા પરદેશ પધારે,
 સોષ કેહું જીવત નારી. પીયા.
 ક્ષણ એક ધરમેં, ક્ષણ એક બહારી,
 ક્ષણ એક આસમાન અટારી. પીયા.
 મીરાં કે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
 ચરણ કમળ બલિહારી. પીયા.

પદ ૧૦૩

રંગ લીંછ જોવાલણી આવે, મદમાતી જોવાલણી આવે.—ટેક

રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ નેપૂર વાળે,

જોપી હંસની ચાલ ચલાવે. મદ માતી.

કાન ખીચ કુંડળ ઝાલ ઝણુકે,

જોપી મોતીડે માંગ સમારે. મદ માતી.

ચુઆ ચંદન ઓર અરગળ,

જોપી કેસરી આડ બનાવે. મદ માતી.

કર પર ચૂડી, ચૂડી પર કાંકણ,

જોપી દપ્પણ મુખ નિહાળે. મદ માતી.

શિરપર કળશ, કળશપર ઝારી,

જોપી જળ જમના ભરી લાવે. મદ માતી.

સિદ્ધરાજ ને જશમાના ઐતિહાસિક^૧

રાસડો (૧)

રાજા બેઠો બરિ રે દરબાર, "
જામક આજ્યા જમવા.

સર્વે નારી બણે રાજા.

રાજા રે જશમાનું રૂપ,
એ રે નારી તમ ધર શોભતી. સર્વે.

૧ કોઈ એક સમયે માળવાના એક રહેવાસીએ આવીને સિદ્ધરાજની આગળ જશમા ઓડણના રૂપનાં વખાણ કર્યાં. રાજાએ તેને મળવાને પ્રયત્ન કર્યા, પણ સર્વ નિષ્ફળ ગયા. છેવટે, પાટણ આગળ તેણે સહસ્રલિંગ તળાવ ખોદાવવા માંડ્યું ત્યારે દૂધમલ્લ ચાવડો જે પોતાનો અનેવી હતો તેને માળવેથી ઓડ, અને ઓડણેને લાવવા મોકલ્યો. દૂધમલ્લ તેમને તેડવા ગયો, અને તેમને ગામ જઈ તેઓને કહેવા લાગ્યો કે, સિદ્ધરાજ સોલંકીને વિશાલ તળાવ ખોદાવતું છે એટલા માટે ધણા ઓડ અને ઓડણોના ખપ છે. આતું સાંભળી જશમા પોતાની નાતના લોકોને એકઠા કરીને પોતાના ધણીને લઈને પાટણ આવી. સિદ્ધરાજે આજ્ઞા કરી કે ખીજ ઓડને નગરની બહાર ઉતારો આપવો, પણ જશમાને મહેલમાં આણવી. જશમાએ તેની ના કહી, અને બોલી કે "મહેલમાં તો રાણીઓ સુવે, ઓડણને તો ભોંય ઉપર જ પડી રહેવું શોભે." જ્યારે તળાવ ખોદાવા માંડ્યું ત્યારે રાજા પોતે આવી તપાસ રાખવા બેસતો, તેને જશમાનો ધણો મોહ લાગ્યા. તેણે તેને કહ્યું: "જશમા! આવડો ખધો માછીનો બાર કચકતી નહિ, એથી તારું શરીર બચડશે." તે બોલી: "એ વાતની કાંઈ ચિંતા તારે કરવાની નથી. "ત્યારે તેણે કહ્યું કે, તું તારા બાળકને સંભાળ, ને ખીજ ઓડણોને માટી લેવા દે." તેણે ઉત્તર આપ્યું: "આમણીની ડાળિયે મેં એની ડાળી ખાંધી છે ત્યાં આવતી જતી હું એને દિયકા નાંખું છું."

રાનએ મેલ્યા ખારીખર બે ચાર.
કે જાઓ રે જશમાને તેડવા. સર્વે.

ગાયો ચારતલ બાધ રે ઝોવાળ !
કે ક્યાં રે વાસો ઓડો તણો ? સર્વે.

ખિરખિરીઆરડી વાડ,
કે બૂવરીઆળો ઝાંપલો. સર્વે.

કાગળ દીધો જશમાને હાથ,
કે જશમાએ વાંચીને માથું ધૂણિયું. સર્વે.

જશમાએ દીધો સસરાને હાથ,
સસરે વાંચીને માથું ધૂણિયું. સર્વે.

“વહુ ! તારૂં રૂપ સુરૂપ,
એણે રે રૂપે લાંછન લાગશે.” સર્વે.

“સસરા ! તું હમડે મ હાર,
નહિ રે ટળું જશમા ઓડણી.” સર્વે.

જ્યારે ખાદવાનું કામ પૂરું થયું ત્યારે રાનએ બધા ઓડને તેમની મનૂરી ચૂકાવી આપી, પણ જશમાને કહ્યું કે, “તું તો હમણું રહેજે તને પછીથી આપીશું.” બીજા ઓડને જવાની રાનએ આજ્ઞા આપી, તેઓની સાથે જશમા પણ છાનીમાની જતી રહી. રાનએ જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે અધાર થઈને મોઢેરા સુધી તેમની પછવાડે દોડ કરીને કેટલાક ઓડને ઠેર કર્યા. તે ઉપરથી જશમાએ પોતાના પેટમાં કટાર મારી, અને મરતાં મરતાં શાપ દીધો કે “એ તળાવમાં પાણી ટકશે નહિ.” (રાસમાળા આગ ૧ લો આવૃત્તિ ત્રીજી; પૃષ્ઠ ૧૫૬ મું.)

જશમાને વારે છે બાપ:

“ મ જજે ધીઅહી રે ગઢ માંડવે.” સર્વે.

“ ઘેલા બાપા ! ઘેલડું શં બોલ,
એક વાર જાઉં ગઢ માંડવે.” સર્વે.

હારો રે દળાવ્યા જશમાએ ધર્જી,
કળશી દળાવ્યો જશમાએ બાજરો. સર્વે.

વિજયા દશમ કેરી રાત,
ઓડોએ ઉચાળા ખડકિયા. સર્વે.

શરદ પૂનમ કેરી રાત,
ઓડોએ ઉચાળા પન્નાણિયા. સર્વે.

“ ઓડોને ઉતારા દેવરાવો,
કે જશમાને ઉતારા મેડીએ.” સર્વે.

“ મેડીએ તારી રાણીને બેસાડ,
અમે રે ઓડોને ભલાં ઝૂપડાં.” સર્વે.

“ ઓડણોને દાતણિયાં દેવરાવો,
જશમાને દાતણ દાડમી.” સર્વે.

“ દાતણ તારી રાણીને દેવરાવ,
અમે રે ઓડોને ભલી ગ્રીવડી.” સર્વે.

“ ઓડણોને ભોજનિયાં દેવરાવો,
જશમાને ભોજન લાડવો.” સર્વે.

“ લાડવા તારી રાણીને જમાડ,
અમે રે ઓડોને ભલી રાખડી.” સર્વે.

“ઑડણીને મુખવાસિયા દેવરાવો,
જશમાને મુખવાસ એલચી.” સર્વે.

“એલચી તારી રાણીને ખવરાવ,
અમે રે ઑડોને બલી મોથડી.” સર્વે.

“ઑડણીને પોઠણિયાં દેવરાવો,
જશમાને પોઠણ ઢાલિયો.” સર્વે.

“ઢાલિયે તારી રાણીને સુવરાવ,
અમે રે ઑડોને બક્ષો ગોઠડી.” સર્વે.

“જશમા! ઑડણ હાલો મારે દાર,
કહો તો બતાવું મારી રાણિયો.” સર્વે.

“જેવું તારી રાણીયોનું રૂપ,
તેવી રે મારે ઘેર ભોગમયો.” સર્વે.

“જશમા! ઑડણ અમારે બર હાલ,
કહો તો બતાવું મારા કુંવરો.” સર્વે.

“જેવું તારા કુંવરોનું રૂપ,
તેવા રે મારે ઘેર બત્રીગ.” સર્વે.

“જશમા! ઑડણ હાલો મારે દાર,
કહો તો બતાવું મારા હાથિયો.” સર્વે.

“જેવું તારા હાથિયોનું રૂપ,
તેવી રે મારે ઘેર ભેંસડી.” સર્વે.

“કેવડું ખણાવશે તલાવ ?”

કેવડી ખણાવશે તલાવડી ?” સર્વે.

“લાખે ખણાવશું તલાવ,

અધ લાખે તલાવડી.” સર્વે.

“જશમા ! તારો પરણ્યો દેખાડ,

કિયો રે જશમા ! તારો ધરધણી ?” સર્વે.

“સોનધયો હીસે છે હાથ,

રૂપલા વેઠ ઓડો તણા.” સર્વે.

“જશમા ! માટી થોડેરી કપાડ,

તારી રે કેડે લિચ્ચક લાગશે.” સર્વે.

“ઘેલા રાગ ! ઘેલડું શું બોલ ?

એહ રે અમારો કસળ થયો.” સર્વે. (૩૬)

જલ્પા આડણીનો રસડો (૨)

(કતેહમલ! મધ'તી કાંકરીએ તળાવ, કાંટો રે વાગ્યો પાકા ખેરનો*)

રાજા પ્હોઢ્યો મંદિર મેડી મોઝાર, રાણી રાજાને રીઝવે. રાજા પ્હોઢ્યો.

પાછલી પરાંઢની રાત, રાણીએ રાજા જગાડીયો,

હઠ રાજા! પોઢતો જાગ, પાણી વિના પોરા મરે.

બળ્યો તારો પાટણુ દેશ, પાણી વિના પોરા મરે,

રૂડો મારો સાવક દેશ, સાવજડાં સો જળ પીએ.

તેડાવો દૂધમલ બાણેજ, ઓડોને લખી કાગળ મોકલે.

લીલી ઘોડી પાતળીયો સ્વાર, દૂધમલ આવીને જીતયો.

હઠ દાસી! દીવડો અજવાળ, દીવાની હલાભે કાગળ લખવા.

શેની બાઈ! વણુ રે દીવેટ? શેનો રે અજવાળુ દીવડો?

નરમાની વણુ રે દીવેટ, ઘીનો અજવાળ ઝમરખ દીવડો.

કેટલા લખૂં મામાજી! ઓડ? કેટલી લખૂં મામા! ઓડણી?

અદ લખ લખ બાણેજ! ઓડ, સવા લખ લખો બાણેજ! ઓડણી,

કાગડ આઠ્યા બારોટાને હાથ રાય. રે બારોટોએ બાથા ભીડીયા.

મૂળજી ખેડ્યો માઝમ રાત, વાગડ જઈ વાસો વસ્યો.

ગાયો ચારંતા ગાયોના ગોવાળ! કીયા રે જશમાના ઓરડા?

હું એ ન જાણું મારા વીર! આધેરો જમ ધર પૂછજે.

હજી રે ખેડંતા ખેડૂઆળ! કીયા રે જસમાના ઓરડા?

હું એ ન જાણું મારા વીર! આધેરો જમ ધર પૂછજે.

* અમદાવાદના મનુરોનું એક કંઠસ્થ ન્યૂન ગીત.

ભાત રે ભાવંતી ભાતવાર ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ધર પૂછજો.
 છાણું રે વેણુંતી છાણુંકેર ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ધર પૂછજો.
 પાણી રે ભરંતી પાણીયાર ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ધર પૂછજો.
 ચોરે બેઠલ ચારણુ ભાટ ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ધર પૂછજો.
 શેરી રમતલાં નાનાં રે બાળ ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 ભોટે જડી રે પડસાળ, ધૂધરીઆળો જશમાનો આંપલો,
 બારણે બીજેરીતું ઝાડ, ચોકમાં પારસ પોંપળો.
 જીંચી મેડી અગનાશ, પોપટ ભણુંતા પાંજરે,
 વળા વેરાંણાં રે હીર, મોભારે મોતી જડમાં.
 બારસાખે બેઠા મણેશ, સાથે બેઠી પૂતળી,
 હેમનો ચૂડીસો બાઈને હાથ, સાંગમાંચી હેમનાં બેસણાં.
 આથમણી વાળી રે ધૂઠ, ઉત્રમણું તે દાતણુ ઠરે.
 કાગદ આલ્યો જશમાને હાથ, જશમાએ આત્મા બેસણાં.
 બારેરે ક્યાં રે જૂહાર, જશમાએ આશિષ સંભળાવીયાં,
 અક્ષર વાંચ્યા એકને બેય, જશમાની આંખે આંસું ઢળ્યાં.
 આપેલાં ક્યો રે ચિત્તાર, કચેરીએથી નેહને બેલાવીયા.
 ઘેલી જશમા ! ઘેલું ન બોલ, એ દેશે આપણુ ન જાણ્યો.

એ દેશના ફૂડીલા લોક, ફૂડીલા લખી કાગદ મોકલે.
 આપેશું કયો રે વિચાર, ચોરેથી સસરાં બોલાવીયા.
 ઘેલી જશમા ! ઘેલું ન બોલ, એ દેશ આપણું ન જામએ,
 એ દેશના ઠગારા લોક, ઠગીને કાગદ લખી મોકલે.
 આપેશું કયો રે વિચાર, પોઢતા પિયુ જગાડીયા,
 અદ લાખ સૂંઢાડો ઓડ, સવા લાખ સૂંઢાડો ઓડણી.
 મઝી રે ચાલી મેવાડ, પૂછેઈ પાટણુ રણૂં,
 રાગને થઈ રે વધાઈ, રાગજી સામા આવીયા.
 ઓડાંને માંદરે ઉતાર, જશમાને મ્હેલ મેડી તણા.
 મ્હેલે તારા કુંવરોને બેસાડ, અમારે ઓડાંને બલાં માંદરાં.
 ઓડાંને સાથરા નંખાવ, જશમાને હોડિળે ખાટલા.
 હોડિળે તારા કુંવરો બેસાડ, અમારે ઓડાંને બલા સાથરા.
 ઓડાંને ખીચડી નંખાવ, જશમાને કૂર^૧ કમોદના.
 કૂર તારા કુંવરોને જમાડ, અમારે ઓડાંને બલાં ખીચડાં.
 ઓડાંને તેલ ચલાવ, જશમાને ઘી મવરી તણાં.
 ઘી તારા કુંવરોને ખવડાવ, અમારે ઓડાંને બલાં તેલડાં.
 જશમાજી ! મારા માહોલે આવ, તને દેખાડું મારી રાણીઓ.
 તારી રાણીઓ તું જોઈ બેસ, રાણીઓ સરીખી મારે દાસીઓ.
 જશમાજી ! મારે માહોલે આવ, તને દેખાડું મારા કુંવરો.

તારા કુંવર તું જોઈ બેસ, કુંવર સરખા મારે જણુ બાગીયા. ૨
 જશમાણ ! મારે મોહોસે આવ, તને દેખાડું મારા હાથીયા.
 તારા હાથી તું જોઈ બેસ, તારા હાથી સરીખાં મારે આખડલાં.
 જશમાણ ! મારે મોહોસે આવ, તને દેખાડું મારા ઘોડીલા.
 તારા ઘોડીલા તું જોઈ બેસ, ઘોડીલા સરખાં મારે ખોલકાં.
 કઈ પાસ ગોડું રે રાજ ! તલાવ, કઈ પાસ ગોડું રે તલાવડી.
 ઉગમણું ગોડ રે તલાવ, આયમણી ગોડ રે તલાવડી.
 આછીશી રૂડી આંખલીયાની છાય, રાજએ તંબુ તાણીયા,
 ઉગમણા વાયરા રે વાય, જશમાના છેડા ફરકીયા.
 જશમા ! માટી થોડીરી રે લે, કેડોની લંક લળી જશે.
 ઘેલો રાજ ! ઘેલું ન ખોલ, કેડોનો લંક લોઢે જડયો.
 જશમા ! માટી થોડીરી રે લે, એ રે રૂપે તારાં છોકરાં.
 પાળણું બાંધ્યું આંખલીયાની ડાલ, આવતાંજતાં નાંખું હોંચકાં.
 કીયા તારા દીયર ને જોઈ ? કીયો રે જશમા ! તારો ધરધણી ?
 સોના કેરો કોદાળો હાય, લાલ લૂંછની વાળી ખાતડી.
 એ એના દીયર જોઈ, એ રે રાજ એનો ધરધણી,
 માર્યા જશમાના દીયરજોઈ, માર્યો જશમાનો ધરધણી !
 અદ લાખ માર્યા રે ઓડ ! સવા લાખ મારી રે ઓડણી !
 લોહીના વરસ્યા રે વરસાત, તલાવારે તાળી પડી.

નાળીએરના પોઠી મંગાવ, ઓડાને તે ઉપર બાંધીએ,
 ડોસીમંનાં હાટ ઉધડાવ, ઓડાનાં ખાંપણુ બ્હોરીએ.
 અગર અંદન કાઠી મંગાવ, ઓડાને દામ દેવરાવીએ.
 રાગ! જીએરૂં તૂં જો, સમળી ફરે સોના તણી.
 રાગ જીએરૂં જોવા જાય, જશમા રે જંપલાઇ મયાં,
 બળતેરી બોલૂં શરાપ, ધણું રે જીવે રાગ વાંઝીયો !.
 બળતેરી બોલૂં શરાપ, રૂપે ન સરજ્યો ઓડણી.
 જશમા તારે રે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો પાણુકો ?
 આવા રૂડા જશમા ! તારા પાગ, પથરો જાંણી (તૂં) પાની ધસત.
 જશમાજી ! તારે દરબાર હું કેમ ન સરજ્યો બોલકો ?
 આવા રૂડા જશમાના હાથ, કાને સાહી ખીસે બાંધતી.
 જશમાજી ! તારે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો સૂડલો ?
 આવો રૂડો તારો રે કંઠ, હીરલો કહી બોલાવતી,
 (પંક્તિ ૧૦૧).

જશમા ઓડણીનો રાસડો * (૩)

સાસુ કહે છે: સાંભળો વહુ વારુ !
 એ મૂલકનાં ધૂતારુ છે ભોક, કે ધૂતી જશે જશમા ઓડણી.
 પાછલી રાત ને પરાઠ, રાણીને સપનું લાધીયું,
 ઉઠ દાસી ! દીવડો અજવાળ, કાગદ આવ્યા રાજના.
 શ્વાની ખાઈ ! વણું રે દીવેટ ? શ્વાને રે અજવાળું ઝમરખ દીવડો ?
 ચંપાવરણી વણો રે દીવેટ, ભૂરી બેસોનાં ઘી ધણાં.
 ખાળ્યાં ખાળ્યાં સવામણુ ઘી, સવારે કાગદીયાં ઊકલ્યાં,
 કેટલા લખ્યા છે ઓડ, કેટલી લખી દાસી ! ઓડણી.
 અથ લાખ લખીયા છે ઓડ એ લાખ લખી છે ઓડણી.
 અરે બંકા રાજ ! પ્હોઢયો હોય તો જગ, ઓડ આવ્યા તલાવ ખોદવા.
 આથમણાં ગોદો રે તલાવ, ઊગમણી ગોદો તલાવડી.

રાગ ફેર

હાં રે ખોદે ખોદે રે જશમા સહસ્રલિંગમાં રે

એ તો માટી લઇને પાળપે ચઢે છે રે. જશમા.

એનાં કુંકુવરણાં પગલાં પડે છે રે. જશમા.

એની છાયા સુરજમાં બળે છે રે. જશમા.

હારે ખોદે ખોદે રે સરોવર સહસ્રલિંગમાં રે. જશમા.

* દંતકથા છે કે, જશમા પૂર્વ જન્મમાં ઈંદ્રની અપ્સરા હતી, અને પાટણનો રાજા જયદેવ ઈંદ્રનો મિત્ર હતો. તેથી તે એક વખત સ્વર્ગમાં ગયો હતો. ત્યાં અપ્સરાનાં નૃત્ય થતાં હતાં. તે વખતે (અપ્સરાને) જશમાને જોઈ રાજા મોહ પામ્યો. પણ અપ્સરાએ રાજાનો ત્યાગ કર્યો. આથી એને મનુષ્ય રૂપે જન્મવા ઈંદ્રે શાપ આપ્યો. અને તેથી તે અપ્સરા જશમા રૂપે અવતરી હતી.

એના પરસેવાનાં મોતીડાં ખરે છે રે. સરોવર.
 રૂઢીયા^૧ રૂપાળાને સાથમાં શે આપ્યો રે ? સરોવર.
 રાજા જાણશે તો બાંધશે દાવો રે. સરોવર.

રાગ ફેર

વાયુ વાયુ ઉગમણા વાય, જશમાને છેડો ખસી ગયો રે.
 જોયું રૂપાળી તારું રૂપ, જોયો રે ચતુરાષ્ઠબરયો ચોટલો રે.
 જશમા ! માટી થોડેરી ઉપાડ, કેડોના લંક લળી જશે રે,
 ઘેલા રાજા ! ઘેલું ન જોલ, અમારી કેડું લોટે જડી રે.
 અરે જશમા ! જમવાં પાંચ પકવાન, ફૂડીયારે તૂંધું મોહ રહી રે ?
 રૂઢીયા છે પશુ મારો એ બરતાર, એના સમો બીજો કાઈ નથી રે.
 જશમા ! તારે જોધએ હીરનાં ચીર, ઓડોની લોખડીએ શંભોહી રે ?
 હીરનાં ચીર તારી રાણીને પહેરાવ, અમારે ઓડાંને બલી લોખડી રે.
 ઘેલા રાજા ! ઘેલું ન જોલ, તારે સ્વાધીન થવાની નથી રે,
 જશમા ! તારો સોરઠ પડ્યો મેલ, આવી રે જા પાટણ રાજને રે.
 બળ્યો તારો પાટણવાડો દેશ, સારંગડાં તરસાએ મરે રે,
 બલો મારો સોરઠ દેશ, સારંગડાં કલ્લોલ કરે રે.
 ઓડોને ઊતારા અપાવ, જશમાને ઊતારા રંગમહેલમાં રે,
 મહોલે તારી રાણીને પોદાડ, અમારે ઓડાંને બલાં છાપરાં રે.
 જશમા ! તારે સોનાનો ચૂડીલો, કાચલીને ચૂડે શં મોહી રે,
 સોના ચૂડો રાણીને પહેરાવ, અમારે ઓડાંને બલી કાચલી રે.
 ફટ ફટ રાજા ! શો કીધો કેર ? ગરીબ ઓડાંને ફુભાવીયાં રે,
 અધૂરો.

જશમા ઓડણુનો રાસડો (૪)

આણી તેડે છે ઓડ, હો રાયજી !

પેલી તેડે છે રાજી, જશમા ઓડણી.

રાજીની વસ્તી થોડી હો રાયજી !

ઓડોની વસ્તી બધી હો રાયજી !

જશમા જતી નિત માળ, હો રાયજી !

રાજી શિકાર કરવા સંચર્યા રે.

જશમા.

રાજીએ દેખ્યું છે રૂપ હો રાયજી !

આ તો કૌતક કહેવાય, હો રાયજી !

જાણે છે વિજળીનું રૂપ, હો રાયજી !

જાણે ચંદ્રમાનું તેજ રે.

જશમા.

રાજી કહે છે વજર હો રાયજી !

પેલું તે થાં એ કહેવાય ? હો રાયજી !

એ છે ઓડણીની જાત, હો રાયજી !

સ્ત્રીનું રૂપ એ વિજળી, હો રાયજી !

એ છે જશમા સતી, હો રાયજી !

રાજી કહે છે વજર, હો રાયજી !

મારે જોષએ પટરાણી, હો રાયજી !

રાજી મૂર્છા ખાધને પડ્યો રે.

જશમા.

પ્રધાન કહે છે રાજી ! હો રાયજી !

એ રાણી નહીં થાય, હો રાયજી !

ઘેર બસને કાઢી કહો, હો રાયજી !

તમારા લાણેજ બળવાન, હો રાયજી !

એ છે અકબના બળવાન, હો રાયજી !

એ રે રાણી આણી આલશે રે. જશમા.

રાજા ગયો રે ઘેર, હો રાયજી !

રાણી બધી ટોળે મળી રે. જશમા.

એક રાણી બોલી છે, હો રાયજી !

રાજાનાં દુખ્યાં માયાં, હો રાયજી !

રાજા કોધી ત્યાંથી થયા, હો રાયજી. જશમા.

તમે મૂકાને બકવાદ, હો રાયજી !

આજે ગયો'તો વન, હો રાયજી !

ત્યાં રે દેખી એક નાર, હો રાયજી !

એ છે વિજળીનું રૂપ, હો રાયજી !

તેની આગળ તમે કાળી, હો રાયજી !

તમે લાવોને રાણી રે. જશમા.

એક બોલી છે રાણી, હો રાયજી !

પાછલી પરાડીયાની રાત, હો રાયજી !

રાજા ! તું સુતેલો જાગ, હો રાયજી !

પથપંખી તરસે ભરે, હો રાયજી !

રાજા ઉડી બેઠો થયો, હો રાયજી !

ઘોળે ઘોડે સવાર, હો રાયજી !

દૂધમલ લાણેજ આણાં મોકલ્યાં રે. જશમા.

ચઢે ઘોડે બાણેજ આવ્યો હો રાયજી !

આજે પડ્યો તમારો ખપ. હો રાયજી !

મારી હઠ પૂરી કરો, હો રાયજી !

તમે લાવો મારે રાણી રે.

જશમા.

ચઢે ઘોડે બાણેજ આત્મા, હો રાયજી !

મારે પડ્યાં મામા ! કામ. હો રાયજી !

આજે મયો તો વન, હો રાયજી !

ત્યાં રે દેખી વિજળી રૂપ. હો રાયજી !

તે રે જોઈએ પટરાણી, હો રાયજી !

હઠો પૂરી ના થાય. હો રાયજી !

એ તો જશમા રતિ રૂપ, હો રાયજી !

એ રે રાજા ! ના લવાય. હો રાયજી !

એ નહીં થાય પટરાણી રે.

જશમા.

ફાવે કરો કાંઈ ઉપાય હો રાયજી !

રાજાનું કહેવાય રાજ હો રાયજી !

ઉમમણું ગોઠાવો તળાવ હો રાયજી !

આથમણી ગોઠાવો તલાવડી. હો રાયજી !

ઓડાને તેડવા મોકલો હો રાયજી !

જશમા તેડી સૌ આવે. હો રાયજી !

સર્વ લેધ વહેલા આવો. હો રાયજી.

જશમા.

સાફ, કલ્હું બાણેજ હો ! રાયજી !

તારી મામીનો બિચાર. હો રાયજી !

તારો બંનેનો મત એક હો રાયજી !
 લાવો કાગળ ને ખડીયો. હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! ઓડ. હો રાયજી !
 એક લાખ લખજો ઓડ. હો રાયજી !
 અધ લાખ લખજો ઓડણી હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! ટોપલા. હો રાયજી !
 એક લાખ લખજો ટોપલા, હો રાયજી !
 અધ લાખ લખજો છાલકાં. હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! પાવડા, હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! એઢવા(૧)રે. જશમા.
 એક લાખ લખજો પાવડા, હો રાયજી !
 અધલાખ લખજો એઢવા હો રાયજી !
 કેટલી લખૂં મામા ! પોઠો હો રાયજી !
 કેટલાં લખૂં મામા ! છાલકાં રે. જશમા.
 એક લાખ લખજો પોઠો હો રાયજી !
 અધ લાખ લખજો છાલકાં. હો રાયજી !
 કાગળ આપ્યો બારોટને હાથ હો રાયજી !
 પૂછી ધર શોધી કાઢશે રે. જશમા.
 ગાયો ચારંતા ગોવાળ ! હો રાયજી !
 કીયા જશમાના મહેલ ? હો રાયજી !
 હું એ ન જાણું બારોટ ! હો રાયજી !
 આધે જઈ મહેલ પૂછજો. હો રાયજી !

પાણી ભરંતી પાણીઆરી ! હો રાયજી !

કીયા જશમાના મહેલ ? હો રાયજી !

હું એ ન જાણું ખારોટ ! હો રાયજી !

આધે જતાં મહેલ પૂછજો રે.

જશમા..

રેડીયો કાંતતી ડોશીઓ ! હો રાયજી !

કીયા જશમાના મહેલ ? હો રાયજી !

ઉંચી મેડી છે અગાશીઓ હો રાયજી !

ખારણે ચાંદીનાં કમાડ હો રાયજી !

ધરમાં હાડોળા ખાટ છે રે.

જશમા..

ખારણે બેઠા હશે સસરા હો રાયજી !

મેડીએ હશે એમના જેઠ. હો રાયજી !

પરજાળે હશે સાસુ હો રાયજી !

દેરાણી નણુદી સાથે હશે. હો રાયજી !

સોનાની સળાએ દાતણ કરે હો રાયજી !

દૂધડે પ્રખાળે મુખ હો રાયજી !

જશમા કરંતાં બધું કામ રે.

જશમા..

કામળ આપ્યો સસરાને હાથ હો રાયજી !

સસરા વાંચે ને આંસુ ઢળે. હો રાયજી !

આજે ના જશે કોઈ માળ હો રાયજી !

કામળ આપ્યા જેઠને હાથ. હો રાયજી !

કામળ વાંચે ને આંસુ ઢળે રે.

જશમા..

આજે જશો ના માળ હો રાયજી !
 કાગળ આપ્યા દીયરને હાથ હો રાયજી !
 કાગળ વાંચે ને આંસુ ઢળે રે. જશમા.
 આજે ના જશો બાબી ! માળ હો રાયજી !
 મારવાડનો રાજા કળત હો રાયજી !
 અમને મારીને તમને રાખશે રે. જશમા.
 કાગળ આપ્યા સ્વામીને હાથ હો રાયજી !
 કાગળ વાંચે ને આંસુ ઢળે રે. જશમા.
 આજે ના જશો ગોરી ! માળ હો રાયજી !
 મારવાડનો રાજા કળત હો રાયજી !
 અમને મારીને તમને રાખશે રે. જશમા.
 રાજા જોસિતને જઈ મળું રે હો રાયજી !
 કહું માનો ને ગોરી ! આજ, હો રાયજી !
 રાજાની શુદ્ધિ થોડી હો રાયજી !
 રાજાને જિત્તી પાછી વળું રે. જશમા.
 લીધું છે લાવ લસકર હો રાયજી !
 જશમા આપ્યાં તેણી વાર હો રાયજી !
 આં રે મયો રાજા પાપીયો ! હો રાયજી !
 મારું બધું માણસ તપે હો રાયજી !
 બધું માણસ જુએ મરે રે. જશમા.
 રાજા ! તું સમથી ખોટા હો રાયજી !
 મારાં ઓઝાંને લમ દેખાડ હો રાયજી !

જીમજીં ગોઠો તળાવ હો સમજી !

આશમણી ગોઠો રે તળાવડી રે. જશમા.

ઓડોને આપો ખીચડું હો રામજી !

ઓડણુને આપો મઠું રે. જશમા.

ઓડોને આપો તેલ હો રામજી !

જશમાને આપો ઘી રે. જશમા.

રાજા ફરતો ફરતો જાય હો રામજી !

જશમા ! તું હળવી હળવી ગાદ. હો રામજી !

કુંળા આંગળીઓ લચી પડે રે. જશમા.

રાજા ! તું સંભાળી ખેલ, હો રામજી !

સાંભળે મારા દીયર ને જેઠ. હો રામજી !

ફૂડ કપટ કેમ ખેલીયો રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રામજી !

તને દેખાડું મારા હાથીમા રે. જશમા.

તારા હાથીમાં શું દેખવું ? હો રામજી !

તેથી મોટા મારા ખેલકા રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રામજી !

તને દેખાડું મારા ઘોડલા રે. જશમા.

તારા ઘોડામાં શું દેખવું ? હો રામજી !

એથી મોટા મારા ફતરા રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રામજી !

વને દેખાડું મારા કુંવરો હો રામજી. જશમા.

તારા કુંવરમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
તેથી મોટા મારા ઓડ રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ, હો રાયજી !
તને દેખાડું મારી રાણીઓ રે. જશમા.

તારી રાણીઓમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
તેથી મોટી મારી ઓડણી. હો રાયજી !

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !
તારે તે વન ના જોધએ હો રાયજી !

તારા મહેલોમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
તેથી મોટી મારી ઝૂંપડી રે. જશમા.

મહેનત કરશે બીજી ઓડણી હો રાયજી !
તારે જોધએ પલંગ હો રાયજી !

તારે માથે નથી મહેનત હો રાયજી !
રાજા ! તું સંભાળી બોલ હો રાયજી !

મારી છે ઓડણીની જાત. હો રાયજી !
મહેનત કરી પેટ બરીએ. હો રાયજી !

બેઠે ઢાંડો ના જાય હો રાયજી !
પારકા જીવનો હિંસક. હો રાયજી !

રાજા કપટથી ના બોલ રે. જશમા.

જશમા ! કરોને કંસાર હો રાયજી !
તારા કંસારમાં શું આવું ? હો રાયજી !

તેથી ગળા મારી ખેંસ રે. જશમા.

એક લાખ માર્યા છે ઓડ, હો રાયજી !
 અધ લાખ મારી છે ઓડણી રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ ચાલ, હો રાયજી !
 રાજ ! તું પાપી ના બોલ હો રાયજી !
 રાજનું શું હોય કામ ? હો રાયજી !
 બધી રૈયતને પાળવી હો રાયજી !
 બધી રૈયતને તેં મારી રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ ચાલ હો રાયજી !
 શા રે કારણથી પૂજૂ ? હો રાયજી !
 રાજ ! બ્રહ્મચરિ ના બોલ હો રાયજી !
 અધ લાખ મારી મારી ઓડણી હો રાયજી !
 ક્યારે : પાપી તું છૂટીશ રે ? જશમા.
 જશમા ! તું મહેલ આવ હો રાયજી !
 છેલા છે રાજ ! જૂહાર હો રાયજી !
 એક વાર સાંભળને વાત હો રાયજી !
 સુખડ ચંદનની ચેહ ખડકાવ હો રાયજી !
 બધાં ઓડોને સીંકાળ હો રાયજી !
 બધી ઓડણી સીંકાળ હો રાયજી !
 બધાં મડદાં બાળી મેલ રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !
 રાજ ! તું સાંભળ વાત હો રાયજી !
 ઉચું ભાળીને જોને હો રાયજી !
 પશુ પંખી બળી મરે રે. જશમા.

જીવ બચાવ પશુનો હો રાયજી !

ઉંચે બાળીને જૂએ રાજ હો રાયજી !

જશમાએ ચેહમાં પડતાં નાંખ્યાં રે.

જશમા.

રાજ ! તું શું જોઈ રહ્યો ? હો રાયજી !

નાંખને ચેહમાં પડતાં હો રાયજી !

ત્યારે તને કહું રાજ ! હો રાયજી !

રાજને દેઉ શાપ હો રાયજી !

માની કૂખને શાપ રે.

જશમા.

કોષ ના થશે રૂપ હો રાયજી !

માથે ના લેશે બથ્થા^૧ હો રાયજી !

માથે ના ધાલશે ધુપેલ હો રાયજી !

કપાળે ચાંલ્લો ના કરશે હો રાયજી !

રાતો ચુડીલો ના પહેરશે હો રાયજી !

ઝોડણુ હજ્જે કદરૂપી રે.

જશમા.

જશમાએ અગ્નિ પ્રકટાવાયો હો રાયજી !

જમણે અંગૂઠે પ્રકટાવી ઝાળ હો રાયજી !

જશમા પોતે બળી મૂઆં રે.

જશમા.

રાજ ગયો શીકે મોઠે હો રાયજી !

રાજ કહે છે બાણેજ ! હો રાયજી !

તારો ખરો પડ્યો બોલ હો રાયજી !

મેં ના જિતાઈ જશમા હો રાયજી !

જજવેલ બાણેજ થયા આંધળા રે.

જશમા.

૧ જશમાના મરતી વખતના કહેવા પ્રમાણે આજ પણ ઝોડણુ ઘોડલાં વાળતાં બથ્થા લેતી નથી, ધૂપેલ ધાલતી નથી, કપાળે ચાંલ્લો કરતી નથી, તેમ રાતો ચૂડા પહેરતી નથી. વળી તેની નાતમાં રૂપવાળી સ્ત્રીઓ બહુ ઓછાં રૂપવાળી પણ જોવામાં આવતી નથી.

સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને જશમાનો સંવાદ

ગરબી

(રાજ પુનમચંદનીનો, સાખી વગર ગાવાનો)

માજે પાટણપુરમાં ગરવી ગુર્જરનો ધણી રે,
સાચો સખજો પેસો સોળંકી સીધરાજ;
જેની કીર્તિ વ્યાપી રહી છે આ જગમાં ધણી રે.

તેણે લોકો કાજે વાવ કુવા અંધાવિયા રે,
મોટાં માન સરોવર, દેવળ, ધામ વિશાળ;
પોષી સર્વ પ્રજાને શત્રુ સર્વ નમાવિયા રે.

તેણે પાટણ પાસે સરોવર આદ્યું રે,
ખોદે ખાડા ત્યાં તો માળવી ઓડ અનેક;
નાંખે ઓડણો મટોડૂં મથે વહી પરું રે.

પાળે વડને ડાળે જૂસે બાળક પારણે રે,
માટી વહેતાં જશમા જૂસાવે નિજ બાળ;
વળતાં મુખડૂં પેખી જય કુંવરને વારણે રે.

સાદે વેશે ફરતાં રાજાએ પેખી પરી રે,
જાતે રૂપાળી રંગીલી પરમ ચતુર;
પાસે જજને રાજા કહે છે સૂણ તૂં સુંદરી ! રે,

સિદ્ધ—માટી વહેવાને આ કામળ કાય કરી નથી રે,
પાળે બેસીને તૂં રીઝવ તારૂં બાળ;
બીજી ઓડણો છો કામ કરે તારી વતી રે.

જશમા—જશમા કહે છે: “રાજા ! કામ કરી આવું ગમેરે,
મૂળને બેસી રહેતાં બાધે અંજે રામ;
મારા નવરા હહાડા બેઠે નવ નીઠે કદિ રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! જંગલમાં વસવાને તું સરજી નથી રે,
મારા નગર તણે તું આવાને બે નોક;
પાટણપુરની શાલા તૂળને છું શં કહું કથી રે ?”

જશમા—“નગરે અંધારી શેરી રે ને ઉંચી મેડીઓ રે,
તેમાં માણસ આડે ચાલ્યાનો નહિ માગ;
બાણે ઉનાળે ઉભરાતી દેખું કીડીઓ રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! માણસ બહુ રે પેખીને શં ઘેલી બને રે ?
તારા હલકા મનમાં ઉઠે હલકા ધાટ;
ન કળે ખાખરની ખિસ્કોલી સાકર સ્વાદનો રે.”

જશમા—“રાજા ! મેલાં મન માણસનાં, મેલાં શહેરમાં રે,
મેલી ગલીઓમાં બહુ મારે છે દુર્ગંધ;
મેલા ઝેર તણા જીવે, છે જીવે ઝેરમાં રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! રાજના દરબારે તે દીકા નથી રે,
તેમાં બાગ બગીચે ખીલે ફૂલ ગુલાબ;
જળના હોજ, પુવારા ઉડે, આવી બેશથી રે.”

જશમા—“રાવ ! બાગ બગીચા જંગલ આગળ ધૂળ છે રે,
જેવો સૂરજ આગળ તારાનો ચળકાટ;
મારા જંગલની મોળે તો મોઢે મૂલ છે રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! જંગલની વાતો તું આજ વિસારજો રે,
મીઠાં નરખાં ને સારંગી કેરા સર;
માયન સૂણવાને માટે તું શહેર પધારજો રે.”

જશમા—“રાજા ! નવ રીઝૂં નરધાં સારંગી સૂરથી રે,
મેનાં મોર બપેયે ટેવ્યા છે મુજ કાન;
તો તો કાચલના ટોકાની તો કહેતી નથી રે.”

સિદ્ધ—“ઑડણ ! આવો તો ઉતારૂં મેડી માળાએ રે,
રહેજો મિત્ર સહોદર સર્વ સંબંધી સાથ;
તમને પ્રિય જનો માનીને નિશ્ચદિન પાળાએ રે.”

જશમા—“મારે ઑડણને ઉતરવા જોઇએ જૂંપડી રે,
મેડી માળે મૂજને ચઢતાં આવે ફેર;
પડતાં પગ લાગે કે કાચા થાશે ફૂંપડી રે.”

સિદ્ધ—“ઑડણ ! આવો તો પીરસાવું મેવા ચૂરમાં રે,
જૂલે લાથી ઘોડા ગુર્જરપતિને દાર;
તેને પેખીને હરખાશો ઑડણ ઉરમાં રે.”

જશમા—“મારે ઑડણને તો જોઇએ વાળૂ ઘેંશનાં રે,
રાજા ! શું છે મારે હય લાથીનું કામ ?
દહીં ને દુધ મઝેનાં મારે ભૂરી ભેંશનાં રે.”

સિદ્ધ—“ઑડણ ! માગી લ્યોને આછા સાળુ ઑઢણાં રે,
હીરા, માણિક મોતી સોનાના શણગાર;
આવી કાંચનવરણી કાચા પર શોભે ધણાં રે.”

જશમા—“છાચલ ટકશે, આછા સાળુ તો ફાટી જશે રે,
નાંખૂં ઘાસ ચનોઠી ગાંઠી કંઠે હાર;
પહેરૂં ફુલ તણી માળા તો પરણ્યો રીઝશે રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! કહે મુજને તું કેવો છે તારો પતિ રે ?
તારા જેવી સમજી નારી જેને ઘેર;
એના જેવો સુખીઓ આ જગમાં ખીજો નથી રે.”

જશમા—“પેલો કેડ કસીને કામ કરે મારો પતિ રે,
જેના મોળીડામાં બહેકે છે બહુ ફૂલ;
એના કોદળાના ધાથી ધરતી ધ્રુજતી રે.”

સિદ્ધ—“જોને કામ કરતાં ન્યાણે એ તારા બણી રે,
એના મનમાં તારો પૂરો નહિ વિશ્વાસ,
તારી ખૂજ ન જાણે જશમા! એ તારો બણી રે.”

જશમા—“રાજા! સાચાને ભે લેશ નથી સંસારમાં રે,
મારા વરને મારો સંપૂરણ વિશ્વાસ;
હું તો અન્ય જનોને ભાઈગણી રહું ભારમાં રે.”

સિદ્ધ—“જશમા! રાજા ને રાણાને હું તાબે કરું રે,
મોટા મહારથો પણ નવ આપે સામે બોલ;
તારા આગળ હું નવ અમલ ચલાવા આદરું રે.”

જશમા—“રાજા! કાયા ને માયા પર બળ નૃપનું વસ્થું રે,
પ્રભુએ જીવ ધર્યો છે જુદો કાયા માંભ;
ભારે ભૂપ તણું પણ તે પર નવ ચાલે કશું રે?”

સિદ્ધ—“જશમા! દટતા તારી દેખી વિસ્મય થાય છે રે,
આવાં દંપતિને પણ આખર હોય વિયોગ;
મિથ્યા આ જગનાં સુખ માટે મન મુંઝાય છે રે.”

જશમા—“રાજા! કોઈ ન જાણે “કાલે મારું શું થશે રે,”
એવી અદ્ય જીવગી માણે સૌ આ લોક;
રૂડી રહેણી સુખ પરલોકે પૂર જ આપશે રે.”

સિદ્ધ—“જશમા! પહેલું કે આ બીજું પરણત તાલ્યું રે,
ઓડણ! કેવો તારો સ્વામી પ્રત્યે પ્રેમ ?
મારા મહેલ તણું સુખ જૂંપડીએ આવી ઠર્યું રે.”

જશમા—“રાજા આ લોકે, પર લોકે, મારે એ પતિ રે,
 પ્રીતે પરણ્યા મારે છોડું મારા પ્રાણ;
 એના શત્રુનું હું સુખ કદિ જોતી નથી રે.”
 કવિ—એવું કહીને જશમા ટોપલી લઇ પાછી ફરી રે,
 રાચે લીધો વળતી પાટણ કરે પંથ;
 થઈ છે જશમાના પતિવ્રતની ખાતરી રે.”

૧ સ્વ. બાપાલાલ લાઇરાંકર લઘુકૃત ‘સુમિત્ર ગરબાવળી,’ આવૃત્તિ
 ચોથી પૃષ્ઠ ૭૩ થી ૭૬ સુધીમાંથી ઉતારે.

આ રાસડાનો લેખ, મુંબઈની આઠમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદમાં
 મંજૂર થવાથી લેખકે વાંચ્યો હતો; તેમાંથી ફક્ત કવિતાઓ લઈ બાકીનો
 ભાગ છોડી દેવામાં આવ્યો છે.

શશિકલાકાવ્યની પૂર્તિ

૧ હરિ-હ નાથ કરી, હરી લીધી. ૨ વિપ્રવિરહિ-બ્રાહ્મણના વિરહમાં. ૩ ભટ-મટ વીરનર, હહી-બળી. દુઃખથી દગ્ધ થઈ. દગ્ધા. ૪ ઉદ્ધિ-સમુદ્ર. ૫ અણુચિંતાવ્ય-ખ્યાલ વગર, અત્યાનક. ૭ નવિ-નવ, નવિ. વિરહાનલ-વિરહ રૂપી અગ્નિ; વિરહના દુઃખનો અગ્નિ. આવિ-આવે. નીશિ-નિશ્ચય, ખરેખર, ખચિત જ. ૮ યોગિ-(તે) પ્રસંગે, સમયે હહડિ-હહડે, છાતીએ હૃદય સરસી. ન્યાહાલી-નીહાળીને, નજર માંડીને. ૯ અધર-ઓઠ. ૧૦ સૂર-સૂર્ય. પુહુહુ-પોહ્યો, સૂતેલો. ગલિ-ગળે. ધાત્યુ-ધાત્યો, નાંખ્યો. ૧૧ મોડી-મરડીને. બંભ-બ્રહ્મ. બ્રાહ્મણ, વિપ્ર. જૂંભ- જૂંભા. બગાસું. ૧૨ પટોલી-પટકુલ પટોળું, સાડી. ગાંઠિ-ગ્રન્થિ, ગાંઠ, નીવિબંધન. દિવિ-દીપ દીવા પર પિરિપિરિ-પેરપેરના, અવનવીન, નવા, નવા, વિવિધ પ્રકારના જૂદા જૂદા. ૧૩ રંગ-આનંદ. મોજ. એશઆરામ. ૧૪ પુહુહુ-પોહ્યો. સળધ-તેયારી, સજ્જ. કંકેડી-માથુ ચોળવાનો એક છોડનાં મૂળિયાનો બૂકો. ૧૫ અબ્યુક્ષણ-અભ્યુક્ષણ. શરીર ધસવાનું. નહાવાનું. અંભ-પાણી, જલ. ગાંઠિ-ગ્રન્થિ ગાંઠવ, બંધન. ૧૬ ગાંઠિ-ગ્રન્થિ ગાંઠી, ગુંથીને ધાત્યુ-ધાત્યો, પહેરાવ્યો. ૧૭ ત્રહકિ-નાંખીને, છાંટીને. ૧૮ ધવલિ-પ્રાસાદમાં પૂઠસિથી-પાછળથી. ૧૯ ઉકેરાટી-ગભારાયેલી, ઝછણી જમને, પ્રાણિ-પરાણે, બળાતકારે, જોરજીલમથી. ૨૧ દીન-ગરીબ, નરમ. વિશેષિ-ખાસ, વધારે. ૨૨ અવની-પૃથ્વીપર, જમીનપર. ૨૩ સિદ્ધ-સાધ્યાં. વાડવ-બ્રાહ્મણ. ૨૬ સમિ-સમયે, વખતે, ટાણે. દિજ-બ્રાહ્મણ; વિપ્ર. બિ-બે. થાલિ-થાળમાં, પાત્રમાં. ૨૭ નેહ-

સ્નેહ; પ્રેમ; પ્રીતિ. ૨૮ ઓહી-મુઝા; પ્રેમબદ્ધ. મૃદુ-ધીમી ધીમી,
 મંદમંદ. વિકસિત-ખીલેલાં, ઉધડેલા. ૨૯ ઓપંત-ઓપે, શોભે.
 રત્નઐશ્વરી-રત્નની કણ્ણીની હારથ. ઠામ-ઠેકાણે, સ્થળે. ૩૦ કૃષ્ણાગરી-
 કૃષ્ણાગર. ચંદનરસ; કાળા સુગંધી ચંદનનો રસ. ૩૧ જૂઠું-જોડે,
 જોતો. ખાટ-જાડા. હિડાળો; ખાટલો; ઢોળાળો. ૩૨ દેહિ-શરીર,
 અંગે. ૩૩ સીંધુ-સીમેત સેથો. ચીર-વચ્ચ, સાડી. નવિ-નવ, નહિ.
 ૩૪ ધવલ-મહેલ, પ્રાસાદ. વિરહતાપ-વિરહાગ્નિ. ગલિ ગળે,
 નીસરે, ખરે. ૩૫ પાશિ-પાસમાં, ફાંસામાં. વિપ્રવદન-બ્રાહ્મણનું મેં.
 ૩૬ શયન-શય્યા, સેજ. સજ્જ-મસાલા, પદાર્થ સજ્જ. મધ્ય-લીધું.
 મહણ કર્યું. ૩૮ ઉકરાટાં-કુદ, રોષિત. ૩૯ પથ-પદ પગ, ચરણમાં.
 વાડવિ-બ્રાહ્મણે; વિપ્રે હિયાભર-હૈયાભર, હૃદયમાં; અંતરમાં. ૪૦
 પાણિ-હાથ, ખાહુ. વિપરીત-સંયોગ-સ્રી ઉપર અને પુરુષ નીચે
 એવી કામક્રીડા. ૪૧ છેહકુ-છેડો; પટાંચલ. ૪૨ અનેરિ-અપૂર્વ;
 ઉત્તમ. આંગણુખારિ-ધરતી ખારીએ મકાનના ગોખમાં. કનક
 કપાટ-સોનાનું ખાણુ રમવાનું પાટીયું. ઠાળ્યા-ગોઠવ્યા, મૂક્યા.
 લોલ-ચલાયમાન. ૪૩ આળ-કટુ વચન, તીખા જોલ. સહી-બહેન,
 સખી. ૪૪ ડંક-ઢંઢ-ડંખ, દાંતથી અધર કરડીને દીધેલા પ્રણ. ૪૫
 નીગમી-વ્યતીત કરી, વીતાડી. ધાતુ-ચાત, નાશ, ઉચ્છેદ. ૪૬
 ધાતુ-ધાલ્યો, મૂક્યો, નાંખ્યો. ૪૭ અધરિ-અધર, ઓઠ નિતુ-
 નિસ્સ. હંમેશાં. દૈવિ-નશીળે, પ્રારબ્ધે, હરરોજ. ૪૮ કુર-ભાત.
 પ્રીતી-પરિવેશ પીરસી. ધૂત-ધી, કંત-પતિ, સ્વામિ. કૂલિયા-
 કબલ. કોળીયા. ૪૯ આરોગતુ-આરોગતો, જમતો, ભોજન કરતો,
 ખાતો, બક્ષણ કરતો. ૫૦ લાલિ-લાભે, આવે, કાઢી શકાય. પેચ-
 રીત, જોઠવણ, જુક્તિ, ખીના, વણું. અનેકિ-અનેક, વિવિધ. સેચ-

સેર, દોરો. ૫૧ આરોપણ-પહેરાવ્યો. માલ-માલા, હાર. જમાવી-
 ઉત્પન્ન કરે, ઉપજાવે. સાલ-દરદ, શળ, દુઃખ; શલ્ય. ૫૨ સાલિ-
 સાલે છે. ભોંકાય છે. વાગે છે. ૫૩ નીશિ-નિશ્ચય, ખરેખર, અવ-
 સ્યમેવ, જરૂર. ૫૪ મરુડી-મરડી, આંખળી, આંકડાં, વળ. અલતા-
 અલકક-પગ રંગવાનો લાખનો રંગ. ખટપટ-ભમશે. ૫૫ શુક્યંચ-
 ચંચુ, પોપટની આંચ નિર્મલ-સ્વચ્છ પાણીવાળું. પરુ-પરાક-
 દૂર, છેટે. ૫૬ કંચુડી-કાંચળી, ચોળી. ૫૭ વિરહતાપ-વિરહામિ.
 અંગિ-અંગે, શરીર, દેહે. અમૃત-અધરામૃત, યુગ્મનનું અમૃત.
 વરિસ-વરસ જેવડી. ૫૮ મેરુ-મેરુ પર્વત જેવડું, ભારે, અસહ્ય.
 અભિધાન-નામ. ઇધાણી-ચિહ્ન, ઐધાણી, નીશાની, અભિધાન.
 કાતી-કરવત, તીક્ષ્ણ હરી. ૫૯ સંધાણુ-સાંધા. ૬૦ ખૂતા-ખૂંચ્યા.
 વાગ્યા, ભોંકાયા, ભાજિ-ભાગે, નાશ થાય, જાય. ભાજિ-ભાગે,
 નાશ થાય. ૬૨ પ્રાહાર-પ્રહાર, ધા. કલિકા-કળી. ખૂતી-ખૂંચી,
 વાગી. ૬૩ પંડ-પિણ્ડ શરીર, દેહ, વયુ. સહિસિ-સહ સહેશે.
 સહન કરશે. દંઠ-સળ શિક્ષા. થંલ-સ્તમ્ભ થંભાવનાર, આધાર.
 ખંલ-ઘણ-ઘાલણ. ૬૪ કંઠિણુ-કવણુ. કાણુ. સીંધી-સીમંતમાં,
 સૈયામાં. ૬૫ પાગ-પાય. પગે, ચરણે. માધ-માય, રહી શકે.
 વદિ-ખેલે, કહે. ૬૬ કાજલ-મેશ, અંજન. કૃષ્ણાગાર-કૃષ્ણ વર્ણનું
 ચંદન. સવિ-સર્વ, બધું. ૬૮ સાજ-સાજન. વેણી-અંખોડો, કેશકલાપ.
 ૬૯ ટલી-ટાળીને, છાંડીને. દૂર રાખીને, ત્યાગીને. અવકલા-અવિકલ.
 ત્રાસ, દુઃખ, કલંક. ૭૦ ટલિ-ટળે, દૂર થાય, જતું રહે. હુતાશ-
 અમિ, દેવતા. ૭૧ અપારિ-ધણો, વધારે ભારે. ૭૩ વારિ-જળ,
 પાણી. ગાઢિ ખંધ-ગાઢ બંધનમાં; પ્રેમના દંઢ પાશમાં. કંધ-સ્કન્ધ
 -ગરદન. (મારવા.) ૭૪ ઠલિ-શાન્ત થાય, મમતા મૂકે. ૭૫ થોવન-

વેશ-યુવાવસ્થાના વેશ. જુવાનીની રીત ભાત. ૭૬ વશિષ્ઠ-
 વિષ્ણુ, નાગ, સાપ. ૭૭ કંક-કંક, કંખ. ગરલ-ઝહેર, ઘણુ-ઘણું,
 અતિશય. ૭૭ માણતી-ભોગવતી. ગિહિલી-ધેલી; ગાંડી. ૭૮ તુંખ-
 તુંખું. અથ વચિ-મધ્યમાં, બ્રાન્ત વચ્ચોવચ, (ભરદરિયે) ત્રુટિંગી-
 ત્રુટયું. ખુંખ-ખૂમ, ચીસ, ખૂમરાણુ. ઠારિ-સ્થાને, જગાએ. વારિ-
 પાણીથી. ૭૯ જંખુ (અંખુ) અંખુ=પાણી, જળ. ૮૦ કીહૂ-કયું, શું.
 ઉપધાત-ધાત, નાશ, ખૂન. ૮૧ અપકીરતી-અપયશ. હસારથ-
 હાસ્યાસ્પદ, હાંસી. હુઉ-થયું. પ્રજાલૂ-પ્રજ્વલ-ખાણું; દહું. ૮૨ વાડવ
 મીટિ-બ્રાહ્મણની દષ્ટિથી. નીઝામુ-ખારવો, વહાણા હંકાવનાર.
 અંભ-અમ્બુ જળ, પાણી. ૮૩ ઢીખર-ધીવર માછી, ખારવો
 ઢીમર. ઠાહાર-સ્થલ, સ્થાન, જગા, ભૂમિ. ૮૪ ઠાર-સ્થલ દેકણે,
 સ્થાને. ધાત્યુ-ધાત્યું, પૂર્યું. પંજર-પિંજરામાં. કુરંગ-કરણ; મૃગ.
 ૮૫ દમિ-દમ્ દમે છે; ખાળે છે; દુઃખ દે છે. ૮૬ રાની-રાયની,
 રાજની. ૮૮ દેહપાલટિ-દેહના બદલે. મારી કાબાનો અદલોઅદલો
 કરીને. ૯૦ છાંડુ-છાંડ્યો, ત્યાગ કર્યો, પાડ્યો. ૯૧ ખીઠી-ખેડી ખેડી.
 લવૂં-અકું, બબડું. ૯૨ જુતુ-જેતો, અપેક્ષા રાખતો. ૯૩ જૂતી-
 જેતી, નજર કરતી કાતી-કરપત્ર, કરવત, તીક્ષ્ણ છૂરી. ૯૪
 પરદુઃખલજન-પારકાનું દુઃખ ભાગનાર. વધતાં-વધ્, કાપતાં,
 મારતાં. વાહરિ-મદદે. ૯૫ એહિવાતન-એવાતણ; સૌભાગ્ય. ૯૬
 દયાઠા-દહાડા, દિવસ રથણિ-રજની, રાત્રિ, નિશા. દીસ-દિવસ.
 ૯૭ દેયુ-ગયો, ઉતર્યો, નષ્ટ થયો. ૯૮ નેહિ-સ્નેહમાં, પ્રેમને બીધે.
 ૯૯ જાતિ-જતાં જતાં (પ્રાણ) ત્યાગ કરતી વખતે, મરણ સમયે,
 અંતકાળે. ૧૦૦ પિરિ-રીત, રસ્તો, જુગતી, માર્ગ. ખીસૂં-ખેસું;
 રહું. ધિરિ-ધરમાં. ૧૦૧ તાપ-તાપ, અગ્નિ. (મૂળ પાઠની ૭ એ

ચોપાઈ જે મૂકવાની છે તેનો અર્થ) ૧૦૨ જાઈ-જય ૧૦૩ શીસ-
 શીર્ષ, માથું. અચોધ્યા ઈશ-રામચન્દ્ર. ૧૦૪ ઉપધાત-ધાત,
 નાશ ૧૦૫ ઊછંગી-ઉત્સંગ ખોળામાં પ્રજલીશિ પ્રજ્વલ્,
 ખાળીશ, દહીશ જયહરિ-યમગૃહ ૧૦૬ જાઈશિ-જયશ.
 (આલતા કાખની ૧૦૨ ચોપાઈના અર્થ) ૧૦૨ વારિ-
 ક્ષણે, સમયે, વખતે ૧૦૪ જુ-જો શીસિ-ગમે, શીર્ષ
 ૧૦૬ પરપંચ-યુક્તિ; ગોઠવણ. સંચ-રસ્તો; માર્ગ ૧૦૭
 ખેવ-વેત જ, તરત જ, તત્ક્ષણ. મંત્રીશ્રી-મુખ્ય પ્રધાન ૧૦૮
 આવાસ-મહેલમાં. વાસ-આરામ, નિવાસ. ૧૦૯ વાસર-દિવસ.
 વારિ-જળ, પાણી. કમલિની-કમળ, અહિ કુમુદ. રાત્રીનું કમળ,
 પોયણી. ઇંદુ-ચન્દ્ર, શશિ. ૧૧૦ ચકુઆનિ-ચકવાને, ચાતકને.
 દિનકરદર્શન-સૂર્યનાં દર્શન. કુરંગ-હરિણ, મૃગ. ચિત્તિ-મનમાં;
 અંતઃકરણમાં; હૃદયમાં. ૧૧૧ ચિત્તગમતા-મનગમતાં, મનપસંદ,
 લાલીઈ-લાગે, મળે પહોંચ્યા તારાભૂપ-ચન્દ્ર. ૧૧૨ ખિહુ-બંને
 ઉભય. ૧૧૩ અહુનિશ-દિવસ અને રાત્રે. મકરધ્વજ-કામદેવ.
 નવલા-નવનવા, વિવિધ, ચિત્રવિચિત્ર. ૧૧૪ ઝીલિ-ઝીલે, નાલ્ય.
 ખિહઈ-બંનેય. ૧૧૫ નાગર-નાગરિક; સંસ્કૃત (સભ્ય); રસિક.
 વિરહપાશિ-વિયોગના બંધનમાં, વિયોગની જાળમાં. ૧૧૬ વિપ્રલંભ
 -વિયોગ, વિરહ. જ્યનેરી-અપૂર્વ અસાધારણ ભોક્ષાત્તર. ૧૧૭
 વહલભં-પતિ, નાથ, વહાલો, કૌતુકકથા-નવીન વાર્તા, કૌતુક વાત.
 ચારુ-સુંદર.

જૈન કવિ જ્ઞાનાચાર્યકૃત

ખિલ્લણ પંચાશિકા કાવ્યનો સાર

કાશ્મીરનો વિદ્વાન કવિ ખિલ્લણ કાશ્મીર છોડી પરદેશ નીકળ્યો. તે ફરતો ફરતો પંખળના હાકેમ ક્ષિતિપતિ અથવા ક્ષિતિપાલના દરબારમાં ગયો. ત્યાં આ હાકેમે તેને પોતાની પુત્રી શશિકલાને લગાવવા માટે રાખ્યો. એટલે તે બંનેને પ્રેમ બંધાયો. અને તેને લીધે કવિને પંખળ છોડવું પડ્યું. કુંવરી સાથેનો સ્નેહ સંભારી, મોહાંધ કવિ ખિલ્લણે સંસ્કૃતમાં ખિલ્લણ પંચાશિકા નામનું કાવ્ય રચ્યું; જે હળુ સુધી ઘણું લોકપ્રિય કાવ્ય ગણાય છે. આ કાવ્યમાં રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા વિલાસનું ખિલ્લણના મુખનું ઉત્પાદક ચિત્ર છે.

આ કાવ્ય ઉપરથી જૈન કવિ જ્ઞાનાચાર્યે ખિલ્લણને શશિકલા-પંચાશિકા નામનું કાવ્ય રચેલું; જે આ લેખકના પ્રાચીન કાવ્યસુધાના ચોથા ભાગમાં આવી ગયું છે.

જ્ઞાનાચાર્ય પછી થઇ ગયેલા બીજા એક કવિએ પણ આ જ કાવ્ય રચેલું; તેમાંથી શશિકલા પંચાશિકા એકલું હાથ આવતાં તેને આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યું છે. આ કાવ્યના રચનાર કવિએ તેના આરંભનું ખિલ્લણ પંચાશિકા રચેલું હોવું જોઈએ. પણ તે હાથ ન આવ્યાથી તેનો સાર આ નીચે આપવામાં આવ્યો છે, ને તે ચોથા ભાગમાં છપાઈ ગયેલા આ કવિના ખિલ્લણ પંચાશિકા કાવ્ય ઉપરથી લીધો છે.

જ્ઞાનાચાર્ય કવિ કહે છે કે:—

પાટણમાં પૃથિવીચંદ્ર નામનો એક રાજા હતો, ને તેની રાણી

નામ પ્રેમાવતી ને કુંવરીનું નામ શશિકલા હતું. તે મોટી થઇ એટલે બણાવવા માટે રાજાએ એક પંડિતને રાખ્યો. પણ તે બણાવતાં બણાવતાં અધવચ્ચ મરણ પામ્યો. તેથી રાજા બીજા પંડિતની શોધમાં રહ્યો. એટલામાં તેના દરબારમાં પચીસ વરસનો એક નવજુવાન બિલ્લણ નામનો પંડિત આવી ચઢ્યો. રાજાએ તેની પંડિતાઇથી પ્રસન્ન થઇ કુંવરીને બણાવવા માટે રાખ્યો.

પણ આવા જુવાન પંડિત સાથે પોતાની નવયૌવના કુંવરીને બણાવવા મૂકતાં વખતે કાંઈ કાળુંઘોળું થઈ જાય, એ દહેશતથી રાજાએ પંડિતને કહ્યું કે; “મારી આ કુંવરી આંધળા છે.”

“ખોટું બાખધ ભૂપતિ વલી:-આત્મ કુમરી તાં છિ આંધલી.” તેમ કુંવરીને કહ્યું કે તારા માટે જે અધ્યાઈને રાખ્યો છે (૨૮) તે કાઢીયો છે.

“આવિઉ છિ અધ્યાઈ જેહ, છઈ કાયાં નર કુળી તેહ” (૨૯)

હે કુંવરી! અધ્યાઈને ગળત કોઢ નીકળ્યા છે, તેથી તેના શરીરનો વા તને લાગશે તો તને કોઢ નીકળશે, તેથી તેને માટે બંનેની વચમાં પડેલો રાખવાની જરૂર છે.

આ પ્રમાણે બંદોબસ્ત થયા પછી બણાવવાનું કામ શરૂ થયું, તેવામાં એક શ્લોક બણતાં બણતાં તેમાં વારંવાર ભૂલ કરવાથી બિલ્લણે ચીઠાઇને કહ્યું કે “દેખતી નથી? આંધળા છે”

“બંબણ બોલધ:-” સુષિ શશિકલા! નયણ નહોં તઉ ગધ અડગલા”

આ સાંભળી શશિકલા બોલી: “હું તો આંધળા નથી પણ તમે કાઢીયા છો ?

[“તું કોઢિ કોઢિ લડચડધ” (૩૩)]

પોથીમાં જે લખ્યું છે તે જ હું વાંચું છું. કુંવરી બોલી.

આ જોઈ કવિએ વિચાર કર્યો કે, નક્કી રાજ્યએ અમને છેતર્યાં દેખાય છે. પછી ચીઠી લખીને આપી તેનો ઉત્તર શશિકલા તરફથી મળતાં બંનેની ખાત્રી થઈ એટલે વચ્ચમાંથી પડદો કાઢી નાંખ્યો, ને બંને એક બીજાને જોતાં જ મોહાંધ બની કામાતુર થઈ ગયાં.

કેટલાક દહાડા ગયા પછી રાજ્યને આ વાતની જાણ થતાં કવિને શળીએ ચઢાવવા લેઈ ગયા. તે વખતે શહેરના તમામ પંડિતો બિલ્હણ પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, હે બિલ્હણ! હવે તારું મોત નજીક આવ્યું છે; મારે તારા જે ઇષ્ટ દેવ હોય તેનું સ્મરણ કર.

તે વખતે બિલ્હણ બોલ્યો કે, મારો ઇષ્ટ દેવ તે એ કબ્જ શશિકલા. તેના વિના બીજા કોઈ નથી. તેમ કહી તેણે શશિકલા સાથેના ભોગવિલાસની વાત બહુ લંબાણથી કહી સંભળાવી.

અહિં બિલ્હણ પંચાશિકા કાવ્યનો અંત આવે છે.

બિલ્હણને શળીએ ચઢાવવા લેઈ ગયાની વાત શશિકલાના જાણવામાં આવતાં તેણીએ તેની સાથેના ભોગવિલાસની વાત પોતાની સખીઓને કહી તે વાત આ પુસ્તકમાં આપેલા શશિકલાને કાવ્યમાં આવે છે તે વાંચવાથી જણાઈ આવશે.

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાની માસિકીનાં પુસ્તકો

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા ૨ જો; રવ. સર અલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક કાર્પસે રચેલી, અને દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવેએ ભાષાન્તર કરેલી. ફરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦

૩ માર્કસ એન્ટોનીઅસ એન્ટોનીનસના મુવિચારો—ભાષાન્તરકાર, ઇંગ્લેન્ડના રવ. શ્રી. મદારાગ્ન સર કેથરીસિદ્ધાન્ત; રા. રા. નગીનદાસ પુ. સંવત્રીના ઉપોદ્ધાત અને સમાન સંસ્કૃત સુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૪-૫ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ, ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ ૨ જો; તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી. એ. ફરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦,

૬ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેગા)—તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દિવેદી. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૭ રસકલ્પલાલ : બાળાઓએ માવાનાં બ્રીજવનનાં ગીતો : સંપાદક રા. રા. છમનલાલ વિહારામ રાવળ, મહેતાજી. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૦-૦

૮ પ્રબોધખત્રીશી (કવિશ્રી આંડણકૃત) અને રાવણમંદોદરી-સંવાદ (કવિ શ્રીધરકૃત) સંપાદક અને સંશોધક રવ. રા. મણિલાલ બહેરાલાઈ વ્યાસ; રીકા અને ઉપોદ્ધાત લખનાર, રા. રા. શંકર-પ્રસાદ છમનલાલ રાવળ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦

૯ પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ—ભાગ ૧ લો—પ્રાચીન કવિઓનાં આખ્યાનો અને પદો : સંપાદક રા. રા. છમનલાલ વિહારામ રાવળ, મહેતાજી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦. મળવાનું કેકાણું:—

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

